

A LELKIISMERET
LÁZADÁSA

RUDOLF PETERSHAGEN

A LELKIISMERET LÁZADÁSA

RUDOLF PETERSHAGEN

A LELKIISMERET LÁZADÁSA

Második kiadás

BUDAPEST, 1962

A német eredeti címe:

GEWISSEN IN AUFRUHR

A fordítás a berlini Verlag der Nation
1956. évi kiadása alapján készült

Fordította:

SZEGŐ ISTVÁN

0 J 0 T R A - H A Z A T E R E S

Nem győztünk csodálkozni, amikor 1942 július végén kijutottunk a Don és a Volga közti sztyeppéből és hirtelen, mint a délibáb játéka, elénk tárult Sztálingrád, a Volga partján harmincöt kilométernyi hosszsan húzódó óriási ipartelepek városa.

Paulus tábornagy 6. hadserege azt a parancsot kapta, hogy a várost minden körülmények között foglalja el. Az „agyaglábú kolosszust” ily módon szükségképpen megsemmisítő csapás éri.

1942 augusztusának utolsó napjaiban a 6. hadsereg előretolt élei behatoltak a Volga melletti traktorgyár egyes részeibe.

De a 6. hadsereg, bár a legnagyobb erőfeszítést fejtette ki, a várost mégsem tudta elfoglalni. Éppoly sikertelen maradt arra irányuló kísérlete is, hogy útját állja a Vörös Hadsereg erősítésére, az arcvonál felé gördülő egyre újabb és újabb csapat-szállítmányoknak és anyagutánpótlásoknak. Mindez az éj leple alatt akadálytalanul jutott át a Volgán. A szovjet védelem egyre erősödött. Növekedtek a német veszteségek. A greifswaldi 92-es páncélgránátos ezred is — ennek voltam a parancsnoka akkoriban — mind nagyobb veszteségeket szenvedett.

Szeptember első napjaiban magam is megsebesültem a jobb kezemen, de csapatomnál maradtam.

Néhány nappal később — egy földodúban tanyáztam éppen — felhívott a hadosztályparancsnokom, és egy jóakarátúnak szánt tervet közölt velem:

— Nyugalomra van szüksége, hogy a keze meggyógyuljon. Idehallgasson kérem: Hans Fritzsche, a rádió hírmagyarázója jön hozzánk, hogy itt a helyszínen készítsen elő egy nagy pro-

pagandaakciót „Sztálingrád eleste” jeligével; mellesleg megjegezve ez várható is a legközelebbi napokban. Az akcióhoz mindegyik hadtesttől egy-egy lovagkeresztes tiszt is szükséges; a tisztek a berlini rádióban fognak beszélni. Úgy gondolom, hogy ön repülőgépen hazautazik, és egyúttal mancsát is rendbe hozatja. Ilyenformán végre hozzájuthatna jól megérdemelt szabadságához, és rendelkezésre állhatna Fritzschének is.

Észrevettem, hogy Kohlermann tábornok mindezt együttérző örömmel mondja. Régi frontkatona volt, alárendeltjeihez jóindulatú.

— És ha közben Sztálingrád is elesik, ne kímélje a hangját Berlinben, aztán jöjjön vissza; szeptember végén megint köztünk lehet, újabb haditettekre készen — csevegett tovább tréfálkozva.

Őszintén hálálkodtam. A tábornok mégis bizonyos tartózkodást vélt hangomban felfedezni, és firtatni kezdte, hogy mi a bökkenő. Nem kerteltem:

— Tábornok úr, tartok tőle, hogy hosszú szabadságra indulnék, mert egyáltalán nem vagyok meggyőződve arról, hogy Sztálingrádot a közeli napokban birtokunkba vesszük.

— Ezen ne törje a fejét, ez már a mi gondunk, inkább tördjék azzal, hogy innen minél hamarab eltűnjön! — tréfálkozott parancsnoki hangon.

Ugyanabban a hangnemben válaszoltam:

— Parancsára, tábornok úr! — És két nappal később — feleségem örvendező meglepetésére — Greifswaldban voltam.

*

Gyorsan szaladtak a szép őszi napok. A Wehrmacht-hírszolgálat nap mint nap új „sikereket” jelentett. Kitűzték a horogkeresztes lobogót az Elbruszra, a Kaukázus legmagasabb hegy-csúcsára.

Sztálingrád azonban nem esett el.

A Fritzsche-féle „győzelmi himnusról” — ahhoz kellett volna tercelnem nekem is — már szó sem esett. Helyette most már egészen más hangok hallatszottak a göbbelsi orgonán; mint például: „hősies harc az utolsó emberig”, „a bajban csak

azért is...”, „totális bevetéssel harcolunk tovább”. Mint régi katoná tudtam, hogy az ilyen szövegek elkeseredett elhárító harcokat lepleznek. Az offenzíva tehát balul sikerült, a „lemondás a további hódításokról” nem a német hadvezetés szabad elhatározásából született. Göbbels nyilatkozatai minden esetre másképp ábrázolták ezeket a tényeket. A további előnyomuláshoz hiányzó erő Göbbelsnél átalakult „a mindenható Führer bölcs elhatározásává”: „Most már elég területet foglaltunk el, aknázzuk ki alaposan hódításainkat”. — Ily módon sikerült a a hódításról szóló propagandát más irányba terelni, mégpedig a hódítás eredményének megvédésére, anélkül, hogy az emberek többségének egyáltalán szemet szűrt volna ez az irányváltás. A többség most éppúgy, mint eddig, csak annyit értett meg belőle, hogy természetesen mindent — a legvégsőt is — fel kell áldozni a „Führer és a birodalom” érdekében. Göbbels kitűnően értette, hogyan gyártson erényt Führerjének szorultságából, és hogyan fonja a katonai vereség köré a fölény dicsőszorúját. Ez a fordulat azt eredményezte, hogy élesebben figyeltem meg mindent és sokat töprengtem.

Az idő tájt, betegszabadságom alatt, igen sok látogató keresett fel otthonomban, és sokfelé hívtak meg, úgyhogy jellemző megállapításokra tehettem szert a lakosság hangulatára vonatkozóan. Egyik este feleségemmel együtt meglátogattam Förster repülőtábornokot. A tábornok meg akarta ragadni az alkalmat, hogy elbeszélgethessen egy kitüntetésekkel díszített „keleti fickóval”.

A vendéglátás jóval felülmúlta a békeévekben szokásos fényűzést. Pedig a háború harmadik esztendejében jártunk!

Vendéglátó gazdánk túlzott gondossággal öltözködött, és méltóságteljesen igyekezett viselkedni. Az öntudatos tábornok először is „a német nép legfőbb hadurára és vezetőjére, Adolf Hitlerre” emelte poharát. Akaratlanul is a falra sandítottam; II. Vilmos császár képe függött ott, az ismert kacskaringós aláírással.

— Voltaképpen Sztálingrád elestére akartam koccintani önnel — kezdte leereszkedően a tábornok —, de a Führer alkalmasint még több szovjet csapatot akar csapdába csalni. No

de hát a pezsgőt azért mégiscsak itt tartom a kezem ügyében, kitűnő nedű, Franciaországból hoztam.

Közben majd kifordult a szemefehére; persze csak a méltóságától megengedett határig. Csettintett, és poharát koccintásra emelte. A második poharat az én egészségemre ürítettük. Egy szót sem tudtam kinyögni. De a házigazdám csak fecsegett tovább fesztelenül:

— Híreket kaptam újra a keleti frontról. Az oroszok rosszul állnak a téli holmi és hadfelszerelés dolgában. Komisszáraik pisztollyal kergetik őket a harcba. Az egész dolog tisztára olyan, mintha nyulakra vadásznánk sziléziai birtokomon.

A tábornok ragyogó kedvében volt, nevetett, és lovagkeresztjét fitogtatta. A kitüntetést a Dél-Anglia elleni bombatámadások irányításáért kapta, jöllehet ő maga mégcsak egy puskalövést sem hallott a veszett „angliai csatában”.

— Hiányosan felszerelt és rosszul öltözött orosz katonákat én csak a háború kezdetén láttam — mondtam végül is. — Egy fogoly orosz ezredes — egy pohár borra láttam vendégül — magyarázta nekem akkoriban: váratlanul rohantak meg minket. Ugyan ki hitte volna, hogy Hitler annyira hitvány és anynyira ostoba. Én nagyjából el tudtam képzelni, mit értett a „hitvány” szón; mert ez a rajtaütésszerű támadás nem felelt meg egy tisztességes katona érzelmeinek, és azon a bizonyos 1941. június 22-én a szájunk íze sokunknak megkeseredett. De akkor még homályos volt előttem, hogyan gondolta az „ostoba” szót. Most már inkább értem.

Halálos csend lett. A tábornok izgett-mozgott. Felesége oda-intett neki. Erre házigazdánk felállt, a telefonhoz lépett és feltűnő hangosan ezt mondta: „A Fűhrer elintézi majd!” Közben gondosan letakarta a telefont egy díványpárnával. Ezen a műveleten úgy elcsodálkoztam, hogy általános vidámság támadt.

— Füle van az ellenségnek, kedves Petershagenem. Hát nem ismeri még a mi szeretett Gestapónkat?

Ettől kezdve mintha teljesen kicserélték volna a tábornokot.

Felhagyott az olcsó optimizmussal, inkább komoly hangon beszélt a saját fegyverneméről.

— Anglia fölött vívott csatánkat elvesztettük, mégpedig a legsúlyosabb ember- és anyagvesztéssel. — Azután vissza-

tért a telefont takaró díványpárna esetére. — Valóban az a legcélszerűbb, ha lefedjük a telefonkészüléket. Nekünk, idehaza, megvannak erről a magunk tapasztalatai!

És azután elmondta, miképp járt pórul két fiatal repülő-tisztje. Ez a két tiszt azon kevesekhez tartozott, akik az Anglia fölött vívott légicsatát élve úszták meg. Az egyik „az első világháború létszámfölötti örvezetőjéről” ejtett szót, aki sajnos nem hagyta ott a fogát. A tábornok ezt a kifejezést látható élvezettel ismételte. A másik tiszt még jobban kinyitotta a száját, és egy vendéglőben nyilvánosság előtt jelentette ki: „az első világháborút elvesztettük és a másodikat is... megnyerjük”! Ezekért a kijelentésekért mind a ketten életükkel fizettek.

— Igen, igen, ilyen esetben nem számít sem a rendfokozat, sem a lovagkereszt. Efféléket csak gondolni szabad, kimondani nem, isten őrizze! — vélekedett ugyanaz a tábornok, aki az este első perceiben még ünnepélyesen Führerje egészségére ürítette poharát.

Egészen világosan különbséget tett tehát a gondolat és a kimondott szó között. E kettő között a választófal a telefonkészülék volt, aszerint, hogy le volt-e takarva vagy sem. Ha a készüléken rajta volt a párna, a tábornokról lehullt az álarc. A díványpárna alól egy másik tábornok bukkant elő, aki már nem hitt, de aki attól való féltében, hogy a Gestapó kihallgatja — bár ő maga tisztában volt a dolgokkal —, úgy viselkedett, mintha még meg volna győződve népe és hazája szörnyű áldozatokat követelő harcának sikeréről. Közben odakint a frontokon nap mint nap pusztult el számtalan bátor, hívő német katona, idehaza meg a bombazáporban hulltak tizezrével a védtelen asszonyok és gyermekek.

Este tízre járt már az idő. A tábornok az akkori szokások szerint bekapcsolta a rádiót, hogy meghallgassuk a híreket. Mindenki feszülten figyelt, főleg természetesen a főhadiszállás jelentéseire: — „A német birodalom nyugati területe fölött, terrorbombázókkal vívott légiharcban lelőttünk 14 ellenséges gépet, saját veszteségeink elenyészőek...” E szavakat még meg lehetett érteni, a többi azonban elnyelte egy jelenlevő pilótaözvegy hangos tiltakozása:

— Ugyanígy hangzott a hadijelentés akkor is, mikor a fér-

jemet lőtték le. Az ő halála sem számított veszteségnek. Mire való ez az egész? Minek kell nekünk Sztálingrád? És egyáltalában miért harcolunk?

Fájdalmában és elkeseredésében önuralmát veszítette. A helyzet kínos volt, sőt gyötrelmes. Valósággal fellélegzettem, mikor kiértünk az utcára.

— Rettenetes este volt! — sóhajtott fel volt ezredparancsnokom felesége, mikor hazafelé tartottunk. — Mire vezet ez az egész?

Hallgattam.

— Ön lehetségesnek tartja, hogy a háborút elvesztjük?

— Lehetetlennek tartom, hogy megnyerjük.

A két asszony megdöbbenve pillantott rám.

— Holnapután visszarepülök az ezredemhez Sztálingrádba. Ott szükség van rám!

Válaszommal is, saját magammal is, elégedetlen voltam. Pontosan éreztem, hogy kínzó problémáim elől térek ki, amikor messze, a frontra menekülök.

Szeptember vége felé járt, elérkezett a nap, hogy vissza kell térnem Sztálingrádba. Nem terhelhettem feleségem szívét még több gonddal; nyilván nem kerülte el figyelmét, hogy mennyire szótlan és komor vagyok. Sejtette, hogy a legrosszabbtól tartok a greifswaldi 92. ezred és az egész 6. hadsereg jövődő sorsát illetően.

*

Egy óriási szakadéokban bukkantam rá a hadosztály harcálláspontjára. A szakadék szüntelenül remegett a nehéz lövegek tüzeiben, ezért elneveztük „rezgő-balkának”. Oroszul ugyanis balka a neve az erózió következtében keletkezett szakadékoknak. Rossz nyelvek viszont összefüggésbe hozták az elnevezést az ott megbújt törzskar reszketésével is.

A tábornok a földbevájt bunkerban ült, egy vaskályha mellett, sápadt volt, és szemmel láthatólag megviselt. Igen örült, hogy viszontlátjuk egymást. De nekem feltűnt, hogy frissesége és erélye már nem a régi. Minden pillanatban egy-egy vattadugaszt húzott ki a füléből, megszagolgatta, összerázkódott az

undortól, és „fuj, az ördög vigye el” kiáltással bedobta a tűzbe. A tábornok beteg volt. Gennyes középfül gyulladása volt, de nem akarta tudomásul venni. Nem akart a front mögött lapulni, úgy vélte, hogy mint kötelességtudó katonának ki kell tartania mindaddig, míg Sztálingrád el nem esik.

A 92. ezred katonái nagy örömmel fogadtak. Már a béke-időben, százados koromban, századparancsnokuk voltam. Ismert az ezred minden egyes embere; és mi mindannyian tudtuk, hogy megbízhatunk egymásban. Sok minden megváltozott távollétem idején. Az ezredet vereség és súlyos veszteség érte. A katonák azt remélték, hogy visszatértemmel a helyzet megváltozik. Tévedtek azonban, hiszen a kedvezőtlen hadihelyzet igazi okát elsősorban a szovjet hadsereg növekvő erejében kellett keresni. Ezen persze én sem tudtam változtatni.

November eleje volt, még enyhe, szép idő.

De a még mindig virágzó sztyeppét egyik napról a másikra befedhette a hó — hosszú hónapokra. Errefelé nincsen őszi, a tél minden átmenet nélkül ront be. Ezért mindenki azon volt, hogy minél mélyebbre bújjon a földbe. Jaj annak, aki télvíz idején lesz kénytelen otthagyni a fedezékét. Az elmúlt esztendőben „Tél tábornok” leckéi szörnyűek voltak. A fagyhalál több veszteséget okozott, mint az ágyútűz. Hogy irigyeltük a „rosszul felszerelt ruszkit” nemezcizmáik és vattaruháik miatt!

Távollétem idején a csapatok hangulata is megváltozott. Ezredem egységeit látogatva, ez a hangulatváltozás különösképpen feltűnt nekem. A legtöbb tiszt és katona bizalommal viseltetett irántam, nem titkolták gondolataikat. Sok tiszt azelőtt mint sor-katona szolgált régi századomban. Békeidőben a tiszt pálya el volt zárva előlük, mert tiszt csak a kiváltságos társadalmi réteg tagja lehetett.

„Vajon jó tanácsot adtak-e a Führernek, hogy egész Sztálingrádig nyomultunk előre? Egyáltalában miért kellett megrohanunk ezt a félelmetes országot?” Olyan hírek szállingóztak, hogy a Vörös Hadsereg hamarosan bezárja a gyűrűt Sztálingrád körül. A hírek igaznak bizonyultak. 1942. november 22-én teljesen körül voltunk zárva.

Szinte megváltásnak éreztük, amikor híre járt, hogy kitörésre készülünk nyugat felé; a siker csaknem bizonyosnak lát-

szott. Maga Paulus javasolta ezt a kitörést Hitlernek. Ő azonban elutasította. Szörnyű csalódás volt ez számunkra. A körülgárás után védenünk kellett a katlant északi irányban; a Volgától csak jobb kéz felé eső szomszédunk, a 3. gépesített gyalogos hadosztály választott el még minket. Az ő frontszakaszuk húzódott a hatalmas folyam magas partjai mentén, és ott voltak a kívánatos szőlő- és dinnyeföldek. Nekünk csak a balkákkal teli csupasz sztyeppe jutott. Ezekből a balkákból kétoldalt, hosszú karok gyanánt számos kisebb ág nyúlt ki az egyébként tányérszerűen lapos táj felé. Egy ilyen, északnak futó mellékhasadékba fészkeltek be magunkat mi, az ezredtörzs. A lyukakat vízszintesen ástuk be a partfalba, akárcsak a partifecskék, és biztonságban éreztük magunkat, noha a legelső vonalat tartottuk. A lapos röppályájú tűzfegyverek nem érhetek el minket; a nehéz fegyverek tüze meg fölöttünk süvített el a nagybalka irányába. Én egy kissé oldalt tanyáztam, ott, ahol a hasadék kezdődött, és az előttünk elnyúló sztyeppét figyeltem távcsövemmel. Itt-ott volt csak egy fa vagy bokor; kilőtt páncélosokkal volt tele a sivár lapály. Az acélkolosszusok fekete tömege kísértetiesen és rémületesen rajzolódott ki a látóhatár peremén. Egyik-másik még füstölgött.

Csapattestem egymás mellett gubbasztó katonáinak beszélgetését hallhattam is, meg nem is, ahogyan akartam. Azon csodálkoztak, hogy itt, a „világ ülepén” ebben az évszakban a nap még olyan jó melegen süt. Von Reibnitz főhadnagy, a segédtiszt, elmagyarázta nekik, hogy Sztálingrád — és közben mutatoujja végigsiklott a térképen, a szélességi fok mentén — Brunn, Strassburg és Párizs magasságában fekszik, „hogy Nagynémet Birodalmunknak csak egynéhány városát említsem”, mondta nyomatékkal. Reibnitz igen fontosnak vélte, hogy humánus műveltségű és jóindulatú embernek tekintsék. A katonák érdeklődve nézték a térképet.

— Ja, ja, hát minden másképpen van, mint ahogy az ember elképzelte — vélekedett a rádiós.

Von Reibnitz összeráncolta homlokát. Nemigen tűrte az eleven eszű fiatalembert, de nem nélkülözhetette mint rádióst. A főhadnagy tudta, hogy a rádiós a ledobott röpcédulákra és elsősorban a rádióbemondókra célzott, akik most szoltak hozzánk először az arcvonalon túlról.

Mindnyájan hallgattak.

— A Franzink mégiscsak él! Világosan felismertem a hangját és felső-sziléziai tájszólását! — mondta a rádiós.

— Édes istenem, hogy lehet valaki ilyen ostoba — förmedt rá ingerülten a segédtsízt. — Ha majd már jó néhányszor elárulta a hazáját, végül is kitépik a nyelvét, és a maga „lengyel barátja” örökre hallgatni fog! Egy becsületes német katona semmi esetre sem juthat orosz hadifogságba!

(A felhívást, hogy a „becstelen fogságot” „hősies öngyilkossággal” kell kikerülni, később von Reibnitz is eleresztette a füle mellett. Mégiscsak előnyösebbnek vélte ő is, ha inkább „becstelen német katona” lesz, mint hősi halott. Ma NATO-tiszt.)

Egyszerre csak észrevettem, hogy valaki fehér zászlót lenget a szétlőtt páncélosok közt. Mindenki odakúszott hozzám, egészen a szakadék széléig.

— No nézd csak, hiszen ezt már tegnapelőtt is láttam, akkor a karjával integetett! — szólt bajtársaihoz a rádiós — most meg egy zászlót eszkábált össze magának!

Egy sebesült erőlködött ott kétségbeesetten, hogy észrevegyék — ezt mindenki tudta.

— Azon már senki sem segíthet. Nyomorúságosan el kell pusztulnia! — mondta szánakozva az egyik altiszt.

— Ha csak egy vörös ruszki, nem is kár érte! — jegyezte meg a jámbor lelkű főhadnagy.

Ezzel aztán az emberek újra nekiláttak a tetvészkedésnek. A maguk baja előbbrevaló volt a másénál.

— Hát ez meg mi a csuda? — Mindannyian kíváncsian figyeltek egy kis állatot; azt is kicsalta búvóhelyéről a nap melege.

— Biztosan skorpió, vagy valami más mérges dög. Ebben az istenverte országban úgy sincs semmi jó — mondta a főhadnagy, nagy szarukeretes szemüvegén át nézegetve az ismeretlen zsákmányt.

— Mutassátok meg az ezredesnek, hadd örüljön!

A zsákmányt óvatosan áthozták hozzám.

Szemügyre vettem a rovar:

— Ez egy ájtatos manó!

Mindnyájan érdeklődéssel nézegették a rovarokkal táplálkozó, mivelénk ismeretlen sáskafajtát.

— Odasüss, hogy imádkozik, és hogy tartja a mellső lábait — az emberek mindent pontosan megfigyeltek.

— Még jó, hogy ebben az istentelen országban egyáltalán imádkozik valamiféle élőlény, mégha csak féreg is! — jegyezte meg csípősen a segédtsízt.

Mindenki rám nézett. Tudták, hogy az effajta rosszindulatú gyűlölködést ki nem állhatom. A válasszal nem is maradtam adós.

— De hát láttuk mindannyian, hogy szentkép és ikon van a legtöbb parasztházban, tehát imádkoznak is. Ha saját szemünknek sem hiszünk, téves következtetésekre jutunk — mondtam nyugodt, békülékeny hangon, hogy segédtsízem tekintélyén se essék csorba. De mégis lángba borult a képe, a rádiós meg nem mulaszthatta el, hogy ne küldjön felém egy megértő pillantást.

Felhő kúszott a nap felé, tüstént hideg lett. Mindenki magára kapta zubbonyát... mintegy parancsszóra. Így zajlott le utolsó napozásunk Sztálingrádban, sokaknak életükben is az utolsó. Vad gyorsasággal tört a sztyeppére a tél és betakarta fehér lepélével; és betakarta a 6. hadsereget is.

Gondokba merülten mentem a tábornokhoz jelentéstételre. Most is ott ült a pattogó vaskályha mellett. Még nyomorúságosabb színben volt; most már felváltva hol a jobb, hol meg a bal füléből szedte ki és dobta tűzbe a gennyes vattacsomókat, nem feledkezve meg arról, hogy mindegyiket megszagolgassa, aztán undorodva megrázkódják és szitkozódják.

— Jó, hogy jön, részletesen szeretném tájékoztatni a hadosztály frontszakaszának helyzetéről. — És kisvártatva szomorúan és halkán így folytatta: — Talán mégiscsak kénytelen leszek befeküdni a tábori kórházba, mielőtt ez az átkozott város elesik.

Nem volt kétséges: a tábornok a helyettesítésen töprengett. Kiöntöttem a szívemet:

— Tábornok úr, hogy képzelik el ezt itt egyáltalában? A sztyeppén nincsen se fa, se bokor, hogy felhasználjuk fedezéknek vagy fűtésre; a katonák még most sem kapták meg a téli felszerelésüket, földbevájt, nyílt üregekben tanyáznak, kályhájuk sincs!

Önkéntelenül odapillantottunk a tábornok pattogó vaskályhájára és a kályhán kedélyesen zümmögő lábasra.

Ebben a pillanatban kopogtak, és már nyílt is az ajtó. Leinweber, a hadosztálysegédtiszt érdeklődött, fogadná-e a tábornok a hadosztálylelkészt, aki zihálva vár, mert a szüntelenül pásztázó tűz miatt szökellve kellett megtennie az idevezető utat. A táborok felekezetenlküli volt, a papokat nemigen szerette. Arca elsötétült.

Távozni készültem, a tábornok azonban erélyesen rámszólt, hogy maradjak, és a segédtiszt máris betuszkolta a hadosztály evangélikus tiszteletesét a kis bunkerba. Összébszorultunk; a vendég leülhetett velünk szemben egy lőszeres ládára. Úgy tűnt nekem, hogy a lelkész éveket öregedett az utóbbi időben. Kertelés nélkül, elgyötört hangon szólalt meg:

— Tábornok úr, kérem, helyezzenek át a hátszobába, mert nem bírom tovább. A kötözőhelyen éppen most fogtam le utászparancsnokunk szemét. Ő volt régi barátom közül az utolsó.

A tábornok részvétellel szorította meg a lelkész kezét.

— Higgye el, nekem is fáj, hogy a hadosztály megint elvesztette egy tisztjét, de azért mégsem szabad nekünk...

— Tábornok úr, nemcsak ez az oka kérésemnek. Nemsokára hatvan esztendőös leszek, és elesettjeink újraelföldelése meghaladja erőmet! — mondta a tiszteletes, és a kezét nézegette. Tisztában voltunk vele, hogy nem a testi munka törte meg a lelkészt, hiszen a lapátolásra egy utászcsapat volt beosztva.

— Már azt sem tudom, hova vigyem a tetemeteket, sem a régieket, sem az újakat. Alighogy újra elföldeltük a holttesteket, megint kiegyenesítik az arcvonalat, más szóval hátrábbvonják, és a súlyos, idegörlő munka kezdődik előlről.

Az öreg lelkész arcát rettegés és iszonyat torzította el. Valóban szörnyűsége feladat terhelte: fájdalom és gyász közepette végső nyugalomra helyezett régi, kedves barátai oszlásnak indult tetemét kellett megint kiásni, elszállítani, újra eltemetni és ezt napról napra megismételni. Tudtuk, hogy ez mit jelent.

A tábornok, a már ismert mozdulatok kíséretében, idegesen cserélte ki a fülébe dugott vattákat. Segélykérően körülnézett a bunkerban, rám pillantott, majd észbekapott miről is folyt a szó, és előző beszélgetésünkre utalva így szólt:

— Különben is le fognak váltani bennünket! — És sietve hozzáfűzte: — A katlant még nem zárták egészen körül!

De bizonytalan hangja súlyos kételyekről és aggályokról tanúskodott.

— Már egy esztendeje, hogy el kellett volna mennünk pi-henni és üdülni, de ebből sohasem lett semmi — válaszoltam. — De ha csakugyan leváltanak, akkor azok, akik utánunk következnek, s mindenki, aki itt Sztálingrádban harcol, ugyan-azokkal a végzetes problémákkal kerül szembe! Valaminek mégiscsak kell történnie, tábornok úr!

Ez a beszélgetés kellemetlen volt az öreg katonának. Testben és lélekben betegen, abba a hiedelembe kapaszkodott, hogy a „Führernek”, akinek engedelmességni eskü kötelez mindannyiunkat, „tudnia kell, mi történjék”.

— Hát alárendeltjeink iránt nincsenek emberi kötelezettségeink? — fellebbeztem katonaszívéhez.

— Különben pedig leváltottam a 120-asok parancsnokát, Senft von Pilsachot. A mostani nehéz helyzetben túlságosan gyengének bizonyult — vágta el a tábornok beszélgetésünket.

Odakintről szüntelenül hallatszott az ágyúdörgés és a lövedékek becsapódása, mint komor kísérő zene a tábornok mogorva szavaihoz. Rengett a föld, a bunkertetőt tartó támasztógerendák közül pergett a homok, úgyhogy önkéntelenül is odanézünk.

A bunkerban a tábornok utolsó szavaira kínos csend következett. Örültem, hogy a lelkész újra rátért az áthelyezés iránti kérelmére:

— Nemcsak az újraelföldelés a kérésem oka. Az emberek már meg sem akarnak hallgatni. Valóban nehéz is az itteni szörnyűségeket összhangba hozni az istenbe vetett hittel és az ő igéjével. Más volt az, amíg előrenyomultunk, és mögöttünk maradtak a sírok. De itt, ahol több már a sír mint...

— Hát már mindenkit elhagyott a jó lélek?! — pattogott bosszúsan a tábornok. — Kétségtelen, hogy nehéz feladatot rótt ránk a Führer; de megoldjuk, kerüljön bármibe! — Éppen újra cserélni akarta a vattáit, mikor egymás után többször élesen megcsörrent a telefon. Ez a közbizalom megváltásként ha-

tott. A tábornok felemelte a kagylót, és feszülten figyelt. Megpróbáltunk olvasni gondterhelten arcáról.

— Éppen itt van nálam Petershagen — mormogta. Majd letette a kagylót és felém fordult: — Itt az ideje, hogy törődjék az ezredével. Iván megint páncélosokkal támad! A kétségbeesés offenzívája!

Kezet szorított velem. Még láttam, hogy a lelkész rögtön utánam szintén kibújt a fedezékből. Hamarosan súlyos harcban álltam a fölényes erővel támadó szovjet páncélosokkal.

Máris elfelejtettem mindent, a beszélgetést, a gondot és kételyt, mint ezredparancsnok minden erőmet feladatomra összpontosítottam.

Mintha a pokol szabadult volna el. A frontvonalon páncélosok törtek át, és máris a mögöttes terepen gördültek, és lőttek mindenre, ami csak megmoccan. Mindennek tetejébe jeges szél süvített.

Mikor a borzalmak színhelyére ráborult az éjszaka, szétlőtt lábbal feküdtem egy gránáttölcserben. Ezredorvosom megpróbálta enyhíteni fájdalmamat; lábszáramról levágták a csizmát és a nadrágomat. A sebet csak szükségkötéssel tudták ellátni.

A szakadatlan ágyúzás megakadályozta elszállításomat.

— Beszéltem a tábornokkal — mondta az orvos. — Az ön súlyos sebesülésének híre szemmel láthatólag megrendítette, azt kívánja, hogy fájdalmai mielőbb enyhüljenek, és hogy szerencsésen elszállíthassák.

Csak a hajnali szürkületben tudtak elszállítani egy vontatóval a kijelölt helyre. Leírhatatlan fájdalomtól gyötörve feküdtem az árokban, amelyet az oroszok évszázadokkal ezelőtt, a sáncokkal egyetemben, a betörő tatárok ellen készítettek; — és hasztalan vártam a repülőgépre. Megjelent az öreg, hűséges lelkész is. Nem üres kézzel jött. Mint tapasztalt tábori lelkész, morfiumot hozott magával; a gyógyszer átmenetileg megszabadított a kínzó fájdalomtól, úgyhogy legalább valamelyest követni tudtam szavait.

— Igaz ugyan, hogy engedelmeskednünk kell istennek és a Führernek, de mégsem mehet ez így tovább! Együtt éltük át az egész hadjáratot. Akkoriban, Smiedovkánál, abban a ne-

héz órában is ott voltam önnél, amikor azt a parancsot kapta, hogy a túlerőben levő orosz páncélosokkal gázoltassa le magát és 2. zászlóalját, vagyis veresse agyon magát. Akkor én emlékeztettem önt a köteles engedelmességre, és még ma is tudom szó szerint, mit válaszolt. Úgy döntött saját felelősségére, hogy nem hajtja végre a parancsot. Nem törődött az utasítással, és így százak életét mentette meg. És noha először haditörvényszék elé akarták állítani, aztán mégis lovagkereszttel tüntették ki.

Az engedelmisség kérdése már régóta gyötört. Tisztában voltam azzal, hogy engedelmisségre minden hadseregben szükség van. De bizonyos helyzetben és pillanatban van határ is: a katonai büntetőtörvénykönyv nem kötelezi a katonát arra, hogy olyan parancsot hajtson végre, amely tőle bűncselekmény elkövetését követeli. Mi hát a bűncselekmény? És ha ez az egész ügy, ez a Hitler-féle háború bűncselekmény, akkor mi a teendő? Szabad-e vajon továbbfolytatni, ha bűnös jellegét világosan felismertük? E kínzó kételyek összeütköztek bennem a kötelességről, becsületről, bajtársiasságról belém nevelt és megkedvelt katonai öntudattal, a bátorságra és helytállásra való elszántsággal.

Vívódó lélekkel gyötrődtem.

Híján voltam az erőnek, hogy végiggondoljam e súlyos kérdéseket, és hogy megnyugtató választ találjak. Erőm végképp elfogyott. Már harmadnapja vártam arra, hogy repülőgépen elszállítsanak. Úgy lehet, már régen lelőtték a gépet. Aztán elvesztettem az eszméletemet.

*

Mikor újra magamhoz tértem, ágyban feküdtem; egy fiatal nő virrasztott mellettem. Rögtön innom adott, kicserélte fejemen a borogatást, barátságosan mosolygott. Csinos volt és fiatal, szótlánul tett-vett körülöttem; jelekkel és kézmozdulatokkal értette meg magát velem. Szovjet ápolónő volt; jól esett a gondoskodása.

Sztalinóban voltam, régi nevén Jusovkában. Modern, hatalmas épületek voltak ebben a városban, odacsábították a né-

met hadtápszolgálatot. A német közigazgatási és utánpótlási szervezeten kívül sok kórház is volt még ott, e célra foglalták le az összes középületet.

A 2607-es hadikórházat az egyetemi épületekben rendezték be. Két másik tiszttel feküdtem egy kis szobában. Én mozdulatlanságra voltam kárhozattva, de két bajtársam szabadon mozoghatott. Egyik fiatal hadnagy volt, karlövéses, a másikon, aki idősebb volt nálam, nem látszott sérülés. Szótlan, magába zárkózott ember volt; sokat olvasott. A fiatal hadnagy viszont élénk, vidám és gondtalan. Szívesen segített az ukrán ápolónőknek, és még tréfálkozott is velük. Igyekezett oroszul megtanulni, hogy jobban megértesse magát. De neki is megvoltak a maga gondjai; ezeket hamarosan bizalmasan közölte velem.

Bántotta például, hogy „hátnál a tüzéreknel kötött ki”. Szétlőtt karjára mutattam; a sérülése is bizonyítja, hogy már a tűzérségi fegyvernem sem nevezhető életbiztosításnak.

Előretolt megfigyelő volt az első vonalban, a harcoló gyalogságnál és ott sebesült meg. Ott aztán nem lehet unatkozni, jegyezte meg hevesen, de hátnál, a „durrantós fickóknál” nem történik semmi.

A szótlán, sápadt tiszt takarójára ejtette a könyvét, és komoly arccal figyelt beszélgetésünkre. Megkérdeztem a hadnagyot, vajon az állandó és rendkívül nagy veszély-e az eszménye, vagy talán éppen az vonzotta az első vonalba, hogy megsebesül vagy elesik? Mégiscsak arról van szó, hogy kötelességét ki-ki ott teljesítse, ahová állították. A hadnagyot megzavarta érvelésem. Nyilván még soha nem gondolta végig a dolgokat. Eleinte fiatalos kalandváagnak véltem, hogy a legveszélyesebb helyre kívánczozott. De rejtőzött a dologban még valami más is, mert halkán és szégyenlősen kimondta: „De hát olyan nehéz kitüntetéset kapni ott hátnál!” — És csaknem megvetően pillantott a második gomblyukába tűzött szalagjára: II. osztályú vaskeresztje volt. Aztán ránézett a falifogasra akasztott kabátomon levő lovagkeresztre. Őszintén bevallotta, hogy nagyon szeretne lovagkeresztet szerezni. Ezt a fiatalembert is jellegzetessé formálta a Hitler-Jugendben kapott nevelés. Kitartás és hősiesség a harcban, ezt volt legfőbb célja. A

háború kitűnő alkalom volt számára, hogy kitüntetésekert szerezzen. Százvezrek élete esett effajta hiú törekvés áldozatául.

A sarokban fekvő szótlan tisztre pillantottam. Igen keveset tudtam róla. Úgy láttam, hogy már túl van az ötvenedik esztendején, és minden bizonytal tartalékos tiszt, mivelhogy még csak századosi rangot viselt. Az első világháborús vas-keresztén kívül megvolt neki a mostani háború hadi érdem-keresztje is; mindez azt mutatta, hogy a hadtápnál szolgált. Úgy látszott, részt akar venni beszélgetésünkben. Erre azonban nem került sor, mert megjelent a főorvos vizitálni. A főorvos, egy kistermetű, kövérkés cvikkeres úr, egyidős volt velem és ugyancsak ezredes. Először is az én ágyamhoz lépett, kezében a röntgenfelvétel:

— Nem a legjobb; az alsó lábszár teljesen szét van ronc-solva, és még gránátszilánkok is vannak ebben a salátában. A legfőbb baj, hogy túl későn fogtak a kezeléséhez. — A cédu-lán, amelyet a gránáttölcserben akasztottak a nyakamba ez a szöveg állt: „Legkésőbb 24 órán belül ellátandó.” Öt teljes nap-pal lépték túl ezt az időpontot. — Most aztán egészen elgenny-nyesedett, és emiatt igen súlyos az eset. Sokáig kell feküdni. Remélem, a lábát meg tudjuk menteni.

Megkérdezte, adjon-e különyszobát. Köszönettel elhárítot-tam, erre egyéb kívánságaim iránt érdeklődött. Kértem, hogy minél előbb szállítsanak Greifswaldba.

— Ez az ön állapota miatt csak szakaszokban lehetséges, kórházról kórházra, és még akkor se mindjárt. — Ezután fig-yelmeztette a fiatal hadnagyot, hogy ne sokat szaladgáljon, mert a karjának nyugalomra van szüksége. — A lábtörések mindig gyorsabban gyógyulnak, mert a beteg kénytelen fe-küdni. — Végül a sarokban fekvő szótlan tiszthez így szólt: — Kérvényét, melyben a frontra kérte magát, bizonyos korláto-zásokkal elfogadásra javasoltam, persze nem mehet harcoló csapatokhoz. Tulajdonképpen csapatszolgálatra alkalmatlan és már nem a legfiatalabb. Bár ma már nem veszik olyan szigo-rúan; feltételesen hadiszolgálatot is teljesíthet, tehát hadtáp-nál, vagy egy városparancsnoksági beosztásért vállalhatom a felelősséget.

Eleinte a százados igen meg volt elégedve a főorvos köz-

léseivel. De amikor a „városparancsnokság” szót meghallotta, mintha darázs csípte volna meg, szálegyenesen kihúzta magát, és modorához képest feltűnő élénkséggel közölte:

— Főorvos úr! A hadtáphoz nagyon szívesen megyek, de kérem, hogy városparancsnokságra semmi esetre se javasoljon.

— Az ön korát és egészségi állapotát tekintve jobb egy parancsnoksági beosztás. A hadtápszolgálat megerőltető és sok fáradsággal jár. De legyen úgy, ahogy akarja.

— Alázatosan köszönöm — lélegzett fel a százados, de a főorvos már kint is volt a szobából.

Az ebédet hozták; jó és bőséges volt, mint mindig. A főorvos mindent megtett a kórházáért, amit csak lehetett. Persze nem tudott kórházi ágyakat, ruhásszekrényeket és éjjeli szekrényeket varázsolni. De nekünk frontkatonáknak a kórház paradicsominak tűnt.

Egy napon vizit közben a főorvos minden átmenet nélkül, ingerülten megkérdezte tőlem, mi a véleményem az étkezésről. Két beteg panasza felbosszantotta. Igen megörült elismerő szavainknak. Azután kiöntötte szívét. Megtudtuk, hogy két fiatal SS-tiszt panaszt tett. Ezek a tisztek a megszállt hátszágban teljesített szolgálatuk közben sérültek meg.

Bosszú műve volt az egész, mint ahogyan a főorvos később elmesélte nekem. Ezek a „hadtápos hősök” részegen nekihajtottak egy fának és megsérültek. Orvosi látletet akartak szerezni arról, hogy „ellenséges behatás” következtében „sebesültek meg”; így akarták megkaparintani a sebesülési érmet. Az orvos persze elutasította ezt a hamisítást. Elvégre nem minősíthette a pálinkát „ellenséges behatásnak”. A két SS-tiszt bosszúból áskálódni kezdett a főorvos ellen.

Nem kellett soká várni, a két fickó újra jelentést küldött a főorvosnak, mégpedig a fiatal hadnagy ellen, aki — bosszúságukra — szintén kitűnőnek találta az ellátást. Azzal vádolták a hadnagyot, hogy erkölcstelen módon közeledett orosz nőkhöz, úgy, hogy ez már közeljárt a fajgyalázáshoz. A hadnagy elvörösödve vallotta be, hogy csak úgy dévajkodásból, bizalmaskodva, paskolt rá a nővér gömbölyű hátsófelére, mint ahogyan, hosszú lovaglás után, derék kancáját is mindig megpaskolta. Ez a jóakarató fiú úgy zavarba jött, hogy mindany-

nyian nevetésbe törtünk ki. Csak a főorvos nem nevetett; ugyanis legjobb ápolónőjét veszttette el:

— Nem tudok segíteni rajta, mert senki sem szállhat szembe az SD-vel.* Nekik teljesen mindegy, hogy a koncentrációs táborban egy áldozattal több vagy kevesebb van!

Megdöbbsentem, hogy egy ártatlan tréfa ilyen szörnyű következményekkel jár. A főorvos a fiatal hadnagyot hazavittette az első transzporttal, hogy megóvja a további bonyodalmaktól.

Most aztán beszélni kezdett az eddig szótlan tiszt is:

— Már nem tudom tovább nézni ezeket a dolgokat, és nem akarok részt venni bennük. Csak az ilyen csavargók miatt szeretnék a frontra kerülni.

Elmondta aztán, hogy a fogolyügyosztályon működött, és hogy minden hadseregcsoporthoz SS-ekből álló, úgynevezett „beosztott SD-csapatok” tartoztak. Utasításukat közvetlenül az RSHA**-tól kapták, és csakis harcászati szempontból tartoztak a mindenkori hadseregarancsnokság alá, fegyelmi szempontból azonban nem. Feladatuk, háborúban és békében az volt, hogy a mögöttes területen „ártalmatlanná tegyék az ellenálló és a haderőt bomlasztó elemeket”.

— Az átmeneti táborokban el kellett különíteni a foglyoktól minden komisszárt, zsidót és más gyanús elemet, és ki kellett szolgáltatnunk az utasítás végrehajtásán szigorúan őrködő SD-nek, hogy az azután ártalmatlanná tegye, azaz legyilkolja őket. A mi ápolónővérünk is, „haderőt bomlasztó tevékenysége miatt”, ebben a „különleges elbánásban” fog részesülni. Előbb egy ideig talán még maguknál tartják mocskos céljaikra. Miniket, az átmeneti táboroknál szolgálatot teljesítőket, mindig arra utasítottak, hogy lehetőleg sok foglyot adjunk át az SD-nek, vagy hagyjuk őket elpusztulni. Nemrégiben azt a parancsot kaptuk, hogy kiütésestífusz-kórházat állítsunk fel mintegy kétezer orosz és zsidó betegnek. Az utasítás úgy szólt, hogy a „kórház” a városon kívül álljon, szabadban, félreeső területen és ne legyen más, mint egy tüskésdróttal bekerített gödör. A gödörtől jó távol kellett húzni a kerítést, hogy az őriséget a fertőzés ne veszélyeztesse, de mégis elég közel ahhoz, hogy a sze-

* SD. — Sicherheitsdienst; rövid. = Biztonsági Szolgálat.

** RSHA — Reichssicherheitshauptamt = Birodalmi Biztonsági Főnökség.

rencsétlent, aki megkísérelné, hogy kimásszék a gödörből, halálos biztonsággal lelőhessék. Mindenre kiterjedő részletes utasításokat is adtak erre a halálgödörre. Nekem kellett volna az építkezést vezetni, és az egészet megszervezni. Más kiút nem volt: beteget jelentettem, most pedig a frontra kérem magam. A főorvost beavattam a dologba. Tervem — úgy látszik — sikerülni fog. Egyébként azok a parancsnokok, akik megpróbáltak az ilyen utasításoknak ellenállni, eltűnnek, és az OKW* hadifogoly ügyosztálya főnökénél, Reinecke tábornoknál sem találnak soha támogatásra. Reinecke még a keleti hadjárat megindulása előtt utasításokat adott a csapatok keleten tanúsítandó magatartásáról, és elrendelte, hogy az orosz foglyokat szabad ég alatt, szögesdrót-kerítés mögött kell elhelyezni; szálszerű ellátásukat rosszul felfogott emberieségnek minősítette. Keitel még hozzátette ehhez a parancshoz, hogy a keleti hadjárat nem lovagias, hanem megsemmisítő háború.

A tartalékos századost az ilyen ügyek igen komolyan foglalkoztatták. Pontosan tudta a szóban forgó parancsok keltezését és aláíróit. Ezek az utasítások — úgymond — ellentétesek az 1929. július 21-i, genfi hadifogoly-egyezménnyel, amely a nemzetközi jog szerint szabályozza a hadifoglyokkal való bánásmódot. Ez az egyezmény azonban nem zavarja Keitelt és Reineckét. Sőt még sarkallják is az SS-t és az SD-t véres és kegyetlen rendszabályaikra a megszállt országrészek védtelen foglyai és békés polgári személyei ellen.

A százados elegendő példát tudott felsorolni élményeiből. Megrendítő volt számomra, hogy ez a betegeskedő ember, akit katonai becsvágy sem fűtött, csak hogy lelkiismerete mardosásától meneküljön, fel akarja cserélni a viszonylag nyugodt hadtápszolgálatot a front veszélyeivel és fáradalmaival. A frontra menekült hazája államszerveinek bűncselekményei elől, hogy ne kelljen továbbra is bűnrészséget vállalnia. Nem látott más kivezető utat. Közlései engem is súlyos lelkiismereti válságba sodortak.

*

* OKW — Oberkommando der Wehrmacht = a náci hadsereg főparancsnoksága.

Újév körül parancs érkezett, hogy — ha csak lehetséges — minden sebesültet át kell szállítani keletről a birodalom területére. Nyilván újabb súlyos harcokat és veszteségeket vártak, és ki akarták üríteni a front közelében levő kórházakat. Lublinon és Berlinen át, állomásról állomásra vittek Greifswaldba, mert még nem voltam egészen szállítható állapotban. A légierők greifswaldi kórházában kötöttem ki, amely 1938-ban épült.

Itt jó dolgom volt. Egyedül feküdtem egy kellemes, délre néző szobában. Feleségem mindennap meglátogathatott. Jelen körülmények között ez volt a kívánható legjobb megoldás, rózsásnak azonban sem személyes, sem általános vonatkozásban nem volt mondható. Magasra felfüggesztett gipszkötéses lábammal a szó szoros értelmében ágyhoz voltam kötve. De hát igen sok egyszerű közkatonának még ennél is többet kellett végigszenvednie. Ha nekem, mint ezredparancsnoknak, egy álló hétig kellett várnom az orvosi ellátásra, akkor Sztálingrádban bizonyára menthetetlenül és nyomorultul pusztult el sok sor-katona, mégpedig nem a sebesülésében, hanem egyszerűen azért, mert nem tudták megfelelő orvosi kezelésben részesíteni. Az onnan érkezett levelekből tudtam meg, hogy a helyzet egyre végzetesebbé vált.

Mind szerényebb hangon beszéltek a hadijelentések, mégis azt állították, hogy a „sztálingrádi hősi harc” abban leli értelmét, hogy döntően elodázza az ellenség előnyomulását, s így nyugatabbra új védelmi vonalat lehet kiépíteni. Viszont a sztálingrádi tisztek és katonák egybehangzóan azt állították, hogy a Vörös Hadsereg végeláthatatlan oszlopainak előretörését a legcsekélyebb mértékben sem tudták megzavarni. Minden erőt leköt az egyre szűkebbé váló katlan védelme. Az éhezõ, fázó, éjjel-nappal szakadatlan tűz alatt tartott katonák szenvedései már-már elviselhetetlenek.

A kórházban olyan benső átéléssel szenvedtem végig ezeket a híreket, hogy a 6. hadsereg végső ellenállásának 1943. február 2-án, Sztálingrádnál bekövetkezett összeomlása kimerítette az én erőmet is, úgyhogy súlyosan megbetegedtem.

A veszített csata következményei nemcsak katonaiak voltak, hanem lélektaniak is: rájöttem, hogy mélységes borúlátás

lett úrrá mind a katonaságon, mind a polgári lakosságon. Megnővekedtek a Führert és a vezetést érintő kételyek. Feleségem és más látogatók révén a külvilággal megvolt a kapcsolatom. Gyászukkal, gondjaikkal, kételyeikkel sokan kerestek fel. Mind gyakrabban került szóba a végső győzelem kérdéses volta.

Hogy minden kételyt eloszlassanak, és hogy a német népből kipréseljék a legvégső erőfeszítést is, kiesztették és elterjesztették a háborút eldöntő csodafegyverek legendáját. Ebbe kapaszkodott bele mindenki, aki hallani sem akart a dicstelen vég keserű lehetőségéről.

A józan ész és a felelősségtudatot a „csodafegyverekbe” vetett hit pótolta. Sokan csitították kételyeiket azzal az elképzeléssel is, hogy a történelem értelmetlenné válna, ha Németország elvesztené ezt a háborút. Ezekkel a kérdésekkel viaskodtam én is.

Egy napon meglátogatott greifswaldi ezredem egyik embere. Tényleges állományú altiszt volt már korábban is, és idők múltával a műszaki főfelügyelői rangig vitte fel. Mivelhogy betegeskedett, a hátországbán teljesített szolgálatot, a greifswaldi légelhárító iskolán. Még Sztálingrádból ismerte a vöröscsillagos bombázókat, és szörnyű mód csodálkozott, amikor egyik napon ilyen gépet látott felbukkanni Greifswald békés egén. A gép azonban nem bombát dobott le, mint Sztálingrádban, hanem röpcédulákat. Minden rendelkezésre álló erőt bevetettek, hogy az ellenség e rettegett üzeneteit összegyűjtsék és megsemmisítsék. Halálos bűn volt ilyen röplapot tartogatni, terjesztése életveszéllyel járt.

Látogatóm, név szerint Oskar Lehmann, érdekfeszítően mesélte el ezeket a dolgokat. Kérdőn pillantottam rá. Diadalmasan elvigyorodott, kigombolta kabátját, és egy röplapot vett elő. Inge alatt, a meztelen mellén rejtegette. Ez nagy bátorságra vallott, és egyúttal nagy bizalmat árult el irányomban. Lehmann képe sugárzott: a röpcédula a 60. gépesített hadosztály, és így a mi 92-es ezredünk életbenmaradottjainak első üzenetét tartalmazta. Röviden és velősen megírták benne, hol és mikor esett fogságba a hadosztály megcsappant maradványa, és hogy megtették értük mindent, hogy élve szabadítsák ki őket a jég és hó poklából, és most jó dolguk van a hadifogságban. Ezután alá-

írások következtek, fakszimilében. Ezeket sajnos nem tudtam kiböngészni. Túlságosan gyűrött volt a röplap, az írás meg nagyon apró betűs. Oskar mosolygott, és egy óriási nagyítóüveget vett elő. Most már minden nehézség nélkül ki tudtam silabizálni az ismerős aláírásokat. Igen örültem, és kötelességemnek tartottam, hogy a bizonytalanságban élő hozzátartozókat értesítsem: akiket halottnak hittek, életjelt adtak magukról. A városhatár felésem vagy Lehmann vitte meg a hírt, a távolabb lakóknak levelet írtam. A legtöbb hozzátartozó azután igen hamar felkeresett a kórházban.

Kérdéseik és kételyeik mindig ugyanazok voltak: „Lehet-e bízni a vörösökben, csakugyan valódi-e az aláírás?” Attól tartottak, hogy a halottak katonakönyvéből vagy egyéb okmányukból származnak az aláírások. Az általában uralkodó felfogás szerint hihetetlennek tűnt, hogy az oroszok a foglyul ejtett német katonákat életben hagyják, azt meg éppenséggel lehetetlennek, hogy a német hadifoglyoknak jó dolguk lehet a „gonosz oroszoknál”.

A háború folyamán elég gyakran megesett, hogy hadifoglyokat, főleg sebesülteket szabadítottunk ki fogságukból. A szovjet csapatok egész idő alatt rendszeren ellátták őket, anélkül, hogy a foglyoknak akárcsak a hajuk szála is meggyörbült volna. Látogatóim egynémely aggályát saját tapasztalataim alapján tudtam eloszlatni. Többnyire megvigasztalódva utaztak haza. De sokan újra ingadozni kezdtek, mert hozzátartozójuktól egyáltalán nem kaptak levelet, az angol vagy amerikai hadifogolytáborokból viszont a posta rendszeresen megérkezett. Még csak nem is sejtették, hogy a Harmadik Birodalom vezetői megtiltották, hogy a Szovjetunióban levő hadifoglyok postáját kézbesítsék otthoni hozzátartozóiknak. A hozzátartozóknak be kellett érniük egy minden kötelezettség nélküli, segítséget és vigaszt nem nyújtó írással. Ezzel a kegyetlen intézkedéssel akarták táplálni a rémtörténeteket. Ezt persze tudták a Szovjetunióban is. Éppen ezért Magyarország felett dobták le a sztálingrádi foglyok postáját. Ily módon érkezett például hír Krawielitzki századosról Greifswaldba, és még a háború alatt megerősítette a röplap valódiságát.

A hozzátartozók tájékoztatását természetes, bajtársi köte-

lességemnek tartottam. De azt is tudtam, hogy a hivatalos helyek aggodalmasan ügyeltek rá, hogy elnyomják az effajta híreket. Egy napon betoppant hozzám a főorvos. Arany pártjelvényt viselt. Hallomásból tudtam, hogy szívesen lövöldöz varjakra. Nyilván ez a tevékenysége foglalta le annyira, hogy beteg-részére nem maradt ideje. Bizonyos, hogy az év folyamán még egyszer sem láttam. Ezt a mulasztását talán éppen most akarta helyrehozni? Mennyire tévedtem! A kórházában uralkodó szellemért felelősnek érzi magát — ezt a kifejezést használta — és ezért kötelessége gondoskodni a veszedelmes röpcédula el-kobzásáról. Kijelentettem, hogy a röpcédula hatását nagymértékben bizonyítja az a tény is, hogy nélküle én például főorvosomat soha meg nem ismerhettem volna. Továbbá örvendetes-nek tartom látogatását mint állatbarát is, mert ez idő alatt bizonyára sok varjú maradt életben. A főorvos végül is, meglehetősen zavartan és bizonytalanul, már csak azt kívánta tőlem, biztosítsam őt, hogy a röpcédula meg van semmisítve. Ily módon igyekezett megőrizni a Führerhez való hűség látszatát. Felelős körökben egyre gyakrabban lehetett tapasztalni az effajta magatartást.

Ez idő tájt tartottak házkutatást a von Heyden-családnál az Ückermünde melletti Plötzben; ezt a családot szintén értesítettem eltűnt fiúk hogylétéről a röpcédula alapján. Házkutatás közben megtalálták a leveletem. A fiatal von Heydenné gondterhelten kereste fel feleségemet. A főorvos látogatásán kívül azonban semmi egyéb nem történt. Az eset híre mindenfelé elterjedt.

Időközben elbocsátottak a kórházból. Belátható időn belül nem voltam hadiszolgálatra alkalmas. Most hát otthon tartózkodtam, és csak járóbetegként kezeltek. A tolószéket ugyan nélkülözni tudtam, de a mankókra még mindig rászorultam. 1944 őszén ilyen állapotban ért a Birodalmi Haditörvényszék behívója; ez a hivatal abban az időben Berlinből már áttette székhelyét Torgauba. Ezt a „megtiszteltetést” súlyos csapásnak tekintettem. A szóban forgó intézményről már éppen eleget tudtam. A feladatom ott az lett volna, hogy olyan bajtársak halá-

los ítéletét írjam alá, akik legtöbbször csak kimondták azt, amit Sztálingrád óta bensőmben magam is gondoltam. Ezt a beosztást nem tudtam összeegyeztetni lelkiismeretemmel.

Vajon a Birodalmi Haditörvényszékhez történt behívásom — egyébként valósággal irigyeltek érte — csapda volt-e, vagy a Hadsereg Személyzeti Hivatalának baklövése? Egyben nem volt kétségem: nekem ott semmi keresnivalóm. De ki segíthetett szorult helyzetemben? Bizalmasan beavattam a dologba egy felelősségtudattól áthatott ismerős orvost, és ő igazolványt állított ki, hogy gyógykezelésem miatt Greifswaldban kell maradnom. A berlini személyzeti hivatal gyorsan felelt: elrendelte, hogy sürgősen ismerkedjem meg Greifswald állomáshely rangidős parancsnokának munkakörével és dolgozzam be magam az ügyek menetébe. Ezzel aztán a közeljövőt illetően a kocka el is volt vetve. Nagyon örültem, hogy az illető orvos oly sok megértést tanúsított irányomban, és kirántott a csávából. Ezért von Seemen orvostanár úrnak, az egyetemi sebészeti klinika akkori igazgatójának még ma is igen hálás vagyok.

Abban az időben von Pechmann báró ténylegesített repülőezredes volt a rangidős városparancsnok. Kis növésű, cingár, vékony csontú emberke volt Arca keskeny, vonásai finomak és arányosak. Művészi hajlamai voltak; otthonában még énekelgetett is — ha vendégeket fogadott —, mindig Hugo Wolf-dalokat és népies, bécsi rigmusokat. Közben magamagát kísérte zongorán. Messzire hátrahajolva, kissé színpadiasan csapott bele a billentyűkbe, arcán az elragadtatás kifejezésével. A társaságban igen kedvelt volt, mint az elmúlt „udvari idők” stílusára emlékeztető jelenség.

Pechmannt leváltják, így hírlett — mert Greifswald ma-holnap frontvárossá válhat, neki pedig háborús tapasztalata nem volt. Ezenfelül dr. Schmidt körzetvezetővel is összetűzött. Pechmann túlon túl egyéni módon értelmezte a közről való gondoskodást:

Egy légoltalmi központi riasztó állomás tartozott a városparancsnoksághoz, amelyet ellenséges repülők közeledtekor idejekorán értesítettek, hogy a szükséges riasztási fokozatokat Greifswaldban működésbe hozza.

Pechmann saját szakállára külön szervet teremtett, és se-

gítségével a greifswaldi repülőtisztok családját soron kívül értesítette. Így esett meg, hogy — ha beállt a légi veszély — saját magánhírszolgálatára foglalta le az összes telefonvonalat.

1945. január 1-én hivatalosan is átvettem Greifswald rangidős parancsnoka ügykörét. Az idő tájt a Grabenen voltak a szolgálati helyiségek, a mai Goethestrassén. A hivatalban minden a régi megszokott rendben folyt. Az illemszabályok a végéig szabatosak és udvariasak voltak — tükörképei az addigi parancsnoknak. A háborúra csak az arcvonalról szabadságot kaptak, a sebesültek és a légoltalmi szolgálat emlékeztetett. Parancsnokságom idején törzskaromhoz tartozott többek között Wurmbach doktor, a légierők tartalékos ezredese, a még szintén ambuláns kórházi kezelésre járó Schönfeld, a szárazföldi hadsereg tartalékos őrnagya, valamint von Winterfeld, szolgálaton kívüli őrnagy.

Megkönnyítette munkámat, hogy Greifswaldban eléggé jól ismertek. 1938 óta laktam a városban. Ez idő alatt a greifswaldi 92. páncélgránátos ezred kötelékébe tartoztam, eleinte mint századparancsnok, végül mint ezredparancsnok. Az ezredben greifswaldi és környékbeli fiúk szolgáltak. Ennek következtében számtalan kapcsolat fűzött a lakossághoz. Köztem és mostani törzskarom között is csakhamar bizalmas viszony alakult ki.

Gyorsan múlt az idő. Csapataink éppolyan gyorsan hátráltak. Akárcsak a többi parancsnokhoz, hozzám is befutottak a „Führer-leiratok”. Az utolsó szál emberig, és az utolsó viskóig erősített helyként kell védelmezni minden egyes várost és minden egyes falut. Parancsokat kaptam aztán a Greifswaldra vonatkozó különleges védelmi feladatokra is. Mert időközben a „rangidős parancsnokból”, Greifswald „harcparancsnoka” lettem.

A város zsúfolva volt az elvesztett területekről és Németország más vidékeinek lebombázott városaiból özönlő menekültekkel. Ráadásul sok ezer sebesültet kellett elszállásolni az egyetemi klinikákon, az iskolákban és egyéb középületekben. 1945 elején már legalább kétszer annyi lélek volt városunkban, mint normális időkben.

Keserű valósággá vált, hogy Greifswald, a középkori mű-

emlékszámba menő házak, egyetemek, ódon templomok és szépséges épületek városa hadszíntér lesz. Varsó, Lemberg, Dnyepropetrovszk, Rosztov és Sztálingrád jutottak eszembe. Greifswald városán, melynek bűbajos sziluettjét nagy szülötte, Caspar David Friedrich* tette mesteri művészetével világhírűvé, most az előbbiekéhez hasonló szörnyű végzet fog beteljesedni.

„Ennek nem szabad megtörténni” — próbáltam szembeállni a sorssal, de nyomban visszariadtam; vajon nem döntöttük-e romba és pusztulásba fél Európát, nem ontottunk-e ki tengernyi vért, nem zudítottunk-e a népekre szörnyű szenvedéseket anélkül, hogy közülünk bárki is sokat tépelődött volna ezeken a dolgokon? Engedelmességhez és győzelemhez szokva rohantunk előre Moszkváig és Sztálingrádig. Most azonban, mint egy bumeráng, visszaperdült a háború. Ez a tény mélységesen felkavart, de hát mindazok, akiket orvul megtámadtunk, nem szerették-e éppoly forrón hazájukat, mint mi a miénket? Szégyennel öntött el e késő felismerés. A megbánás fájó érzése támadt fel bennem.

E megfontolások következtében érett meg az a szándékom, hogy Hitlerrel és háborújával szembeszegülök. Elhatározásom természetesen csak a magam szűk, korlátozott hatókörére vonatkozhatott, de városunk lakóira sorsdöntő lehetett. Hogyan valósítsam meg? Erre a kérdésre még nem tudtam világosan válaszolni.

Feleségemnek elmondottam e gondolataimat és felfogásomat. Megrettent, mikor először beszéltem arról, hogy Greifswaldot harc nélkül kell átadni. Tekintetét elfordította tőlem, és töprengve és komolyan pillantott nagyatyáinak, von Lindequist vezértábornagynak és von Kessel vezérezredesnek képmására. Ekkor én is rápillantottam a porosz katonai szellem e két, rendjelekkel teliaggatott, kiemelkedő személyiségére. Világossá vált mindkettőnk előtt, hogy Greifswaldot csak úgy menthetjük meg, ha szakítunk azzal a hagyománnyal, amely veszte lett Németországnak. Feleségemnek különösen nehezebbre esett ez a lépés. De elkerülhetetlennek tartotta ő is. Véleménye emberi szempontból igen fontos volt nekem.

* Caspar David Friedrich (1774—1840). A német romantikus festőművészet kiemelkedő mestere.

A tervet azonban egyedül semmiképp se valósíthattam meg. Szükségem volt segítőtársakra. Vajon kiben bízhatom, vagy éppen kit lehetne megnyerni? 1945 január végén lényegtelennek tűnő, különös eset történt. De így van az életben: apró okok gyakran jelentős következményekkel járnak. Von Winterfeldről van szó, a már említett szolgálaton kívüli őrnagyról. Jó néhány greifswaldi emlékszik még az Anklamer Landstrasse 5. számú házának, az Immengartennek barátságos gazdjára. Ismerték városszerte, és mindenki kedvelte természetes, szívélyes közvetlenségeért. Még a háború kitörése előtt rábízták a város légoltalmát. Most a háború idején a városparancsnokságon ugyanez volt a feladata. Noha koros volt már, feladatát buzgalommal és körültekintően látta el. Ha légitámadás érne Greifswaldot, akkor legalább a tűzvészen kell úrrá lennünk. E célból egy alkalommal von Winterfeld ellenőrizte a haditengerészeti obszervatórium légoltalmi berendezéseit is. Ez az intézet a mai felsőiskola épületében volt elhelyezve, a mi városparancsnoki hivatalunkkal szemközt. Egy tengerészkapitány, tehát velem egyenlő rangú tiszt volt a parancsnoka. A kapitány és von Winterfeld őrnagy egyetértett abban, hogy a rendelkezésre álló tűzoltófelszerelés egyáltalán nem kielégítő. Egyetértően szitkozódtak. Ezért aztán von Winterfeld őrnagy arra a bizalmas megjegyzésre ragadtatta magát, hogy megszabadultunk volna már minden gondunktól, ha „a július 20-i ügy* bevágott volna”. Elváltak egymástól. Von Winterfeld hazament, a kapitány meg azon nyomban hozzám sietett és egy hivatalos, írásos feljelentéssel lepott meg, von Winterfeld szolgálaton kívüli őrnagynak a „birodalmi véderőt bomlasztó” kijelentéséről. Mint parancsnok, én voltam az illetékes arra, hogy e jelentést megtegye nálam, és nekem kellett továbbítanom is.

Óvatosan megpróbáltam a dolog élet tompítani „ugyan kérem, egy hatvan esztendősen idős ember” és más efféle fordulat-
tal. Sajnos hasztalan. Az ügybúzgó kapitány ragaszkodott hozzá, hogy az ügyet adjam át a haditörvényszéknek. Erre engem parancs kötelezett. A konok, kőarcú kapitány a „végsőkéig ki-
tartani” fanatikusa volt, aki — mint ahogy mellesleg elmondta

* Tl. ha sikerrel járt volna az 1944. július 20-i, Hitler-ellenes merénylet.
(A ford.)

nekem — még személy szerint is dühös volt a nem katonás viselkedésű koros Winterfeldre. Nevezetesen az történt, hogy Winterfeld a kapitányt folyton önzte, és nem harmadik személyben, kapitány úrnak szólította. Ezért a kapitány sértve érezte magát. A Winterfeld életét fenyegető jelentésnek talán éppenséggel ez volt a mélyebb oka.

Nos hát, valamilyen jó tanács nagyon elkelt volna. Egészen szűk bizalmas körben szemrehányást tettem Winterfeldnek vigyázatlansága miatt, de kijelentését tárgyi szempontból nem bíráltam. Ezt a viselkedésemet a jelenlevő Wurmbach doktor és Schontfeld nagyon jól megértették, és politikai állástoglalásnak tekintették. Úgy döntöttem, hogy nem továbbítom a feljelentést. A kérdés gyakorlati megoldása nem volt olyan egyszerű, minthogy a kapitány makacsul érdeklődött jelentése eredményéről. Az irat békésen szunnyadozott pánccszekrényemben. De közben gondoskodtunk arról, hogy a buzgó fejvadász a postanaplóból megbizonyosodjék a jelentés állítólagos továbbításáról. Az akkori postai viszonyok miatt a tengerészkapitány úrnak már számolnia kellett azzal, hogy az ügy bizonyos késedelmet szenved és ebbe aztán bele is törődött. Így az idő betemette az ügyet, és Winterfeldet meg tudtuk menteni.

Az ügy hatása nem kevésbé volt fontos, mint lényege: politikai szempontból megtört köztünk a jég. Törzskarom két tisztje antifasiszta szellemben együttműködött velem, személyes kockázattal, tudatosan cselekedtek Hitler parancsa ellen, hozzájárultak egy hazaáruló nyilatkozatról szóló feljelentés elszüllesztéséhez, azért, hogy megmentsek bajtársukat a náci törvényszék halálos ítéletétől. Ez fontos útmutatás volt.

E kényes ügyben a legmesszebbmenő óvatossággal kellett eljárnom. Gondosan tovább tapogatóztam Wurmbach ezredesnél. Közös munkáink közben adódott erre alkalom; több ízben tréfás beszédmodorhoz folyamodtam. Mikor egy alkalommal egy parancsőtiszt feszes „Heil Hitler”-rel köszönt el, odamorgogtam Wurmbachnak: Ilyenkor egy hamburgi így felel: „Hát gyógyítsd meg!”* — Wurmbach szinte rázkódott a nevetéstől.

Wurmbach doktornál, a nálam jóval idősebb bajtársnál sok

* Lefordíthatatlan szójáték. „Heil Hitler”-nek két jelentése van: „Üdv. Hitlernek” és „Gyógyítsd meg Hitlert!”

mindenben megértésre találtam, hát elhatároztam, hogy beavatom Greifswald harc nélküli átadását célzó tervembe.

Irodámban folytonosan zavartak a különböző látogatók, a telefon szünet nélkül szólt, és a szolgálat hivatalos légköre sem tette a helyet alkalmassá. Wurmbach doktort tehát meghívtam teára lakásomba. Minthogy a feleségem is jelen volt, a találkozás olyan színben tűnhetett fel, hogy csak egy kis közvetlen baráti csevegésről van szó. Beszélgetesünk tartalma persze egészen más volt, hiszen mégiscsak olyan tervet érintett, amely — ha kiderül — a „Harmadik Birodalom” törvényei szerint mindhármunk életébe került volna.

Vajon bizonyos lehettem-e abban, hogy Wurmbach doktor helyesli gondolataimat és teljes titokban tartja az ilyenfajta tervet? Nem kellene-e számolnom azzal, hogy a legsúlyosabb válságot kelti benne is? Meglesz-e vajon az ereje hozzá, hogy megszabaduljon az öröklött fogalmaktól, képzetektől és kötelekektől?

Beszélgetésünk eredményeképpen kiderült, hogy kételyem és aggodalmam alaptalan volt. Örömmel állapítottam meg, hogy idősebb bajtársam nyíltan csatlakozott tervemhez: „Életrehalálra rendelkezésére állok önnek Greifswald átadása tervében!” — Ezzel megpecsételtük szövetségünket.

Megnyugtató volt, hogy most már olyan segítőtársam van, aki egyúttal hivatalos személy is. Tüstént javaslatot terjesztettem elő, hogy hivatali helyettesemmé Wurmbach doktort nevezzék ki. Javaslatom korlátozott mozgásképeségemmel okoltam meg. Április elején a hadseregparancsnokságot helyettesítő hadtestparancsnokság útján kézhez kaptam a javaslat megerősítését.

Időközben gondosan tanulmányoztam a Greifswaldban álmószó csapatrészek parancsnokait. Tudni akartam, vajon szóba kerülhetnek-e mint a tervet hallgatólagosan tudomásul vevők, vagy éppen mint közreműködők. A tapogatózás elriasztó eredménnyel járt.

Briel ezredes, a légvédelmi iskola parancsnoka, daliás külsejű férfi volt, „férfiúi szépségére” roppant hiú! Ehhez járult még Afrikában szerzett lovagkeresztje. Nagyot hallott, ezért osztották be honi szolgálatra, és értette a módját, hogyan ak-

názza ki gyümölcsözően honi beosztását. Többek között az alt-warpi gyakorlótéren berendezett egy nagy tyúkfarmot. A katonai helyzetet a göbbelsi propaganda zsinórmértéke szerint ítélte meg. Elég volt neki ennyi: „Az oroszok most megismétlik összes hibánkat; utánpótlási vonalaikat túlságosan megnyújtják; ez kitűnő alkalmat szolgáltat nekünk arra, hogy megadjuk Ivánnak a végső kegyelemdőfést.” Így locsogott-fecsegett az ezredes még 1945-ben is. És ezenközben a Vörös Hadsereg már Pomerániát is megszállta! De Brielt, führerhívő magatartása nem akadályozta meg abban, hogy a frontra irányított ellátmányokat ne a legócskább járművekkel szerelje fel. A hibátlanokkal idehaza akart büszkélkedni; emiatt Oskar Lehmann, a főfelügyelő sokszor keserűen panaszkodott. Briel önzése olyan szűklátókörű volt, hogy még a „kitartás” érdekében megkövetelt legelemibb kötelességeket is elhanyagolta. A mi ügyünk szempontjából Brielt számításán kívül kellett hagyni.

A ladebowi repülőtér parancsnoka egy öreg ezredes volt, név szerint Schwerdtfeger. Ő is nagyot halló, sőt csaknem süket volt, és hozzá még csökönyös, akárcsak egy tank. Áprilisban még úgy akart hozzájárulni a végső győzelemhez, hogy a hemshageni gyalogsági gyakorlótéren harci repülőgépeknek alkalmas fel- és leszálló pályát kezdett építeni. Mikor figyelmeztettem, hogy hiszen Ladebowban van már egy jól felszerelt repülőtér, a helyben lakó hadász bölcsességével megállapította, hogy a harci repülőgépek nagyon gyorsan magukra vonnák az ellenséges bombázókat. Megkérdeztem, hogy mennyi időt szán az építkezésre. Legszívesebben aziránt érdeklődtem volna, vajon az oroszoknak akar-e berendezni repülőteret. Mindenekelőtt magamagának építette, hogy „felfelé” jó benyomást keltsen. Rögtön szakembereket is hozott magával. Nekik kellett volna 1945 őszéig mindent elkészíteni. A Vörös Hadsereg ekkor már az Oderánál járt.

Kérdésemmel, hogy vajon van-e még értelme mindennek, túllőttem a célon. A süket egyszerre csak igen jól megértett; megbántottam a Führerbe és az állítólagos csodafegyverekbe vetett rendíthetetlen hitét. Csak úgy tudtam megúszni a kényes ügyet, hogy az elképesztő építkezéshez korlátozás nélkül hozzájárultam. Április közepén hozzá is kezdtek Hitler eme

katonailag iskolázott helmshageni tanítványai a harci repülőtér munkálataihoz; ez majd megvédi őket — úgy remélték — a bombáktól, Greifswaldot viszont annál inkább veszélyeztette. Ettől fogva igen megromlott kapcsolatom és együttműködésem a Ladebowban állomásozó légierővel. Figyelmen kívül kellett hagyni tehát Schwerdtfeger ezredest is.

Ennek ellenére a repülőtér építéséből néhány nap múlva hasznot húztam. Felkeresett ugyanis Schmidt doktor, a körzetvezető, hogy megbeszélje velem az április 20-ára, Hitler születésnapjára elrendelt ünnepély rendezését, amelyet a piactéren kellett megtartani. Schmidt azt javasolta, hogy én, mint frontszolgálatos tiszt és lovagkereszt-tulajdonos, buzdítsam a lakosságot kitartásra, és hogy a Führert mint követésre méltó, ragyogó példaképet állítsam eléjük. Ellenvetésemre, hogy a légi-veszély miatt nem lehet felelősséget vállalni nagy tömeg ember összehívásáért, Schmidt gyanakvóan utalt arra az öröndetes körülményre, hogy Greifswald eddig még nem volt semmiféle bombatámadás célpontja. Nyomatékosan válaszoltam rá, hogy az épülőben levő helmshageni hadi repülőtér miatt ez a helyzet sajnos nagyon hamar megváltozik, és hogy eddig nem fedezték fel, az csakis ellenségeink bámulatos gyengeségének a jele. Érvelésem sikerrel járt: az ünnepség elmaradt.

Greifswald városában volt még egy szolgálattevő ezredes, mégpedig a fogolytábor parancsnoka. Osztrák származású volt, igen ingerlékeny természetű ember. Nem titkolta, hogy ellenezte a csatlakozást Hitler-Németországhoz. Kertelés nélkül megkérdezhettem hát tőle, vajon mit szándékszik cselekedni, ha az arcvonal még jobban közeledik. Az utasításokat a tábor áthelyezésére már megkapta. De ettől már nem várt sokat. „Mindenesetre idejekorán odébb kell állnom innen”, hangsúlyozta. A további beszélgetésből kiderült, hogy a foglyokat és a népfelkelő lövészszázlójba egyesített őrszemélyzetet faképnél hagyva szándékozott „odébbállni”.

Ezután még a védelemnél bevetendő népfelkelő lövészszázlój parancsnoka iránt kellett érdeklődnöm. Wurmbach doktort küldtem el hozzá. Wurmbach reménytelen esetnek írta le Lange tartalékos őrnagyot, ezt a rügeni földbirtokost, aki valóssággal lángolt érte, hogy végre fegyverrel a kezében „harcol-

hasson és meghal hasson a Führerért és a hazáért". Az őrnagy úr még a monokliját is feltette, hogy kétségtelenül komolyan gondolt szavainak még nagyobb nyomatókot adjon. Az adott helyzetben igazán problematikus esetnek számított.

A Göbbels-propaganda, noha a helyzet végzetes volt, fáradhatatlanul ismételte, hogy a végső győzelem holtbiztos és kézzelfoghatóan közeli. Bizonyítékul és kiváló példaként most már „Nagy Frigyet” kellett előcibálni, aki a legkétségbeesettebb helyzetben is kitartott a sötétenlátókkal és a kishitű tábornokokkal szemben, végül is győzelmet aratott, és naggyá tette Poroszországot. Mindig a hitet és a kitartást emlegették. Nap mint nap, újságban és rádióban részletesen leírták a breslaui „hősök csatáját”, és persze magasztalva emlékeztek meg az ot-tani parancsnok, Niehoff tábornok előléptetéséről és kitüntetéséről. Niehoff katonái utolsó csepp véréig harcolt, de saját véréből egy cseppnyit sem ontott.

Teli torokkal magasztalták Schwede-Coburg, birodalmi védelmi biztos és kerületvezető „hősies” elhatározását is. Coburg kijelentette, hogy kerületének székhelyén, Stettinben körülzáratja magát és az „utolsó emberig” védelmezi a várost. Mily nagy volt a meglepetésem ezek után, mikor egyszerre csak beállított hivatalomba Stettin védője: Schwede-Coburg! Hősi elhatározását meggondolta, és egy hatalmas kocsioszloppal nyugat felé volt menekülőben. A kocsik nem annyira emberekkel mint inkább holmikkal voltak megrakva! Noha sebbel-lobbal jött, mégis, igazi nemzetiszocialista „kötelességtudattal”, kegyeskedett felkeresni engem. Ezt az óriás termetű embert még sohasem láttam. Ott állt hát most velem szemben, kövérkés arca az álmatlanságtól hamuszürke volt. Jellegzetes tengerészkecskeszakálla — valamikor fedélzeti tiszt volt a császári haditengerészetben — igen ápolt volt. Ő maga csüggedt ember benyomását keltette. A mellén lógó óriási távcső szinte kísértetiessé tette marcona külsejét. A bolygó hollandira kellett gondolnom, aki most „bújó” hollandivá változott. Schwede-Coburg kísérője, Schmidt doktor, az angolna simaságú, ügyes körzetvezető úgy hatott az óriás mellett, mint egy jelentéktelen, alá-zatos apród.

Schwede-Coburg megszólalt érdes mély hangján:

— Nagyon örvendek, hogy éppen a komoly órában Greifswald városának élén hadviselt, tapasztalt lovagkeresztes áll!

Némi megfontolás után, komolyan és tagoltan így válaszoltam:

— Kerületvezető úr, történjék bármi, én mindenkor osztozom e város sorsában!

Mind a ketten megértették ezt az erkölcsi pofont. Savanyú képet vágva sokatmondóan pillantottak egymásra, azt persze nem sejtették, hogy én milyen sorsot szántam Greifswaldnak. A birodalmi védelmi biztos kék tengerészszemével még egyszer végigmért, mintegy felbecsülve engem, majd kurtán búcsúzott, és tovább loholt nyugat felé! Úgy tudom, hogy menekülését mint valódi tengerész Rügenből hajón folytatta. (Ma mint náci-lanított náci, Adenauer kegyelméből nagy összegű nyugdíj boldog élvezője.)

Az idő feltartóztathatatlanul haladt és a Vörös Hadsereg is. Menekültek csoportjai gomolyogtak nyugat felé Greifswaldon át. Minden alkalmat felhasználtam, hogy óvjam a lakosságot a meneküléstől. Azt, hogy milyen kockázatos útrakelni egy ismeretlen sors felé, aránylag könnyen megértették. De hát az oroszok? A „levágott gyermekkezekről és a kiszúrt szemekről” szóló göbbelsi uszítás jónéhány embert az országút nyomorába, vagy éppen öngyilkosságba üzött.

A vezérkar főnöke kifejezetten megtiltotta a tisztai családok menekülését. Az ő viselkedésüknek kellett mintaképül szolgálni az egész lakosság előtt. Újra és újra azon igyekeztem, hogy a velem szolgálati vagy emberi kapcsolatban állók segítségével az aggodalmaskodókat megnyugtassam. Munkatársaim rendületlenül terjesztették mindenütt: a fronton járt és tapasztalt parancsnok nyilván szerét ejti, hogy Greifswald városát ne társítsák a többiéhez hasonló szenvedésbe. Az efféle sejtetések nem tévesztették hatásukat. Sokan e sejtetésben saját reményük megerősítését látták, noha semminemű határozott elképzelésük nem lehetett. Április 25-ig csak kevesen távoztak a városból; de sokan álltak indulásra készen, hátizsákokat varrtak maguknak, kézikocsikat javítottak, vagy sükségtaligákat eszkábáltak össze. Bennünket meg élesen figyeltek, akár csak egy barométert, úgyhogy a menekülésre való bármiféle előkészületnek

még a látszatát is kerülnünk kellett. Megtiltottam feleségemnek, hogy pénzt vegyen fel a bankból, bár ez a későbbiek során, a folyószámlák zárata után kellemetlen következményekkel járt. A kétségbeesetteknek és a bizalmatlanoknak feleségem egyszerűen megmutatta a lakásunkat. Ez többet mondott minden szónál, mert sem becsomagolt bőröndök, sem ládák nem voltak a lakásban. Még a városban tartózkodott a többi tiszti család is, ez ugyancsak megnyugtatóan hatott.

Sokat számított, hogyan viselkedik Osterrothné, Paul Haussernek, a fegyveres SS főcsoportvezetőjének lánya, a légi-erők egyik vezérkafi tisztjének felesége. Hausser állandóan tájékoztatta Berlinből feleségét, és egyetlen leányát, akik mind a ketten Greifswaldban tartózkodtak. „Ottmaradni, minden más-képp lesz” — sürgönyözte az SS-tábornok. Ez az álláspont valószínűleg onnan eredt, hogy a vezető nácik a nyugati hatalmakkal kötendő különbékén fáradoztak, és velük együtt akartak harcolni a Szovjetunió ellen. Abban az időben ilyenfajta hírek szállongtak. Nem tudtam mit tartsak erről, örvendtem azonban megnyugtató hatásának, mert csak kedvező lehetett az átadás szempontjából.

Higgadt légkör uralkodott még azon a délutánon is, amikor feleségem és Osterrothné a szomszédban lakó Buchwaldnél, egy repülős özvegyénél látogatóban voltak. A három aszszony régi barátságban állt egymással. Nyugodtan néztek a közeli események elébe. Egyszerre csak betoppant Osterrothné szobalánya, hogy asszonya azonnal menjen haza, mert a főcsoportvezető úr sürgősen szeretne lányával telefonon beszélni. Volt telefon a Buchwald házban is, ezzel nyilván egyszerűbben lehetett volna a dolgot megoldani. Mindnyájan gondoltak erre, de egyikük sem mondta ki. A bizalmatlanság villámként sújtott a kis meghitt körre. Osterrothné izgatott gyorsasággal, sápadtan és feltűnő hidegséggel búcsúzott. Mikor hazaért, már ott álltak a ház előtt az SS nehéz kocsijai, melyeket apja küldött. Az SS-emberek Osterrothné anyjának irányításával mar hozzá is láttak a rakodáshoz.

Hausserné és Osterrothné még azon az éjszakán örökre eltávozott a városból.

Amikor a feleségéről és a lányáról volt szó, az SS főcsoport-

vezető semmibe vette Fűhrerje parancsát. Mindenáron biztonságba kellett őket helyezni.

A jól tájékozott és magasrangú SS-vezető hozzátartozóinak menekülése nem maradt következmények nélkül. A repülőtisztok családjainak most már nem volt maradásuk. Az én fegyvernememhez, a gyalogsághoz tartozók közül csak két család menekült el.

A szovjet csapatok átlépték az Oderát. Minél inkább közeledett a front, annál több munka szakadt rám és törzskaromra. Hitler parancsát megszegve, akadálytalanul engedtem tovább a keletről menekülőket. Április 25-én délután, hogy a pánik-szerű menekülést Greifswaldban elkerüljük, tudomására hoztam törzskarom minden tagjának, hogy a városban nem harcolunk. Megbíztam mindnyájukat, hogy terjesszék ezt széles körben. Több magyarázatot nem adtam. Nem is kérdeztek, ellentmondás sem volt. Törzskarom bízott bennem. Azonkívül kétségtelen volt a lakosság túlnyomó részének békevágya.

Ezekben a napokban sok ember keresett fel ügyes-bajos dolgával, gondjával, kívánságával. De mások is jöttek parancsokkal és utasításokkal. Így például Schroeck tábornok. Már régebből ismertem. Századparancsnokom volt Potsdamban. A magas, erőteljes férfi még testesebb volt, mint annak idején. Weichsel hadseregcsoportjától érkezett, ott az utánpótlást irányította. Raktárhelyiségeket és rakodóteret követelt. Nyomatékosan lobogtatott egy parancsot, és még mielőtt a szöveget elolvastam volna, megmutatta az aláírást: „Heinrich Himmler, az SS birodalmi vezetője!” A parancs a „templomok kiürítését” követelte arra az esetre, ha nincsen más helyiség. A részleteket a szokott alaposságával adta meg a vezérkar: el kell távolítani a templomi padokat, ki kell szélesíteni a templomkapukat a járművek adott nagyságának megfelelően, és így tovább! Folyton csak azt mondtam magamban: csak semmi ellentmondás. Schroeck éppolyan brutális volt, mint birodalmi vezetője, és nem véletlenül kötött ki annál az ördögnél. Nagyon sietett, és örült, mikor kijelentettem, hogy tüstént érintkezésbe lépek az

egyházzal. Nagy garral érkezett, nagy garral, fújtatva távozott. Többé nem hallottam róla.

Wurmbach doktort még a tábornok jelenlétében azzal bíz-
tam meg, hogy lépjen összeköttetésbe az egyházi hivatallal. Vi-
gyorogva tért vissza. Rögtön tudtam, hogy a dolgot a maga fő-
lényes, humoros módján intézte el. Feszülten figyeltem rá.
Fichtnert, az SA*-papot hívta fel, mert hiszen egy Himmler
rendelkezéséhez mégiscsak ő ért a legtöbbet, így fejezte ki ma-
gát Wurmbach. Egyébként Fichtner már hozzánk igyekezett a
teológiai kar dékánja társaságában. „Az SA szilárd, magabiztos
léptekkel menetel”*** — fűzte hozzá megjegyzésül. Mikor a két
úr megjelent, kurtán közöltem velük elhatározásomat: a temp-
lomi padok és a falak érintetlenül maradnak, a templomokba
egészségügyi felszereléseket, és ha szükséges, sebesülteket he-
lyezünk el. Megköszönték. Buelck professzor, a dékán, még
arra kért, hogy adjak tehergépkocsikat, a templomi kincsek el-
szállítására. Ezt az engedélyt a többszázasztendős egyházi ira-
tokra korlátoztam, mert nagy kultúra-történeti értékük volt,
és igen könnyen válhattak volna a tűz martalékává. Greifswald-
ból Lübeckbe az idő tájt már csak tehergépkocsi összeköttetés
működött, ezt Oskar Lehmann szervezte és ellenőrizte. A dékán
jelenlétében telefonon megbíztam Lehmannt, hogy az egyházi
értékeket alkalomadtán menessze Lübeckbe.

A két egyházi férfiú újból hálálkodva búcsúzott el tőlem.
Még éltek az alkalommal, hogy a Hitler-Jugend túlkapásaira
rámutassanak, melyek a Götzkower Strasse-i és az akkori SA-
téren (ma Szabadság tér) levő körzeti helyiségekben történtek.
A dárídózó, ivászatot és zabálást rendező bandára már más ol-
dalról is figyelmeztettek. A Werwolf***-szervezet tagjai voltak,
bevetésükre vártak, és a várakozás ideje alatt a maguk szája
íze szerint szórakoztak. Részegen, harci dalaikat rikoltozták az
ablakból. Megigértém, hogy segíteni fogok.

A korzetvezetővel folytatandó megbeszélés igen fogas dolog-
volt és nem veszélytelen. Töltött pisztolyt vettem magamhoz,

* SA — Sturmabteilung = Hitler barnainges rohamosztagai.

** Célzás az SA indulójára, amely ezekkel a szavakkal kezdődik.

*** Werwolf = emberfarkas; nemet mondanakban farkassa változó és
ebben az alakjában szornyú gaztetteket végrehajtó ember; — naci szervezet
neve.

és úgy indultam el hozzá. Langyos, szép kora tavaszi idő volt. A kertben megálltam egy pillanatra. Szerteszéjjel cigaretta skatulyák, meg mindenfajta üres konzervdoboz, főleg azonban pálinkásflaskák heverték. De ezeken kívül láttam még olyan csemegéket is, aminőkről a köznapi halandó évek óta már csak vágyálmaiban ábrándozott. Ezeket a holmikat az ablakból hajigálták ki, és onnan zengett most a dal is: „Még ha minden riptyára hull is, mi menetelünk! SA előre hát! — mert ma Németalföld a miénk, és holnap az egész világ.”

A földszinten hangszóró bömbölt. Itt voltak a körzetvezető hivatalos helyiségei. A rádióból minden kétséget kizáróan dr. Göbbels hangja hallatszott. Az előszobában Karpf SA-rohamosztagvezető, Schmidt segéd tisztje, magas, karcsú, elcsigázott, Mefisztó-ábrázatú férfiú uralkodott. Alighogy bejelentett, Schmidt azonnal bebocsátott, és izgatottan suttozta felém: „Dr. Göbbels szövegét mondják be újra!” — Ezzel arra szólított fel, hogy hallgassam meg vele együtt. A nem várt közjáték igen kedvezett nekem. Először is megfigyelhettem a propaganda-miniszter beszédének Schmidtre gyakorolt hatását.

Ilyenformán kiderült: Schmidtet lehetetlen meggyőzőnm. Eredményt csak ügyes fortélyal érhetek el. Magam is meglepődtem, milyen ravaszul tudok alakoskodni.

— A birodalmi miniszter éppen most adta ki nekünk a jelszót: „A front közvetlen szomszédságában mindent kockára kell tennünk. hogy megoldjuk a sorstól reánk rótt feladatokat.” Ezért vagyok itt. Szerintem nem szabad két ponton összevonni a Werwolf-szervezetet, itt meg a Gützkower Strassén, mert ehelyütt mindenki láthatja és elérheti. Gondoljon csak a szabotázsra, vagy egyetlenegy, a vonalakon áttört szovjet páncélosra! Végzetes lenne ez az egész védelem szempontjából!

A harcászatban tudatlan körzetvezető némi huzavona után beleegyezett, hogy a Werwolf-szervezetet szétszórta helyezi el. Ettől fogva üvöltésük megszűnt.

Távollétem alatt a parancsnokságon Schreckhase tartalékos őrnagy más beosztást kért. Utóda Lucke őrnagy lett, aki az én 92. ezredemhez tartozott. Csonkolt lábú volt, a kórházból azzal bocsátották el, hogy az én szolgálati helyemen jelentkezék. Lucke régről ismert engem. Átvette Schreckhase védelmi

szakaszát a belvárosban, és természetesen mint régi frontkatona pontos kérdéseket tett feladatára vonatkozóan. Mikor általános szölamokkal ráztam le magamról, meghökkent, de nem szólt. Ezt különösnek találtam. Arra következtettem ebből, hogy vilá-gosság támadt a koponyájában. Később ezt meg is erősítette.

Fölöttes szolgálati helyem, a II. hadseregparancsnokságot helyettesítő hadtestparancsnokság, Güstrowban volt elszállá-solva. Legtöbbször éjszaka hívtak fel onnan telefonon. Nappal alig lehetett folytatni távolsági beszélgetéseket. 1945. április 25-éről 26-ára virradó éjjel a hadtestparancsnokság azt a kér-dést intézte hozzám, hogy a rendelkezésemre álló erőkkal med-dig tudom tartani Greifswaldot egy esetleges szovjet támadás-sal szemben. A parancsnokságon tehát tisztában voltak velem, hogy az ősi egyetemi város feláldozása csak az időnyerésért sze-mérmetlenül folytatott küzdelem. Ellenkérdést tettem fel, milyen ellenséges erővel kell számolnom.

— Egy parancsőtiszt majd pontosan tájékoztatja önt a helyzetről. Válaszát bízsa rá. — A beszélgetés befejeződött.

A kora reggeli órákban megjelent a szóban forgó tiszt. Meg-mutatta a térképen, hogy Rokossovskijnak, a Szovjetunió mar-salljának hadseregcsoportja, Gartznál, átkelve az Oderán, le-gyezőszerűen miképpen vált szét. Ez a második belorusz had-sereg, amely Stettint is elfoglalta — hangzott a felvilágosítás. Úgy látszik, hogy e hadsereg jobbszárny-ének, Fjedunyinszki tábornok parancsnoksága alatt az a feladata, hogy a mecklen-burgi tövidéktől északra, Prenzlau, Waren és Rostock városokon át, Wismarig nyomuljon előre. Egy megerősített hadosztály azonban már levált Pasewalk-Anklam irányában. (Ez Borscsev tábornok hadosztálya volt. A tábornok 1956-ban részt vett a greifswaldi egyetem alapításának 500-ik évfordulójára rendezett jubileumi ünnepségen.) Lehetséges, hogy a hadosztálynak Usedom és Wollin szigeteket kell elfoglalnia, a fontos Peene-mündével. De ugyanúgy lehetséges, hogy közvetlenül Greifs-wald-Stralsund irányában kell előre törnie. Kétségtelen: a déli szárnynak Schwerinen át az Elba melletti Wittenberg térségét kell elérnie. Ha Fjedunyinszki azt a feladatot kapta, hogy jobb kéz felől hagyja el Usedom és Wollin szigetét, és Anklamból közvetlenül Greifswaldon át Stralsund felé nyomuljon előre,

akkor Greifswald kénytelen a Vörös hadsereg egyik megerősített hadosztályának támadásával számolni. E hadosztály igen nagy tűzerejű, legmodernebb fegyverekkel rendelkezik: géppisztolyokkal, géppuskákkal, páncéltörő lövegekkel, nehéztűzér-séggel, „Sztálin-orgonákkal”, bombázókkal és vadászgépekkel.

Az asztalnál álltunk, és a nagy szétterített térkép fölé hajoltunk. Mikor újra felegyenesedtem, pillantásom az ablakon át a város bástyájára és a sánkra esett, a háttérben ott emelkedett az ősi Mária-templom. A sáncot és a bástyát még a puska-por feltalálása előtt emelhették a polgárok, védekezésül a rabló-lovagok ellen, később azonban minden jelentőségét elvesztette. A szemem elé táruló képen teljes szélességében a „Vastag Mari” uralkodott. A terjedelmes gótikus templomnak ez volt a neve a nép ajkán. Az előtérben csaknem eltörpültek mellette a középkori házacskák, mintha szégyellnék szegénységüket a méltóság-teljes épületek fenséges nagyságához mérve. Itt-ott már zöld rü-gyek fakadoztak; kinyílt néhány tavaszi virág is; a madarak gondtalanul csiviteltek. A békének és a tavasz ébredésének örök képe.

Az úton egy népfelkelő lövészoszlop menetelt. Siralmas lát-vány. Idős, roskatag férfiak, legtöbbjük családapá, vagy éppen-séggel nagyapa, ócska ruhában, silány felszereléssel. Fegyver-zetük nem volt egységes; a legkülönbélebb szedett-vedett zsák-mányból állították össze. A szakaszvezető fiatal, erőteljes férfi, elsőosztályú vaskereszttel a mellén, de csak fél karja volt. Fel-nézett az ablakomra, de gyorsan újra elkapta tekintetét. Való-színűleg szégyenkezett szerencsétlen külsejű csapata miatt. Kissé kedvezőbb benyomást akart kelteni, és elkiáltotta magát:

— Nóta: Ha mi menetelünk!... három... négy.

Tovább meneteltek — nótaszó nélkül. Csak a madarak har-sogták reggeli dalaikat, parancs nélkül!...

— Ezredes úr, hoztam még egy jó hírt. Himmler a nyugati hatalmaknak feltétel nélküli megadást ajánlott fel, hogy aztán együttes erővel forduljunk a bolsevizmus ellen! Nagyon határo-zottan számolnak az ajánlat elfogadásával! Ezért fontos tehát, hogy minden várost, minden falut és minden talpalatnyi föld-et az utolsó emberig, az utolsó csepp vérig védelmezzünk!

A tiszt eközben előszedte a szavait félreérthetetlenül alá-

támasztó írásos parancsot. Eszerint mégsem voltak légből kapottak a már jó ideje suttogott hírek. Az egészet veszedelmes csalékony ábrándnak tartottam: ebbe a szalmaszálba kapaszkodott görcsösen a fuldokló „Harmadik Birodalom”.

Kisvártatva megszólaltam:

— Térjünk tehát a tárgyra!

— Mit jelentsek? Meddig lehet védelmezni Greifswaldot?
— kérdezte a tisz.

— Legfeljebb négy óra hosszat! És az ára!...

És egy kézmozdulattal, az ablakon át kifelé mutattam a reggeli napfényben fürdő ősi városra.

Olyan keserű volt a hangom, hogy a hadtestparancsnokság tisztje már csak katonás gépiességgel merté megismételni szavaimat:

— Parancsára ezredes úr, négy óra hosszat!

Távozni készült, de még hozzátette:

— Tolmácsolnom kell Staudinger ezredes úr igen szívélyes üdvözetét.

E szavakkal próbálta távozásakor enyhíteni a fagyos légkört. Staudinger a II. hadsereg vezérkari főnöke volt. Feleségem egyik unokahúgát vette el. Mint „atyafiak”, jó viszonyt tartottunk.

*

A látogatás következménye nem maradt el. Igaz, hogy másképp kívántam. Staudinger felhívott telefonon.

— Ide hallgass, Peter. A vezénylő tábornokot nagyon megdöbbsentette kijelentésed a négyórás időtartamról. Mindent alaposan megvizsgáltunk! De igazat adunk neked! A tábornok a következőt adja tudtadra: — Ha viasszaszorítanak az Anklamnál tevékenykedő hadosztályt, abban az esetben eddigi feladatának megváltoztatásával parancsot kap, hogy harcolva vonuljon vissza Greifswaldba. A megmaradt csapatrészeket ott a te parancsnokságod alá rendljük. Greifswaldot feltétlenül lehet és kell védeni, hogy kedvező kiinduló támpontul szolgáljon a kelet felé tervezett hadművelethez.

Le voltam sújtva. Hirtelen ötlettel a szóban forgó hadosztály eredeti harci feladata iránt érdeklődtem. Staudinger kö-

zölte, hogy a hadosztálynak gyorsított menetben vissza kell vonulnia Malchinba, a tó-szűkület mögé, és ott közre kell működnie az elreteszelési hadműveletben.

— Greifswald azonban fontosabb! Tehát, minden jót és a viszontlátásra, lovagkereszttel és tölgyfalombbal kitüntetett tábornokként!

Schönfeld lépett be, és nagyon meglepődött, mikor gorombán ráförmedtem:

— Szarok a tölgyfalombra.

Ilyen kifejezést még sohasem hallott tőlem. Mikor elmagyaráztam az ügyet, elkomorodott.

„Vajon az anklami hadosztály egész tervemet meg fogja semmisíteni?” — villant át agyamon.

— Figyeljen csak ide, Schönfeld. A hadosztályt okvetlenül el kell téríteni. Ide még csak be sem szabad jutnia, mert különben Greifswald jövője sötét lesz, mint a szerecsenségg!

„Eltéríteni!” — cikázott át agyamon a gondolat. „Eltéríteni! — igen, ez az!” A gondolat szilárd formát öltött. Újra érvénybe kell léptetni a hadosztály eredeti parancsát; és a parancsnak ott kell lennie az anklami hadosztálynál, mielőtt az éle átlépné a moeckowbergi útkereszteződést.

— Remélem, hogy a komák nem fognak gyanút, ha most hirtelen tőlünk kapják meg ezt a parancsot. Minthogy azonban mi ismerjük a régit és hivatkozhatunk rá, tulajdonképpen a valóság benyomását fogja kelteni, mert ha nem, akkor az ördög köpött bele. Készítsen tehát vázlatot a parancshoz és elsősorban máris szervezze meg, hogy kellő időben adják át. Ezen múlik minden, különben a legjobb parancs is céltalan.

A döntő pillanatban a koholt parancsmódosítást el tudtuk juttatni a csapathoz. Nagyon örültek. Anklamból már elégük volt, és nem akarták ugyanazt végigcsinálni még egyszer Greifswaldban. Csak egyes elmaradt járőrök — ezeket már nem lehetett értesíteni — jelentkeztek Greifswaldban, mint elszakadt egységek. De ezek is örömetst vonultak tovább régi hadosztályukhoz.

Ha elcsigázva hazakerültem, legtöbbször még otthon is vártak rám emberek, akik szolgálati helyemen már nem tudtak bejutni hozzám, vagy olyanok, akik személyes ismeretségük révén jogosultnak vélték magukat arra, hogy „rámtörjenek”.

— Elfriede van itt! — fogadott egy napon feleségem.

— Miféle Elfriede?

Feleségem megérezte bosszankodásomat, s magyarázkodva és úgyszólván bocsánatot kérve gyorsan hozzátette:

— De hiszen ismered, Schweppe telepesgazda legidősebb lánya. Kemnitzerhagenből jött át, hogy beszéljen veled.

További magyarázkodásra már nem maradt idő, mert az előszobában Elfriede jött elém, hogy üdvözljön. Kis híján tizenhárom esztendő, izmos, vörösképu parasztlány volt.

— Behívták apámat népfelkelő szolgálatra, pedig vesebajos, és még sosem volt katona. Csak egy pokróca van. És az iskolában alszanak a pusztá padlón. És reggel még dér van. Fegyverük nincsen. Mi nem tudjuk nélküle elvégezni a tavaszi munkákat, egyedül a jószággal sem boldogulunk. Mire való ez még?

Egyszerűen, magabiztosan és világosan beszélt. Tiszta tágranyitott szemével elfogulatlanul nézett rám, mégis gondterhelten és szomorúan. Úgy véltem, hogy hangjában némi szemrehányás bujkál. Nem is tévedtem, mert mondókáját kertelés nélkül folytatta:

— Maga nagyon jól tudja, mennyi fáradságunkba került, míg felépítettük a tanyát. És most mindez...

— Eredj a városparancsnokságra — szakítottam félbe. — Ott írjanak szabadságotlasi kérelmet apád részére, egységének parancsnokához. A kérvényt támogatni fogom. Nötzel minden rendelkezéssel tisztában van, és tudja milyen indokokat kell felhozni. Közben majd telefonálok neki. Meg fogjátok egymást érteni. Éppolyan pirosposzgás képe van, mint neked!

A látogatás szótlán töprengésbe ejtett. A tizenhárom esztendő falusi iskolásgyerek más szemmel nézte a dolgokat, mint a katonák. Azt mondta: „Mire való ez még?” Ezzel pedig kimondatlanul együtt volt a szemrehányás: „Miért pusztítotok el mindent?” Nem rettent vissza a keserű igazságtól, és mindenekelőtt nem kellett tartania attól — mint sok tábornagynak, tábornoknak és miniszternek —, hogy a felidézett katasztrófa

miatt felelősségre vonják. Nem is törekedett a tölgyfalombrá a kardokkal és a tábornoki sávokkal, nem ismerte az öncélúvá vált, üresen kongó tiszti becsületet. Mást vélt szükségesnek: meg kell etetni a jószágot, és meg kell művelni a földet.

„Ha bejönnek az oroszok, akkor is csak akarnak enni az emberek. Ezért mindenképpen szükséges, hogy apa hazajöjjön a tavaszi munkákra.” Egy szót sem szólt levágott kezeiről, kiszúrt szemekről, vagy éppen felperzselt földről! Nem! Az élet megy tovább. Csakis ekörül forogtak egyszerű és világos gondolatai. — „És ha majd újra értelmes időket élünk, jöjjön el feleségével együtt hozzánk disznótorra” — mondta búcsúzóul.

Egy másik látogatásra kellett gondolnom, néhány nappal előbb volt részem benne hivatali helyiségemben. Le akarták rázni az illetőt, de hasztalan. Végül ott állt előttem a nyakas betolakodó: „Von... witz lovaskapitány” — úgy raccsolt, hogy nevének csak utolsó szótagját értettem. Az egész alak csakugyan olybá tűnt nekem, mint egy „vicc”. Ósdi forgópisztolyt tartott kezében. Azt gondoltam, „mindjárt elsül”, és szemrehányóan pillantottam törzskarom mögöttem felsorakozott tisztjeire. Bűntudatosan és zavartan hebegte az egyik:

— Bocsánat, ezredes úr, mi megkíséreltünk mindent!

Az öregúr szálegyenesen állt előttem. Lovagkereszttem úgy elkápráztatta, mint egy gyermeket a karácsonyi gyertyák ragyogása.

— A fiamnak is van lovagkeresztje — mondta büszkén. — Tobruk mellett nyugszik a hősi halottak sírjában, az afrikai sivatagi homokban. Családunk három nemzedékének van lovagkeresztje. Ez nagy ritkaság. És egyúttal kötelez is. Ezredes úr, személyesen kívánok rendelkezésére állni a bolsevizmus elleni harcban, és önnel együtt akarok elesni a hazáért!

Lelkesedésében alaposan elvetette a sulykot. Mind ez ideig hallgattam, és jól szemügyre vettem a lovaglócsizmás és sarkantyús furcsa szerzetet. Magatartása, öltözeke és beszédmodora az ódivatú tisztre és földbirtokosra vallott.

— Miért akar ön mindenáron a túlvilágra juttatni engem? — próbáltam realisztikus fordulatot adni a kínos színpadias jelenetnek.

Hasztalanul, mert fellengős szavakkal ömlengett tovább a hősi halálról. Valóban készen állt feláldozni életét, mint ahogyan ősei tették volt feudális államukért, amely birtokukat évszázadokon át megvédte, és rendi előjogaikat nemcsak minden külső ellenséggel, hanem saját népük jogos igényeivel szemben is biztosította.

— Isten velünk, a... — búcsúzott bokacsattogtatva a hetven éven felüli öregúr. Tapintatosan lenyelte a „császár” szót, a „Führer” szót viszont mellőzte.

Elfriede, a parasztlány, és az ósdi katonatiszt és földbirtokos nemcsak két nemzedéket testesítettek meg, hanem egyúttal két külön világot is. A romlatlan parasztlányt eltöltötte a munka és az élet vágya. A népnek igazi gyermeke volt. A szolgálaton kívüli lovaskapitány meg minden ízével a néptől és az élettől idegen múltjában gyökerezett, és örökölt jogaira hivatkozott; csak ezekért az érdekekért akart harcolni és meghalni. A német történelem két képviselője: múlt és jövő.

Pénteken, 1945. április 27-én, három úr jelent meg hivatali szobámban, és arra kértek, hogy egyedül beszélhessenek velem. Mind a hárman az egyetemről jöttek. Dr. Engel professzor úr, a rektor őmagnificenciája is köztük van — szólt az ünnepélyes bejelentés. A három úr komor képpel lépett be dolgozószobámba. Bevezetésül a rektor néhány udvarias szólammal élt. Nemrég, első találkozásunk alkalmával a megfontolt gondolkodású tiszt benyomását keltettem benne. Ez arra bátorítja őt, hogy fontos ügyet terjesszen most eléem. Minden egyes szava megfontolt volt. A rektor nagy méltósággal képviselte egyetemét. Egyik kísérője gömbölyded élénk úr volt, aki székén ide-oda mozgott, szeretett volna szóhoz jutni, mély lélegzetet vett, de szólni még sem mert. Ez Kuhnert volt, az egyetem kurátora. A harmadik úr mereven ült, kissé a háttérbe vonulva, zárkózottan hallgatott. Nem tudtam ki volt, és soha nem is tudtam meg.

Dr. Engel professzor igen komolyan és tüzetesen ábrázolta a városban uralkodó viszonyokat, és különös nyomatékkal mutatott rá a sok menekült és sebesült ügyére! Minderről tudomá-

som volt. Csak azt nem tudtam, hova akar a rektor kilyukadni, tehát igen nagy figyelemmel hallgattam a tudomány e rokon-szenves képviselőjének fejtegetéseit. Ezután Kuhnert érezte magát indítatva, hogy fontoskodó pontossággal közölje a lakos-ságra, a sebesültekre és a menekültekre vonatkozó számokat, bár ez lehetetlen volt, mert a számok óráról órára változtak. Rektorával összehasonlítva, jelentéktelen alárendelt egyén volt. A harmadik meg csak hallgatott, nem rezdült egy arcvonása sem, csak mélyen ülő szürke szeme figyelt mindenkire és min-denre. Akaratlanul is őfelé néztem, mikor őmagnificenciája mély komolysággal a következőket mondta:

— Ezért bátorodom, mélyen tisztelt ezredes úr, az egye-tem nevében azt a kérelmet terjeszteni ön elé, szíveskedjék ja-vasolni Führerünknek, hogy egyetemi városunk Greifswald nyilváníttassék nyílt kórházvárossá.

A harmadik úr továbbra is magára erőltetett egykedvűsé- get tanúsított. Kisérteties volt.

Mindnyájan hallgattak, és kutatóan néztek rám. Hallani lehetett volna, ha egy gombostű leesik. Kis töprengés után oda- léptem páncélszekrényemhez, kiemeltem néhány ügyiratot, és az asztalra tettem, a rektor elé. Még mindig csönd volt. Engel professzor olvasni kezdte az aktákat, a kurátor felugrott, és a rektor válla fölé hajolva vele együtt olvasott. A harmadik mere- ven ült, és hallgatott. A jókora vörös bélyegző „titkos parancs” szövegét ültő helyéből is jól kibetűzhette. Engel professzor hom- lokát ráncolta, Kuhnert meg halkan mormogva olvasta:

— „Nem nyilvánítunk nyílt várossá egyetlenegy német várost sem. Minden falut és minden várost minden eszközzel védeni és tartani fogunk. Életét és becsületét veszti minden né- met ember, aki megszegi e magától értetődő hazafias köteles- ségét.”

A két férfi szaggatottan lélegzett. Ott álltam, és láttam, hogy mindkettőjüket megrendítette a Führer 1945. április 12-i parancsának tartalma. A háttérben leskelődve ült a titokzatos férfi. A rektor és a kurátor elsápadt, azt olvasván a soron kö- vetkező parancsban, hogy az ilyenféle kishitű gondolatoknak a kimondását is agyonlövással torolják meg; az azonnal végre-

hajtás nemcsak jogom, de kötelességem is. Száraz, kínlódó hangon mormogta Kuhnert újra és újra:

— Életét és becsületét veszti...

Az egyetem kurátora még sokáig mintegy bénultan meredt az iratra. A rektor viszont tágrameredt komoly szemmel nyíltan az arcomba nézett; nyugodt, átszellemült, csaknem lágy vonásai megfeszültek. Úgy tűnt, mintha mondani akarná: „Tégy eleget kötelességednek nyugodt lélekkel, én rendelkezésedre állok!” Első ijedelme komoly határozottságnak adott helyet.

Rámnéztek mind a hárman. Szándékomat persze ezekkel az urakkal nem közölhettem, már csak a fecsegő Kuhnert miatt sem. De anélkül, hogy rá és a harmadikra ügyet vetettem volna, végül is így szóltam:

— Magnificenciádnak nem kell megijednie. — Fogtam a parancsokat, melyek ezekben a napokban oly sok német végzetévé váltak, sőt halálát okozták, és újból a páncélszekrényembe zártam.

— Amiként az aktákat őrzi biztonságosan ez a szekrény, ugyanúgy megőrzöm én is az ön szavait. Legyen meggyőződve Magnificenciád, hogy figyelembe vesszük gondolatait!

Megrendülten emelkedtek fel helyükről a látogatók. Most mindannyian álltunk. Kijelentésem feloldotta a feszültséget. A nyomott hangulat eltűnt. Az urak komolyan és méltóságteljesen búcsúztak. Őmagnificenciája hosszan és melegen megszorította a kezem. Kuhnert, izgatottan topogva, ugyancsak túlzott bizalmassággal rázta meg kezemet. A harmadik fagyos tartózkodással köszönt. Odalent csapódott a kocsiajtó.

— Az ég ajándéka ez a látogatás! — mondtam megfontolásom végeredményét összefoglalva, és néhány szóval Wurmbachot is tájékoztattam. Egyetértettünk abban, hogy Engel professzor tudtán kívül parlamenterek ajánlkozott. Mindig azon a nézeten voltam, hogy a parlamenterek testületéhez hozzá kell tartozniuk a polgári hatóságok képviselőinek is. Az arany pártjelvényes főpolgármester alkalmatlan volt rá, az egyetem rektorát mindedig nem ismertem eléggé. Mindkét előljárót azon-

ban nem lehetett figyelmen kívül hagyni. Ez a helyzet most egy-csapásra megváltozott. Az egyetem rektorára most már biztosan lehetett számítani. Voltaképpen ő volt az egyetlen kezdeményező. Sem előtte, sem utána nem keresett fel senki, hogy meg-tanácskozza velem, hogyan lehetne elkerülni a város pusztu-lását.

Megbeszéltük, hogy összeállítunk egy parlamber-küldött-séget, amely felajánlja a város harc nélküli átadását.

Megegyeztünk, hogy mint hivatalos képviselő, dr. Wurmbach lesz a parlamber-küldöttség teljhatalommal felruházott vezetője. Kissé értett és beszélt is oroszul; ebben a fontos kül-detésben azonban feltétlenül szükségesnek tartottuk egy töké-letes tolmács közreműködését. Velük megy még Engel profesz-szor, mint a polgári lakosság képviselője. Ők hárman, meg a kocsivezető megtöltenek egy gépkocsit.

A biztonság kedvéért azonban másik kocsit is akartam kül-deni velük, és erre a célra felajánlottam magánkocsimat. Ez le-hetőséget nyújtott arra, hogy kibővítsük a küldöttséget. Tehát még egy parlamber-t kellett megnyerni. De kicsodát?

— Hát bizony kár, hogy a közigazgatás részéről senkit sem lehet számításba vennünk — vélekedett Wurmbach.

— Tehát az egyetemről kell még egy képviselőt szereznünk — javasolta Schönfeld.

Az egyetem már csaknem 500 esztendeje formálta a város arculatát, gazdasági és szellemi központ volt, úgy ahogyan más-hol az ipar, vagy a kereskedelem. Katsch professzort javasoltam. Szomszédságomban lakott, és őt ismertem legrégebben a pro-fesszorok közül. A belgyógyászati klinika igazgatója volt, egy-úttal tartalékos orvosezredes is.

Ilyenformán képviselhetette a „kórház-várost”, tehát Engel professzort jól kiegészíti. Jómagam különösen alkalmasnak tar-tottam Katsch professzort, simulékonysága miatt. Bizonyos aggá-lyokat, melyek az NSDAP*-hoz való tartozása miatt felmerül-tek, indokolatlannak véltem.

Wurmbach doktor, aki maga is akadémikus volt, ajánlko-zott, hogy felkeresi a professzort. Kortársak voltak, és katonai

* NSDAP — Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei = Német Nemzetiszocialista Munkáspárt.

rangban is egyenlők. A sötétség beálltával kellett meglátogatnia Katsch professzort, Pommerndamm 5. szám alatti lakásán. Ezzel az óvatossággal tartoztunk Katsch professzornak éppúgy, mint sajátmagunknak.

Megkértem Wurmbach doktort, hogy Katsch professzornál tett látogatása után keressen fel lakásomon, amely részsüt szemben volt a professzor villájával.

Mikor visszajött, feleségem nyitott neki ajtót, és rögtön látta, hogy Wurmbach jó hírt hoz.

— A dolog nem volt egyszerű, de mégis sikerült a professzort meggyőzni és megnyerni parlamenterek — mondta hűséges barátom és munkatársam, miközben fellélegezve leült a pamlag sarkába. — Katsch Engellel is akar beszélni. Elmondtam neki ugyanis, hogy Engel önnél járt, és hajlandóságához nem fér kétség.

Boldogan a sikertől, de szemmel láthatóan kimerülve iszogatta teáját. Mindnyájunkat megviselt az idegek huzamos feszültsége, mégis meghitt és kellemes hangulat lett rajtunk úrrá. Az április 27-én nyilvánosságra hozott jelentésről beszélgettünk, hogy Hermann Göring birodalmi marsall már régóta meglevő „szívbaja” most — éppen most — heveny szakaszba lépett, úgyhogy a marsall felmentését kérte hivatali kötelességei alól.

Beszélgetésünk közben végre teljes nyugalommal szemügyre vehettem vendégemet. Magas termetű, karcsú, pompás külsejű férfi; mindamellett látszott rajta, hogy a szíve nem egészséges. A hatvanhárom esztendő tartalékos tisztnek már régen fel akartam ajánlani, hogy kora és betegsége miatt vonuljon vissza, noha nem szívesen nélkülöztem. Most úgy láttam, itt a megfelelő pillanat, minthogy befejeztük az átadás előkészületeit.

— Angelika, szedd le az asztalt! — Feleségem elnézően mosolygott; megértette, hogy nem a terítéket, hanem őt szeretném eltávolítani a szobából. Kívánságomat — csak hogy az utolsó szó, mint minden nőé, az övé legyen — gúnyos „parancsára, ezredes úr” felelettel nyugtázta.

Mikor az illendő idő elteltével visszatért a szobába, Wurmbach doktor kacagva árulkodott:

— Hallgasson csak ide, asszonyom, az ön férje nyugalomba

akar küldeni engem, mint egy kiszolgált vén gebét! — És felém fordulva így folytatta: — Először az életben nem vehetem önt komolyan, ezredes úr!

Ezzel a hivatalos megszólítással, kedves pajkossággal utánozta feleségem „parancsára, ezredes úr!” szavait. Megadtam magam, és a konyakosüveg után nyúltam.

— De hiszen egyáltalán nem is gondolhatta komolyan. Mert hát ki tárgyaljon és ki vezesse a parlamentereket? Polgári személyt semmi esetre sem ismernek el tárgyaló félnek az oroszok. Önnek a kormánykeréknél a helye, mint kapitánynak, mert a város vezetését erősen kézben kell tartani!

Kénytelen voltam igazat adni neki.

— De nálad, Angelika másként áll a dolog. Itt most már élet-halálról van szó, és te mégis csak egy nő vagy...

— Nem *egy* nő, hanem a te feleséged — vágott erélyesen szavamba. — Ahogyan te döntöttél, úgy döntök én is!

Hangjából kitetszett, hogy már régen eltökélte, maradni fog. Ezt amúgy is tudtam, de e döntő pillanatban csak újra meg akartam bizonyosodni.

Wurmbach doktor, aki az egész kérdést a maga személyét illetően nevetéssel intézte el, igen csendes lett. Töprengve figyelt beszélgetésünkre. A könnyed hangulat eltűnt, tompa gondok nehezedtek ránk. De hamburgi voltam és katona: nem szerettem az elérzékenyülést. Krákoktam és inkább erélyesen mint zavartan azt mondtam:

— Az ördögbe is, hát itt már senki sem hallgat rám? Már senki sem engedelmeskedik. Valóban csakis az akasztás a helyes eljárás. Oly szép hosszú nyakatok van, mind a kettőtöknek, mintha csak arra teremtték volna, hogy...

Szavam nevetésbe fulladt, megmentettem a helyzetet.

•

Szombaton, április 28-án, kora reggel Anklam felől dörgő, távoli csatazajra ébredtem. Felébredtek még mások is, például dr. Rickels, az arany pártjelvényes főpolgármester, a népfölkelő zászlóalj parancsnoka, de ő sajnos csak testi értelemben véve. szellemileg még továbbra is szunyókált. Már hajnal óta lesett

rám. Izgatottan emlékeztetett rá, hogy tüstént meg kell szólaltatni a templomok harangjait. A haragzúgás volt ugyanis a megbeszélte jel, harci csoportja a népi rohamosztatok gyülekezésére. Erre legvégső időpontul az „Anklam felől hallatszók csatazaj”-t állapították meg.

Hosszan elgondolkozva néztem rá:

— A greifswaldi harangok némák maradnak!

Csak lassacskán kapcsolt, de aztán szörnyű jelenetet csapott. Nekem azonban sem időm, sem türelmem nem volt, hogy szólaimaira figyeljek. Siránczó férfiakat — arany pártjelvénnel kérem! — különben sem szenvedhettem. Letorkoltam, és minden különösebb teketória nélkül kidobtam. Reméltem, hogy a kellemetlen hőtől ilyenformán megszabadulok.

De megint bejött: legalább a látszat kedvéért harcolni kíván a város szélén. Tisztában voltam vele, meg akarta óvni a Führerhez való hűség látszatát. Dr. Rickels főpolgármester azonban mégsem harcolt városa szélén, hanem nemzetiszocialista mintaképeihez híven, kereket oldott nyugat felé. Később aztán kiderült, hogy menekülése már hosszú ideje alaposan elő volt készítve. Időtrabló munkában, valamiféle ürüggyel, számtalan nagy ládát készíttetett, hogy minden értékét magával vihesse. Szolgálati Mercedes-autója erre persze szűknek bizonyult. Dehát minnek is áll egy főpolgármester rendelkezésére — arany pártjelvénnel kérem! — tűzoltóság és tűzszerész? Herbert Schultztűzoltó egészen pontosan megfigyelte: Liebig tűzszerész-mérnök rendelkezésére bocsátotta főpolgármesterének, menekülése céljára — és persze a saját menekítésére is — a városi hivatásos tűzoltóság összes menetkész állapotban levő járművét. A pompás kocsioszlop a következő járművekből állott:

egy 22-es mintájú Magirus forgatható tolólétrás kocs,
egy LF* 15-ös az összes tömlővel,
egy LF 8-as 800-as turbómeghajtású és
egy háromtonnás OPEL tehergépkocsi,
egy Mercedes személygépkocsi.

Ez utóbbi egyébként a nagy sietségben már Stralsund előtt neki-szaladt egy fának. A tehergépkocsira a következőket rakták fel:

* Lastfuhrwerk = teherszállító jármű.

a teljes gázvédelmi felszerelést, valamint a mesterséges lélegeztetést szolgáló készülékeket, továbbá az egész használható rak-tárkészletet, a cipőktől egészen a sapkáig, beleértve persze a posztót is. A szomszédos Eldenából még egy LF 8-as kocsit is el-koboztak erősítésül, mert hiszen ama rendkívül fontos kérdést is csak meg kellett oldaniuk, hogy a 200 befőttes üveg, a baromfi és a 12 láda pezsgő se maradjon le. Greifswald tehát arany párt-jelvényes főpolgármestere jóvoltából, válságos helyzetében tel-jesen tűzvédelem nélkül maradt. A nemzetiszocialista méltóság-viselők távozása minden méltóság nélkül zajlott le.

Azon a bizonyos reggelen, mikor Rickels doktor felkeresett, tervezett meneküléséről még mit sem sejtettem. Ő tehát nem is szándékozott komolyan harcolni, hanem a rábizott embereket akarta feláldozni, hogy távozását dicsfény övezze. A rábizott városnak kellett volna égő díszletként fedezni visszavonulását. Úgy vélekedett, hogy ezzel tartozik arany pártjelvényének. Ezt az aljas fortélyát hiúsítottam meg. Csak emiatt siránkozott.

(Egy esztendőnél is több telt el, míg Greifswald újra besze-rezhette a legkezdetlegesebb tűzoltóeszközöket. Az elrabolt jár-művek még máig is Hannoverban vannak, az „arany” nyugaton, az „arany” pártjelvényes és tetemes nyugdíjat húzó ex-főpolgár-mesterrel együtt.)

A főpolgármesterrel lejátászódó kellemetlen jelenet után Würmbach doktor komolyan figyelmeztetett:

— Most már itt az ideje, hogy rövid kantárra fogjuk a kör-zetvezetőt is! Ki kell ragadnunk kezéből a Werwolf-szervezet ve-zetését. Akkor aztán tehetetlen lesz, és többé nem okozhat bajt.

Würmbach fel is ajánlotta, hogy velem tart az oroszán bar-langjába. Elutasítottam, mert helytelen lett volna egyszerre vinni vásárra a parancsnoknak és helyettesének bőrét.

Mielőtt elindultam e nehéz útra, Würmbach doktor taná-csára kis Walther-pisztolyomat kicseréltem egy nehéz 08-as szol-gálati revolverre.

— Mihelyt odalent elindul az ön kocsija, felhívom Karpfot, a körzetvezető segéd tisztjét, és hosszadalmas beszélgetésbe

bonyolódodom vele, hogy ön a körzetvezetővel egyedül marad-hasson!

Minden jól ment. Mikorra beértem a körzetvezetői hivatalba, Karpf már javában beszélt Wurmbachhal. Így sikerült bejelentés nélkül bejutnom a körzetvezetőhöz. Megint ott kucorgott a rádió mellett, de igen letört ember benyomását keltette. Hellyel kínált. Nem fogadtam el. Állva ugyanis jobban kezem ügyébe esett a kibiztosított revolver. Fontoskodva adta tudtomra, hogy a német csapatok az Elbánál hátat fordítottak az amerikai harci erőknek, hogy beavatkozhassanak a Berlinért folyó csatába. A rádió halkán mormogott tovább. Izgatottan odakapott a készülékhez, hogy hangosabbra állítsa. A keze remegett. Úgy kapott a rádió gombjához, mint a fuldokló a szalmaszál után. Szemében gyanakvás lobbant, mikor az 1945. április 29-i főhadiszállási jelentés befejező szavait még meghallottuk: „A német nép sorsszerű küzdelme a bolsevizmus ellen, egyre jobban kifejeződik a fővárosunkért, Berlinért vívott hősie csatában...”

Vajon gyanakvása a hadijelentésnek szól, vagy nekem?

Ő szólalt meg.

— Sorsfordulónál állunk, most minden a kitartástól függ, mert...!

— Greifswald nem védhető — szakítottam félbe szólamaikat nyersen, és mintegy játékosan kinyitottam pisztolytáskámat, és élesen a körzetvezető szeme közé néztem:

— Óvja meg életét, mert önre még szüksége van a Führernek. De erre itt már nincs lehetőség! A legokosabb lesz — kis szünetet tartottam —, ha egy időre odébbáll!

Csak hümmögött, és nyelt nagyokat. Némi habozás után elfogadta javaslatomat. Megígérte, hogy mielőbb távozik a városból, és a Hitler-Jugend parancsnokságát átadja nekem. Nagy kínnal nyögte ki mondókáját és közben nem mert a szemembe nézni. Meghökkenően meredt nehéz szolgálati pisztolyomra. A Werwolf-szervezetet kézbe kaptam. Mikor kiléptem az orosz-lánbarlangból, Karpf még mindig telefonált.

„Ez a Wurmbach valóban ravasz róka, minden pénzt megér” — gondoltam.

Megkönnyebbülten lélegzett fel, mikor megint befutottam.

De a sikerben még nem voltam teljesen bizonyos. Egy cseppet sem bíztam az „SA téri” körzetvezetőségben.

Alighogy visszatértem, máris jelentették: „Schmidt körzetvezető kíván beszélni az ezredes úrral telefonon.”

Wurmbach meg én egymásra pillantottunk.

— Kapcsolja ide a vonalat az én készülékemre.

— Karpf, a körzetvezető rossz szelleme, bizonyára meggyúrta közben — vélekedett Schönfeld, aki a jelentést hozta.

A körzetvezető sunyi előzékenységgel feleségemnek és nekem helyet ajánlott fel, hogy vele menjünk nyugatra. Felhívtam a figyelmét, hogy én állok a szavamat, melyet nemrég jelenlétében Schwede-Coburg birodalmi védelmi biztosnak és kerületvezetőnek adtam. Ez hatott. Kukac módjára tekergőzött. Azután elbúcsúzott tőlem, simán, mint az angolna.

*

Eközben a Güstrowban székelő főparancsnokság a telefonbeszélgetések valóságos pergőtüzét zúdította ránk. Ilymódon kívánták azt a célt szolgálni, hogy bátorítsanak az elkövetkezendő harchoz. Minthogy azonban a katonai helyzet semmiképpen sem volt meggyőző, kénytelenek voltak oda nem illő történelmi példalózásokat előráncigálni: a vörös bolsevista áradatnak ugyanúgy kell megtörnie Greifswald ellenállásán, mint ahogy a harmincéves háborúban Wallenstein futott zátonyra a szomszédos Stralsundon. Összehasonlításul görcsösen előcibálták még Kolberg 1806 beli szerepét is. Újra kecsegtettek a tölgyfalombbal és a tábornoki sávokkal is. De mikor Wurmbach doktor tudomásukra hozta azt a szilárd elhatározásomat, hogy Greifswaldot harc nélkül átadom, szinte futószalagon zúdultak az ismert fenyegetések: „Életét és becsületét veszti”, és így tovább, és így tovább. Kérvetelték, hogy én menjek a készülékhez. Nem akartam értelmetlen, idegölő vitatkozásokba bocsátkozni. Nem a főparancsnokság parancsainak, hanem más parancsoknak engedelmeskedtem már, és nem éreztem magamat velük szemben számadásra kötelezettnek. Döntésem végérvényes volt.

*

Otthon az egyik menekült asszony nyitott ajtót; azok közül való volt, akikkel dugig telezsúfolódott a lakás. A lakószoba felé intett — ahonnan zúrzavares hangok hallatszottak —, és kellő kézmozdulattal nyilvánított véleményyt:

— Nincs valami könnyű dolga az ön feleségének sem.

Ahogy beléptem, a vitatkozás elnémult. Négy vagy öt nővel és gyerekeikkel álltam szemközt. Az asszonyok felálltak és tágra meredt szemmel néztek rám. A gyerekek anyjuk mögé bújtak.

A feleségem odasúgta:

— Mind 92-es.

— Mit tehetek önökért? — kérdeztem.

— Az ezredes úrnak csak az a teendője, hogy az igazságot mondja!

Az akadozva beszélőnek segítségére sietett egy másik asszony:

— Idejönnek az oroszok? — Ez világos kérdés volt.

Mindnyájan kutatva és feszülten meredtek rám. De mielőtt még válaszolhattam volna, az anyja háta mögül előbújt egy kis szőkefürtös:

— Anyuka, ha nagy leszek, és is lovagkeresztet akarok. — Ujját kinyújtva rendjelemre mutatott.

Az asszony bosszúsan elkapta karjánál fogva a kicsit, és oly erővel rántotta vissza, hogy az csaknem elesett és rémülten búj el.

Fájdalmasan mosolyogtunk. Majd kertelés nélkül feleltem:

— Igen, az oroszok idejönnek! Talán már holnap!

E néhány jelentős szót halálos csend követte.

Az asszonyok komoran meredtek maguk elé.

— Nos hát végre tudjuk, hogy is állunk! — Ez keserűen, de elszántan hangzott.

— De legalább meg kell menteni a gyerekeinket! És főként, hogy elesett a férjem.

— Az enyém is bizonyára Sztálingrádban! — mondta egy másik.

A kis rendjelvadászt anyja önkéntelenül karjába vette, és szorosan magához ölelte. A gyerek nem értette még, mi történik körülötte. Lopva sandított vágyai tárgyára.

A látvány megrendített: ezek a katonafeleségek súlyos helyzetükben, jajgatás és zokszó nélkül, elesett férjük gyermekének megmentésére gondoltak.

— Önöknek csak azzal a tanáccsal segíthetek, hogy minden körülmények között maradjanak itt!

— És maga?

— Feleségem és én is itt maradunk!

— És a többi nagyfejű miért párolgott el?!

Szemrehányó hangon egymás után felsoroltak egy csomó nevet.

A Harmadik Birodalom vezetőinek nyomorúságos viselkedése csakugyan szégyenteljes volt. Tagoltan, minden egyes szót külön hangsúlyozva mondtam:

— Greifswaldot harc nélkül fogom átadni!

Ez a néhány szó csodálatos hatást gyakorolt. Az asszonyok fellélegzettek, hálát rebegtek. Csordultig telt szívüket ki kellett öntenüik. Megkönnyebbülve beszéltek gyerekeikkel, mintha elesett vagy eltűnt férjükkel beszéltek volna.

— Hát akkor még minden rendbe jöhet — ölelgette szívére a kis szőkefürtöst anyja: a gyerek ha még nem is értette meg a fordulatot, de megérezte. És ragyogó képpel megszólalt:

— Akkor hát lehet nekem is lovagkeresztmem?

Az anya sírt is meg nevetett is egyszerre.

— Hát mit csináljak vele. Ez a kis haszontalan még iskolába se jár.

Mondanivalónkat elmondtuk, az asszonyok búcsúzkodtak. Csak egyikük maradt még vissza, mintha földbe gyökerezett volna. Valami még nyomta a szívét, és az izgatottságtól valóssággal reszketett. Mikor négy szemközt maradt velem, hozzám lépett és könnyörgő hangon megszólalt:

— Nekem mindenképpen el kell mennem innen — tördelte kétségbeesetten a kezét. — Engem Göbbelsnek hívnak!

— Talán vérrokona a miniszternek?

— Nem, csak névrokona.

Aggodalmait könnyű szerrel oszlattam szét.

A városparancsnokságon lázas munka folyt. Anélkül, hogy sok beszédre lett volna szükség, a magunk választotta feladathoz mindnyájan hozzánőttünk: megmentjük, ami még menthető.

Ez a szellem Greifswald lakosságában is visszhangra talált. Ha az SA-osztagok valahová, a magtárakba vagy létfontosságú üzemekbe robbanó vagy gyújtó anyagot cipeltek, hogy a „Führer” „felperzselt földjét” német földön előkészítsék, az emberek bizalommal fordultak hozzánk. Így például Roch úr, a Lüdecke és Roch építőanyagvállalattól a Gomb utcából, és Erdmann igazgató, a gázművektől. Haladéktalanul gondoskodtunk, hogy a pokoli holmik tüstént elszállíttassanak.

De élt még Hitler, élt a Gestapó és az SS. Még folytatták véres rémuralmukat. A városparancsnokságra betoppant egy SS-tiszt, mint sebesült jelentkezett, és meg akarta kapni élelmszerjegyeit. Ezután ahelyett, hogy ügye elintézésével eltávozott volna, lesurrant a pincébe, ott elrejtőzött, hogy — mint ahogyan bevallotta később — alkalmas pillanatban — Schmidt körzetvezető parancsára, aki oly „barátságosan” kínált fel nekem az autójában két helyet — pisztolyát rámsüsse.

Az SS-tisztet véletlenül fedezte fel egy írnok, és a pincét minden teketória nélkül rázárta. Ez nem sok fáradságba került. Ellenfele ugyanis csak fél karját tudta használni, mert másik karján megsebesült, és az még sínben volt. Az írnok felindultan jött hozzám:

— Ezredes úr, lőjük agyon ezt az embert!

Nagyon csalódott volt, amikor azt mondtam, hogy meglátogatom a foglyul ejtett SS-tisztet.

Fegyveremet letettem, és a pincébe mentem, amely légtalmi óvóhelyül szolgált. Az SS-tiszttel szemközt leültem egy fapadra. A tiszt a falnak támaszkodva állt. A szalmasárga hajú, kék szemű ember csaknem egy fejjel volt magasabb nálam. Meglepetésében karja ellendült testétől, és a falnak feszítette széttárt ujjait, szája kissé nyitva maradt. „Az északi faj eszményi példánya” volt, úgy ahogyan filmek és újságok hirdették. Azt mondtam neki, hogy általában a gyilkost szokta odavonzani valami áldozatához, ezúttal azonban az ellenkezője történt. Ily módon a szívére hatottam az Anklam környéki parasztfiúnak, és ezzel le is fegyvereztem.

Kis csönd támadt. Hallottuk, hogy odakint az őrszem fel és alá járkál. A csönd gyanúsnak tűnhetett neki, mert bepillantott. Ekkor a fiatal SS-tiszt arra kért, hogy maradjon az eset hármunk között. Megígértük neki. Ezt követően rendelkezésünkre bocsátotta magát. Később pedig értékes segítséget nyújtott a Hitler-Jugend lefegyverzésénél és megmentette sok fiatalember életét.

De voltak másféle példák is. Teszem azt, ott volt Lange tartalékos népfelkelő őrnagy, Rügen szigeti földbirtokos. Ez az úr úgy vélte, tisztí becsületének tartozik azzal, hogy hadakozzék az utolsó csepp vérig. Eszébe sem jutott, milyen következményekkel jár ez Greifswaldra. Mikor csapatát egy vasárnap délelőtt felsorakoztatta, éppen arra ment Lehmann őrmester, a népfelkelő lövészszázalóalj tagja, és nagyot nevetett az elkésetten harcias társaságon. Az őrnagy úr azonban még mindig éppoly komolyan vette Führerje háborúját, akárcsak saját magát. Így hát monokliját szemébe nyomta, és a „hazaárulót” erélyesen rendre akarta utasítani. De legnagyobb elképedésére a következőt kellett hallania, az egybegyűlt legénység előtt:

— Biztos vagyok benne, hogy ezt a marhaságot a mi ezredünk már nem csinálja tovább. Majd jól a feneketekre csap a kampós botjával, ha . . . !

— Fogják el! Lőjék agyon! — rikoltotta az őrnagy úr.

Néhány fáradt ember nekikészülődött, hogy a parancsot végrehajtsa. Ha meg akarunk ütni egy kutyt, találunk hozzá fütyköst. De ez a fütykös már igen korhadt volt. A mordályok nem sülték el. A félkarú Lehmann életbenmaradt, és ma számvizsgáló a greifswaldi pénzügyigazgatóságon.

A háború még nem ért véget. Anklamot már romhalmazzá tette. A füst- és tűoszlopokat jól lehetett látni Greifswaldból. És most itt dörömbölt a 700 éves város kapuin. Greifswaldot meg kellett kímélnünk Anklam szörnyű sorsától. Szilárdan eltökéltük a harc nélküli átadást.

De vajon a Vörös Hadsereg hogyan fogadja majd tervünket? Ez még nagy kérdőjel volt. Ami az én személyemet illeti,

a legtöbb ember biztos halálomról volt meggyőződve. De döntésemet ez a vélemény nem befolyásolhatta. A magam választotta útra éppoly érzéssel léptem, mint ahogyan eddig az ütközetekbe indultam. Csak a cél lebegett a szemem előtt, életre, halálra még csak nem is gondoltam. — Mindenesetre volt egy különbség: először esett meg katonaéletemben, hogy a támadás magát a háborút vette célba. Greifswald sorsát illetően pedig bizakodóbb voltam, mint a göbbelsi propaganda kishitű szajkózói, mert elég sokszor tapasztaltam, hogy ezeket a hazugságokat a valóság megcáfolta. Ingadozás nélkül fogtam hozzá a végső előkészületekhez.

— Ma este nyolc órára tűztem ki parlamenterjeink találkozóját Katsch professzor lakásán, hogy megbeszéljük a részleteket. Megfelel önnek? Ott egyedül is lehetünk. Önnél mindig olyan nyüzsgés van, akárcsak egy galambdúcban.

— Rendben van, Wurmbach!

— És még valami. A járműkérdést is megbeszéltem Lehmannal, és az ön személykocsiját a második csoport részére gondolom. Abban megy majd Katsch professzor és a második tolmács!

Az átadás tulajdonképpen művelete ezzel az 1945. április 29-én, este nyolc órakor lefolytatott megbeszéléssel kezdődött.

Miután a törzskarnál mindent a legapróbb részletekig még egyszer megbeszéltünk, Wurmbach doktor meg én, Katsch professzor lakására mentünk. Engel professzor, az egyetem rektora — Katsch professzor nevében is — megköszönte az irántuk tanúsított bizalmat, hogy mint parlamenterek közreműködhetnek az átadásban. Mind a két urat, amennyire feladatuk megkívánta, beavattam a részletekbe. Wurmbach doktor megmutatta a teljes jogú meghatalmazását tartalmazó iratot. Benne volt a két kísérő neve is. Helyeselték a „hirdetményemet”. A lakossághoz szóló felhívás a felajánlott átadási feltételeket tartalmazta. Engel professzor javaslatára egy ponttal kiegészítettük: „Az egyetemeken és az iskolákban tovább folyik a tanítás.” Az én szolgálati kocsimban — ezt Oskar Lehmann főfelügyelő vezette — csak doktor Wurmbach ezredes és Engel professzor, meg egy tolmács számára volt hely. A második kocsi, ez volt a sajátom, megy majd Katsch professzor és a másik tolmács. A küldöttséget Katschné látta el élelemmel. Feleségem az utolsó percben söprűnyélből és asztalkendőből még egy fehér zászlót készített,

A Güstrowból folyvást telefonáló hadtestparancsnokságnak sajnos egy mit sem sejtő telefonos kisasszony elárulta, hogy Katschnál tartózkodom. Most hát a halálos ítéletet és egész rokonságom felelősségrevonását állandóan ismétlő fenyegetések ide futottak be, hogy „hazaáruló” tervemtől elriasszanak.

— Az ön helyzetét szörnyen megnehezítik — fordult hozzám Katsch professzor, mikor a két gépkocsi nem sokkal éjfél előtt útnak indult.

A halálos ítélet és a család felelősségrevonása emlegetésével feleségemet is megpróbálták megtörni. Elöttem azonban hallgattott erről, mert meg akart kimélni minden újabb tehertől. Ugyanígy cselekedett Schönfeld is; őt, meg a városparancsnokságon bombázták telefonhívásokkal. Hadtestparancsnokságunk ellentmondást nem tűrve követelte, hogy Greifswaldot az utolsó emberig és utolsó tégláig védelmezzük. „Aki e magától értetődő hazafias kötelességét megszegi, életét és becsületét veszti!”

Törzskarom minden egyes tagja vállalta az életveszélyt, hogy Greifswald városa megmeneküljön a pusztulástól. Mind-egyikük ebben látta hazafias kötelességét. És ezt a kötelességét a maga helyén ki-ki a legjobb tudása szerint teljesítette. Jóllehet mint városparancsnok egyúttal katonai parancsnok is voltam, mégis mindenki lelkiismerete parancsának engedelmeskedett: meg kell vedeni az életet az értelmetlen gyilkos pusztulástól. Ez szárnyat adott mindenkinek.

A két küldöttség bizakodva haladt a holdvilágos éjszakában Anklam felé. A hanshageni erdőben — mintegy 10 kilométernyire Greifswaldtól délkeletre — rövid pihenőt tartottak. Wurmbach doktor még egyszer tájékozódott a térkép alapján, merre is lehet a möckowbergi útkeresztezés; ugyanis a katonai helyzet alapján az előretolt szovjet előőrsöket arrafelé sejtettem. A még be nem avatott két gépkocsivezető egyike, Oskar Lehmann főfelügyelő, a tervezett vállalkozásnak feltétel nélkül szolgálatára állt. Annak jeléül, hogy szakított katonai múltjával, lecsatolta derékszíját, és az országút árkába hajította. A második kocsi sofőrje ellenségesen viselkedett, úgyhogy le kellett teperni és erőszakkal lefegyverezni.

E közjáték után folytatták útjukat. Möckowberg előtt, a kovácsműhelynél a kocsik még egyszer megálltak. Néhány em-

beri árnyat láttak mozogni. Vöröskatonák-e vagy németek? Wurmbach doktor és Engel professzor kiszálltak a kocsiból és meglobogtatták a fehér zászlót. Egyszerre csak vöröskatonák vették őket körül. Egy szovjet kerékpáros járőr. Néhány perc múlva odagördült egy szovjet páncélos, egy őrnagy szállt ki. Tolmácsunk odakiáltott:

— Greifswaldi német parlamenterek vagyunk! Ne lőjenek!

Wurmbach doktor tájékoztatta az őrnagyot megbízatásáról; a közlést az őrnagy rádió útján azonnal hadseregarancsnokságához továbbította. Majd beült az első parlamenterautóba, hogy Anklamba kísérje a küldöttséget. Az idő sürgetett; már éjfél után fél kettő volt. A kocsik csak nagy ügyel-bajjal tudtak utat törni maguknak a végtelennek tűnő szovjet páncélos- és ágyúoszlopok között, amelyek a Greifswald elleni támadásra vonultak fel.

Végre feltűnt Anklam, a lobogó tüzek kísérteties fényében. Lángtenger az éjszakában. Ez a sors várt volna Greifswaldra is...

A Blutsluster Strasse egyik kis háza előtt a kocsikat megállították. Itt volt Fjedunyinszki vezénylő tábornok törzskarának szállása. A tábornok egy, gyertyák fényétől gyengén megvilágított kis helyiségben fogadta a parlamentereket. Wurmbach doktor igazolta magát mint meghatalmazott parlamentoerem, és az általunk kidolgozott feltételek alapján felajánlotta Greifswald harc nélküli átadását. A tábornok késlekedés nélkül parancsokat adott tiszljeinek, akik azokat tüstént rádión továbbították. Már két óra múlt 17 perccel. A sietség akkor vált érthetővé a parlamenterek számára, amikor a tábornoktól megtudták, hogy hajnali három órakor összpontosított tüzérségi tüzellel kellett volna megnyitni a Greifswald elleni támadást. És ezt a parancsot vonta épp most vissza. Hozzáfűzte, hogy egységei mintegy 100 kilométeres térségben helyezkednek el Greifswald körül, és igen nehéz a rendelkezésre álló rövid 40 perc alatt az új parancsot mindenüvé eljuttatni. Ez a drámai 40 perc felőrölte a parlamenterek idegeit. Vajon sikerül-e? Greifswald sorsa a Vörös Hadereg hírközlőtő műszaki berendezésének működésétől függött.

A szovjet tábornok főhadiszállásán uralkodó légkör olyan érzéssel töltötte el a követeket, hogy a győztes nem szándékszik

megalázni a legyőzöttet. Mindamellet a tábornok — régi katonai hagyományoknak megfelelően — határozottan követelte, hogy a harcparancsnok hivatalos formák között személyesen adja át a várost, mégpedig délelőtt 11 órakor a greifswaldi városházán.

— Közölje parancsnokával — fűzte még hozzá —, hogy e perctől kezdve egyetlen lövés sem eshet, és mindent sértetlen állapotban kell átadni.

Eközben a hármas számjegyre ért az óra mutatója. Egyetlen lövés sem dördült el.

A vállalkozás szerencsés kimenetelén örvendezve tért vissza Greifswaldba az első kocsival a küldöttség vezetője, Wurmbach doktor. Második kocsink felmondta a szolgálatot a tengelykapcsoló meghibásodása következtében. Adtak helyette egy szovjet kocsit. Ebbe ült be Engel és Katsch professzor. A hanshageni erdőig egy szovjet őrmester vezette a kocsit; ott, örületes sebességgel robogva Greifswald felől szembehajtott velük egy autó. A küldöttek megálltak és integettek, abban a hiedelemben, hogy a Wurmbach útján tölem kért tartalékkocsi érkezik. E hitükben megerősítette őket, hogy megállt a másik autó is. De mikor megközelítették, lövés süvített feléjük és jobb karján megsebesítette a szovjet őrmestert. A szovjet katona, fájdalmával nem törődve, leadott egy sorozatot a Mercedes-autóra: a golyók mind az öt bennülőt megölték. A parlamenterek elképedve állapították meg, hogy az autó utasai nem mások, mint dr. Schmidt körzetvezető, a segédtisztje, a Werwolf-szervezet parancsnoka, egy Hitler-Jugend-osztagvezető, meg a sofőr. A körzetvezető, aki állítólag már menekülőben volt nyugat felé, az utolsó pillanatban még megkísérelte, hogy az átadást bármilyen eszközzel megghiúsítsa. Ez az utolsó gztette balul végződött.

Katsch professzor bekötözte az őrmestert, és Engel professzorral meg a tolmáccsal visszatért Greifswaldba a körzetvezető gépkocsiján.

Mi történt közben a városban? Egész vasárnap — az átadás előtti napon — lázas munka folyt a városparancsnokságon. A lakosságon, az ágyúdörgés, és az égő Anklamból özönlő menekülők újabb áradatának hatására érthető idegesség lett úrrá. A fejtétvesztett SA és HJ vad intézkedéseivel még csak tetézte az

idegességét. E csoportok készítették elő a hidak, a magtárak és egyéb letfontosságú üzemek felrobbantását vagy felgyújtását. Azt sem tudtuk hova kapkodjunk, hogy megakadályozzuk terveiket. Sokat köszönhattünk Schönfeld őrnagy higgadt megfontoltságának és hidegvérének.

A rákövetkező éjszaka tele volt nyugtalansággal, idegőrlő feszültséggel. Szinte elviselhetetlenül nyomasztóak voltak azok az órák, amíg a parlamenterek küldetésének eredményére várakoztunk.

Hajnali öt órakor ez is bekövetkezett. „Elvégeztük!” — E szavakkal közölte velem a boldogságtól ragyogó Wurmbach doktor a harc nélküli átadásról szóló ajánlatunk elfogadását. A Panzig-nyomda (a mai Friedrich Löffler Strassén) dolgozói egész éjszakai, fáradságot nem ismerő munkával kinyomtatták felhívásomat. Kis idő múlva már ott is függött minden kirakatban, a hirdetőoszlopokon és a hirdetőablakon. A plakát tartalma szájról szájra járt, és Greifswald — minden külön parancs nélkül — egy szempillantás alatt zászlódíszbe öltözött. A legtöbb zászló fehér volt, de akadt néhány vörös is. Az addig erőszakosan elnyomott békevágy most spontán módon megnyilvánult.

Elsőül Katschné asszony jelent meg nálam szerencsekívánataival. Háláját, hogy a város megmentése sikerrel járt, a kertjében szedett nagy csokor sárga tulipánnal és szívből jövő meleg szavakkal fejezte ki.

De adódtak még előre nem látott válságos mozzanatok. Felbujtott Hitler-ifjak, rosszul értelmezett áldozatkészségükben megkísérelték a háborút saját szakállukra tovább viselni. Bátor és józan gondolkodású polgáremberek léptek közbe, többek között Lewerenz asztalosmester. Lindgreen, a munkásság veteránja erőlyesen meggátolta, hogy tankcsapdákat készítsenek a városban.

Reggel hét óra tájban hirtelen megremegett a levegő. Egyik súlyos robbanást követte a másik, és jó néhány ablaktábla tört be. Megállapítottam, hogy Ladebow repülőtámpontot robbantottak fel. A Vörös Hadsereg tiltakozott a feltételek megszegése miatt. Jogosan követelték a robbantások azonnali beszüntetését. Ezt mondani könnyebb volt, mint végrehajtani. A légierők egy-egyei ugyanis az utolsó pillanatban léptek le. Amennyire mód-

jukban állt, mindent összeszedtek és elhordtak még a légierők tábori kórházából is. Nem felejtettek el beallítani a robbanótöltetek időzítőjét sem, és ezek most levegőbe roptatták a taniaszpont berendezéseit. A robbantásokat meg életünk veszélyeztetése áran sem tudtuk volna megakadályozni. Csak a tényeket tudtam magyarázni és elnézést kellett kernem. A győztes nagylelkűnek mutatkozott. Ezt a szerződösszegezt figyelmen kívül hagyta.

Ez volt az általános hangulat, mikor nyolc óra tájt három bőrkabátos SS-vezető lepett be lovesre kész revolverrel az ejszakazástól kimerült segédisztém hivatali szobájába.

— Hol van Petershagen ezredes? — bombolta az egyik.

A másik:

— Mi vagyunk a kivégző osztag!

És a harmadik:

— Megőrültetek mindannyian? Fehér zászlóval van tele az egész város!

Schonfeld meglepődést színlelt és azt állítván, hogy erről maga is meg akar győződni, átment a másik szobába, és ott gyors elhatározással kiugrott a magasföldszinti ablakból — sinbe tett sebesült karjával mit sem törődve —, hogy engem figyelmeztessen. A meghokkent SS-hóhérok dolguk vegezellennul tavoztak, de közben karpótulasul magukkal vittek azt a három palack gyomorkeserűt, amit mi a körzetvezető tartalékkészletéből „orokoltunk”.

A Vörös Hadsereg képviselői pontosan 11 órakor megjelentek a városházán, hogy a feltétel nélküli megadást hivatalosan elfogadják. Megtarthattam fegyverem, rendjelem és rangjelzésem, majd a városháza nagy tanacstermében tarsas díszbebe következett. Ebéd közben Fjedunyinszki, a velem szemben ülő szovjet tábornok szólásra emelkedett. Boldog lettem volna, ha a válaszbeszédet egy polgári képviselőnk tartja. Ezzel a megadás értelme jelképes kifejezést nyert volna. Sajnos a polgárság jelenlevő képviselői közül senki sem volt hajlandó beszélni. Mindnyáján sürgetően kértek, hogy még ezt az utolsó kötelességet vállaljam magamra. Nehezemre esett. Mondandómat rövidre fogtam. A Vörös Hadsereg lovagiasságára hivatkozva, hogy kímélik a várost és lakosságát, poharamat a Vörös Hadsereg vezénylő tábornokának egészségére urítottam.

— És hol marad Sztálin elvtárs? — kiáltott közbe az egyik német polgár.

A szovjet tábornok anélkül, hogy a közbeszólót akár csak egy pillantásra is méltatta volna, megkérdezte tőlem, vajon szándékkal nem emeltem poharat a generalisszimuszra.

Nem tehettem mást, mint hogy kérdésére igennel feleltem. Lélegzetfojtott csend. De máris örömteli csodálkozás váltotta fel, mikor a tábornok tüntetően nyújtotta kezét:

— Köszönöm. Ön becsületes ellenfél.

E lovagias szavak az átadás aktusának különleges méltóságot kölcsönöztek.

Greifswald megmenekült, a háború azonban tovább tombolt. A „nagy történelmi tettek” Hitler halála után Dönitz vezetésével folytatódtak. A Vörös Hadsereg tovább harcolni kényszerült, de kerülni akarta a szükségtelen áldozatokat és rombolást. Ez okból szovjet tiszték megkérték Lucke őrnagyot és Katsch professzort, hogy menjenek parlamenterként Stralsund német parancsnokához és tanácsolják, hogy kövesse Greifswald példáját. Katsch professzor teljes kimerültségére hivatkozva elutasító választ adott. Javaslatomra telefonösszeköttetést létesítettek Stralsunddal, és ez gyorsan sikerült is, mert a vezetékek még sértetlenek voltak.

Mint már említettem, ismertem Hausschildot, az ottani tábornokot, abból az időből, amikor még a greifswaldi légharító iskola parancsnoka volt. Megismertük egymás hangját, ez megkönnyítette az érintkezést. Beszámoltam neki Greifswald harc nélküli átadásáról és a veszített háborúra, továbbá városunk fennmaradására hivatkozva felszólítottam, hogy Stralsundot hasonlóképpen harc nélkül adja fel. Hausschild aggódott, hogy a Vörös Hadsereg még harc nélküli átadás esetében is földig rombolja mindent. Greifswaldi tapasztalataim alapján ezt az aggályát el tudtam oszlatni.

Következő kérdése valósággal gyerekes volt. A tábornok tudni akarta, honnan kaptam parancsot a fegyverletételre.

Közöltem, hogy saját elhatározásomból, saját felelősségemre tettem. Elutasította, hogy Stralsundban hasonló eljárást kövessen. Kérlelő hangon igyekeztem megmagyarázni az oko-

kat, melyek arra indítottak, hogy Hitlerrel és háborújával szaksítsak.

Elmondtam, mily boldogan lélegzett fel Greifswald népe, hogy számára így ért véget a háború, és megpróbáltam hatni lelkiismeretére.

Hausschild tábornok ingadozott, és én világosan éreztem, hogy efféle gondolatokat még sohasem vett fontolóra.

Némi töprengés után a következő tervvel állt elő:

Színleges ellenállást tanúsít a városon kívül, körülbelül Brandshagennál, de majd gyorsan visszavonul Rügen szigetére. Ő tehát amolyan „porold ki az irhámát, de úgy hogy ne fájjon” megoldásra gondolt. Ez a látszatellenállás arra szolgált volna, hogy a tábornoki irháját „felfelé” tisztán tartsa. Egyáltalában nem érdekelte, hogy ez az önbiztosítás a városra milyen veszélyekkel jár.

Következő telefonbeszélgetésünkkor közölni akartam vele a Vörös Hadsereg megállapította határidőt az esetleges megadásra és ekkor mint végérvényest tudatta velem felemás elhatározását. Újból felhívtam a figyelmét, hogy a Vörös Hadsereg természetesen már a legcsekélyebb ellenállás esetén is jogosult, sőt katonái érdekében köteles is harci eszközeinek teljes súlyú bevetésére. Ez aztán Stralsund városára végzetes lenne.

Minthogy a szovjet vezetés előtt a két telefonbeszélgetés révén ismeretessé vált Stralsund parancsnokának szándéka, e körülményeket számításba vette. Nehéz fegyvereket nem vettek be Stralsund ellen, és így a város sok szenvedéstől menekült meg.

•

A város átadása után a szovjet tisztok több ízben kihallgattak. Mindenekelőtt a harc nélküli megadásra készítő okok iránt érdeklődtek. Bizonyára szívesen hallották volna, hogy kommunista érzületből cselekedtem. De én csak annyit mondhattam, hogy lelkiismeretem parancsát követtem. Jóllehet Fjedunyinszki, az anklami vezénylő tábornok is megértést, sőt tiszteletet tanúsított e beállítottságom és magatartásom iránt,

a katonai határozmányoknak megfelelően hadifogollyá kellett nyilvánítani. Két nap múlva útnak indultunk a hadifogságba.

Mikor beléptem a Gützkower Strassén levő greifswaldi légelhárító kaszárnyában berendezett gyűjtőtáborba, a greifswaldi katonák a langyos déli napsütésben éppen kint heverészttek az udvaron. Hadifoglyok voltak, mint én, nem tartoztak többé német parancsnoksághoz. De felálltak még utoljára, hogy katonás módon tisztelegjenek, a Hitler köszöntést azonban mellőzték. Komolyan néztek a szemembe. Ez az önként megnyilatkozó tiszteletadás az egyszerű közkatona szíve mélyéről fakadt. Mintegy kifejezte, hogy szakítottak a nemzeti-szocialista tévúttal. 1945. május 5-én egy szovjet katonai jármű elvitt Stettinbe. Ott állítottak össze egy nagyobb fogolyszállítmányt.

Greifswald óta együtt utaztam a stralsundi tengerészkház volt főorvosával, doktor Canitz orvos-tengernaggyal. Érdekes részleteket mesélt Stralsund utolsó háborús napjairól.

Hausschild tábornok, az ottani harcparancsnok telefonbeszélgetésem után, „haditanácsot” hívott egybe, hogy szavazásra bocsássa a harc nélküli megadásra vonatkozó javaslatot. Kérdését oly szuggesztív módon tette fel, hogy elutasító felfogását mindenki felismerte. A hadsereg, a párt és a város képviselőiből álló „haditanács” tizenöt részvevője közül csak egyetlenegy szavazott a harc nélküli megadás mellett. A békének és a józan értelemnek ezt az egyetlenegy hangját doktor Canitz hallatta. Ez becsületére vált, de a dolgok további menetére nem volt semmiféle hatással.

Canitz doktort és engem egy villában szállásoltak el, Rokossovskij marsall főhadiszállásával szemközt. Néhány fogoly tábornokot már ott találtunk. Napról napra újak jöttek. Teljes világvége hangulat uralkodott. Az egykori hadvezérek közül jó néhányan öngyilkossági gondolatokkal foglalkoztak, részint büntudatból, részint a bűnhődésen és a sötét jövőn érzett aggodalomból. Mások meg a magukkal cipelt jókora poggyászból előkerülő szeszben próbáltak feledést keresni. A villa erkélyéről két tábornok teli palackkal koccintott felém, kurjongatva: „Elisszuk a nagymámi kicsi házát...”

Mélységesen megrendültem. Mily szégyenletesen ért itt véget a fellengős „Nagynémet Birodalom”!

A pusztulás hangulata a fogoly tábornokok közt szelepet keresett, és mihamar talált is. Ők, a levert hadvezérek, ők nem bűnösök. A semmiből sem okulók forgalomba hozták az „árulás” és a „szabotázs” rosszindulatú kifejezéseit. Egymást túllicítálva meséltek olyan esetekről, amikor a „hadi gépezet kezei közé homokot szórtak”. Itt aztán képzeletüket szabadjára engedték. Ily módon állították be „árulásnak” Greifswald megmentését is. Minket, hadifogoly tiszteket voltaképpen az azonos hivatásból származó, sokat emlegetett híres bajtársiaságnak kellett volna összekötni. De napról napra jobban érezhettem, hogyan fest ez a valóságban, különösen attól fogva, hogy néhány nappal a feltétel nélküli fegyverletétel után Stettinből útnak indultunk a szovjet hadifogságba.

Az a kérdés, vajon mit hoz ránk a fogság, lidércnyomásként nehezedett mindannyiunkra, és a feszült hangulatot csak élezte. Félelmükben a tábornokok áldozatául estek a Szovjetunió ellen évek óta folytatott saját uszításaiknak.

A mi kis „társaságunk” rajtam kívül csupa tábornoki rangban levő tisztből állt.

Feltűnő gyakran hallhattam címemre irányított megjegyzéseiket a „Breslauért vívott példásan hősiecs harcról”, e harc „bátor, halálmegvető parancsnokáról”, Niehoff tábornokról.

Magasztaló dicshimnuszokat tartottak készenlétben a többi, hasonló körülmények közé került tábornok dicsőítésére is, akik egy megoldhatatlan katonai feladat keserű végzetét — ennek az illusztris társaságnak nézete szerint — „példásan tragikus hősiességgel” viselték, utolsó katonájuk utolsó csepp véréig.

Mikor ezzel ellentétes felfogást képviselve rámutattam, hogy már régen ideje lett volna útját állni az esztelen Hitlerháborúnak, értetlenségbe és elutasításba ütköztem. Belátták ugyan, hogy Greifswald védelmezése ezer meg ezer ember, köztük a hadikórházak rengeteg sebesültje életébe került volna, és az ősi egyetemi város végpusztulását idézte volna elő, anélkül, hogy mindez valamit is változtatott volna a háború kimenetelén. És mégis a tábornokok többsége minden, harc nél-

küli megadásról szóló gondolatot elutasított, főként a keleti arcvonalon. „Egy tisztességes ember, teljesen mindegy, katoná-e vagy civil, nem ad át semmit sem az ázsiai hordáknak, még egy ép árnyékszék sem.” A „Nagynémet Birodalom” kapitulációja után így beszéltek a hadvezérek hadifogságba vivő útjukon.

Göbbels és Rosenberg valóban alaposan meggyúrta ezeket az embereket. Stettin utolsó parancsnoka például a következő véleményt nyilvánította a harc nélküli megadásról:

— A katonai engedelmesség és a katonai becsület álláspontja alapján teljesen magától értetődik, hogy a Führer minden parancsát szigorúan és pontosan végre kell hajtani, ezen egyáltalán nincs vitatkozni való. A „felperzselt földről” szóló Hitler-parancsnak, mely a család felelősségre vonása és a halálbüntetés terhével követelte minden város, minden falu és minden talpalatnyi föld védelmét az utolsó emberig, abban rejlik teljes erkölcsi jogosultsága, hogy a jövő századok történelme a német nép hősie bukásáról taníthasson az utódoknak. Történelmileg és erkölcsileg tehát — kiáltotta izgalmaiban nagy hangon — még Greifswald város feláldozása is szükséges lett volna. E város lángjai is szent tűz gyanánt hirdették volna, hogy a Harmadik Birodalom minden egyes fia hős volt és hősként tudott meghalni.

Válaszolni erre értelmetlen volt. A mi „derék bajnokunk” élt az alkalommal. Elmondta, hogy ő is kicsoda „hős volt és mint ilyen...” a ködös éj sötétjében — minden rendelkezésre álló járműt bevetve hogyan indult útnak, törzskarával, illetve természetesen annak csak legkiemelkedőbb tagjaival együtt, nyugat felé.

Erről aztán arcátlanul kérkedő nyegle kaszinótónusban csevegett tovább.

— Már régóta tisztán láttam, hogy az egész ügy, éppúgy balul végződik, mint annak idején anno 1918-ban, akkor ugyanis angol fogságban értem révbe. Nekünk, tiszteknek ott tulajdonképpen nagyszerű dolgunk volt. Életemben még annyit nem kártyáztam és annyi sült krumplit nem zabáltam — ez a kedvenc étel —, mint akkor a Tommyknál.

Emlékein csámcsogva hasát fogta nevéttében, és kedélyesen továbbcsevegett.

— Világos volt mint a vakablak, hogy megint fogságba esünk, olyan bizonyos volt, mint az ámen az ima végén. Erre én, mint hétpróbás tengerész azt gondoltam, ha már meg kell történnie, akkor inkább a sült krumpli, mint Ivánéknál kézzel enni a répát. De az a hülye gépkocsivezető eltévedt, és egyenest az Iván karjai közé vitt minket. No most lőttek a sültkrumplinak. Mégiscsak egy tisztet kellett volna a kormánykerékhez ültetnem, és azt az ökröt otthagyni a többivel együtt Stettinben. De végül is szükségem volt valakire, aki meg tudja javítani a kocsit, és hajlandó a piszkos munkát is elvégezni, ha valamelyik kerékkel baj van. Hát persze, mégiscsak okádni való egy ilyen vesztett háború!

Ezt a kitűnő hadtápos hőst, aki sültkrumplira vadászva a nem kívánt fogságba esett, még egy nehéz gond gyötörte. A meneküléshez csukaszürke egyenruhát választott, hogy éjszaka jobban álcázhassa magát, hiszen ismeretes, hogy sötétben minden kandúr szürke. Most hát bosszankodott, hogy nem hozta magával pompás kék egyenruháját.

— Hisz tudják önök, mennyire emeli az embert egy tengerügyi uniformis! Ehhez képest a tábornoki kismiska!

„Hősi szavak” és „hősi tettek”.

A mi sültkrumpli-tengerügyünk előadását a társaság „igen mulattatónak” vélte: „Ennek a szegény embernek csakugyan balszerencséje volt!” Azon nem is akadtak fenn, hogy mint Stettin harcparancsnoka elhagyta posztját és csapatait, hogy sajátmagát helyezze biztonságba; ilyen cselekedetért alárendeltjeit főbelőtték vagy felakasztották volna. Annál szigorúbban törtek pálcát Greifswald megadása ügyében, mivel az a „katonai függelem megsértése” és a „Führer ellen elkövetett gyalázatos árulás”. Töprengve néztem ki a vagonból. Szemem előtt feltárultak a Szovjetunió tágas, sík vidékei. Napokig, hetekig utaztunk.

Egyik nap egy erősen romos, nagyobb városban álltunk meg. Magasrangú szovjet tiszték jöttek vasúti kocsinkba, hogy ellenőrizzék, megfelel-e az ellátás és az elszállásolás a genfi nemzetközi egyezmény határozmányainak.

A német tábornokok nagy része azon fáradozott, hogy semmibe vegye a szovjet látogatókat. Wuthmann generális monokliját szemébe csiptetve tüntetően pasziánszozni kezdett. Kihívó és kínos volt a tábornokok magaviselete. Nem a lelki nagyság jutott benne kifejezésre, amely méltóságot kölcsönözhet még a szerencsétlenségben is, hanem az ostobaság és az öntelt pimasz gőg, az együgyű nemzetiszocialista felfuvalkodottság, az „alacsonyabb rendű fajhoz” tartozó szovjet tisztekkel szemben.

Ha egy helység közelében állt meg a vonatunk, az ottlakók odajöttek hozzánk, hogy terményeiket, tojást, tejet és szalonát, csereképpen felajánlják. Többnyire asszonyok és gyerekek, egészséges, erős fajta, jellegzetes ruházatban: magasszárú nemzecsizma, vattakabát és fejkendő. A német pénzt persze nem akarták elfogadni. Legszívesebben szappant, varrótűt és más efféle apróságot fogadtak el cseretárgyként. Higgadtan viselkedtek, barátságosak voltak hozzánk, bosszúnak vagy gyűlöletnek nyoma sem látszott rajtuk. Olykor jelbeszéddel vagy tolmáccsal magyarázták nekünk, hogy munkával kell majd mindent jóvátennünk. Nagy hatást tett rám, hogy ilyen magatartást tanúsítottak volt ellenségeikkel szemben. Társaim azonban gyalázkodtak:

— Nézzétek csak ezt a vigasztalan nyomorúságot! Semmi más mint fejkendő, vattakabát és galucsni. Nyilván az ágyba is így fekszenek.

— Ágyba? De hiszen ezek a tehénistállóban durmolnak, azért van ilyen gönc rajtuk!

— Ez a gonosztevő vörösrendszer még szappant sem tud adni nekik mosakodásra és tűt sem a varráshoz. A mennybéli isten óvjon meg ettől minket!

Ebben a méltóságos környezetben korra és rangra én voltam a legfiatalabb. Az ostobaságból és a pökhendiségből született nyilatkozatokat azonban mégsem hagyhattam szó nélkül:

— Ez a rendszer mégis Sztálingrádtól és Moszkvától Berlinig kergetett minket, és isten a vörösökkel volt — ellenünk!

Szavaim bombaként hatottak. Wuthmann tábornok, aki legutoljára tett gyűlölködő megjegyzést, valósággal lélegzet után kapkodott;

— Önt egyáltalán nem kérdezte senki — robbant ki belőle élesen.

Leült mellénk a vasúti töltésre Ulex vezérezredes, aki egy másik kocsiból jött oda hozzánk. Korra és rangra ő volt a legidősebb. Csillapítón szólt közbe:

— Hagyjuk ezt uraim. Ami pedig a „gonosztevő rendszert” illeti, söpörjünk csak a magunk ajtaja előtt!

És az öreg vezérezredes most belekezdett elhúnyt pertu jóbarátja, von Fritsch báró vezérezredes elleni aljas hajtóvadászat elbeszélésébe. Keserű szavakkal mondotta el, hogyan kenték rá Hitler, Göring és cinkosaik a vezérkar főnökére a 175. paragrafusba ütköző bűncselekményt. Bár a rágalmak kivétel nélkül mind megdőltek, a kellemetlen tábornokot végképp hidegre tették. Ő maga, Ulex volt annak idején az egyetlen, aki levonta a következtetéseket, és távozott a szolgálatból. A tábornoki kar többi tagja megajándékozta ugyan elüldözött főnökét a „hűségsszaruval”,* de Hitlert követte.

A géppisztolyos szovjet őr megállt mellettünk, és a beszélgetés menetét próbálta figyelemmel kísérni. Úgy látszik a „Führer” és „Hitler” szavak megütötték a fülét, mert egyszerre csak közbevágott:

— Hitler kaput, nix Hitler. Davaj a vagonokba!

Ezzel gördülő szállásunkra küldött bennünket.

Wuthmann dúlt-fúlt dühében:

— Soha többé ki nem lépek az istállóból, mert mint idős tábornoknak nincs szükségem rá, hogy egy ilyen vörös még be is kergessen a vagonba!

Tovább utaztunk.

•

Egy más alkalommal létszámellenőrzésnél a személyi adatokat egybevetették az iratokkal. E célból egyenként szólítottak bennünket. Wuthmann tábornok megint passziánszot vetett. Csak akkor fortyant fel és tiltakozott hevesen, amikor „hadtestparancsnoknak” minősítették legutolsó szolgálati beosztását. Elképesztő alkudozás kezdődött. A testes, kövér arcú,

* Elhalmozta hűségnyilatkozattal, csőstül.

monoklis tábornok hadtestparancsnok volt. Az iratokban is ez állt. De fogságba esése előtt néhány más csapatrésszel erősítették meg hadtestét. Ez indította arra a megállapításra, hogy ő nem csak „vezénylő tábornok”. „Seregrészem egy hadtestnél nagyobb volt” — mondta nekibőszülten. Az emberi hiúság effajta eltévelyedésével szemben, amely az adott helyzetben valósággal torzul hatott, értetlenül állt a Vörös Hadsereg tisztje, és szó nélkül abbahagyta a szálnalmas alkudozást. Töprengeni kezdett. Majd kisvártatva komolyan, de inkább szomorúan mint szemrehányóan megkérdezte, vajon megnéztük-e már a környéket. E szavak kíséretében a város romjaira mutatott és megmondta az elpusztult asszonyok és gyermekek számát. A „majdnem-vezérezredes” kártyaasztala mellől futó pillantást vetett a vigasztalan képre, és elutasító mozdulattal válaszolta:

— Hja, ez a háború...!

A szovjet tiszt megdöbbenően nézett a foglyok arcába. Úgy látszott, hogy nem talál szavakat. Kisvártatva nyugodt méltósággal csak ennyit mondott:

— Nem mi akartuk a háborút! — és távozott vagonunkból.

„No ennek jól megmondtuk. Ez nem jön vissza többet!” — nagyra voltak a tábornokok a szovjet tiszt „visszavonulásával” és a saját „győzelmükkel”. Szégyen fogott el e kínos jelenet miatt.

Az egyik tábornok mindig tartózkodóan viselkedett, és ebben a méltatlan komédiában sem vett részt. Jóindulatú ember módjára beszélt, és — legalább szemre — a művelt tisztek típusát képviselte. Boeck-Behrend volt a neve. Egy nap kertelés nélkül beszélgetésbe elegyedett velem:

— Miért akar ön az ár ellen úszni, és miért nehezíti meg feleslegesen az életét?! Hosszú lesz ez a fogság. Még mindig lesz ideje a döntésre. Ne higgye azt, hogy Greifswald önt elvi következetességre kötelezi. Ezt az ügyet betemeti az idő. Ön ennek ellenére is visszatérhet a mi régi tisztí felfogásunkhoz.

Atyáskodó szavai nyugodtan és megfontoltan hangzottak. Feszülten figyeltem rá. De ekkor szuszogva odaért a kövér Wuthmann tábornok, aki utánunk jött. Gyanakvóan ügyelt rá, hogy elszigeteljenek engem. Beszélgetőtársam befejezésül még gyorsan hozzátette:

— Remélhetőleg ön visszatál a helyes útra.

Szavai új gondolatok özönét indították el bennem. Én is lelkes katona voltam egész életemben és arra törekedtem, hogy idősebb bajtársaim és fölötteseim életfelfogását kövessem. De a háború éveiben és különösen az utolsó hónapokban hányan mutatkoztak közülük méltatlannak! A sültkrumpli-tengernagy a maga nyomorúságos mivoltában csak a hitleri haderő nagyon sok vezetőjét jelképezte, mint ahogy dr. Rickels főpolgármester és Schwede-Coburg kerületvezető viselkedése jellemző volt sok magasrangú pártvezetőre. Még Boeck-Behrend tábornok is, noha nagyobb műveltségű volt, a régi kerékvágásban járt és szolidárisnak érezte magát ezekkel a „hősökkel”. Képtelen volt új felfogással megbarátkozni. Az ő „helyes útja” is az a régi volt, amely immár két világháború katasztrófájához vezetett.

Keservesen tépelődtem. Hogyan lehetséges egyáltalán ilyen állásfoglalás? E kérdés alapos átgondolására a fogság évei alatt bőven volt időm és alkalmam. De egy dolog világos volt előttem: áthidalhatatlan szakadék tátong köztem és az ilyenfajta tábornokok között.

*

Már jól bent jártunk a nyárban, mikor transzportunk célhoz érkezett a Moszkva közelében levő Krasznogorszk városába. Tehergépkocsikon vittek bennünket a vasúttól a 27-es számú táborba.

A barakkok szétszórva épültek a „szép halom” (így lehetne Krasznogorszkt lefordítani) lejtőjén. Nagy víztároló volt a domb lábánál. A barakktábort magas szögesdrót-kerítés vette körül, szegélyezve az őrszemek jellegzetes fa-őrtornyaival. Mi, a 27-es tábor I. számú körletébe kerültünk, az úgynevezett „krasznogorszki tábornoki táborba”; úgyszólván valamennyi, a Szovjetunióban foglyul ejtett tábornok és törzskari tiszt oda került.

Amikor megérkeztünk, a két bejáratú kapu közti térségen, az úgynevezett senki földjén, ahol az őrépület állt, várnunk kellett bizonyos formaságok elintézésére. Beszédfoszlányok röptek:

— Itt akár elevenen nyársra húzhatnak és megsüthetnek minket, senki sem tudja megakadályozni!

— Még csak egy kakas se kukorékolna utánunk. Lehullt mögöttünk a vasfüggöny, talán örökre!

Az őrszobáról Wuthmann lépett ki. Sápadt volt. Foga között dühösen sziszegte:

— Ez a vörös csürhe elvette a pasziánszomat!

— Micsoda!

— Micsoda disznóság, mit csinálok itt kártya nélkül! Akár fel is köthetné magát az ember.

Egyik ór figyelmetlensége lehetővé tette, a sültkrumpli-tengernagynak, hogy egy már ellenőrzött bajtárshoz csempészsze kártyacsomagját. Wuthmann most újra ragyogott. „Vasfüggöny mögötti” szellemi életének tartalmát megmentette.

Örültem, hogy végre kijutottam a vagon gyűlöletes légköréből, ahol szűk körben Wuthmann volt az úr. Új szakasz kezdődött.

A táborban körülbelül ezer fogoly volt. Sokan már hosszabb ideje, néhányan több éve. Rajtunk, németeken kívül, magyarok, románok, olaszok, és később még japánok is voltak ott. De belgák, spanyolok, jugoszlávok és más nemzetbeliek is. Tarka népség, a világ minden tájáról.

A németek voltak túlnyomó többségben. De legénységi rendfokozatot alig lehetett látni. Tábornok volt a legtöbb, meg vezérkari tiszt, illetve a megfelelő katonai rangban levő orvos és hadbiztos. A német tisztek közül igen sokat ismertem már korábban személyesen, vagy legalábbis névről. Sok ismerős üdvözölt, de nem mind. Tapasztaltam azt is, hogy néhányan, akik eleinte szívből és őszintén örvendeztek, hogy viszontláthatnak, már másnap, harmadnap mintha kicserélődtek volna. Hidegen és mereven üdvözöltek, sőt igen gyakran egyáltalán nem, hanem csak ha négy szemközt találkoztak velem, és úgy gondolták, hogy mások nem veszik észre.

Ugyan miért? A föld alatti hírszolgálat már szétszórta mérget. Csak egy kis részük maradt változatlanul szívélyes. Köztük volt a korábban alezredesi rangot viselő Senft von Pilsach, a 120-as páncélgránátos ezred egykori parancsnoka. Nagyon jól ismertem. Átéltte Sztálingrádot, a 6. hadsereg Hitler parancsára

történt bűnös feláldozását a csaknem éhhalállal küzdő és félig megfagyott csapatmaradványok kapitulációjáig. Már 1943. február 3-a óta fogságban volt. Sok sztálingrádihoz hasonlóan ő is levonta a következtetéseket az átélt szörnyű eseményekből. Gyűlölte a fasizmust, Hitlert és háborúját, és tagja lett a „Szabad Németország Nemzeti Bizottságának”. Ennek a szervezetnek ő volt a vezetője a 27-es táborban. E minőségében Senft von Pilsach különös szívéllyel üdvözölt. A „Szabad Németország Nemzeti Bizottsága” újságjából értesült Greifswald harc nélküli átadásáról.

— Ön nekünk való ember! — mondta és azzal számolt, hogy tüstént csatlakozom a bizottsághoz. De minthogy akkor még csak keveset tudtam a nemzeti bizottság céljairól és szabályzatairól, először alaposan meg akartam ismerni. Von Pilsach helyeselte ezt, mert enélkül a belépési nyilatkozat csak felszínes, mondvacsinált állásfoglalás. Senft von Pilsach egy gerendákból összerótt kis házban lakott, ott volt az irodája is. Az ilyen házat oroszul „dácsa”-nak (falusi lak) hívják. A ház az orosz kül- és mezővárosok házaira jellemző módon épült: a falakat nagy, vastag, egymásba illesztett fatörzsek alkotják. Halottam, hogy a gerendaház előzőleg egy moszkvai lakos nyaralója volt ezen a szép krasznogorszki tájon.

Senft von Pilsachon kívül itt volt még az ANTIFA (Antifasiszta Aktíva rövidítése) vezetőjének irodája és szállása is. Ebbe a szervezetbe tömörültek a fasizmus ellenfelei világnézetre, származásra és szolgálati fokozatukra való tekintet nélkül. Fő feladatuk a táborban a politikai nevelés és meggyőzés volt. A szervezet igyekezett elnyerni valamennyi hadifogoly bizalmát.

Senft és az ANTIFA-vezetők örültek, hogy politikai kérdésekkel akarok foglalkozni. Sajnos, nem mindenki gondolkozik így — mondták —, sokan elvből nem hajlandók tárgyalni velük.

Elmondtam utazás közben szerzett élményeimet. Nevettek; semmi újat sem mondtam nekik.

— Mi megismertük ezeket az urakat. A szemtelen gőgöt összetévesztik a méltósággal és a csökönyös konokság szerintük jellem. De Petershagen úr — tették hozzá —, ön most már

nincs egyedül! Talál itt bajtársakat, akik önhöz hasonlóan gondolkodnak és cselekednek.

— De hát önök nem tudhatják, hogyan gondolkodom én — feleltem.

— Nos jó, majd elválik!

Két beszélgetőtársam nyíltszívűen mosolygott. Sok tapasztalatot szereztek fogságuk éveiben.

Elhangzott az esti sorakozóra szóló jel. Foglyok szürke áradata hullámozott mindenünnen a dombra, ott volt a gyülekező, kivéve a tábornoki kart. A tábornokok szállásuk közelében álltak sorba. Fent a gyülekező helyen a tábor rangidőse átvette a barakk-rangidősök jelentéseit, feljegyezte egy fatáblácskára, és azon fáradozott, hogy a nagy tömegben rend és „takarás” legyen. Mikor aztán mindenki a sorban állt, jelentést tett a szolgálattelvő szovjet tisztnek.

A tiszt „zdrasztvujtyé”-vel köszönt, ellépett az arcvonal előtt, és leszámolta a sorokat. Mikor a létszámmegállapítás befejeződött, kiosztották a vacsoralevest. Kint sétálhattunk egészen este 10 óráig, s mi buzgón éltünk is ezzel az engedéllyel; július vége volt, meleg, világos és derült moszkvai nyár.

A tábornokok kifogástalan egyenruhát viseltek, rajta rendjelek és rendfokozatok. Feltűnően különböztek a dolgozó foglyoktól. Zárkóztan éltek minden vonatkozásban. A méltóságos társaságban csak kevés másfajta fordult meg rendszeresen. Többnyire a volt vezérkari tisztek, mint von Below vezérkari alezredes, a 71-es gyalogos hadosztály törzskarából, egy Schmidt nevű vezérkari ezredes, meg egy harmadik vezérkari ezredes, egy régimódi nagy bajuszt viselő lovag: von der Chevalerie.

A lovag egy ideig izgalomban tartotta a tábort, mert kiszivárgott, hogy szövettel bevont gomboknak álcázott francia aranyakat hordott az egyenruháján, hogy átmentse őket. De a száját nem tudta tartani. Egyik ember „bizalmasan” elmesélte a másiknak és „értékes titka” egy napon a szovjet parancsnokságon kötött ki, de nem csak mint suttogó hír, hanem mint csengő érc. Ő maga eltűnt körünkből.

Elkerülhetetlen volt, hogy a tábor egyetlen széles útján az emberek minduntalan össze ne találkozzanak, és hogy ennek következtében fel ne szedjenek mindenféle beszélgetésfoszlányt.

Órák hosszat hasonlították a rangot és szolgálati időt, utána-számoltak, hogy amaz 1913-ban kapta meg a századosi kinevezést, emez viszont már 1912-ben, bár fiatalabb, de hát ő, igen ő...

És erre megtárgyalták a legkülönbözőbb indokokat, mint például, hogy parancsnokának lányát vette feleségül, vagy a hogyishívják hercegnőt...

— A hercegnő egyébként igen pompás teremtés. Nagy vadász és úrlovas! Csak — tisztesség ne essék szólván — förtelmesen ronda.

— Hát persze, ezt sajnos, nem lehet eltitkolni, de csak külsőleg az.

— De hát mitévő lehetett volna az a szegény Müller — még csak nem is „von Müller”, kérem? Belepottyant — úgy hiszem 1926-ban — az előkelő főúri lovasezredbe, csupa nemesúr és nemesi atyafiság. Akkoriban ütegparancsnok voltam ugyanabban a garnizonban és mindenről tudtam. Müller egy ideig megpróbálkozott a monoklival, ez azzal a kétes sikerrel járt, hogy ráragadt a „Monokli-Müller”, röviden „M. M.” gúny-név. Aztán a pezsgővel próbálkozott — Henkel-szárazzal —: és az M. M.-ből nagy keserűségére, Száraz-Müller lett.

— Na aztán feleségül vette a kis hercegnőt, és boldog lett... elismerték, és megelégedett új gúnynevével: „Őfensége-Müller”. Az asszony miatt aztán bevették a vezérkarba is. Persze, mi a hercegnőt továbbra is „Őfenségének” szólítottuk, ő azonban szerényen elhárította: „Én most csak egyszerű molnárné* vagyok.” Ez persze nem használt, a hercegnő nekünk „Őfensége” maradt.

— Bizony, bizony, szép idők voltak; a weimari köztársaság birodalmi hadseregében még a régi porosz szellem uralkodott!

— Később, mikor az ország nagyobbodott, ez a szellem gyorsan romlott. Hiszen már a békében is tiszt lehetett minden pityipalkóból.

— Úgy van, ezek a „Vomak”-ok okozták a romlásunkat.

— Tényleg, ezt a rövidítést már csaknem elfelejtettem. Az ilyesmit az ember úgyis szívesen elfelejti.

* Müller (német) = molnár.

Lassan és gondosan mormolta betű szerint: „Vomak... Volks-Offizier mit Arbeiter-Kopf” (rövidítése — népi tiszt munkásfejjel). És eközben rosszállóan csóválta őszülő arisztokratikus fejét.

Csakhamar megismertem a tábori életet, és bele is törődtem. A tömegszállások szűkek és kezdetlegesek voltak. Noha érthető, hogy a világ egyetlenegy országa sem tud egyszerre millió és millió hadifoglyot kényelmesen elhelyezni, de ez mit sem változtatott a nyers tényeken.

Ezeket a kényelmetlenségeket persze mohón kihasználták a Szovjetunió elleni uszításra. Ez ellen léptek fel az Antifa tagjai. A faliújságon cikkek jelentek meg, melyek egyebek közt ezt a témát is tárgyalták. Így például nyilvánosság elé tárták a genfi hadifogoly konvenció cikkelyeit. A 7. cikkely úgy szól, hogy fejadagok tekintetében a hadifoglyok ugyanolyan elbánásban részesüljenek, mint a foglyokat tartó kormányzat saját csapatai. A hozzáfűzött megjegyzésekben bebizonyították, hogy mi ugyanazt az ellátást kapjuk, mint a moszkvai helyőrség, még a legénységtől a tábornokig terjedő fokozatok tekintetében is.

A tábornokok azonban, bár kedvezményeik voltak, már csak elvből is folyton elégedetlenkedtek. Igen rossznéven vették, hogy a faliújság cikkeiben összehasonlították, hogy bának itt velünk, és hogy bántak a németországi szovjet hadifoglyokkal. A véderő főparancsnokság egykori tisztjei ismerték a különleges utasításokat, amelyek mindazt megerősítették, amit a sztalinói hadikórház öreg századosa nekem annak idején elmondott. Hitler három hónappal a Szovjetunióba való betörés előtt, a birodalmi kancellári hivatalban tartott értekezleten kijelentette a tábornoki kar előtt, hogy a Keleti hadjárat „világnézeti háború lesz a barbár ázsiai bolsevisták kiirtására”. Canaris tengernagy abban az időben írta az OKW-hoz intézett emlékiratában, hogy azok a rendelkezések, amelyek a szovjet hadifoglyokkal szemben tanúsítandó bánásmódra vonatkoznak, a genfi hadifogoly-egyezmény határozataival össze nem egyeztethető felfogást tükröznek. Minden korszerű hadseregben

az a nézet fejlődött ki, hogy fegyverteleneket bántalmazni, vagy éppen megölni becstelenség. De még ezt az enyhe tiltakozást is figyelmen kívül hagyták; Keitel az emlékiratot a következő megjegyzéssel utasította vissza: „Az előadott aggályok a lovagias hadviselésre vonatkozó katonai felfogásnak felelnek meg. Itt azonban egy világnézet megsemmisítéséről van szó! Ezért a szóban forgó intézkedésemet felelősségem tudatában jóváhagyom.”

E problémákról folytatott részletes vita heteken át izgalomban tartotta a tábor lakóit. Mivel tényekkel kerültek szembe, az okulni nem akarók kitértek a tárgyilagos vita elől. Más módszereket alkalmaztak. A Krím-félsziget polgári lakossága ellen elkövetett gaztettek miatt súlyosan vétkes Jaenicke volt vezérezredes, mint szoba-rangidős megkövetelte a szoba lakóitól, hogy azokat a tisztet, akik efféle vagy hasonló vitatkozásokban tárgyilagosan részt vesznek, szobabojkott alá kell vonni. Senkinek sem volt szabad szóba állni az „árulókkal”, akik „odarondítottak saját fészükbe”. Az ilyen szólamok mindig felbukkantak, ha híjával voltak a tárgyilagos ellenérveknek.

Az egyébként rendkívül tartózkodó és valósággal hihetetlen türelmű szovjet táborvezetőség azonban ezúttal közbelépett. A szovjet parancsnok Jaenickének szemére vetette, hogy visszaél a szolgálati hatalommal; jogában van részt venni a vitában vagy mellőzni azt, de semmi esetre sincs joga ahhoz, hogy mint szoba-rangidős, kollektív büntetéseket szabjon ki olyan bajtársakra, akik a német történelem legsötétebb fejezetéből becsületesen okulni akarnak. Ezt az álláspontot sokan jogosnak és mérsékeltnek ismerték el.

Közben több ANTIFA-tagot ismertem meg, köztük dr. Curt Bräuer, egy régi hivatásos diplomatát, a meg nem szállt Norvégia utolsó német nagykövetét. A Norvégia megszállásával kapcsolatos nézeteltérés miatt Hitler félreállította, és mint tartalékos tisztet a hadsereghez osztatta be.

Amíg az időjárás megengedte, mind a ketten a barakk előtt borotválkoztunk, és közben mindig tereferáltunk.

— Ideje már, hogy ön is csatlakozzék az ANTIFA-bizottsághoz — figyelmeztetett egy reggelen —, szedje össze bátorságát itt, a generálisok táborában!

— Higgye el, nem a bátorságomon múlik, de az „Anti” nekem már idejét múltnak tűnik. Hiszen Hitler már régóta halott, és ezeréves birodalma is rég a sírban nyugszik. Az új, a pozitív célt szeretném tudni.

Bräuer elgondolkodva dünnyögött.

Közös sétáink közben folytattuk e témáról a beszélgetést. Bräuer elmondta, hogy nemcsak tiszték, mint Seydlitz, Schloemer, Bamler tábornokok és még mások tértek új politikai nézetekre, hanem lelkészek is. Dr. Krummacher, a közismert lelkész buzgón dolgozik a „Szabad Németország Nemzeti Bizottságában”, sőt hitet tesz még Németország Kommunista Pártja halott vezetője, Ernst Thälmann mellett is, de mindez nem döntő a német nép új orientációja szempontjából.

1943 szeptemberében alakult meg a „Német Tisztek Szövetsége” a fogolytáborban, és ez a szövetség egy békés, demokratikus, egységes Németország újjáépítése mellett foglalt állást. Ezt a célt helyesltem. Tétovázás nélkül csatlakoztam a szövetséghez.

Egy generális saját élményei alapján számolt be arról, hogy a sztálingrádi szörnyű eseménynek mennyi fogoly, tiszt és katonai lelkét kavarták fel. A hazafias kötelesség gyötrő lelkiismereti kérdéssé vált. Neves emigránsokkal, Erich Weinerttel, Willi Bredellel, Wilhelm Pieckkel és és Walter Ulbrichttel folytatott vitákban vált előttük világossá, hogy Hitler háborúja bűncselekmény. A hazafiúi kötelesség tehát azt követelné, hogy minél előbb megszabadítsák Németországot a fasiszta rendszer és a fasiszta háború terhétől és következményeitől. Ez felel meg a német nép és a többi nép nemzeti érdekeinek és a legmélyebb humanitásnak is. Ebben egyezhetnének meg a nép minden rétegéből származó foglyok és emigránsok. Ezen az alapon alakult meg tehát 1943-ban a „Szabad Németország Nemzeti Bizottsága”, még a tiszték szövetségének megalakulása előtt. A bizottság első elnöke Erich Weinert volt, a költő.

A béke ezen előharcosainak a rágalom szennyes áradatán kellett átgázolniuk. A semmiből sem okuló reakciók hazáruolóknak nevezték őket. De a „Nemzeti Bizottság” férfiainak bátorsága és szelleme mégis fölénybe került.

Az esti létszám megállapítás után sajtójelentéseket olvastak fel, úgyhogy a világban történő legfontosabb eseményekről állandóan tájékozódunk. Minderről beszélgetések közben, de az ANTIFA gyűlésein is folyt a vita. Eleven szellemi élet uralkodott Krasznogorszkban.

A kulturális rendezvényeken kívül tanulóköröket hoztak össze. E körökben mindenki tetszése szerint részt vehetett, éppúgy, mint bármely más rendezvényen.

Amennyire lehetséges volt, minden rendezvényen ott voltam. Ily módon megismerkedhettem Németország háború utáni politikájával, a Szovjetuniónak, népeinek, kultúrájának és gazdaságának történelmével, sőt az orosz nyelvvel is. Az efféle foglalatosságot a reakciók persze szőröstül-bőröstül elutasították. Árulóknak becsmérelték az előadások résztvevőit, „vörös” vagy „rózsaszín” csürhének gyalázták. De ugyanezek a gyalázkodók önmagukat — korlátoztságukban — egyenes, gerinces német férfiaknak tekintették.

Hírszolgálatunk révén tudomást szereztünk arról, hogy a három nagyhatalom — a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok — a potsdami konferencián megegyeztek a Németországban folytatandó közös politikájuk tárgyában és átfogó újításokat terveztek.

Ez idő tájt sokan csatlakoztak az ANTIFA-bizottsághoz, vagy a Német Tisztek Szövetségéhez, még a tábornoki karból is. A háborús bűnösök nürnbergi pere világosan leleplezte a hitleri Németország gonosztevő politikáját.

Sok tiszt első ízben hallott megbízható forrásból arról a szoros kapcsolatról, amely a német nagyipar és a hitleri véderő között fennállott. Czimatis doktor, ezredes, aki a német hadügyminisztériumban szolgált, ezekről a kapcsolatokról érdekes dolgokat tudott mondani. Ha egy monopolnagyüzem pénzügyi nehézségek közé jutott, vagy megbízásai fogyóban voltak, sokszor kapott támogatást a hadügyminisztériumtól; ilyen esetekben például fegyverzet vagy egyenruha cserét rendeltek el. A hadügy költségvetése, vagy szitkozódó, mit sem sejtő tisztek viselték aztán a terhet. Ellenszolgálatásul a nagyipar magasrangú kulcspozíciókat betöltő tiszteket vett át nyugdíjaztatásuk után. A hadsereg személyzeti hivatalának tisztjei mindezt példákkal

erősítették meg, ki-ki a saját munkaterületéről. Így kapott annak idején a nagyiparban igazgatói állást nyugdíjaztatása után Liese generális, a hadsereg-fegyverkezési hivatal főnöke, és a háború után Walther Wenck generális, a 12. hadsereg parancsnoka. Ez a Wenck generális akarta Hitlert 1945 áprilisában kiszabadítani a körülzárt Berlinből; próbálkozása számtalan, jobbára fiatalkorú katona halálát okozta.

A felekezetek táborbeli lelkészei is leszámoltak a maguk területén a múlt hibáival. Egyetértően belátták, hogy helytelen volt a fegyvereket megáldani. Efféle szégyenletes eltévelyedésnek nem szabad a jövőben megtörténnie. Véleményük szerint éppen ezért szükséges az egyház és állam szétválasztása, az egyház működését pedig tulajdonképpen feladatkörére kell korlátozni.

•

A karasznogorszki táborba folyton érkeztek kisebb csoportokban tisztek.

— Halló, Peter, öreg fiú, hát nem ismeresz meg?

Első pillantásra csakugyan nem ismertem meg a megöregedett Böttchert, aki Potsdamban egykor századparancsnokom volt. Mintaképe volt a vén harcosnak, a szesznek igen nagy barátja, de alapjában véve jóra való öreg csont.

— Együtt van itt mind a kilenc bábu: telitalálat! — gúnyolódott önmagán és valamennyiünkön. Az egyik farakáson doktor Altrichter tábornok kuksolt mellette a „szép halom” tetején. Mint tiszt szerezte meg a bölcsész-doktorátust és írt néhány könyvet is. A tisztikar túl „tudálékosnak” és „olvasott-nak” tekintette. Így szólt:

— Potsdamban szálltunk mindnyájan vonatba, és akarva, nem akarva Moszkvába érkeztünk meg.

— De csak testileg — intette le Böttcher.

— Nekem úgy tűnik, hogy néhányan szőröstül-bőröstül — válaszolta Altrichter doktor. — Nézze például a mi Peterünket, bár megértem őt. Fiatal még, és szeretne visszatérni az életbe. A hosszú Bothót viszont nem értem.

Az ugyancsak a táborban levő egykori ezredbajtársra,

Botho von Hülsen gróf tábornokra gondolt, aki 1943-ban esett fogságba, és tüstént csatlakozott a „Nemzeti Bizottsághoz”.

— Ő is aláírta az ötven tábornok nyilatkozatát — folytatta Altrichter. — Most hát az osztályharcban tevékenykedik, és szembeköpi saját gyönyörű grófi ábrázatát.

Altrichter doktor szavaihoz kapcsolódva megjegyeztem, az a fontos, hogy ez után a katasztrófa után Németország újra talpraálljon.

— Fiala barátom — elegyedett Böttcher a beszélgetésbe —, a jóisten tartsa meg az ön idealizmusát. De hogy akar ön e bukás után háborút nyerni? Ezt szeretném tudni.

Böttcher, akárcsak a többi militarista, a felemelkedés egyetlen lehetőségét a háborúban látta. Csak ebben a kategóriában tudott gondolkodni.

— Én persze nem erre gondolok — válaszoltam —, de hát feltétlenül mindig háborúnak kell lenni? A két legutóbbi háború végzetünkké vált. Az a véleményem, hogy a német felemelkedést csakis békés úton kereshetjük.

Böttcher felfigyelt szavaimra és kutatóan nézett rám.

— No nézd csak, a Petert már alaposan kioktatták!

— Pedig így van, kedvesem! — tette hozzá gyorsan Altrichter, mikor észrevette, hogy valami nem tetszik nekem. — Nem bírom ezt a szót: oktatni. Engem csak meggyőzni lehet. A döntést mindenkor sajátmagamnak tartom fenn.

— Itt van Greifswald esete. Én ismerem ezt a konok hamburgit, hiszen hadnagyom volt a 13. gyalogezred 9. századában — nevetett Böttcher.

— Bár itt sokat lehet tanulni, véleményemet mégis magam formálom meg — mondtam.

— Ugyan már, mit lehet itt tanulni? — dobta oda Böttcher.

— Például egyet-mást az igazságos és igazságtalan háborúkról!

Altrichter doktornak az volt a véleménye, hogy Lenin erről a kérdésről igen figyelemre méltó gondolatokat nyilvánított.

— Nemigen érem fel ésszel, tehát nem is ártom bele magam a politikába — jelentette ki Böttcher. — Ha igazságos háborúra kerül sor, vagyis olyanra, amit egyszer végre megnyer-

nénk, a vén hadastyán mindenesetre megint a helyén lesz. Mérget vehettek rá!

Így mászott ki a csávéból a vén róka, mint mindazok, akik az új igazságokat nem tudták összeegyeztetni megcsontosodott nézeteikkel. Idegesen tépegette a fenyőtönkök aranysárga kérgét:

— Bizonyára nekünk, öreg harcosoknak is juttatnak majd otthon valamit. Végre is már kétszer vittük bőrünket vásárra.

— Egyáltalán nem táplálok hiú ábrándokat. Ha ebből a káoszból van új kivezető út, miránk katonákra már nem lesz szükség — válaszolta Altrichter doktor.

— Az új élet új követelményeket is támaszt, és mindenkire szükség lesz — vetettem közbe.

— Ugyan mit, a magamfajta ember már csak a nyugdíjat óhajtja és egyébként erről az egész zsidvásárról mit se akar tudni. Vagy pedig — megint menetelni! — Botját erőlyesen a földre bökte, felállt és kihúzta magát.

— Menetelni? Minek, kiért, ki ellen? — kérdeztem hevesen.

— Az nekem teljesen mindegy! Intézzék csak el egymás közt odafent. Okosabbak nálam.

A vén hadfi nemigen törte a fejét, egyszerűen áthárított minden felelősséget a fentiekre, szükség esetén a jóistenre, hogy újra gondtalanul „menetelhessen”. Ezután egy megbeszélrt kártyaparti ürügyével szépen olajra lépett.

— Így nem megy a dolog, semmiképpen — mondta Altrichter doktor, míg a távozó után pillantottunk. — A felelős cselekvés feltétele a tudás. Tudatlanul szálltunk téves vonatba, és érkeztünk ide Moszkvába. Ki tudja, mennyi időre.

— A legnagyobb szerencsétlenség az, hogy velünk tartott végzetes útunkon az egész német nép — mondtam a beszélgetést lezárva.

Töprengve tekintett Moszkva felé. A szovjet világváros fényei megvilágították az esti égboltot. A tábornok a barakkok irányába fordult, és elindult az úton lefelé. Jó hangulata eltűnt. Hüvelykujjával megvetően bökött az előttünk keresztben húzódó kivilágított barakkra és lehangoltan szólt:

— Ne higgye, hogy egyszerű dolog benn élni egy ilyen tá-

bornoki barakkban. Az ember kénytelen egész álló nap ugyanazt a fecsegést hallgatni. Még csak nem is sejti, hogy milyen üres szalmát csépelnek. Böttcher még a jobbik fajtához tartozik, öreg harcos ő, és nem is akar más lenni. De tűrhetetlenné válik, ha mindent egyszerűen a feje tetejére állítanak, és katasztrofánkat „hősivé” glorifikálják. Ráadásul az örökös kártyacsapkodás és a se vége, se hossza történetek a hajdani szép időkről! És ez így megy nap mint nap. Ezek az emberek lesznek az okai, ha itt pusztulok el fogságban.

Altrichter doktor igen rossz hangulatban volt. Láthatóan nagy önmegtartóztatásába került, hogy belépjen a barakk-szállásba.

— Meg szeretném hívni egyszer az ön kegyelmes nagykövetével dr. Bräuerral együtt. Közvetíthetné ezt a meghívást és közölhetné velem a választ? Igen — nos hát menjünk be!

Nagy lélegzetet vett még egyszer, és bement tábornoki „istállójába”.

Altrichter doktor panaszai nem mondtak újat. Vajon nem éltem-e én is hasonló körülmények között, és még sokan mások? A tábornokok a genfi egyezménynek megfelelően, sőt egyes másban még annál is jobban voltak ellátva. Élelmezésük és szállásuk jobb volt, és munkára sem kötelezték őket. Önként csak kevesen dolgoztak, többek közt Brandt, a légierők volt tábornoka, aki kézművesként tevékenykedett. A jellegzetes fejű, kis termetű férfit mindenfelé „cár”-nak nevezték. Ennek az volt a története, hogy amikor egyszer fűrésszel a kezében, a barakkba lépett, valaki gúnyból énekelni kezdett egy részletet a „Cár és ács”-ból, és nevetve mutatott a „tábornok és ács”-ra. És rajta is maradt a gúnynév. A tábornokok többsége nem dolgozott, hanem tétlenül kuksolt, és szabad idejével nemigen tudott mit kezdeni. És közben egyre bogarasabbá váltak.

A tábornokok iránt, minden gyarlóságuk ellenére sem voltak rosszindulattal a közkatonák. Inkább részvevő fejcsóválással néztek ennyi gyámoltalanságra. A legtöbben mégis kétkedéssel pillantottak a tábornoki és nemesi körök „százötvenszázaléko-

saira**". A fiatal Waldersee grófról így vélekedtek: „Ha ez az ember hazajut apjához a schleswigholsteini birtokra, az öreg majd szétveri a pofáját, és a fiú aztán úgy tesz, mint a bibliai tékozló fiú: megtér és keservesen sír; mert hát fene sok birtoka van! A grófok és generálisok ANTIFA-tagsága marhaság! Azt hiszik, hogy így majd előbb mennek haza, vagy hogy kapnak egy csajka extra kását. Én nem bízom ezekben a vén cinkosokban. Engem már nem fognak falhoz állítani.”

Időnként egyik-másik generálissal szívesen ki is babráltak, többek között a mi ismert sültkrumpli-tengernagyunkkal is. A kártyapakliját meg tudta menteni, de még mindig fúrta az oldalát, hogy a csukaszürke egyenruhát kell hordania. Összekötötetésbe lépett tehát a tábori szabósággal. Akárcsak a többi táborban, itt is nagy becse volt a dohányynak. A tengernagy gyorsan felismerte ezt, és levonta belőle „hadászati végkövetkeztéseit”. „Átütő támadásra” indult a szegény szabók ellen, akik a nikotin rabjai voltak. Elmagyarázta a tű egyik mesterének, hogy minden dohányáldozatra hajlandó, ha kisérti nagy bajából. A furfangos plenni** hegyezte fülét, és megállapodást kötött az admirálissal: egy évi dohányfejadag ellenében egy nyalka kék tengerész egyenruha! Hevert ott elegendő anyag, igaz, hogy más célra, de majd „megkártyázza”. Mértéket és elsősorban előleget vett a dohányra! A tengernagy sugárzott, a szabó füstölt, mint egy kémény, mindkettőjük öröme óriási volt. De az egész örvendezés csalóka volt. A szabó ugyanis benn ült a kutyaszorítóban, noha az egyenruha jó iramban készült. Nem is csoda; mert a tulajdonképpen rendelő sürgette. Ez a rendelő pedig — egy szovjet tengerésztiszt volt! A szabó rá tudta venni a szovjet tisztet, hogy mindkettőjüknek üdvösebb, ha a II. körletbe helyezik át dolgozni. Ez tüstént meg is történt; hiszen az a körlet csakugyan kényelmesebb volt a szovjet tengerésztisztnek. A szabó elpárolgott egyenruhástól, dohányostól, a csukaszürke tengernagy meg bottal üthette a nyomát.

Kacagott az egész tábor, csak a tengernagy nem. Mint annak idején Stettinben, most itt is „megint balszerencséje volt”. Ráadásul még ki is gúnyolták. Lesújtva járkált tovább szürke

* Valamilyen irányzat túlbuzgó követője.

** Plenni (orosz) = fogoly.

mundérjában, amelyen állandóan ott ékeskedett az arany „Német Kereszt”. Ezt a rendjelet Hitler a háború idején alapította; mindenki förtelmesnek minősítette. Idomtalan volt, ormótlan horogkereszttel a közepén. Schmidt vezérkari ezredes is állandóan hordta ezt a kihívó nácirendjelet. Egy napon Schmidt bement a konyhaépületbe. Ez tilos volt. Itt dolgozott többek között egy Gutsmann nevű magyar zsidó, akinek egész családját meggyilkolták a koncentrációs táborban. Most, amikor Gutsmann megpillantotta a túlméretezett horogkeresztet, a gyűlöletes nácizmus jelképét, elvesztette önuralmát. Egész fájdalma és gyűlölete erőt vett rajta. Óriási levesmerő kanálával igen gyengédtelenül kiűzte a kellemetlen betolakodót.

*

Télire vattaruhát kaptunk. Pompás meleg viselet ez. Tiszta, fagyos időben, a déli verőfényben legtöbbször ott sütkéreztünk lágy vattába csomagolva az üldögelésre kiválóan alkalmas barakk végén. Hátunkat nekitámasztottuk a barakk falának, amely egyúttal védelmet nyújtott a szél ellen is. Egy napon megláttam, hogy a tábor főútján egy újonnan érkezett tábornokot üdvözölnek. Magas termetű volt, széles vállú, és nagy kitüntetések hordott. Tiszteletteljesen mutatták be neki a fiatalabb tiszteket. Ünnepeyes volt a színjáték, akárcsak egy kihallgatás.

Egy közkatona sütkérezett mellettem.

— Hát ez meg kicsoda? — kérdeztem tőle.

Álmodozva játszogatót jeggyűrűjével, a kérdést meg se hallotta.

— Niehoff tábornok, Breslau hőse — válaszolt helyette a szomszédja éles hangon. Az éles hang nekem szólt és Schmidt vezérkari ezredestől származott. Felállt és tüntetően odament a Niehoff köré csoportosulókhöz. Őt is szívélyesen üdvözölték.

— Szomorú hősök — dünnyögte a katona. — Még itt a hadifogságban is arcátlanul pöffeszkednek a kitüntetéseikkel. A feleségem és a gyerekeim meg a tömegsírban rothadnak — folytatta lassú kelet-porosz tájszólással. Keserű pillantást vetett a tábor főútján lejátszódó jelenetre.

— És amott meg a családom gyilkosa pöffeszkedik — muta-

tott felindultan egy alacsony természetű lovagkeresztes tábornokra, aki hajlott testtartással, szenvtelen, hideg kifejezéssel az árcán lépkedett el előttünk. — Lasch tábornok, „Königsberg hőse” — mondta keserű gúnnyal. Aztán tépelődve játszott tovább karikagyűrűjével.

Hallgatagon süppedtünk gondolatainkba. Én akaratlanul is megtapogattam lovagkeresztemet, melyet 2. zászlóaljam megmentéséért kaptam, tehát ez ideig bizonyos büszkeséggel viseltem. Itt a krasznogorszki táborban a rendjel a reakciós érzület tüntető kifejezésévé vált. Én szakítottam a nemzetiszocialista nézetekkel. Az ilyen hősoktól, mint Niehoff és Lasch, egy világ választott el. Különbözni akartam tőlük külsőmben is. Lassan leoldottam a rendjeletemet, és a zsebembe csúsztattam. A közlegény figyelmesen kísérte mozdulataimat.

— Gratulálok! Önnek, mint Greifswald parancsnokának valóban nincs szüksége erre az izére! De a többi, aki szintén tudta, hogy a háborút elvesztettük, és mégis... — Nagy felindultság vett rajta erőt, és fejcsóválva elballagott.

A németek, bárhol is vannak, mindenütt megünneplik a karácsonyt. Nálunk is volt minden barakkban adventi koszorú, néhol még fenyőfácska is. A konyha jobb élelmezést adott. Kalácsot kapott mindenki. Első ízben írhattunk és kaphattunk levelet. Ez volt mindannyiunknak a legnagyobb karácsonyi öröm.

Az ünnepnapokon kölcsönösen meghívták egymást az emberek, és még művészi „tortákat” is „sütöttek”, azaz „pancsoltak”. E készítmények inkább a szemnek, mint a gyomornak szolgáltak; úgyhogy az gyakran fel is lázadt a savat gerjesztő pancsolások ellen. Effajta meghívásokra mindenki magával vitte ivócsészéjét. Itálról, kávéról vagy teáról — továbbá ülőalkalmatosságról a vendéglátó gondoskodott.

Karácsony egyik napján Bräuer doktor társaságában meglátogattam Altrichtert. Kávé-összejövetelünk a kétemeletes ágyak közti folyosón zajlott le. Bräuer meg én kétoldalt az alsó ágyakon kuksoltunk, Altrichter meg egy zsámolyon, már csak magas termete miatt is.

Az elején Bräuer számolt be norvégiai működéséről. Mint oslói nagykövetnek, a Norvégia megrohanása előtti napon, sebbel-lobbal egy díszvacsorát kellett rendeznie. A berlini birodalmi kancellári hivatal utasította, hogy hívja meg a norvég állam, a hadsereg és a tudomány valamennyi kiemelkedő személyiségét, kivéve a diplomáciai képviselőket. Ez igen szokatlan intézkedés volt. Egy filmet kellett bemutatnia. Neki, a házigazdának — állítása szerint — az utolsó percig sejtelve sem volt, miféle filmről van szó, és mi a célja e sajátságosan titokzatos meghívásnak. A vendégek ott ültek a vetítővászon előtt, és elszörnyedve nézték Varsó bombázását. Norvégia megrohanása a következő nap kezdődött. A filmnek tehát félelmet kellett keltenie, megbénítani a norvégek védekezési szándékát.

Bräuer szava egyszerre csak elakadt.

Nyugtalanította a kövér tábornok, aki ugyanabban a szobában az asztalnál ült, és most közeledni készülődött. Altrichter tábornok mosolygott:

— Már egy ideje figyelem őt. Merényletet forgat a fejében ön ellen; én sajnos nem tudom megakadályozni, makacs fickó! Majd közben a konyhabarakokban főzetek megint teát. — És gúnyoros mosollyal tette hozzá: — Kívülről tudok minden egyes szót, amit mondani fog önnek. Csak meg kell tőle rendelni egy szukát és akkor gyorsan megszabadul.

— Homályos a beszéd értelme — ennyit tudtam csak megjegyezni, és a kövér máris ott-termett.

— Uraim, van önöknek kutyájuk?

Nevetve ráztuk a fejünket.

— Ahá, na látják, a kutya kérem, a magánosok és hajótöröttek menedéke! — hangját felemelte, heves kézmozdulattal háritott el minden ellenvetési kísérletet. — Mi mindnyájan hajótöröttek vagyunk. De én tudok segíteni. Ugyanis van egy hírneves spániel ebtenyészetem, amelyet Ellára alapítottam, de genere Ellwangen és Térdrogyasztófalva.

A második előnév középső szótagját hangsúlyozta, és ezzel még komikusabban hatott.

— A törzskönyvben Ella csak mint de genere Ellwangen van bejegyezve. A térdrogyasztófalvi előnevet még hozzá íratom, ha majd hazamegyek! A kicsi Ella szeretetre méltó — ezt most

nyagon komolyan és elragadtatottan mondta —, csakugyan minden hájjal megkent kéjsóvár kis bestia. A kannak valóban be-rogyasztja a térdét! — És közben a kövér tábornok utánozta szukája mozdulatát.

Altrichter visszajött a gőzölgő teásedénnyel, és gúnyosan mosolygott. Tudta, mi játszódott le időközben. A dagadt tábornok még gyorsan odadugta nekünk ebtenyészeté címét és odébbállt.

— Bocsássák meg, hogy önök is kénytelenek voltak ezt a méltatlan komédiát végigélvezni. Ami egyébként a tábornok hazatérését illeti, nem vagyok derűlátó. Ez a nyárspolgár állat-barát nem is olyan ártalmatlan. Mint egy rögtönítélő bíróság parancsnoka százakat és százakat akasztatott fel, köztük oroszokat és kényszermunkára hurcolt keleteurópaiakat. Segédtsíjtje, aki szintén itt van a táborban, elfecsegte. Szörnyű ügy! Tréfát űzött a kivégzésekben. Odaintett a bitón csüngő áldozataihoz: „Na fiacskám, hogy érzed magad ott fenn?” Most meg elragadtatottan térdet rogyaszt. Már számtalanszor kellett látnom és hallanom perverz sületlenségeit. Valósággal elviselhetetlen!

De mi csakhamar visszatértünk a komoly kérdések megvitatására. Némi habozás után végül is Altrichter bökte ki:

— Egyáltalán elkerülhetők-e a háborúk?

— Én úgy gondolom, hogy igen — válaszoltam valamelyes vonakodás után.

— Ezt csak úgy könnyen odaveti. Az eddigi tapasztalatok az ellenkezőjét bizonyítják — vágott vissza Altrichter.

— Egy pillanatig sem kétséges előttem, hogy a háborút emberek csinálják, és fájdalom, erre jócskán van tapasztalatuk. Mi pedig, főképp mi régi katonák, még nem rendelkezünk elegendő belátással, hogyan lehetne a háborút megakadályozni. Vajon törekedtünk-e rá valaha is? Ha egyszer eltökéltük, hogy megakadályozzuk a háborút, meg fogjuk találni a megfelelő utat is.

— Ez nem ér semmit! Elmélet! Gondoljon csak a mi Böttcherünkre. Mihelyt megfújják ariadót, menetelni fog. Mindegy neki, hogy hova. És ebben nem is áll egyedül.

Egy pillanatig nem tudtam mit válaszoljak Altrichternek. Ekkor Bräuer lépett a porondra:

— A dolog éppen azon múlik, hogy az effajta emberek felfogását megváltoztassuk. Ez egyben fontos feladata is a mi ANTIFA-aktíváknak.

— Az egyszerű emberek amúgy sem akarnak háborút — vágtam újra közbe.

— Ha többé nem lesznek hatalmon azok, akik hasznot húznak a háborúból — szötte tovább Bräuer a gondolatát —, nem is tudnak többé háborút szítani. Ezért kell az egész hatalmat a nép kezébe juttatni.

— Hm, hm — dünnyögte töprengve a tábornok —, szóval olyanformán, ahogyan most a keleti zónában csinálják? Ezek az események nem éppen örövendeteseek!

— Most kaptam levelet a feleségemtől Greifswaldból, ezekről a nagy megrázkódtatásokat előidéző és áldozatot követelő változásokról — mondtam.

— Na látja kérem, ez a baj! — vágott szavamba a tábornok.

— Minden műtét fájdalmas! — feleltem.

— És ha a beteg megdöglik? — mondta a tábornok.

— A Szovjetunió túlélte 1917 műtétét és megállta a többi teherpróbát is.

— És mégis háborút viselt! — elegyedett a beszélgetésbe megint a kövér kutyatenyésztő. — Már bocsássanak meg, nekem igazán mindegy az egész, most éppen a jegyzéket állítom össze, és elfelejtettem megkérdezni: kant akarnak-e önök vagy szukát, egy kis Ellácskát? — kérdezte kéjesen.

Ilyen fatális módon szakadt vége, egyelőre, izgatott vitánknak, de nem végérvényesen!

A vacsoraidőt jelezték.

Kínos zavarban kísért bennünket Altrichter az ajtóig:

— Ez a fickó is egy szög a koporsómhoz! — sziszegte, mikor kint voltunk.

Mély lélegzetvétellel élveztük a derült, szép, száraz téli levegőt.

— Már hozzák is az ételt.

Bräuert idős kora ellenére mindig élénken érdekelte az étkezés.

A két ételhordó éppen előttünk vitte el a nagy fadézsát. A dézsa egy amolyan hordágyféle alkotmányra volt állítva, és

hogy egyáltalán vinni lehessen a súlyos terhet, a kinyúló rudakon hevederek voltak átvetve. Recsegett-ropogott a fatákolmány és a heveder csikorgott, mint a hó. Ezt a munkát csak erős emberek tudták elvégezni. Egy csajka extra étel és a dézsza elmosogatásakor nekik jutó maradék volt a fizetség. Hogy az oldalfalakra ne ragadjon oda túl sok kása, arra gyanakvóan ügyeltek bizonyos fajtájú fickók. Emiatt minduntalan súrlódások támadtak. De a tagbaszakadt ételhordó emberek meg tudták védeni jogukat a dézsza keselyűivel szemben.

— Elmaradt a létszámolvasás. Még nagyon korán van. Kérem, jöjjenek el értem később, még sétálunk egyet! — kérte bennünket Altrichter.

Ezzel elváltunk.

•

A tábornokot később a kórházban láttam viszont. Epebántalmai voltak, mert „minden vacakon” mérgelődött, így mondták egy páran. Én meg újra a háború alatt szerzett tüdőbetegségemmel bajlódtam. A szilárdan épített kórháznak több terme volt, bennük ágyak és óriási cserépkályhák. A kályhákat a folyosóról fűtötték. Az egyik terem a járóbetegnek ebédlője volt. Az ételleket a kórház saját konyhájában főzték, és az ellátás jobb volt, mint általában. A kórházat egy szovjet doktornő vezette. Néhány hadifogoly orvos volt segítségére, köztük egy Hass nevű német, meg egy olasz, akinek a nevét elfelejtettem. Az olasz sebészorvos volt. Szovjet nővérek és hadifoglyok voltak az ápolók. És még ha sokan másképpen állítják is, én csak azt mondhatom, hogy a szovjet és német orvosok, ápolók és nővérek minden tőlük telhetőt megtettek betegeikért. A fáradságot nem ismerő gondoskodás lelkileg sokszor többet ért, mint a gyógyszer. A betegség és a megfelelő gyógykezelés megállapításában szükség esetén a moszkvai egyetemi klinika orvosai is közreműködtek.

Minden szovjet orvosnak valósággal rögeszméje volt a tisztaság. Hetente több „vizicsata” nem ment ritkaság számba. Ez roppant vízpocsékolással járt, és a betegek nem nagyon örvendeztek, mert a padlón nem maradhatott semmi, minden holmit az ágyakra kellett rakni.

Doktornőnk, erőteljes testalkatú, kissé telt idomú, igen pontos és alapos asszony volt. Ritkán mosolygott, de nem volt bárátságatlan. Szitkozódni csak egyszer hallottam.

A szobánkban feküdt egy zászlósi rangot viselő magyar gróf is. Már hosszú idő óta hólyaghurutban szenvedett, de igen lassan gyógyult. Egy napon beküldték kísérő irattal a moszkvai egyetemi klinikára. Nagyon örvendett, hogy milyen élményben lesz része, majd kibíjt a bőréből:

— Na végre egyszer kijutok a táborból, a metrón fogok utazni, aztán bemegyek az egyetemre és — fűzte hozzá kissé szégyenkezve, de mégis ragyogó arccal — nőket fogok látni megint!

Leforrázva kullogott vissza a táborba. Akármit kérdeztek tőle, bosszúsán elhárította. Élményeiről nem akart beszélni, zavartan és nyomott hangulatban feküdt vissza az ágyba.

— Engem még tíz ökörrrel se húzhatnának el Moszkvába — szólt sokatmondóan hunyorítva az egyik beteg.

— Azt ott nyilván kiherélték — kötekedett egy másik.

Besuhant az ápoló, és még épp hogy figyelmeztetni tudott bennünket: „Sűrű a levegő!” — máris beviharzott a mi doktornőnk, haragtól reszketve, és egy iratot lobogtatott. Mindannyian kővé meredtünk. Ilyen állapotban még sosem láttuk. Indulatos hangon teljesen „kikészítette” a fiatal grófot. Az orosz szavak áradatában mi mindig csak ezt a visszatérő szót értettük „szabotázs”. Aztán hűséges ápolónk, Brunó se úszta meg szárazon. A doktornő szavait nem fordította le azon nyomban. Úgy látszott, Brunó is csak keveset értett meg belőlük. Izgatottságában összefüggéstelen badarságokat hebegett: „Arcátlan szemérmelenség, szabotázs. Szégyellje magát, micsoda gazság! Az ember megtesz minden tőle telhetőt, és ez a hála érte, szabotálás és szégyenletes felsülés!” Mindannyian úgy meghökkentünk, és úgy zavarba jöttünk, hogy még csak meg se mertük kérdezni magyar bajtársunkat. Az összefüggésről csak később szereztünk tudomást. A sokat ígérő út a program szerint zajlott le: Moszkva, metró, egyetem és nők! Az óriási előadóteremben száz meg száz fiatal csinos diáklány volt, azonkívül egy csomó műszer és készülék. Akárcsak a moziban, ki volt feszítve még egy vetítővászon is; az egybegyűlt orvostanhallgatók oktatására ugyanis

a hólyagtükrözést is fel akarták használni. És ekkor következett be a katasztrófa. Az ifjú magyar grófnak most, a tervezett procedúránál a legkevésbé sem volt kíváncsi az oly sóvárogva áhított gyengébb nem jelenléte. A zászlós füttyölője csődöt mondott, azaz pontosabban szólva a zászlós megtagadta a bemutatást. — És a tragédia elindult a maga útján!

Egy alkalommal Altrichter szoba hozta ezt az esetet:

— A mi keresztény, nyugati világunkban szégyellnivalónak tartanak minden nemi dolgot. Bizonyára nem véletlen az azonos szótöből származó nemtelen kifejezés. Az oroszoknál azonban a nemi dolgok éppolyan emberi tulajdonságszámba mennek, mint akármi más. Mi következik ebből tehát: természetes felfogás és viselkedés náluk, viszont elkorcsosulás görcsös tünetei nyugaton!

Bizonyítékul azután felsorolta a Szovjetunió megszállt területein folytatott közegészségügyi vizsgálatok számunkra akkoriban oly meglepően kedvező eredményeit.

— De a Szovjetunió egy részével mégiscsak szintén a „keresztény nyugathoz” tartozik — vetettem közbe.

— Helyes, önnek igaza van, mindamellett megvan a különbség. És e különbségnek talán az a magyarázata, hogy a Szovjetunió 1917-ben megszabadult a képmutató szólamoktól, és nemcsak a politikai viszonyoknak, hanem az emberi kapcsolatoknak is új tartalmat adott. Azóta szemlélnék itt természetes módon minden emberi megnyilvánulást. A doktornő a mi álszemérmes világunkat már nem érti meg. Tehát a zászlós viselkedését nem minősítheti másnak, mint csak szabotálásnak.

Mikor a kórházi gyógykezelés után megint visszatértem a táborba, a reakció már sokkal kevésbé volt hangos. Az 1946-os esztendő végén megváltozott a tábor külső képe is. Nürnbergben a négy nagyhatalom úgy döntött, hogy a foglyoknak le kell tenniük a rangjelzést és a rendjeleket. Korábbi elhatározásom megkímélt attól, hogy rólam lekényszerítsék. A stettini tengernagy felsóhajtott:

— Istenem, ha megvolna most a kék tengernagyi egyenruhám, a tábor koronázatlan királya lennék még így is e vigasztalan sötét színű egyformaságban!

De az idő nagyon gyorsan járt. A világ képe tarkább és bo-

nyolultabb lett. Előtérbe került a Marshall-terv és gazdasági és pénzügyi segítséget ígért a „szabad világ népeinek.” Elhangzottak az első hivatalos hangok is a nyugati világban „az Odera—Neisse-határ” felülvizsgálásáról. A menetelés hívei kedvező légjárást szimatoltak. Felismerték a rég ismert és új menetirányt: Előre Kelet felé! — „A célért és az eredményért, és minden egyébért, a fönt levőknek kell felelősséget vállalniuk. Mi menetelünk, mégha az egész világ ripityára szakad is!”

Egy napon esti sétánk közben Bräuer kijelentette, hogy a Nyugat kétségkívül távolodik eddigi keleti szövetségesétől. Ezzel persze nem mondott újat. Kisvártatva még hozzáfűzte:

— Ilyenformán az új frontok ki vannak jelölve. Számomra nem kétséges, hogy a mi osztályunk érdekeit inkább a kapitalista, mint a szocialista oldalon óvják meg.

A szemébe akartam nézni, de Bräuer állhatatosan a földre szegezte tekintetét. Forradásos arca — a forradások bajtársi egyesületi párbajok jellegzetes emlékei voltak — idegesen rángott.

— A jövőbeli német politika irányát az egész német nép, nem pedig egyes rétegek érdekeinek kell megszabnia, mégha arról a rétegről van is szó, amelyhez mi is tartozunk — válaszoltam. — Németország eddigi vezető köreinek csődjét ön szintén felismerte, és tisztában van a hazánkat fenyegető veszélyekkel, ha ezek a körök ragadják újra magukhoz az ország vezetését. Hogy hozzájáruljunk ennek megakadályozásához, már itt politikai együttműködésre határoztuk el magunkat, és úgy gondolom, nem csupán a fogság idejére.

A nálam csaknem tíz esztendővel idősebb férfi hallgatott. Pontosan tudta, hogy nem véletlenül beszélek ily nyomatékosan. Néhány nappal ezelőtt ugyanis elmondta: felesége azt írta Nyugat-Berlinből, hogy felértékeltek ipari részvényeiket, mégpedig igen „tisztességesen”. Rebesgetik a nyugdíjak folyósítását is. Mindez visszatetszést keltett bennem. Szívesebben olvastam az én feleségem leveleit. Szorgalmasan irogatott, de nem a nyugdíjakról, hanem a kosztosairól.

1945 óta ugyanis, hogy fenntartsa magát, néhány albérlőt fogadott teljes ellátásra. Az adagolt ételmezést valamelyest javították kertünk terményei, néhány tyúk, és egy, rangunkhoz

éppen nem illő házinyúl-farm. Ezt az én barátom vegyes érzelmekkel vette tudomásul, egyszer még dűnnyögött is ilyesvalamit: „Túlzott követelmény feleségével szemben, már származását tekintve is.” A hadifogollyszokás szerint mindig magamnál hordott levélre gondoltam, melyet feleségem legutóbb írt Greifswaldból. Karonragadva Bräuert, a konyhabarakk nagy lámpája alá húztam, és felolvastam neki a levelet: „Kedves Peter, öt köszönetem van most. Veszettül sok munkám van velük, de öröömöm is; mert mindnyájan megelégedettek és hálásak. Este persze holtfáradt vagyok, de megvan a megnyugvásom, hogy a magam munkájával vergődöm át a nehézségeken. És ha hazajössz, legalább pihenhetsz majd egy félesztendeig. Bár már ott tartanánk, majd csak rendbe tennénk mindent. Remélem, hogy megint teljesen egészséges vagy. Mert ez a legfontosabb.”

— Az én feleségem erre képtelen lenne! — mondta Bräuer megadóan.

— Pedig a fényképek alapján sokkal erősebbnek látszik, mint az én feleségem!

— Nem ezen múlik!

Nem akartam mélyebben beleártani magam a dolgaiba, nehogy megbántsam. Közös sétáinkat és orosz nyelvtanulásunkat tovább folytattuk ugyan, de barátságunkra árnyék hullott. Főképpen mert egyáltalában nem tudtam osztózni munkáról és származásról szóló nézeteiben. Örültem, hogy feleségem soha nem panaszkodik, és oly derekasan állja meg helyét ezekben a nehéz időkben is. Ez több volt nekem bármiféle részvélynél és nyugdíjnál. Ráadásul még — úgy látszik — elismerésben is részesült: megírta ugyanis, hogy a hatóságok, amennyire csak módjukban van, szóval és tettel is segítenek rajta. Rau, az új tartományi tanácsos, aki évekig sínylődött koncentrációs táborban, meg a veterán munkások nem mutattak elfogultságot sem vele, sem a többi tiszt-feleséggel szemben. Ezredem egykori katonái is támogatták őt, ahol csak tudták.

Altrichter is kijött a kórházból. Mint sok éven át volt ezredtársam, ismerte feleségemet és potsdami rokonságát. Az együtt töltött évekről szívesen beszélt.

— Azok voltak csak igazán szép idők, a százezer főnyi hadseregben: bajtársiasság, kiváló képességek, nagy műveltség és

külső forma is jellemezte. Őn akkoriban gondtalan ifjú hadnagy volt.

Kérdőn pillantottam rá.

— Na, de hát mindegy. Én persze mindig irigyeltem önt, gondtalan és vidám hadnagyi életéért. Az én nemzedékem ezt soha nem ismerte. Keserves sorsunk volt mint fiatal tiszteknek az első világháború anyagsatáiban, és örültünk, hogy ép bőrrel másztunk ki a csávából. És alighogy véget ért az első világháború, újra kezdődött az egész előlről! És újra balul végződött. De inkább beszéljünk a hajdani szép időkről!

Hallgatagságom meghökkentette:

— Talán nem voltak szépek?

— De nagyon is, sőt, ha most visszatekintek az eredményre, túlságosan szépek voltak!

— Ó, erre igazán nem akarok gondolni!

— De gondolnunk kell rá. Mert ha nem ezt tesszük, harmadszor is hamis útra jutunk! — feleltem neki.

— Hamis út, hamis vonat! — dűnnyögte tünődve. — Hát ez csakugyan igaz. És ott kezdődött az első világháború után.

Bizonyos köröknek nem tetszett, hogy Altrichter szorgalmasan folytatta idegen vallásokra vonatkozó tanulmányait. Attól tartottak, hogy meggyengül hitének ereje és mindenekelőtt attól, hogy tudományosan megalapozott ítélőképességre tesz szert. Ezért mindenfelé azt a koholt hírt terjesztették, hogy Altrichter buddhista. Ilyenformán mint „pogányt”, el is intézték a maguk számára. Ezt az alattomos hírlelést egy nevetséges külsőség még alá is támasztotta: a kórházi felvétel előtt minden egyes betegnek le kellett adnia összes holmiját, a mosdó eszközöket kivéve. A betegek fertőtlenített öltözéket kaptak, amely egy sötétkék „orosz-inghez” hasonlított. Könnyű és kellemes viselet volt, de a szabadban olykor meglehetősen szelős. Ezért Altrichter mindig egy szürke gyapjútakarót terített magára, amely vállától csípőjéig csüngött alá, akárcsak egy talár. Ha séta közben még mindig fázott, egy másik takarót csavart a csípője köré, azzal, mint valami szoknyával, védelmezve alsó testét; a magas, sovány termet, az okos aszkétaarc csakugyan úgy hatott ebben a furcsa öltözékben, mintha keleti pap volna. Anélkül, hogy megvizsgálták volna a „buddhistaságá-

ról” szóló nevetséges híresztelést, egyik-másik „keresztény” távol tartotta magát tőle. Egy alkalommal éppen erről beszélgetünk. Altrichter fölényesen, bár kesernyésen mosolygott, mikor megkérdeztem tőle:

— Mit jelentsen ez?

— Meg akarnak szégyeníteni — válaszolta Altrichter.

— Ugyan miért? — kérdeztem, bár sejtettem az okot.

— Az ősreakció sok nem tűrik az önálló gondolkodást, mindenkitől megkövetelik, hogy feltétel nélkül kövesse őket. Hiszen látja ön, hogy tanulmányaim — és nem utolsósorban társaságom — elegendő rá, hogy meggyanúsítsanak. De a legjobban a fickók álszenteskedése bosszant.

Ez a dőre és együgyű buddhista-hecc Wuthmann—Niehoff köréből és a hozzájuk hasonló hősöktől indult ki, akik a „Harmadik Birodalom”-ban egyház- és vallásellenesnek mutatkoztak, mert a „Führer” úgy kívánta. A változás okát sehogys tudtam megmagyarázni magamnak. Altrichter felvilágosított:

— A hatalomra éhes vezérkar 1945-ös, ezúttal második nagy veresége következtében elvesztette a talajt lába alól, de tüstént felismerte, hogy a katasztrófából mint egyetlen hatalmas szervezet csak az egyház került ki épségben. Visszatértek tehát, látszatra töredelmes bűnbánattal, az egyház kebelébe, hogy az egyházat tömegbázisul kihasználhassák!

— De hisz ez aljas képmutató visszaélés — tüstént elfogott a felháborodás.

— Ó kérem, ha ezek a jezsuita sakkhúzások valamiféle jóra vezetnének, még én is részt vennék bennük. De ha az efféle emberek kezébe kerül a hatalom, Németországban megismétlődik a múlt összes hibája!

— Vagyis egy harmadik világháború? — kérdeztem némi tépelődés után.

— Tartok tőle! — szólt komolyan és szomorúan Altrichter.

A táborban a posta szabályosan működött. A kiosztott lapokon feleségemnek írtam Greifswaldba, vagy öreg édesanyámnak Hamburgba. Anyám az első világháborúban apámat és bá-

tyámat, a másodikban öcsémet vesztette el; most meg értem aggódott évek óta. Anyám sok német anya sorsában osztozott, akik sohasem akartak háborút.

Nagy örömömre, feleségem jól megértette magát anyámmal. Feleségem a hozzáírt lapokat elküldte anyámnak, és anyám hasonlóan cselekedett. Eleinte 25 szóban szabták meg a lapokra írható szöveg terjedelmét, persze ez nagyon kevés volt. Később 50 szóban, ez sem volt sok. A hadifoglyok tehát kerülő utakat kerestek. A legegyszerűbb volt, rövidítéseket használni. Ezt a módot csakhamar megtiltották. Nem maradt titokban, hogy a vallásos emberek bibliából vett idézeteket írtak lapjaikra, például: „124. zsoltár I/5.” Ily módon juttatta kifejezésre a levélíró rendíthetetlen istenhitét. Mert a jelzett szentírási hely így szólt: „Ha az Úr nem volna velünk, akkor lelkünket a vizek elborítanák.” Kevésbé vallásos, de annál inkább dévaj példálózás volt a tömegszállításokról Lukács evangéliuma 14. részének 23. versére való utalás: „Akkor mondá az úr a szolgának: eredj el az utakra és a sövényekhez és kényszeríts bejöni *mindenkit*, hogy megteljék az én házam.” És hogy a cenzúra még mindig türelmesnek mutatkozott, ez a kifejezési mód elterjedt a vallással és egyházzal mit sem törődő, ügyes üzleti fogásokhoz értő csoportok körében is. Így született meg a biblia-levélíró, aki dohány ellenében a kívánt bibliai mondásokat szállította. Hozzáfordultak az „elfáradtak és megterheltek”. „Idefigyelj csak: eltetvesedtem, és emiatt most kopaszra nyírtak.” — Beszéd közben bánatosan simogatta sima biliárdgolyóhoz hasonló koponyáját. „Meg szeretném írni az asszonynak, hogy ne érje megfélemletés, ha egyszer mégis hirtelen hazatoppanok. Nyíltan nem írhatom meg, túl sok szóba kerülne!”

„Ilyen esetem még nem volt. Behatóan kell tanulmányoznom a bibliát, és 100 gramm dohány jár érte, de nem ám mahorka, tudod!” Közben szemrehányóan utalt a biblia terjedelmére. — „Idesüss, több mint ezer oldalon kell átrágnom magamat, nem valami nagy élvezet!”

Néhány nappal később készpénzfizetés ellenében megkapta a kopasz a kívánt szentírási-helyet.

A bibliai üzlet virágzott. Most már a legkülönbözőbb alakok

próbáltak túljárni a cenzúra eszén, sőt ily módon a külvilágba még valótlanságokat is igyekeztek kijuttatni.

Erre aztán teljesen eltiltották a bibliai idézetekkel való visszaélést. Akik csakugyan vallásosak voltak, örvendtek, hogy a garázdálkodásnak vége szakadt. De akik csak a zavarosban akartak halászni, a „terrort” szidalmazták: „Már isten szavával sem élhetünk.”

A falusi lakba, a dácsába, amelyben először Senft von Pilsach lakott, beszállásolták az egyik japán hadsereg főparancsnokát. Egy napon a japánt meglátogatta Schörner, a volt vezértábornagy. A látogatás úgy felbolygatta a tábornoki törzset, mint egy lódarázs a méhkast. Mikor a szolgálattevő szovjet tiszt Schörnert visszakísérte a tábornokok közé, volt bajtársainak nagy része hátat fordított neki. Schörner napokon és heteken át beszédtema volt a táborban. Tiszti bőrnadrágjában, zöld hajtókás bajor zekéjében, kezében az öntözőkannával, derék nyárszpolgár benyomását keltette. A faházacsát szegélyező virágágyásokat ápolgatta.

A tábornoki kar kiközösítette Schörnert. Vajon bajtársai, a fogoly tábornokok, bírái voltak? Embertársuk szemében meglátták a szálkát, de a magukéban még a gerendát sem. Egyébként igen gondosan ügyeltek rá, hogy zárkózottságukkal és méltóságukkal parádézzanak. És most játszották a komédiát, az egész tábor, sőt a szovjet tisztek szeme láttára, akiket már ezelőtt sem tekintettek magukkal egyenrangúnak! Viselkedésüket nem azzal okolták meg, hogy „kitartott még a tizenkettedik óra után öt perccel” is, isten őrizze! Így vélekedtek: „Ez az uborkafavitéz a mi szemünkben nem tábornok. Szégyenfolt a német tisztikar történetében, hogy tábornagy lett belőle!” Ezek az urak Schörnernél másképp értékelték a „Pour le mérite” rendjelet és a tölgyfalombbal meg a kardokkal ékesített lovagkeresztet, mint önnönmaguknál, mert Schörner eredetileg tanító volt és egyszerű családból származott. Pöffeszkedő osztályöntudatukban nem tudták neki megbocsátani, hogy tábornokká küzdötte fel magát. Ráadásul ez a „szarházi cirkuszi dobos” még olyan

pimasz is volt, hogy a kényelmes, fényűző hadtápbeosztásban ülő tábornokoknak, származásukra való tekintet nélkül, erélyesen a körmére koppingatott. Ezt egyszerűen felvágó nagyzó szélhámosságnak tekintették!

De akadt a táborban önfokozó szélhámosság is; ezt persze nem vették rossznéven. Egyik-másik tábornok még fogságbaesése előtt gyorsan felcserélte egyenruháját egy alantasáéval, lemondván a méltóságnak és a különleges tiszteletnek e különben gondosan óvott jelképéről. Az ilyen pontynak álcázott csukákat lassanként kihorgászgatták a barakkokból, ahol gyakran évekig éltek „rangrejtve” mint közkatonák, vagy altisztek. Ezeknek az átváltozó művészeknek bizonyára volt még több és más rejtegetnivalójuk is, mint csak a rangjuk. Az egyik ilyen rangrejtegető szabadonbocsátása után még azt is követelte, hogy térítsék meg neki rubelben azt az ellátási különbözetet, amelyet ál-közkatonai évei alatt elvesztett.

Egy ízben megint a barakk végén gubbasztottam a napon, és az Izvesztyiját olvastam.

— No mi újság van? — toppant mellém Altrichter.

Elmondtam neki egyet-mást a napi politika híreiből.

— Ó, hagyjon békén a politikával. Beszélgessünk inkább a régi szép napokról. Ha úgy tetszik, akár a bírálat szemszögéből. De bizonyos, hogy nem voltak gondjaink. Meg voltunk védve az inflációtól, a munkanélküliségtől és a német népre a húszas esztendőkhöz hasonlóan rászakadt sok más bizonytalanságtól. Szolgálatunk nehéz volt ugyan, de szép; egész embert követelt, de belső megelégedéssel töltött el bennünket. A tisztikar zöme nem törődött a politikával, az altisztek és a legénység pedig egyáltalán nem. Erre nem is volt szükség, mert hiszen mi apolitikusok voltunk.

— És milyen volt ez az apolitikus magatartás? — vetettem közbe.

Altrichter elgondolkodva folytatta:

— Az első világháború után a monarchiát felváltotta a köztársaság, a császári hadsereget a birodalmi haderő. Ezt a hivatásos katonákból álló új hadsereget von Seeckt vezérezredes

teremtette meg. Ez a tetőtől talpig arisztokrata és meggyőződéses monarchista határozta meg a tisztikar összetételét is; ez a tisztikar nem viseltetett barátságos érzülettel sem a köztársaság, sem a szociáldemokrácia iránt.

— Vagyis a hadsereg magatartása mégsem volt apolitikus.

— Ezt minden további nélkül mégsem lehet mondani. A hadsereg magatartására a politikai nézeteknek nem volt hatása. Von Seeckt a legjobb példa rá. Hiszen éppen ő szállt síkra a Szovjetunióval teremtetendő ésszerű kapcsolatok mellett.

— Ha ezt becsületes szándékkal tette, akkor jó politikát folytatott. De mindenesetre politikát — válaszoltam.

— Nos jó. Elvégre Seeckt volt a hadvezetőség főnöke. És így egészen más a dolog. De nekünk, a tisztikar tagjainak, és a katonáknak mégsem nyílt lehetőségünk politikai tevékenységre. Nem volt választójogunk, semmiféle párt tagjai nem lehettünk, csak az volt a dolgunk, hogy engedelmeskedjünk. Mi volt ebben a politika?

— Mi ugyan nem politizáltunk, de annál inkább űzték politikát velünk, mégpedig reakciós politikát.

— Hogyhogy? Ezt előbb be kell bizonyítania. És semmi esetre sem hányhat ilyesmit von Seeckt vezérezredes szemére — mondta nagyon határozottan Altrichter.

Egy darabig gondolkodtam.

— Von Seeckt vezérezredes mégiscsak mesterien értett hozzá, hogy tisztikarát és hadseregét a maga szellemével itassa át, annyira, hogy mi „nem politizáló” katonák már egyáltalán észre se vettük, mennyire politizáltunk. A baloldali politikát elvetendőnek tekintettük, a jobboldalit viszont nemzetinek. A húszas évek kényes helyzeteiben teljesen a mi legfőbb hadvezérünk kívánsága szerint viselkedtünk: a birodalmi haderő gondolkodás nélkül, sőt lelkesedéssel verte le a munkásfelkeléseket, a jobboldali puccsokkal szemben viszont „semleges” magatartást tanúsított, sőt, együttműködött velük, mint például az 1923-as müncheni Hitler-puccs esetében. A gyalogsági kiképzőiskolák hazaáruló puccs-hőseinek a hadvezetőség főnöke teljes felmentést adott. Talán ez nem volt politika?

Altrichter töprengve dünnyögött.

— Seeckt csakugyan igen okos ember volt, politikai cél-

jait, amelyhez minket „apolitikus” katonákat felhasznált, pompásan tudta álcázni. E hideg fejű számító csak egyszer hallgatott a szívére, amikor 1926-ban Vilmos herceget felvette a hadseregbe. Ezen aztán meg is bukott. Utódai már nem hasonlítottak hozzá. A hadsereg vezetésében beállott változásnak azonban már nem volt döntő jelentősége a tisztikar jellegére és a hadsereg beállítottságára. Ez a kis birodalmi hadsereg az őszi hadgyakorlatokon évről évre bámulat tárgya volt. Katonaéletem legszebb éveit éltem akkor — mondta elmerengve a tábornok. És nem minden büszkeség nélkül tette hozzá: — A nagy teljesítmények rendkívüli tekintélyt biztosítottak kifelé és befelé is a százezer főnyi hadseregnek.

— De visszaéltek ezzel a hatalmi helyzettel, hogy szorosan együttműködve a nagybirtokkal és a nagyiparral, megfojtsák a köztársaságot.

A szűkebb ANTIFA-bizottság tagjai, köztük Bräuer is, éppen kifelé igyekeztek a „kultúr-csürről”. Bräuer nyilegyenest felénk tartott. Bosszús volt Waldersee gróf előadása miatt:

— „A szovjet külpolitika 30 éve” — ezt a dagályos címet adta az az ifjonc előadásának. De a mondandója igen silány volt. Egy óra hosszat fecsegett a német—szovjet kapcsolatok történetéről, a rapallói szerződést azonban egy szóval sem említette.

— Mi most éppen a katonaéletről beszélgettünk — mondta Altrichter. — Többek közt a mi igen tisztelt hadsereg-főparancsnokunkról, von Seeckt vezérezredesről. Egyébként ő is felismerte, milyen jelentősége van, ha Németország jó kapcsolatokat tart fenn a Szovjetunióval — fejtegette Altrichter-kissé ünnepélyes hangon. — A monarchista Seeckt eléggé realista volt, hogy a vörösrendszerrel szóba álljon.

— Ez az egyetlen helyes út — mondta Bräuer. — Akár tegnap, akár ma vagy holnap. Mi úgyszólván szomszédjai voltunk, vagyunk és maradunk az óriási orosz birodalomnak. — Álltában vázlatos térképet rajzolt a homokba. — Nézzék kérem, ha a méreteket tekintjük, egész Európa voltaképpen csak törpe függeléke ennek a hatalmas tömbnek. Ha pedig még hozzászámítjuk Ázsiát is, akkor csak nevetséges féregnyúlvánnya. Isten a tanúm, hogy nem vagyok kommunista, de min-

denkinek, aki a valóság talaján áll, ugyanígy kell a helyzetet megítélnie; Németország csak az esetben biztosíthatja fennmaradását, ha jó kapcsolatokat tart keleti szomszédjával. Minden ettől eltérő felfogás irreális, és megint csak csődbe visz. A nemzet minden érdeke, és főként a gazdasági érdekei, a Szovjetunióval való baráti, de legalábbis ésszerű együttműködést kívánnak.

Folytattuk a vitát, és megint egyetértettünk abban, hogy a potsdami egyezmény lehetővé tenné ezt az ésszerű békepolitikát, Amerika és Németország bizonyos köreinek hatalmi politikája viszont gátolja megvalósítását.

— De hát hetvenmillió németnek mégiscsak van önálló nemzeti akarata! — mondtam.

— Azt egyszerűen szétbomlasztják! — felelte Bräuer.

Vontatottan és kínlódva ejtette szavait, mintha nem érezné egészen jól magát.

— Manapság mégis csak lesznek hazafiak — főképp köztünk, volt tisztak között —, akiket nem szédít meg sem dollár, sem magas nyugdíj! Már épp elég tandíjat fizettünk! — tettem hozzá, hogy meggondolkoztassam őket.

— Valóban ezt gondolhatnánk, a tisztikar azonban egyoldalúan osztályhoz kötött réteg — mondta Altrichter —, és a monarchia bukása óta politikailag gyökértelen. A katonai vezetői képességek mindamellet megvannak benne, hiszen ezek szintén osztályhoz kötöttek.

Ezzel az állásponttal nem tudtam egyetérteni. Hivatkoztam a Vörös Hadsereg vezetőire. Azelőtt jó részük munkás és paraszt volt. És mi a magunk bőrén is érezhettük, milyen ütőképes volt ez a hadsereg.

— Hát ez így van! — dünnyögte Altrichter.

Mikor aztán megemlítettem még Napóleon generálisait is, akik a francia forradalom elején őrmesterek, borbélyok, színészek, vagy éppen házalók voltak, úgy láttam, hogy a képzett és olvasott férfi önnönmagán bosszankodik. Komolyan, csaknem szomorúan pillantott rám.

— Az ember a fától valóban már nem is látja az erdőt. Minden csakugyan 1789-re hasonlít. Ma is egy új világ van alakulóban, új korszak születőben. Habár az ember önmaga

még a régi korhoz tartozik is, és az újat nem szenvedheti — az új mégis itt van! Számolni kell vele!

*

Senft von Pilsach egyre inkább vallási kérdésekkel foglalkozott. Állandó olvasmánya lett az Új Testamentum. Sok mindenben ment keresztül Sztálingrád óta; mégis bizakodó és kiegyensúlyozott ember és jó bajtárs volt. A politikától elfordult. Azon a nézeten volt, hogy az igazi kereszténység biztosítja leginkább az emberiség boldogulását.

— Akkor viszont a vallással nem szabad politikailag viszszaélni — mondtam neki.

— Ez az előfeltétel természetes. A Harmadik Birodalomban is mindig a Hitvalló Egyház oldalán álltam!

— De ezzel is elismeri, hogy még nem természetes az egyház és a politika szétválasztása. Különböző Hitvalló Egyház sem lett volna; mert hiszen ez az egyház a Harmadik Birodalomban a vallás leple alatt politikát űző, úgynevezett „Német Keresztény Mozgalom” ellen fordult.

— Természetes volt azonban minden igaz keresztény szemében, aki ezt végigcsinálta — mondotta Senft.

Senft azt a véleményt vallotta, hogy a kereszténység át tudja hidalni a tátongó politikai szakadékokat.

— A táborban ezzel ellentétes tüneteket lehet észrevenni!

— Ön a táborvezetőséggel lezajlott civakodásra gondol?

— Nemcsak arra!

A történet a következő volt: a táborvezetőség a helyiségek beosztásánál — egyidejű igénylés esetén — az elsőséget a kulturális rendezvényeknek adta a vallásiak előtt. Ezt a klerikális körök szokatlan élességgel terrornak és méltatlan bánásmódnak minősítették és panaszt tettek a szovjet táborparancsnokságon. A parancsnokság megfontolandónak ítélte, hogy a kulturális rendezvényeket az egész tábor, míg a vallásiakat csak egy szűk kör látogatja, tehát demokratikus eljárás előnyben részesíteni a többség érdekét. Az elutasítottak most már suttyomban a szovjet táborparancsnokság ésszerű döntését is szidták. Előzőleg saját német bajtársaik ellen tettek panaszt a

parancsnokságon, pedig egyébként az ilyesmit a nemzeti méltóságon esett csorbának minősítették.

„Gusztáv bácsi”, a krasznogorszki tábor régi rangidőse itta meg mindennek a levét. Gustav Kopenhagen — ez volt a teljes neve — valamikor hivatásos tiszthelyettes volt és az alvezredesi rangig vitte fel. Az első öt közé tartozott, aki a közelharcban tanúsított bátorságáért az arany csatot megkapta. Gustav bácsi azonban nemcsak a harctéren volt hős, hanem most is emberül megállta a helyét. Mint német táborparancsnok igazságosan, higgadtan és fáradhatatlanul látta el éveken át nehéz szolgálatát.

Egy napon fel és alá sétálgattunk a farönkös tisztáson, Senft feleségéről mesélt. Nem sokkal a sztálingrádi katasztrófa előtt házasodott meg, és azóta sem látta a feleségét.

— A 60. hadosztály közeleg zárt egységben — tréfálkozott Altrichter, ahogy meglátott minket, a megsemmisített 60. gyalogos (gépesített) hadosztály egykori ezredparancsnokait.

— Csatlakozzék hozzánk, akkor legalább újra lesz hadosztályparancsnokunk!

— Ez kedves volt, Peterem, de ma végre beszélnie kell már Greifswaldról is!

— Erről sohasem beszél — pártolta Senft Altrichtert.

— Ugyan miért nem beszél, talán megbánta tettét? — kérdezte Altrichter.

— Nem, dehogyis. De tudja, fontos csak az, hogy Greifswald ép maradt, és lakosságát megkíméltük a szenvedéstől! Minden egyéb kérdés másodrangú.

Szökési kísérlet is történt a 27/I. körletben. Egy hadifogolycsoport hónapokig tartó fáradságos munkával szabadba vezető földalatti folyosót ásott a drótsövény alatt. A folyosó bejáratát a kórházbarakk álcázta. Ezt a barakkot éppen javították, tehát nem volt feltűnő, hogy imitt-amott szerszámokkal bújnak a hadifoglyok az épület alá. A folyosó a szöges drótkerítésen túl két fatorony között vezetett ki a szabadba. Az őrszemek a szökés tervezett helyétől mintegy száz-száz méter távolságra álltak. De egyébként sem figyeltek már túlságosan. Mozdulatlan arccal, többnyire ülve nézték a tájat, és szívták a maguksodorta papirosszit, újságpapírba csavart cigarettái-

kat. Ez persze a reakciósök szerint híven tükrözte a Vörös Hadseregben uralkodó „fegyelmetlenséget” és „alacsonyabb rendűséget”.

— Csak merészkedett volna ilyesmire egyszer is valaki a poroszoknál. Többé ugyan ki nem dugta volna az orrát a fogdából!

A szökésre készülők mint a vakondok kúsztak éjnek idején a földbe vájt járatban, és el is érték a szabadba vezető kijáratot. Újhold volt, de az égbolt csillagos és tiszta. Zajtalanul és észrevétlenül készültek most a tavon átúszni. A „fegyelmetlen, cigarettázó, bóbiskoló őrszemek” azonban mégiscsak észrevették a szökevényeket.

E szökési kísérletnek kárát vallották nemcsak a tetten ért szökevények, hanem az egész tábor is. Szigorított ellenőrzés és egyéb kellemetlen biztonsági rendszabályok voltak a következők mindenkire számára. Minden volt hadifogoly tudja, hogy mi a „hipis”. Azoknak, akik még nem tudják: „hipis”-en értjük a foglyok megmotozását, a szállások, a holmik és a ruhák alapos átkutatását, tiltott tárgyak után. Most hát ezek a rendkívül kellemetlen műveletek következtek, mégpedig olyan szőröző alapossággal, hogy akár egy lapostetűt is megtaláltak volna.

A híreket rendszeresen felolvasták. Értesültünk Molotovnak a Németországgal kötendő békeszerződésre vonatkozó javaslatairól. Az ANTIFA-bizottság aláírásokat gyűjtött egy nyilatkozatra. A hadifoglyok többsége nem tagadta meg aláírását. A nyilatkozatot aláírta Graf is, a légierők gyémánt rendjeles őrnagya. Minden kényszerítés nélkül szabad elhatározásából cselekedett ekképp. Ez a minden lében kanál kergepál, fáradhatatlanul tartotta aprólékos részletekig menő előadásait számtalan légi hőstettéről és a győztes nyugati hatalmaknál szerzett rossz tapasztalatairól: hogyan fosztották ki és rombolták szét lakását, milyen lealázó módon tépték le róla díszes kitünteléseit stb., stb. (Mikor visszatért Nyugat-Németországba a szovjet hadifogságból, azt állította a levegőnek ez a bajnoka, hogy

kényszerítették az aláírásra. A levegőben bátornak bizonyult, a beismerésben nem.)

A táborban élénk vitát váltott ki a KPD* és az SPD** egyesülése a SED***-be az akkori keleti övezetben. Tisztek, akik egyébként mindig hangoztatták, hogy nem értenek a politikához, egyszerre csak nagyon világosan felismerték ennek az eseménynek a jelentőségét, és félre nem érthető módon nyilatkoztak róla: „Ezt majd mindenképpen megakadályozzuk a mi nyugati zónánkban. Az SPD vezetőit markunkban tartjuk, mint annak idején Ebertet, Noskét és a többit. A kommunistákat viszont egészen egyszerűen félreállítjuk, vagy ami még jobb, elteesszük őket láb alól. Az idő a legjobb tanácsadó.” Öntelten és győzelmük biztos tudatában nevettek, hogy azontúl „megint csak ne értsenek semmit a politikához”, de annál inkább e politika megvetendő eszközeihez. Erről aztán megint sokat, túlságosan sokat beszéltek.

Újra meg újra felmelegítették a múltat, felidéztek megint a sötét árnyakat, és boncolgatták a megnyert ütközeteket a legapróbb részletekig. A vesztett háborúról ritkán esett szó, bűnös megindításáról sohasem: hiszen a háború isten akarata szerint való, illetőleg oly természetes folyamat, mint a születés és a halál. Saját hibáink bíráló fejtegetését a reakciók Németország ellen elkövetett árulásnak tekintették.

De nemcsak a vereségeket taglalták „diadalként”, hanem lélekben már újra „szakszerűen” előkészítették a jövő háborút is. Szerencsétlen alapossággal pepecselt mindegyikük a maga területén. Kínszenvedés volt hallgatni a két vesztett világháború eme stratégiáinak beszédeit. Olykor persze nagyon érdekes is. Erről tanúskodik a fenti kategóriába tartozó két tábornok mulatságos beszélgetése.

— Ha ön lenne Sztálin, én meg az ön vezérkari főnöke, így szólnék önhöz...

— Mondjon ön, amit csak akar, de arra kérem, ne szólít-

* KPD — Kommunistische Partei Deutschland = Német Kommunista Párt.

** SPD — Sozialdemokratische Partei Deutschlands = Német Szociáldemokrata Párt.

*** SED — Sozialistische Einheitspartei Deutschlands = Német Szocialista Egységpárt.

son Sztálin elvtársnak! — utasította vissza kereken ezt a címezést a megszólított tábornok.

— Nos jó, legyen tehát generalisszimusz. — Amaz most elégtelen mosolygott a hízelkedésre és csupa fül volt. — Javaslom önnek: szálljuk meg azonnal Nyugat-Európát. Az Atlanti-óceánig fognak gördülni páncélosaink, anélkül, hogy bármiféle említésre méltó ellenállásba ütköznének. És lábunk előtt hever az egész világ!

És a „vörös vezérkari főnök” büszkén kihúzta magát.

— Ez kétségkívül helyes, kedves barátom, csak az a baj, hogy nem vagyok generalisszimusz, hanem ennek a vöröscárnak kényre-kegyre kiszolgáltatott hadifoglya!

Idegen volt és az is maradt e tábornokok számára az a gondolat, hogy egy olyan állam, mint a Szovjetunió, nem használja fel hatalmát hódításokra. Agyukban csak támadó katonai hadműveletek számára volt hely, másra nem. Csak egypár tábornok volt elég bátor ahhoz, hogy megbirkózzék az új megismerésekkel.

Egy alkalommal megint szívesen beszélgettem volna Alt-richterrel, és ezért arramenőben bekukkantottam a tábornoki barakkba. Ott a szokott nyüzsgő élet uralkodott: több csoport kártyázott, mások fecsegték, némelyik olvasott vagy írt. A szállás tiszta és ápolt, mint lakói. Mielőtt még bármit is kérdezhettem volna, feltűnő hangosan így szólt az egyik tábornok:

— A poloskák csakugyan utálatos férgek. Először barnák, de kellő nyomás alatt tulipirosak lesznek és bűzük az eget veri!

Így búcsúztam a „generális-tábortól”. Másnap egy fogolytranszporttal elindultam Morsanszkba, Észak-Ukrajnába.

Útunk mintegy 14 napig tartott. Új szállásunk, a 6064-es tábor, sokkal nagyobb volt a krasznogorszkinál. A várostól meglehetősen távol esett, nagy, sűrű erdők vették körül. Még a táboron belül is volt néhány erdőcske, sőt egy tó is. Munkatábor volt, túlnyomórészt a környező erdőkben és kolhozokban dolgozó közkatonákkal zsúfolva. Itt már nem volt egységes zárt reakciós csoport, csak egy-egy magányos reakciós, akik különféle nevetségesen ható külsőséggel igyekeztek feltűnni. Egyik-másik fekete-fehér-piros kokárdát hordott, néhányan monoklit,

volt aki mind a kettőt, világszemléletük és osztályuk külső jeleul. A kozkatonak nem toródtek velük és elnézoen mosolyogtak: „Keruljenek ezek csak haza egyszer. Majd fognak csodal kozni.”

Furcsa tábor-különcség volt divatban: idősebb tiszték vilákát építettek — persze papíron. Heteken át „dolgoztak”. Az építészek, vagy más szakértők dugig voltak dohánnyal. A szakmunkás-kozkatonak se jartak rosszul. Ők számoltak ki a téglá, cement- és faanyag-szukségletet, és beszédtek érte megszoi gált dohanyukat, jobb híjan esetleg mahorkát. Vigyorogva mondogatták:

— Ami a villát illeti, az az idő már elmúlt. Örülhetnek, ha majd egy Hamburger Fremdenblattal takarózhatnak a lugasban. Előbb építsék csak fel Németországot, hiszen ők rombolták szét. Otthon még a kisujjamat sem mozdítom meg értük!

Közismert jelenség volt Maurer, az öreg tartalékos alezredes. A kistermetű, fehér hajú, fürge úr a botanika professzora volt. Fáradhatatlanul tartotta a szakterületébe vágó előadásokat; mindig sok hallgatója volt. Nyílt és jóindulatú, egyenes és barátságos ember lévén — mindenki kedvelte a „Stahlhelm” volt tagját. Mikor már olyan mértékű politikai ismeretekre tett szert, hogy a Tisztek Szövetségével való együttműködésre határozta el magát, a reakciósok tőle is távol tartották magukat.

Altrichter és Bräuer Krasznogorszkban maradtak. Orosz nyelvtanulmányaimat most Maurer professzor társaságában folytattam. Rövid volt a rendelkezésre álló idő. A barakkokat egymás után lebontották; úgy hírlett, hogy a tábort feloszlatták. Ehhez szükség volt minden munkaerőre. Én a kolhozban mint tolmács dolgoztam. Itt többször nyílt alkalmam a vezető agronómusokkal beszélgetni.

— Mi nem vétettünk ellenetek semmit, és nem is akarunk ellenetek cselekedni. Szörnyűséges pusztítást végeztetek. Most segítenetek kell az újjáépítésben. Kell hogy legyen jóvátétel. És aztán minden időkre jóbarátok akarunk maradni.

Nyugodtan, higgadtan, gyűlölködés nélkül fejtették ki — több ízben is — nézetüket.

A kolhozvezetők a jól dolgozó foglyoknak titokban mindig

ödadugtak valamit az évszaknak megfelelő terményekből: uborkát, paradicsomot vagy krumplit.

— Aki dolgozik, annak ennie is kell — mondogatták.

Olykor igen kínos zavarba kerültem, ha egyik-másik felbújtott fogoly gátlás nélkül szitkozódott, és aztán az oroszok egyszerre csak megkérdezték tőlem: „Mit mondott ez az ember?”

Emlékszem egy ilyen esetre; paradicsomszedésnél történt. Zölden szedik le a felső gyümölcsöket, aztán savanyúkáposztaszerűen, esetleg káposztával együtt, savanyítják.

— Ebben a nyomorúságos országban még a paradicsom sem érik meg, de ez a nép mindent megzabál — piszkolódott az egyik.

Gyorsan kiötlöttem valamit, mert restelltem lefordítani:

— Azt kérdezi a bajtársam, hogy a zöld paradicsomot hogyan készítik el.

— De miért szitkozódik közben?

Finom érzéssel rájöttek, hogy a hangsúly és a gesztus nem felel meg a tolmácsolt szavaknak. De átsiklottak a dolgon, úgyhogy az általános jó viszony nem szenvedte kárát.

*

A barakkban, úgyszólván két világnézet között feküdtem: jobbra tőlem Senft, balra meg egy fiatal vezérkari tiszt.

Két szomszédom közt nagy véleménykülönbségek voltak, de összetűzés soha. Mind a kettőt a Nemzeti Bizottságban folytatott többesztendősi tevékenysége kötelezte. A vezérkari őrnagy egy ANTIFA-tanfolyamot látogatott, és a marxista irodalomban éppen olyan jártas volt, mint Senft a bibliában. Mind a ketten dogmatizmust vetettek egymás szemére. A jóval fiatalabb vezérkari tiszt nyíltszívű, életvidám ember volt. Senft viszont komoly és befelé forduló. A vitatkozások ennek megfelelően folytak le.

Senftnek igen rossz véleménye volt a német vezérkarról, tagjait a „hadsereg szabadkőműveseinek” nevezte, s ezzel akarta megtámadni a fiatal vezérkari tisztet. Mellé, vagy mondhatjuk, telibe talált, mert a fiatal tiszt teljesen osztozott Senft

nézetében. Lelkiismeretét még idejében felrázta az a kegyetlen gyilkosság, melyet a nácik egy közeli rokonán követtek el, azonkívül mint vezérkari tisztnek megfelelő élményekben volt része, és módjában volt bepillantani a kulisszák mögé is. Világos értelme, az igazság felismerésére törő bátorsága révén le tudta győzni múltjának árnyait. Szilárdan állt a valóság talaján és a haladás világában. Együtt sajnálkoztak mind a ketten, hogy Nürnbergben az a szovjet követelés, hogy nyilvánítsák a német vezérkart gonosztevő szervezetnek, a nyugati hatalmak ellenállásán megghiúsult, és a főbűnösökből csak néhányat akasztottak fel.

— A vezérkar felelőtlenül rendelkezésre bocsátotta szaktudását a náci gonosztevőknek, egészen öt perccel tizenkettő utánig. Lelkiismeretüket nemcsak az én rokonom halála, hanem számtalan más ártatlan emberé is terheli.

— A császári Németországban a „trón és oltár” kárhozatos kapcsolatát támogatta a vezérkar. A vallást felhasználta háborús céljaira! — mondta Senft.

— Velünk az Isten! — ez állt a derékszíjcsaton — szólt közbe a vezérkari őrnagy, és nevetve csapott gömbölyded pocakjára, a derékszík helyére.

— Amikor meg a Harmadik Birodalomban a kereszténység már nem felelt meg a náciknak, a vezérkar is azonnal egyházellenessé vált! — dühöngött Senft.

— Valóban, ha arról volt szó, hogy a háborús hatalmi törekvéseket kell megvalósítani, a német vezérkar készséggel állt rendelkezésre. Az erkölccsel nem törődött. Technikájával és jártasságával ilyenformán megnyert ugyan egy-egy ütközetet, de a háborúkat elvesztette. A békéről, a háborúvesztés egyetlen biztos ellenszeréről, eleve hallani sem akart!

Ezzel Senft von Pilsach is egyetértett.

Az őrnagy előszedte dohányszelencéjét, hogy cigarettát sodorjon; ez mindig szivarvastagságúra sikerült. Két tűzkövet dörzsölt össze, hogy csak úgy szórta a szikrákat. Ily módon hozott izzásba egy kanócot. Hogy a tüzet kihasználja, Senft is sodort egyet a maga gyártotta szerkezettel. Ez a cigaretta karcsú volt és kemény, akárcsak egy „tényleges”. Készítményeikkel megelégedetten, mind a ketten vastag füstfellegeket fújtak a ba-

rakk bűzös levegőjébe. Egy valódi Oskar—Meier-doboz, az amerikai húskonzerv-tröszt származéka, szolgált mind a kettőjüknek dohánytartóul. A vezérkari tiszt töprengve nézegette a Szovjetunióba irányított amerikai hadiszállítmányok maradványát.

— Ezek betöltötték céljukat, és megtöltötték az urak zsebét.

Senft ezzel újra a biblia tanulmányozásába mélyedt, mint-ha a kétezeresztendős mű az efféle kérdésekre feleletet tudna adni.

Vasárnap reggel: mindenki a tábor északi csücskéhez tódul, át az erdőcskén, mintha ott ingyen sört osztogatnának. Így hát én is arra megyek! Az őrszem fatornyá közelében ki volt szakítva a drótsövény egy nagy faoszloppal együtt. Az őrszék így támadt lyukra irányította géppisztolyát. Ennél többet abban a pillanatban még nem láthattam. A látnivalót eltakarta előlem a sok odasereglett néző. Mikor előrenyomakodtam az első sorokig, íme, mit látok: a drótsövénybe belegabalyodott egy jávorszarvas. Ezt az állatot tilos volt lelőni, tehát ki kellett szabadítani. Nem volt egyszerű dolog. Nyugodtan meg tudtam tehát figyelni a majdnem két méteres sötétbarna óriás szarvast. Az agancsai köré hurkot vetettek. Igazi vadászoknak való csemege. Most megmutathatták tudásukat. Csattogtak a drótvágó ollók és a hatalmas jávorszarvas egyszerre csak teljesen sértetlenül kiszabadult, az erdő felé poroszkált, és eltűnt. Ez az eset még sokáig hatással volt ránk. Az emberek úgy tudták, hogy az őserdő óriását farkasok hajszolták neki a drótkerítésnek. Az erdőben dolgozó munkások meg is erősítették, hogy a ragadozók a közelben garázdálkodnak. „Nem hallották még éjjel üvölteni a vadállatokat?” A vadászok fülüket hegyezték, és felvilágyozódtak. Mindegyik szerette volna hallani, kint a szabad vadászterületen a farkasok üvöltését! Sőt esetleg látni is egyet!

A poloskák miatt többnyire a szabadban aludtunk. Az alkalmat a tréfakedvelők nem mulasztották el. Mint máskor a szarvasbőgésre, úgy készülődtek most a víg farkasüvöltésre. Úgy vélem, hogy a tréfára mindig kész, már említett fiatal ve-

zérkari tiszt keze is benne volt a dologban. Mikor a fellelkesült vadászok az erdő egyik szögletében leselkedtek, a „farkasok” — a selymák — az ellenkező oldalon üvöltöztek. A csínytevés már lassanként túlzásba is ment. Éjszaka nem volt nyugalmunk. Bátor foglyok járőrszolgálatot szerveztek. Ez aztán véget vetett a kísértetjárásnak. Még egyszer utoljára vészesen felüvöltöttek a „farkasok” — aztán már csak a vihar süvöltése hallatszott.

*

Senft megint kórházba került.

— Hajlama az esendőségre, pszichikai alkatán múlik. Zsákutcába jutott — szolt egy napon folyosói szomszédom, a fiatal vezérkari őrnagy. — Egyszer már nyíltan beszélhetünk erről. Nem akartam a múltkor megbántani őt. Senft személyi okokból került szembe a nemzetiszocialista fortélyokkal, anélkül, hogy a gonoszság gyökerét felismerte volna. Kizárólag ez volt az alapja, hogy a „Nemzeti Bizottsághoz” csatlakozott. Ezeknek az uraknak, akik csak sejtik az igazságot, most kezd derengeni a fejében, hogy a másik, az új Németország régi kedves világuk teljes átalakulását jelenti, amelytől viszont nem tudnak, vagy nem akarnak megválni. Fele úton megállnak. Senft a túlvilághoz menekül!

A kistermetű, nagyfejű őrnagy egyáltalán nem volt ostoba. Cigarettait csavarva, érdekes gondolatokat fejtegetett.

— Én politikai alkalmi tolvajoknak nevezem az ilyen embereket, megtérésük csak külsődleges, személyes csalódáson alapszik és nem benső fordulat. Hitlernek ellenségei, sőt némelyik még gyűlöli is, de csupán azért, mert elvesztette a háborút. De ha sikerrel kecsegtetne, örömmel kezdenének újra háborút. Mindenekelőtt pedig még egy okból nem akarnak rálépni az új útra.

Vizsgálódva pillantott rám.

— És mit gondol, mi ez az ok?

— Az, hogy nem értik és nem akarják megérteni és elismerni a munkásosztály történelemformáló szerepét.

— Altrichter erre így szólna: átkozottul betanítottak hangzik — jegyeztem meg.

— A régi iskola mit sem akar tudni erről a társadalmi erőről és a törvényszerű fejlődésről, a történelem sorsszerűségének, vagy isteni irányításának gondolatába csimpaszkodik bele, nincs mersze és nem is akar...

— Bocsásson meg — szakította félbe hirtelen az őrnagy szavait fentről egy hang. — Szeretnék aludni egy kissé; mert éjszaka a poloskák nem hagyják nyugton az embert!

Felbukkant felettünk az egyik ezredes ábrázata. Uralkodni igyekezett magán. Tüstént rájöttem, hogy nem délutáni alvásának megzavarása bosszantotta; a „bocsásson meg”-et ugyanis nagyon éles hangsúllyal bökte ki. Felálltam távozni készülve. De most újra kezdte:

— Bocsásson meg, kénytelen-kelletlen hallottam az önök szavait. Engedje meg, hogy saját tapasztalatom alapján egy megjegyzést tegyek.

— Csak tessék, ne tegyen erőszakot az érzelmeim.

Az ezredes, bajtársamnak erre a kissé epés megjegyzésére nem is ügyelve, komolyan szólt hozzám:

— Az én feleségem is a keleti zónában lakik még. El sem tudja képzelni, milyen rossz bánásmódban van része!

Kérdőn pillantottunk rá.

— Negyven éves és mégis munkára kényszerítették; mint takarítónő tengődik.

Felháborodásában eltorzult az arca. Hogy elkerüljem az értelmetlen vitatkozást, a fiatal őrnagyott kifelé tuszkoltam.

— Hadd vegyem legalább magamhoz a dohányomat! — És felkapta priccséről kedvenc Oskar—Meier-dobozát.

— No látja, kérem, ezek az urak iszonyodnak a munkától — mondta, mikor már kint voltunk. — Itt villákat építgetnek. Heteken át izgalomban tartja őket az a kérdés, hogy a WC és a fürdőszoba együtt legyen-e vagy külön. Minden anyagot fontolóra vesznek a legapróbb szögig. De azokról az emberekről, akik ezeket a házakat felépítik majd, egy szavuk sincs. Sértés-ként és felháborodva utasítják vissza azt a gondolatot, hogy esetleg önnön létfenntartásukat is munkával kell biztosítaniuk. Hiszen látta ön is, milyen képet vágott az a tökfej ott fenn a priccsen. Elhiheti nekem, hogy az ön Bräuer barátja egy fikarcnyival sem jobb: mikor a háborús bűnös von Papent szabadon

engedték, a reakciósök felkeresték azonosnevű unokaöccsét a barakkjában, hogy kifejezzék szerencsekívánataikat. Köztük volt Bräuer is. Csak azért gratulált — hozta fel védekezésül —, hogy kifejezést adjon Papen iránt érzett emberséges örömének, ahelyett, hogy velünk együtt tiltakozott volna a politikai bal-fogásszámba menő ítélet ellen. Hitler idejében Senfthez hasonlóan Bräuert is hidegre és ezzel hitlerellenessé tették, de nem antifasisztává, legfeljebb leplezett fasisztává — mondta az őrnagy könnyörtelen gúnnyal.

A tábor egyre inkább összezsugorodott. A barakklebontásnak meg volt az az előnye, hogy korlátlan mennyiségben állt rendelkezésünkre fa. Az e célra elkészített gödrökben meg tudtuk főzni kávénkat, teánkat, néha még egy tyúkocskát vagy egyéb finomságokat is. Az élelmezés, a dohány és a szappan mellé rubelt is kaptunk fizetésül, és ezzel már lehetett valamit kezdeni.

— Ezek még az utolsó szalmazsákot is kihúzzák a fenekünk alól! — mondta nekem az egyik fogoly a gödörben, miközben rotyogott a főztje. És odabökött a még meglevő néhány barakkra.

Ettől a gondtól gyorsabban szabadultam meg, mint gondoltam. Úton voltam megint. Ezúttal — ha jól emlékszem — mintegy három hétig. A cél, mint mindig, ismeretlen volt. Javíthatatlan derűlátók most is azt állították: hazamegyünk. De kétségkívül fogolyszállítmány voltunk, nem pedig hazatérő transzport. Újra láttuk Moszkvát, az óriási rendező pályaudvaron ide-oda tolatták szerelvényünket. Nagy hangszórókból rendelkezések hangzottak mindenfelé; vattaruhás asszonyok és lányok vizsgálták és kenték a fékeket. Mielőbbi hazatérést kívántak igaz jóindulattal. Mikor aztán türelmetlen bajtársaim panaszát tolmácsoltam nekik, hogy csakugyan legfőbb ideje volna hazaereszteni minket, sajnálkozva vonogatták vállukat:

— Nem mi hívtunk titeket. Egyáltalán nem kellett volna idejönnötök. Nektek is, meg nekünk is jobb lett volna! — Erre az egyszerű világos érvelésre nem volt ellenérv. Moszkvából

Kelet felé tartottunk. Ezzel aztán összeomlottak az utolsó ábrándképek is. A tegnapi derűlátók most nyomott hangulatban károgtak:

— Egyszerűen mégis Szibéria! — fejüket búsan lecsüggesztették.

De ez az aggodalom is alaptalannak bizonyult. Néhány nap múlva már kiszálltunk Kinesma városkában. Járási székhely, nem nagyobb, mint Greifswald, de ipartelepei is vannak.

A csoportunk nagy része gyorsan továbbmenetelt. Mintegy tíz-húsz ember maradt vissza, hogy a vasúti szerelvényt az átadásra rendbehozzák. Én is ehhez az utócsoporthoz tartoztam. Midőn alig egy óra múlva tehergépkocsin utánuk mentünk, bajtársaink már elhajóztak egy gőzössel. A város ugyanis a Volga partján terül el.

— Semmi baj, elmegyünk majd a következővel! — mondta a szovjet altiszt, aki kis csapatunkat két közkatonával együtt őrizte, és rágyújtott egy újságpapírba sodort cigarettára. Nyugalmából és egykedvűségéből azt lehetett sejteni, hogy a „következő” fél órán belül indul. Menetrendszerűen pontosan nyolc órával később indult a hajó!

1948 egyik szép késő őszi napja volt. A folyó meredeken ereszkedő nyugati partjánál táboroztunk, élveztük a nyugodtan és fenségesen tovaömpölygő Volgát, és utolsó falat gyűrűnként rácsáltuk. Élelemtárunk a gőzhajóval tovaúszott, de csakhamar nemvárt segítség érkezett.

A városkában gyorsan híre terjedt a „germanszki”-k megjöttének, és a „gonosz ruszok” odajöttek, és ennivalót hoztak. Jó napunk volt. Beszélgetés közben újra meg újra kifejezésre juttatták a béke és barátság, különösen a Németországgal való barátság óhaját. Nem értették a németek viszálykodását, mert — így vélekedtek — ha a német dolgozók egységesek volnának, biztosítva lenne Németország egysége és a béke is. Ezek az emberek Németország békés politikai fejlődésében érdekeltbbek voltak, mint jónéhányan közülünk. „Domoj, domoj!” — kiáltották a szovjet emberek, a foglyok azonban lemondóan legyintettek. Ezt a szót „hazafelé” mindnyájan ismertük. A hazatérésünk ügye azonban látszatra rosszabbul állt, mint valaha; hiszen néhány héten belül beáll a folyó, és a hajóforgalom hat

hónapig szünetelni fog. A legközelebbi vasútállomás 40 kilométerre volt a magányos tábortól. Még egy tél! És ebben a magányosságban! Nyomasztóan hatottak ezek a hírek és az ilyen kilátások.

A nagy, kerekcsapós délután öt órakor pontosan befutott. Hosszú utakra berendezett hajó volt, és így jóformán csak fekvőhelyek voltak rajta. Ezekre telepedett le otthonosan a természet utas. Többnyire falusi asszonyok, gyerekeikkel, akik bevásárolni vagy látogatóba mentek a városba. A hajón jó néhány csapolóhely volt, ezekből forró vizet lehetett venni teának. Mi sem mulasztottuk el az alkalmat. A vidék szépsége, a csillogvilágos holdas éj a Volga felett, a tarka nyüzsgés a hajón, szokatlan varázssal volt ránk. Otthonunktól 2000 kilométeres távolságban, egyszerre csak honi dalokat kezdtünk énekelni: „Am Brunnen vor dem Tore”, „Ich weiss nicht wass soll es bedeuten” és még hasonlókat.

A szovjet utasok megtapsoltak bennünket, és ők is dalolni kezdték népdalaikat. Az örök vodkát ittak. Hangulatos volt. Gyorsan virágzásba lendült a cserekereskedelem. Egyik társunk tejet szeretett volna inni, a cseretársnőnek nem volt, de megígérték, hogy szereznek, közben nevettek és pusmogtak. Az egyik asszony elment és visszatért egy fiatal barátnőjével: „Na tessék, tőle kaphattok elegendő tejet!” — Nemcsak minket tréfáltak meg, hanem a melles-begyes fiatal lányt is, akit a nyers tréfa nem hozott ki a sodrából. Mindannyian neveltünk, tejünk azonban még mindig nem volt.

A hatalmas folyamon innen és túl a templomok pompás kupolái csillogtak a holdfényben. Megkérdeztem, vajon tartanak-e istentiszteletet. Nyomatékkal jelentették ki: „Van istentisztelet!”

A tábort, amely felé úton voltunk, még a cári rendszer állította fel 1905-ben, büntetőtáborul politikai foglyok számára. Olyan volt, mint egy citadella, mintha csak örök időkre rendezték volna be. Ilyen állandó jellegű szállásokat eddig még sohasem láttam a hadifogságban.

A fürdőberendezés, akárcsak a legtöbb táborban, török módjára volt. Két fadézsában meleg és hideg vizet kaptunk, és aztán hosszú padokon és asztalokon mosakodtunk meg. Az óriási

üstökből kaphattunk még pótagagot, ezt többnyire zuhanyozásra hasznaltuk, Kneipp-módra, felváltva öntözgettük magunkra a hideg és meleg vizet.

Ennek a tabornak volt egy különlegessége: a létszámmegállapításhoz harsogó zenével felvonult a táborzenekar, és a szovjet táborparancsnok minden egyes alkalommal megjelent, hogy „zdraszvujtyé”-t kívánjon.

Odaérkezésünkkor mindenki a burgonyaszedésnél dolgozott, és mi is részt vettünk benne. Noha ez a vidék nem volt olyan termékeny, mint a dél-ukrajnai fekete föld, burgonyának kitűnően megfelelt. Mi, akik a burgonyaszedésben dolgoztunk, este egy extra merőkanál burgonyakását kaptunk. Hamar megszoktuk az új helyet. De fenyegetően közeledett már a tél, mely a Volga vidékén igen tartós és kemény.

Borús gondolatokkal, mégis nagy buzgalommal láttunk neki, hogy barakkjainkat előkészítsük a télre. Kóccal tömtünk be minden rést, beraktuk a kettős ablakokat. A két ablakkeret közti hézagot előbb gondosan kitömtük mohával. Még a leghangosabb derülátók is lecsendesedtek. Hajlottak arra a kemény, keserű logikára, hogy az „Ivan” nem hiába talicskázott ide bennünket, hetekig tartó utaztatással ebbe a „szibériai büntetőtáborba”.

Tolmácsot kerestem magamnak, hogy a télen folytathassam orosz nyelvtanulásomat. Dohányporcióm fejében sikerült is találnom.

Ekkor váratlanul, nem sokkal a tél beállta előtt felhangzott a régóta óhajtott kiáltás: „Davaj transport, domoj!” Sűrű hóviharban hajóztunk lefelé a zajló, beállóban levő Volgán. Kinesmán, a kis városkán ezúttal már zászlókkal vonultunk át, szovjet és a mi fekete-vörös-arany zászlóinkkal. A lakosság őszintén örvendezve barátságosan integetett: Domoj! Druzsba! — Szívünk hevesebben vert, még a legmegátalkodottabbé is! Az a bizonyos reakciós ezredes, aki a fölöttem levő priccsen feküdt és akinek a feleségével a keleti övezetben annyira „roszszul bántak” azzal, hogy dolgoznia kellett, megilletődött arcot vágott. Mikor kutatva pillantgattam rá, így dünnyögött:

— Bárcsak mindannyian ilyenek volnának.

— No, persze, külön a mi számunkra rendelték ide őket.

Potemkin-falu — válaszoltam rá. Megértette a célzatosságot, és kissé elszégyellte ugyan magát, mégsem változott meg.

A szovjet őrszemélyzet az Odera menti Frankfurtig kísért bennünket. Az Oderán túl kérdésekkel rohantuk meg az első német polgárembereket.

— Igen, igen! Sok minden megváltozott. Majd meglátjátok. De munka van elég!

Berlinig még zárt csoportban utaztunk, onnan azután különválva egymástól, ki-ki hazafelé indult. Az éjszakai vonattal érkeztem meg Greifswaldba. A néptelen utcákon, az éjszakában, motyómmal igyekeztem otthonom felé, mikor egy taligát toló férfi megszólított:

— Ismerem önt, ezredes úr, még 1945-ből! Mindannyian nagy szeretettel emlékszünk önre!

Hazavitte cökmökomat. Még ma sem tudom, ki volt. De jólesett ez a barátságos fogadtatás. Feleségemet váratlanul érte hazatérésem. Régen óhajtott, kellemes meglepetés volt!

Ha valaki sokesztendő távollét után megint otthonába tér, elsősorban a személyes ügyek válnak fontossá. Így történt velem is. Sok ember látogatott meg, és sok látogatást viszonzottam. Főképp pedig feleségemnek volt nagyon sok mondanivalója. Megállta a helyét minden tekintetben. Házunk tája kifogástalan volt.

Már elmondtam, hogy a tiszti családok többsége 1945-ben Greifswaldban maradt, a repülőtisztok családjai viszont leléptek. Bajtársaim visszamaradt családjai megtartották lakásukat az új kincstári épületekben, az úgynevezett tiszti házakban, de a lakterület elosztásról szóló rendelkezések szerint meg kellett osztaniuk más családokkal.

Minden hivatalban barátságosan és előzékenyen fogadtak és mindenütt szíves tanácsokkal láttak el. Nem felejtették el a város békés átadását. A város lakói mindenfelől szívélyesen üdvözöltek. Elsőnek szomszédom, Katsch professzor látogatott meg feleségével együtt, kávé hoztak és egyéb csemegéket, amit Mexikóban élő fiúktól kaptak. Az öreg Katsch professzor kü-

lönösen hálálkodott. Szerencsés módon elkerülte a fogságot. Elbeszélte, hogy jó dolga volt, és nem szenvedett kárt. Felháborodással erősítette meg feleségem szavait, hogy bizonyos kétes személyek, akiknek akkoriban az átadáshoz semmi közük sem volt, távollétében „Greifswald megmentőinek” játszották ki magukat.

Az effajta történelemhamisítás erkölcstelen, és eszerint is kell küzdeni ellene, mondta Katsch professzor; neki azonban ez nem állt módjában.

— Nem is nagyon érdemes, ha csak olyan alakokról van szó, mint Hugo Pfeiffer. Amúgyis lejáratták magukat, tiszavirág életűek — mondtam Katschnak. — Sokkal fájdalmasabban érintene, ha azt kellene mondanom valakinek: „Te is fiam, Brutus!”

Nyolcvannégy esztendő anyám Hamburgban az idő tájt csupa gondban élt miattam. De hazatérésem hírére véve, mélységes boldogsággal békésen hunyta le szemét anélkül, hogy viszontláthattuk volna egymást. Ez igen fájdalmasan érintett. A viszontlátás öröme és első karácsonyi ünnepünkre árnyék borult, bár a karácsony, hála feleségem gondoskodásának, alapjában véve alig különbözött a háború előtti idők ünnepnapjától.

Mindazonáltal anyagi gondokban főtt a fejünk. A bevétel és a kiadás nem volt már egyensúlyban. Mégiscsak egy szájjal többet jelentettem az asztalnál, keresni viszont nem kerestem, mert munkám még nem volt. Mindenképpen elhatározásra kellett jutnom.

Szorgalmaztam az elhelyezkedésemet. Rau tartományi tanácsos és Burwitz főpolgármester közölték velem, hogy a város legnagyobb munkahelye, az egyetem már régen utasítást kapott rá, hogy alkalmazzon engem. Felkerestem az egyetem gazdasági igazgatóját, von Hagen urat. Kövér és puffadt ember volt, Hermann Göringre emlékeztetett; a fellépése viszont ezzel ellentétben, túlzottan udvarias és sima volt. De híjával volt az őszinteségnek. Ez tüstént kitetszett. Kifejtette, hogy a tervkeret szerinti állományban nincs üresedés. Mikor kijelentettem, hogy munkát keresek, nem pedig tervkeretet, egyszerre csak a fogadtatásra tért rá, melyet visszatérésem tiszteletére a város rendezett. Ez alkalommal ugyanis nyíltan hitet tettem a béke és a

német—szovjet barátság mellett. Von Hagen megjegyezte, hasznosabb, ha az ember forradalmi átalakulás idején politikai állásfoglalástól tartózkodik. Egyébként pedig, mint militaristának egészen lent kell újra kezdenem, neki viszont mint a fasizmus áldozatának, erre nem volt szüksége. (Azt, hogy O. d. F. volt, Opfer des Faschismus = a fasizmus áldozata — később megvonták tőle.) Azt mondtam, mindenféle munkát vállallok, legálábbis amit mint súlyosan rokkant teljesíteni tudok. Azt felelte, hogy beszélni fog Roethe hivatalvezetővel. Egy napra rá ezzel fogadott Roethe: „Alkalmazom önt mint segédmunkást.” Így lettem segédmunkás Katsch professzor klinikáján.

Munkám nem volt nehéz. Ahhoz elegendő erőm volt, hogy mindenféle eszközt, szerszámot, edényeket, izzólámpát, sőt még éjjeli edényt is kiadjak a raktárból. Ez a tevékenység azonban huzamos időre nem elégíthetett ki, noha az ápolónővérekkel és a klinika többi munkatársával való együttműködésem jólesően ütött el egyik-másik funkcionárius, teszem azt, von Hagen viselkedésétől. Ez az úr 1945-ben felfedezte „szíve vörös érzelmeit”. Az efféle típusok kiáltó ellentétben álltak a munkásosztálynak — legtöbbször koncentrációs táborban sínylődött — becsületes képviselőivel.

Már a fogságban eltökéltem, hogy hazatértem után politikai tevékenységbe kezdek. De melyik pártban? Az én felfogásom szerint az akkori keleti övezet politikai életében hézag mutatkozott. Nézetem szerint hiányzott egy olyan párt, amely elsősorban a német középosztály számos tagjával törődik és számukra politikai otthont nyújtana. Ez a párt 1948 nyarán megalakult. A párt a Német Nemzeti Demokrata Párt volt. Tanulmányoztam és helyeseltem a párt alapelveit és követeléseit. Főként azt üdvözöltem, hogy meg akarta nyerni az újjáépítés munkájához a NSDAP egykori tagjait, a volt tiszteket és hivatásos katonákat is — mindazokat, akik a múltban téves úton jártak. — Mint az új párt képviselője, dr. Beyer professzor vette fel a kapcsolatot velem. A kémia tanára volt a greifswaldi egyetemen, és szintén sztálingrádi harcos. Ez a közös élmény, de még

inkább a belőle nyert felismerések összekapcsoltak bennünket. Felkért, hogy működjem vele együtt az NDPD* greifswaldi szervezete felépítésében. Örömmel egyeztem bele és úgy vélem, hogy ez időponttól kezdve teljesítettem kötelességem a párt soraiban.

*

Egy napon különös látogatóm volt. Felkeresett egy félkarú fiatalember, volt százados. Szintén Greifswaldban lakott. Mídon látogatásának okáról érdeklődtem, előadta, hogy hallott anyagi nehézségeimről, és hajlandó segíteni rajtam. Ha én neki mint „újságírónak” híreket szállítok, havonta ezért 500 márkát kapnék.

Nem hittem a fülemnek. Látogatóm kibúvót keresett részletes keresztkérdéseim alól, és inkább arról beszélt, hogy akkor majd egy bizonyos idő múlva még be is költözhetnék egy heidelbergi villába; számomra mint volt ezredes számára, huzamosabb időre a keleti zónában úgysem adódik életlehetőség.

Határozottan léptem fel, erre elsápadt, mintha az életéért aggódna. Otthagytott Greifswaldban csapot-papot, és elutazott Nyugat-Berlinbe.

Később kiderült, hogy ez volt első találkozásom az amerikai titkosszolgálattal.

Időközben a belgyógyászati klinikán felvittem a segédintézői hivatalig. E nekem oly öröndetes változást alulról jövő kezdeményezés váltotta ki. Munkások javasolták az ÜB-nek, hogy juttassák megfelelőbb munkahelyhez az egykori városparancsnokot.

Most már nem az eszközök raktári kiadásával, hanem beszerzésükkel foglalkoztam. Ezzel kapcsolatban jutottam el Berlinbe is, és ott meglátogattam az öreg Maurer professzort. Nagyon öröndtünk a viszontlátásnak. Maurer Nyugat-Berlinben élt, tudományos munkálkodásán kívül még régi cége is ott virágzott. Vendégszerető barátom, akárcsak a hadifogságban, nyílt

* NDPD — Nationaldemokratische Partei Deutschlands — Német Nemzeti Demokrata Párt.

volt minden politikai kérdés megtárgyalásában. Megkértem, közvetítse látogatásomat, Bräuer barátom feleségénél.

Fogságomból való hazatértem után ugyanis tüstént kimerítően tájékoztattam Bräuernét férje jó egészségi állapotáról, és ő erre megkért, hogy látogassam meg. Maurer professzor megtudakolta a telefonszámát, és kocsiján odavitt. Bräuerné örömmel hallotta tőlem, hogy férje testileg-lelkileg jó állapotban van. Beszéltem a kettőnket összekötő haladó szellemű felfogásról. Ezek után Bräuerné egyszerre csak kérdőre vonta a majdnem 70 esztendős hófehér hajú professzort, honnan tudta meg a telefonszámát, hiszen az titkos. Ez a beszéd tárgy kínosan hosszú ideig tartott. A megnyilvánulás egyáltalán nem volt barátságos. Mindamellett aztán is írtam neki még több ízben. A nyugati uszítások hatására gondterhelten érdeklődött, vajon van-e még remény, hogy férjét viszontlássa. Sikerült elosztatnom aggályait.

A politikai élet mozgalmas volt. Nagyon el voltam foglalva, mint az NDPD kerületi szervezetének vezetője. Szépen kiegészítette a számomra kissé sivár hivatali tevékenységemet. Nemcsak a lakosság legkülönbözőbb rétegeiből származó emberekkel jutottam kapcsolatba, hanem más pártokkal és az összes hatóságokkal is. A III. német népi kongresszus választásainál jelöltek Greifswaldban, és meg is választottak. Nagy élményben volt részem, mikor a kongresszus összeült május végén. Láttam és hallottam a szovjet megszállási övezet akkori vezető férfiait. Wilhelm Pieck elnökölt a konferencián. A gyűlés kimerítően megtárgyalta és elfogadta az NDK alkotmánytervezetét. Egységet és békét követeltek. A Német Népi Tanács elhatározta a Demokratikus Németország Nemzeti Frontjának megalakítását. Ugyanekkor a „Szovjetunió Kultúrájának Tanulmányozására alakult Társaság” nevét „Német—Szovjet Baráti Társaság”-ra változtatták.

Mindkét szervezetben dolgoztam, és beválasztottak a vezetőségbe is. Saját kezdeményezésemből már korábban is kapcsolatban voltam néhány Nyugat-Németországban élő egykori katonatársammal és sok megértésre leltem náluk a Sztálingrád óta engem foglalkoztató valamennyi nemzeti kérdésben. Élénk levelezés fejlődött ki köztünk. Ez a tevékenység kárpótolt az éj-

jeli edények beszerzéséért, amelytől még mindig nem tudtam megszabadulni. Még mindig segédintéző voltam az egyetemi klinikán.

*

Egy napon tanfolyamra javasoltak a zinnai erődben indított német közigazgatási akadémiára. Ennek nagyon megörültem.

1950 elején érkeztem oda. Az iskola egy hajdani SS kasszárnyában volt elhelyezve a nekem oly jól ismert jüterborgi tűzérési lőtér szélén. Az épületek nagy része romos volt, és csak részben volt helyreállítva.

Szobámat Walter Börs, tartományi tanácsossal osztottam meg, aki Neu-Egelnből jött, a termékeny magdeburgi lapályról. Régi munkáscsaládból származott, korábban lakatos volt.

Greifswaldban feküdt a klinikán, mikor 1920-ban, a Kapp-puccs napjaiban a „vörösök” oldalán megsebesült. Akkoriban én a birodalmi hadseregben szolgáltam. Véletlenül múlt, hogy nem vettem részt a harcokban. Két különböző világból jöttünk, és most egy fél esztendeig együtt kellett élnünk és tanulnunk.

Tanfolyamunk négy csoportot foglalt magában, egyenként 20—20 részvevővel. Engem leszámítva, már mindannyian közepes vagy magasabb állásokat töltöttek be az államigazgatásban vagy a gazdasági életben. Az átlagos életkor eléggé magas volt, mintegy negyvenöt év. Az én csoportomhoz tartozott három nő is. A tanfolyamon képviselve volt minden párt. Az egyes csoportok tananyaga szakosítva különbözött egymástól, csak a történelem és a szociológia alapvető előadásait hallgattuk közösen. E tárgyakkal kapcsolatban a csoportok szemináriumokat tartottak. Vitáinknál az előadó primus inter pares* volt. Igen kimerítően tárgyaltunk meg minden kérdést. A különböző véleményeket nem mindig lehetett közös nevezőre hozni. De éppen ezek a viták hoztak minket egymáshoz emberileg közelebb, és alakítottak közösséget csoportunkból.

Ez volt az alapfeltétele a megfelelő együttélésnek az egész

* Első az egyenlők között (latin).

akadémián. Az előadásokhoz adat- és forrásanyagot adtak. Önálló tanulmányainkban dolgoztuk fel a megfelelő anyagokat. A szükséges könyveket díjtalanul vehettük kölcsön a gazdag könyvtárból.

Legtöbb tanulótársam megfelelő alapismerettel rendelkezett, nekem tehát nem volt könnyű dolgom a kevésbé ismert anyaggal megbírkózni. Tanulmányaimban jó támaszt és útmutatót találtam szobatársamban, Börsben. Börs nem ismert megalakuvást az elvi kérdésekben, de sok tapasztalata és tudása volt, hogy ne legyen dogmatikus és türelmetlen. Ily módon, jöllehet sok mindenben különböztünk egymástól, megvoltak a feltételek arra, hogy jó barátok legyünk, és azok is maradjunk.

Osztály-rangidősünk a Nagy-Berlinből származó Arthur Strauss volt; Nagypocakosnak hívták. Egy berlini kézműves-családból származott; de nem iskoláztathatták oly módon, ahogyan ez ma már képességeit tekintve, biztosítva volt. Még mostanság is jó barátság fűz Arthur Strauss-hoz. A német nép mennyi értékes alkotó ereje ment veszendőbe a régi társadalmi rend iskola-privilégiumai következtében. Olyanok mint Börs és Strauss, sokan voltak az iskolában. Tudásban túlszárnyaltak nem egy olyan embert, aki öntelt gögijében úgy vélte, hogy lenézheti őket.

A tanárok közül mindössze egyet ismertem. A fogságban találkoztam vele futólag: a krasznogorszki krumplihámozáshoz egy szép őszi napon „újoncokat” hoztak erősítésül. Egyikük mellém ült. Első pillantásra láttam: értelmiségi. Csontkeretes szemüveg, magas, kopasz homlok — külseje és viselkedése kizárt minden kétséget. A benyomást még csak megerősítette az a néhány szó, amit váltottunk egymással. Kröger professzor volt ez az ember, világos felépítésű előadásai a zinnai erődben nagyon kedveltek voltak.

Sokat sétáltunk a szép északnémet vidéken. A séták legtöbbször élénk beszélgetések kíséretében folytak le. Ez ideig ritkán nyílt alkalmam az életben, hogy a munkásosztály tagjaival ilyen beható beszélgetéseket folytassak. Gyakran kívántam, hogy bárcsak volt bajtársaim is hallhatnák és megismerhetnék ezeket a férfiakat.

Akadémiai tanfolyamom idejére esett az NDPD Lipcsében tartott második pártgyűlése. Az elsőn is ott voltam 1949-ben, Halléban. A még eléggé új párt számszerűleg és politikai erejében is megnőtt. Ebben az évben a pártgyűlés középpontjában „Németország jogai és a németek kötelességei” című referátum állt. A pártgyűlés tartamára szabadságot kaptam az akadémiáról. A pártkongresszus nagy élmény volt számomra.

Zinna erődjébe visszautaztomban Nyugat-Berlinben találkoztam néhány nyugatnémet barátommal. Beszéltem nekik Lipszéról és a zinnai tanfolyamról, és igen örültem, hogy némelyikük megértéssel fogadta tájékoztatásomat. Így szilárdult meg bennem az a szándék, hogy Greifswaldba visszatérve, szorosabbra fűzöm kapcsolataimat Nyugat-Németországban élő volt bajtársaimmal, hogy hazánk létkérdéseiről vitát folytathassak velük.

Az 1950-es év vége felé Greifswald városi képviselőtestülete vezető városi tanácsossá választott. Ez a körülmény örömdetes változást hozott az egyetemen folytatott addigi tevékenységemben. Jólesett, hogy velem együtt örvendezett sok greifswaldi polgár is. A rámbízott hatáskör igen terjedelmes volt ugyan, de kellő támogatást kaptam a már gyakorlott kollegáktól. Főként a lakáshivatal feladatai voltak nehezek. Önálló felelősségre azonban már 1945 óta vágyakoztam.

Sajnálatosképpen már négy hét elmúltával félbe kellett hagynom a megkedvelt munkát. Ugyanis a szomszédos Usedom kerületben pártunknak kellett betölteni egy tartományi tanácsosi állást. Nehezemre esett eltávozni Greifswaldból. De elindulásom az usedomi kerületben jobban sikerült, mint gondoltam. Gyorsan beletanultam az ügyekbe Ahlbeckben is, a közigazgatási székhelyen.

1951 júliusában feleségemmel együtt nyugat-németországi utazásra használtam fel szabadságomat. Meglátogattuk a rokon-ságot. Találkoztam néhány barátommal és bajtársammal is,

akiket már évtizedek óta ismertem. Egyikük arra kért, hogy alkalomadtán keressem fel Münchenben Baer volt századost, aki röviddel a háború előtt mint félzsidó emigrált, és aztán mint amerikai százados tért ismét vissza Németországba. 1945 után — így mesélték — Baer német nyelvtudása és az amerikaiak szolgálatában szerzett összeköttetés révén a Bajor Nácitlanító Bizottság tagjaként működött. Meggyőződéses antifasiszta volt, és nem azért harcolt Németország ellen, hogy a levert német fasizmust amerikai köntösben állítsa talpra. Ezért részt kívánt venni az újrafelfegyverzés ellen vívott küzdelemben. Antifasiszta volta miatt azonban Nyugat-Németországban már nehézzé vált a helyzete, úgyhogy huzamosabban nem maradhatott ott. Egyetlen kivezető útnak az NDK-ba való áttelepülést látja.

Vargabetűt tettem, hogy felkeressem ezt az elvbarátot, mert úgy véltem, hogy szorult helyzetben van, és össze is találkoztam a mintegy negyven esztendő, választékosan öltözködő férfival. Értelmes ember volt, tele minden irányú érdeklődéssel. Alapjában véve udvarias és jól nevelt ember létére feltűnően éles szavakat használt amerikai hazája hatalmon levő urainak háborús politikája ellen. Oly nagy volt az elkeseredése, hogy szinte fáradságomba került értelmesen beszélni vele. Nagyon forradalmi gondolkodású emberként viselkedett. Eközben folyton katonai dolgokra próbálta terelni beszélgetésünket. Az amerikai megszálló csapatok állomáshelyeit ismerve, bizonyítani akarta az Egyesült Államok támadó politikáját, melybe bevonják Nyugat-Németországot is.

— Hiszen éppen ezt kell megakadályoznunk! — jegyeztem meg. Akkor majd minden más kérdés is könnyebben megoldódik.

Baernek elmondtam álláspontomat, hogy minden azon múlik, fel tudjuk-e világosítani a nyugatnémeteket: a háborúkat emberek viselik, de az emberek meg is tudják akadályozni. Hosszabb beszélgetés után megegyeztünk, hogy kapcsolatban maradunk, és vitatkozásunkat alkalmas időben folytatjuk.

E találkozást követő napon feleségemmel együtt továbbutaztam. Bingenből Kölnig a Rheingold* Expressen utaztunk,

* Rheingold = „Rajna Kincse”.

végig az ősi várak és kastélyok híres útján. Az étkezőkocsi felső emeletén, a jobb oldalon helyezkedtünk el, mivelhogy a nevezetes várak és romok elsősorban a folyam keleti partján emelkednek. Egy körülbelül korombeli, barátságos úr ült asztalunknál. Beszélgetésbe elegyedtünk, és eközben ő az idegenvezető szerepét is átvette. De csakhamar napi kérdések is szóba kerültek. Beszélgetőtársunk nagyiparos volt. A bennünket legjobban érdeklő kérdésben, az újraegyesítés ügyében, érdektelennek mondotta magát. Sőt elutasítóan szólt:

— Hát kérem, a dolog úgy áll, hogy nekünk remekül megy, és ez valóságos csoda egy ilyen bukás után!

Világosan látta, hogy az úgynevezett „gazdasági csoda Nyugat-Németországban” szoros kapcsolatban van az Egyesült Államoktól való függéssel, és hogy Washington háborús politikája a bonni államot az NDK-val veszélyes ellentétbe sodorja:

— Mi a kölcsönből jól élünk. A kettéosztással a német kérdést már régen elintéztük. A nemzetiszocializmusnak vége, helyét elfoglalta az „életszínvonal” bálványa!

Ha ki akartunk nézni az ablakon, fejünket kissé le kellett hajtani. Az új luxuskocsi függőleges és rézsútos ablakai éppen szemmagasságban illeszkedtek egymáshoz, ez zavarta a kilátást.

— Ideje lesz, hogy újra koncentrációs táborokat állítsunk fel!

Megdöbbenve meredtünk rá.

Megmagyarázta:

— Az ilyen kocsik tervezőjét életfogytiglan kellene oda bedugni! És vele együtt az egységről és békéről álmodozókat, akik el akarják rontani a kettéosztottságból származó üzletünket!

Hallgatagon néztem a várak sokat megénekelte omladékaira. Áthaladtunk Rhöndorfon.

— Az itteni öreg rózsanemesítőnek köszönhetjük a világtörténelem legnagyobb bűvészmutatványát!

Felriadtam gondolataimból, és kérdőn pillantottam a szemben ülőre.

— A vénember a nemzetiszocialista rendszer feltétel nél-

küli kapitulációjából gazdasági csodát varázsol elő! Iparunk már megint majdnem úgy virágzik, mint a háború előtt.

A vitatkozás céltalan lett volna. E pillanatban beszélgetni volt a fontosabb és megérteni, hogy a mai pénzfejedelmek éppen úgy nem vonulnak vissza önként, mint a Rajna menti várak hajdani urai. „Idegenvezetőnk” borát iszogatva elfogulatlanul csevegett tovább. Rámutatott Petersbergre, a Kruppék Hügel villája mellett a legfényűzőbb magánbirtokra. Várra emlékeztetve emelkedtek ki az épület csipkés oromzatai és tornyai a Siebengebirge erdeiből. Petersberg a „4711”-es kölnivizet gyártó cég tulajdonosáé. Most az „amik” székhelye, Nyugat-Németország voltaképpeni uraié. Akaratuk végrehajtója, Adenauer Rhöndorfban ül, a szó legszorosabb értelmében az amerikaiak lábainál.

A nagyipar képviselője hűvös cinizmussal szőtte tovább fejtegetéseit. Beszélt istenről és világról, csak népről és nemzetről nem. Üzlet volt számára minden.

Düsseldorfban az egykori greifswaldi tábornokkal, Rossummal találkoztunk össze. Hat esztendő óta vizsgálati fogolyként francia börtönökben, hogy végül az általános újrafelfegyverzés szellemében egy húsz percig tartó tárgyaláson felmentsék francia hadifogoly tisztek meggyilkolásának vádjá alól. „A nyugati kultúrából” megkapta a magáét — így mondotta —, mit sem akar tudni sem keletről, sem nyugatról, csak a Rajna menti házában szeretne gondtalan életet biztosítani magának. A volt tábornok és Varsó egykori városparancsnoka kimerítően tájékoztatott a maximális nyugdíjért vívott „sikerdús harcairól”. Legközelebb albérlőjét fogja kiperelni, hogy azután vejével együtt kizárólagos élevezője lehessen e pompás kis zugnak. „És azután mindenki kinyalhatja...” — mondta. És széles mozdulattal mutatott a szép rajnai tájra. (Ma a NATO-hadsereg tisztje.)

Így telt el nyugat-mémetországi utazásunk, sokféle beszélgetéssel. Egyre jobban megértettem, mennyire szükséges, hogy fellebbentsük az uszítás függönyét, melyet Adenauer eresztett Nyugat-Németországra, és milyen fontos, hogy a nyugatnémeteknek feltárjuk az igazságot Németországról, mindenekelőtt a Német Demokratikus Köztársaságról.

,RABKOSTON—ASZABAD VILAGBAN'

Egy napon, 1951 októberében levelet kaptam; nyugat-német barátom adta fel Berlin demokratikus zónájában. Ugyanaz, aki annak idején arra kért, hogy Baert látogassam meg Münchenben. Többek közt a következőket írta: „Most az össznémet egyházi nap előkészítő munkáival kapcsolatban hosszabb ideig tömérdék tennivalóm lesz Berlinben. Megragadom az alkalmat, hogy Kelet-Berlinből közöljek veled néhány fontos ügyet. B. a megbeszélt találkozásokon nem tud megjelenni; az a benyomása, hogy mint békeharcost megfigyelik, és mindennap számol azzal, hogy eltávolítják az IRO*-ból. Szeretne az NDK-ba áttelepülni, előbb azonban valamilyen állásra szert tenni. Ezt már jóformán sikerült számára biztosítanom. Küldök neked egyúttal tartózkodási engedélyt — a München melletti Gunzenhausenben lakó barátaink állították ki —, hogy azonnal kérhessed a zónaközi útlevelet. Ha itt minden rendben van, táviratozok neked, és remélem, hogy azonnal útnak is indulhatsz. Nagyon sok a dolgom, és ez idő szerint lehetetlen innen elmozdulnom. Hozzá kell tennem, hogy én is feketelistán vagyok mint békeharcos. Látogatásommal nem akarom Baert még nehezebb helyzetbe juttatni. Harcunk nagy személyi áldozatokat kíván. Bizonyosra veszem, hogy nem hiába fordulok hozzád!”

Mikor november elején megkaptam a jelzett táviratot, azonnal elutaztam. Berlinbe barátom és én együtt mentünk el Baer jövődő alkalmaztatási helyére.

— Nem hagyjuk cserben a nyugat-németországi igazi haza-

* IRO — Internationale Rückführerorganisation = Nemzetközi Menekültügyi Szervezet; amerikai hivatal.

fiakat — így nyilatkoztak. Természetesen tudakozódtak Baerről. Antifasiszta tevékenysége ismert volt az 1945 előtti és utáni időkből.

Idejében megkaptam szabályszerű zónaközi útleveletemet, és másnap elutaztam a zónaközi vonattal Berlinből. Az éjszakai útlevéllenőrzés Probstzellában simán lezajlott. A nyugati határőr különösen udvarias volt. A sarokban ülve, álmosan nyújtottam át papírjaimat.

— Mégiscsak tüstént meg lehet ismerni a régi frontharcos tisztet! — mondotta barátságosan.

Meghökkentem. Honnan tudta ez, hogy én tiszt voltam azelőtt? A zónaközi útlevéiben ugyanis csupán ez áll: *Rudolf Petershagen, Greifswaldból*. De semmi különös nem történt. Átfázva és fáradtan érkeztem meg Münchenbe. Megreggeliztem, s megint frissebbnek éreztem magam. A szállodából egyenesen Baer irodájába mentem. Tüstént újra becsmérelni kezdte az amerikai háborús politikát, mindenekelőtt Nyugat-Németország újrafelfegyverzését. Az NDK-ban folytatandó jövőző munkájának igen örült; de ameddig csak lehet, maradni akar Nyugat-Németországban. A CIC-ről, az amerikai titkos szolgálatról szerzett ismeretei birtokában innen sokkal hathatósabban munkálkodhatik a békéért.

Papírt szedett elő, és felvázolta annak a szervezetnek a felépítését, amelyben 1945 után a német náciitanítást és leszerelést intézte és a következőket beszélte el még:

— A CIC-ben minden egyes nyugat-németországi pártnak megfelelően van egy-egy osztály. Az osztályok mindegyikének az a feladata, hogy a szóban forgó pártok vezető testületeibe amerikaharát, megvesztegethető személyt csempésszenek be. Nem kivételek a zsidók sem. Még a radikális jobboldali, antiszemita DRP*-ben is talál zsidókat!

Később, 1955-ben, Baer fejtegetései jutottak eszembe az alsó-szászországi kultuszminiszter, a 33 éves Leonard Schlüter botránya alkalmából. Schlüter emigrált az árjaparagrafus miatt, de később mégis részt vett a Német Birodalmi Párt alapításában. Jutalomként — és mint érdekeik képviselőjét — az ameri-

* DRP — Deutsche Reichspartei = Német Birodalmi Párt.

kaiak azután az alsó-szász kormányzatba „építették be” az ifjú göttingai könyvkereskedőt.

— A pártok teletűzdelése ami-besúgokkal, a vártnál gyorsabban sikerült — folytatta szakavatott magyarázatát Baer —, egyetlen kivétellel, és ez a KPD volt, a Német Kommunista Párt. Régi tagjai megvesztegethetetlenek, újakat meg nem választanak be a pártvezetőségbe. Ezeken az általános feladatokon kívül, az egyes pártok sajátosságának megfelelően, még különleges feladatok is vannak. Ezek váltakozók. Az FDP*-ben például körültekintő alapossággal szakadást készítenek elő, mert ebben a pártban Adenauer elleni ellenzék működik. Az SPD-ben az erkölcsi züllesztés a feladatok súlypontja. Ez bizonyult a legkönnyebbnek. A vezetők többnyire már nem munkások, és féltik vezető állásaikat.

Fáradtságom egészen elmúlt. Fejtegetései rendkívül érdekelték.

Baer szünetet tartott és frissítőket kért. Tűnődve néztem a nekem átnyújtott jegyzeteit.

— És most találja ki, melyik párt a legköltségesebb az amerikaiak Európa-politikájában?

Kissé gondolkodtam:

— A KPD.

Baer kinevetett:

— Az a párt jóformán semmibe sem kerül. Természetesen van egy külön osztály a „vörös pestis” számára. Az a cél, hogy a párt minden tagját és az eszmével rokonszenvezőket is felderítsék és jegyzékbe foglalják, hogy amilyen gyorsan csak lehetséges, koncentrációs táborba zárják őket. Erre a munkára jó néhány német lázas buzgalommal vetette rá magát. Az amerikaiak úgyszólván alig tudnak védekezni e német denunciánsok ellen, akik folytonosan feljelentgetik vörös honfitársaikat. De próbáljon csak tovább találgatni — mondta Baer.

Most az FDP-re tippeltem. Ez a kis párt az amerikai költségjegyzék második helyén állt, jöllehet mindössze a szavazók tízhúsz százalékát egyesítette magában. A FDP-ben mindenekelőtt azok a rétegek voltak képviselve, amelyek a kelettel való

kereskedelmi kapcsolatok érdekében szálltak síkra. Ennek következtében a megvesztegetés különösen drága mulatság!

Hogy ilyenformán megint csak felsültem, nem volt kedvem tovább találgatni.

Baer komoly arccal közölte a rejtvény megfejtését:

— A számlálatlan dollármilliók a CDU* kasszájába folynak.

Elképedtem, úgyhogy Baer is észrevette.

— Ebben az esetben a népet olyan pártba édesgetik, amely politikailag visszaél a kereszténységgel. Az amerikaiaknak mélyen a zsebükbe kell nyúlniuk, hogy a választók millióit odatereljék, ahova ők szeretnék, de ahova a milliók nem akarnak menni.

Baer azután így folytatta:

— Én lelkesen dolgoztam mindaddig, amíg mindez a fasizmus és militarizmus elleni harcot szolgálta. De fokról fokra visszafordították saját fegyverünket, és küzdelmünk állítólagos célját feje tetejére állították. Pártfogásukba vették az eddig „üldözötteket”, és üldözőbe vették az antifasisztákat. A „békeharcos” fogalma egyébiránt igen bonyolulttá vált, hiszen az egységért és békéért folyó harc azzal fenyegetett, hogy nepmozgalommá növekszik. Követői is nehezen kutathatók ki, mert nincsenek szoros szervezetben. Mikor kiadták a titkos rendelkezést, hogy még a kommunistákat is megelőzve kell kiiktatni az összes békeharcost, és idő múltával börtönbe kell őket vetni, lelkiismeretemmel többé már nem tudtam összeegyeztetni a CIC-ben végzendő munkámat. Amerikai elvbarátaim óvatos segítségére révén aztán kényszerből kikötöttem az IRO-nál!

Ezután még elmagyarázta nekem, milyen tevékenységet folytat ennél az amerikai szervnél, amely a „Nemzetközi Menekültügyi szervezet” név alatt rejtőzik. Itt sem tetszik neki a dolog, mert a tulajdonképpeni visszatelepítés az amerikaiaknak nem érdeke. A barakktáborokban elszállásolt „Displaced Persons**-t (DPs) — ha erre alkalmasak — kém és diverzáns tevékenységre használják fel, a többi ott-tartózkodó férfiszemélyt pedig sötét célokra tartalékolják.

* CDU — Christliche-Demokratische Union = Keresztény Demokrata Unió.

** Displaced Persons (angol) = elhurcolt személyek.

— Az amerikaiak mindenkit felhasználnak céljaikra: zsidókat és antiszemitákat egyaránt. Nem ismernek erkölcsöt, csak a világalomra való törekvést.

— Aki egyszer felismerte e szándékaikat, erkölcsileg máris kötelezve van, hogy minden erejétől telhetőt tegyen ellenük! — válaszoltam Baernek.

— Igen, igen, holnap majd tovább beszélgetünk. Hétvégi kirándulásra elviszem önt egy ismerősömhöz a Starnbergi tó mellé. Ma pedig megmutatom önnek, hogyan terpeszkednek el München életén a GI-k.

Amerikai ejtéssel ez a rövidítés „dzsi-áj”-nak hangzik. Az angol nyelvben járatlan európai „GI”-t csinált belőle. De mindenki az amerikai közkatonát érti rajta. Ez a név körülbelül a mi bakánknak, az angol „Tommy”-nak, vagy a francia „poilu”-nek felel meg. A kezdbetűk két szóból, „general issue” erednek, ez a kifejezés körülbelül annyit jelent: kincstári gönc.

A müncheni éjszakai életből hamarosan elegendem volt. A túlszűfolt lokálokba és tánctermekekbe csak erőszakkal és könyökkel lehetett benyomakodni. Körülbelül ötven „GI”-re jutott egy német szajha, akin aztán a „nyugati keresztény kultúra” bajnokai igen hamar összeverekedtek. Miután megbeszéltük vasárnapi találkozásunkat, este tíz óra tájt Baer hazavitt csendes kis szállodámba.

Mélyen megindulva tűnődtem fekvemben e német emigráns szomorú helyzetén. Szerepéről még nem sejtettem semmit. Gondolataimból hirtelen erős zörgetés riasztott fel.

— Szabad! — kiáltottam.

— Nyissa ki azonnal az ajtót! — kiáltotta izgatottan egy hang.

— Az ajtó nyitva van — válaszoltam nyugodtan.

Óvatosan, résnyire kinyílt az ajtó, és a résen becsúszhattak egy pisztolycsővet.

— Kezeket fel! — förmedt rám egy majdnem két méter magas, polgári ruhás személy.

Míg a csoport vezetője pisztolyával sakkban tartott, négy vagy öt, bajor tájszólásban összevissza fecsegő és nem sok bizalmat keltő férfi rontott rá a szobámban fellelhető összes holmira. Kinek-kinek pontosan meg volt szabva, mit szedjen

széjjel. Tény, hogy hamarosan lekapkodták a falakról a képeket, az ablakokról a függönyöket, felgöngyölítették a szőnyegeket és ágyelöket, szétszedték az ágyat, ruháimat és minden más holmimat a legtüzetesebben megmotozták. Az átkutatott holmit a szoba egyik sarkába halomba hányták. A feltépett ablakszárnyakat ki-beacsapkodta a szél. Végül a szoba már úgy festett, mint egy zsigárus bolt bombatámadás után. Én hálóingben, feltartott kézzel álltam a szörnyű zűrzavarban, miközben a két méter magas vezető revolvere fenyegetően szegeződött mellemnek.

Hirtelen az jutott eszembe, hogyan kellett hajdanában hadnagy koromban feszes vigyázzban állni hálóingben. És most éppúgy mint akkor, kénytelen voltam nevetni...

A hosszú dühösen ordított rám:

— Letartóztatom. Ön a CIC foglya!

Hogy a hatást még fokozza, egy fényképes amerikai útlevelet dugott az orrom elé. Fogdmegjei fenyegető magatartást tanúsítottak. Megértettem: hasztalan, sőt fölöttebb veszélyes kísérlet lenne minden ellentmondás vagy éppen ellenállás.

Fel kellett öltözködnöm. Ezután a hosszú — Frey volt a neve, vagy legalábbis így hívatta magát — kocsiával egy városzéli kaszárnyába vitt. Egy nagy, csaknem üres teremben egy harminc évesnek látszó civil várt rám. Frey főnöke volt, ugyanolyan magas, de testesebb. Kimért udvariassággal Daehler néven mutatkozott be, és bocsánatot kért a kellemetlen zavarásért. Dehát szükség volt rá, hogy végre leleplezhessék ezt a „mister Baert”. Ehhez kell az én segítségem. Ugyanis az egyik legsötétebb ügynök hálójába kerültem. Ez a közlés zavarba ejtett. Megpróbáltam gondolataimat rendezni. Nem volt könnyű. Elsősorban élesen tiltakoztam a lealázó mód ellen, amivel támogatásomat megszerezni kívánták. Daehler a következőkkel okolta ezt meg:

— Azt mondtuk a szállodaszemélyzetnek és Baerneknak is, hogy ön veszedelmes emberrabló, aki Baert is keletre akarta csalni. Ily módon Baert a biztonság érzésébe ringattuk, mi pedig az ön vallomása alapján teljes nyugodtsággal rábizonyíthatjuk tettét és letartóztathatjuk.

Az egyszerű, becsületes úthoz voltam szokva, nehéz volt most beilleszkednem ebbe a csavaros gondolatmenetbe. Ismer-

tetnem kellett Baerrel való kapcsolatomat és vele folytatott beszélgetéseimet, és éjfél tájt hozzá kellett fogynom közléseim írásbafoglalásához.

Daehler nem volt megelégedve az eredménnyel:

— Ez nem elegendő Baer letartóztatásához. Ne kímélje azt a fickót. Hiszen önt nyilván amerikaellenes kémkedésre akarta rávenni!

— Elképedtem, de hangsúlyoztam, hogy semmi olyasmit nem ismerhetek el, és nem vallhatok, ami nem felel meg az igazságnak.

Ez a felfogás emberileg tisztességes ugyan, így azonban nem jutunk semmire! — És közben részvéttel és alattomos ravaszsággal vegyes mosoly suhant át Daehler ábrázatán.

Kellemetlenül érintett a dolog, kértem, hogy bocsássonak szabadon, hiszen az ügyben nincs több mondanivalóm.

Daehler kijelentette, hogy kérésemet nem teljesítheti, mert először is személyazonosságomat kell megállapítaniuk.

Hivatkoztam zónaközi útlevelemre és más személyi irataimra.

— Ezek lehetnek hamisítottak is. Isten tudja, ki rejtőzködik mögöttük, akár Walter Ulbricht egyik fia is! — mondta Daehler.

Erre a gondolatra még az arca is eltorzult. Továbbra is ragaszkodott követeléséhez: hiteles személynek kell igazolnia, hogy én valóban Petershagen, greifswaldi illetőségű volt ezredes vagyok.

Kértem, hogy hallgassák ki tanúként volt bajtársaimat és rokonaimat is, akik Nyugat-Németországban élnek. Daehler azal utasította ezt el, hogy az ügy bizalmas, magunk között kell elintézni. Az lenne a legjobb, javasolta, ha ennek a feladatnak a feleségem tenne eleget, és e célból mielőbb Nyugat-Berlinbe jöjné.

Ellenkeztem. De ünnepélyes becsületszóval megígérték, hogy feleségem, amennyiben személyi adataim az igazolás során hitelesnek bizonyulnak, velem együtt visszautazhat Greifswaldba.

Boldog voltam; hiszen most már rövidesen minden tisztázódhatik, és az ügy szerencsésen véget ér.

Már jóval elmúlt éjfél. Nagyon kimerült voltam és kértem, hogy a továbbiakat halasszuk másnapra; mert az előző éjszakán a vonaton alig aludtam valamit.

Daehler nyomatékosan lebeszélte erről, minthogy másnap reggel az újságírók betekintheznek az előző éjszakai eseményeket magába foglaló naplóba, és elolvashatnák benne letartóztatásomat. Abba pedig ők, az amerikaiak, már nem szólhatnak bele, hogy azután a német tudósítók az itt uralkodó sajtósabadság révén mit sütnének ki a napló kurta feljegyzéséből. Bizonyos, hogy a rádióban és a sajtóban azt jelentenék, hogy politikai menedékjogot kértem. Ez esetben aztán már nem mehetnék vissza, és a feleségem életveszélyes helyzetbe kerülne:

— Úgy gondolom, hogy ön ilyen felelősséget nem vehet magára! — tette hozzá képmutató komolysággal. A továbbiakban aztán udvarias, sima külsőségek között játszódott le minden. Adtak enni- és innivalót és cigarettát is.

Daehler kifogástalan németséggel így szólt:

— Lássa be kérem, hogy mi csak segíteni akarunk önnek. Ha ír a feleségének, hogy Nyugat-Berlinbe kell jönnie édesanyját ápolni, védőőrizetet biztosítunk önnek. Ez esetben be se kerül a rendőrségi naplóba. Pár napon belül minden elrendeződik, mert hiszen Baerről van szó, nem pedig önről. És végül is egy amerikai tiszt becsületszavát adta önnek. Csak egyetlenegy, az ön személyére vonatkozó kérdést intéznénk feleségéhez. De máris határoznia kell, mert különben nyilvánosságra kerül az ügy, és önnek ez nagyon kellemetlen lesz!

A kívánt levelet megírtam feleségemnek. Jelentéktelen kifogások következtében több ízben át kellett írnom, részint tintával, részint ceruzával. Ennek okát nem értettem, mégis örültem, mikor végre reggel tájt szállásomra szándékoztak kísérni.

Velem tartott Frey, a letartóztatás irányítója. Átadott egy amerikai katona-rendőri őrszobának; ez egy pincében volt elhelyezve. Az US-Army fehér és fekete bőrű katonai rendőrei üldögéltek ott, lábukon fehér lábszárvédőkkel. De láttam polgári egyéneket is, szegényes öltözékű, durva arcú embereket. Kétségkívül bennszülötteket. Frey beszállításomról elismervényt gépettetett egy kecses termetű néger nővel, majd gyorsan eltűnt.

Végigvezettek egy pincefolyosón. A folyosó végén kinyitot-

tak egy nehéz, vasveretű cellaajtót. Az őrszem a pincelyuk sötétjébe világított. Teljesen üres, köpadlós, ablaktalan helyiség volt. Tiltakoztam az ellen, hogy ily méltánytalanul helyeznek el egy védőőrizetes embert, akinek csak a személyazonosságát kell ellenőrizni. Erőszakkal akartak belökni az oduba. Megpróbáltam szembeszállni velük. Mikor teljesen összetörve és a hidegtől reszketve felébredtem, a cella szögletében feküdtem a köpadlón. A szájam vérrel volt tele. Kiverték jó néhány fogamat. A kabátom és ruhám alulról átnedvesedett. Szaglászni kezdtem. Húgyszag bűzlött. Valamelyik elődöm itt végezte el dolgát. A sötétben a fal mentén óvatosan tapogatózva felálltam, hangosan kiáltoztam és rugdostam az ajtót. Végre odajött valaki, és bajor tájszólással rámszólt, hogy maradjak csendben. Elmondtam neki, milyen helyzetben vagyok, és kértem, hogy legalább egy ülőalkalmatosságot adjanak be, de közölte, hogy az ami nem adja ki a kulcsot.

Mikor reggel végre az a bizonyos Frey úr újra értem jött, testileg és lelkileg teljesen elcsigázott voltam. Igen éles hangon tiltakoztam az éjszakai bántalmazás ellen. Panaszomat főnökénél, Daehlernél is megismételtem, aki most már Thomasnak hívatta magát. Sajnálkozott az éjszakai túlkapásokon, és vizsgálatot rendelt el. Majd megjelentek amerikai tisztek is, sajnálkozásukat fejezték ki az US-Army nevében, és elnézést kértek. A „vizsgálat” azt eredményezte, hogy kijelentették, nem amerikai katonák ragadtatták magukat az erőszakos cselekedetekre. Képmutatóan azt állították, hogy túlbuzgó németek támadtak rám.

Újra kezdődtek a kihallgatások:

— Ön vallomásában nagyon kímélte Baert; ez ésszerűtlen. Úgy látszik, mintha fedezni akarná ezt a fickót! Ez nagyon is ön ellen szól!

Újra és újra hangsúlyoztam, hogy csak az igazságot mondom, még ha számomra hátrányosan értelmezik is. Thomas, másnéven Daehler elkészönt azzal, hogy Berlinbe repül feleségemmel találkozni.

Megint kiszolgáltattak Freynek. Meglehetősen rosszul beszélt németül, és kevésbé volt értelmes mint főnöke, viszont annál gyűlölködőbb. Igen beható értesülései voltak rólam. Hogy honnan, nem sikerült kipuhatolnom. Baerrel folytatott beszél-

getéseimből nem tájékozódhatott; értesültsége ugyanis e beszélgetésen messze túl, egészen Greifswaldig és Ahlbeckig terjedt. Thomashoz hasonlóan Frey is egyre újra hangoztatta, hogy valamásaim sajnos nem voltak elégségesek Baer letartóztatásához.

Ez a nap is megerőltető kihallgatásokkal telt el. Késő este Frey megint visszavitt kvártélyomra. Előre elfogott a borzadály! Ezúttal azonban útunk a több épülettömbből álló kaszárnya udvarán fejeződött be. A kaszárnya építési módja a greifswaldiéhoz hasonlított, illetve olyan volt, mint a röviddel a második világháború előtt épített valamennyi kaszárnya. Előre örültem az ésszerűbb szállásnak — de nagyon is korán. Mert megint csak egy pincébe mentünk lefelé a lépcsőkön. Hasztalan volt, hogy tiltakoztam, és asztmámra hivatkoztam. Lent őrszem ült egy asztal mellett. Voltaképpen inkább feküdt, elterpeszkedett, és kinyújtott lábát az asztalra rakta. Angol nyelven utasításokat kapott Freytől; Frey aztán újból eltűnt elismervényével.

Megint a pincefolyosón mentünk egy darabon. A folyosó hátsó részét nehéz vasrácsos ajtó különítette el. Égett a villany. Balfelől külön boxok voltak, hasonlók az állatkerti ketrecekhez, ugyanolyan vasráccsal elzárva, mint a folyosói. A rácsok mögött amerikai katonák guggoltak, többnyire négerek. Kártyáztak, olvastak, cigarettáztak vagy már aludtak.

Belöktek egy ilyen különzárkába. Egy ágy volt odabent, takarókkal, ágynemű nélkül. Nem volt se asztal, se polc. Fent, magasan a tetőzet alatt vastag tejüvegű, keskeny vízszintes ablak volt. Kimerülten lerogytam a tábori vaságyra, és tüstént elaludtam.

Éjfél tájt motorberregésre és benzinbűzre ébredtem; kint az udvaron ugyanis autók parkoltak. A kocsik hátrafelé farolva a fal mentén helyezkedtek el, és celláinkba préselték a kipufogó gázokat a szellőztető nyílások résein. Ez éjszakáról éjszakára megisméltódott; a kaszárnyatömbben ugyanis az amerikai hadsereg tagjai részére bár és egy nagy mozi volt berendezve. A pincelevegő, ráadásul a kipufogó gázok mindenkinek nagy szenvedést okoztak, de legfőképp nekem — asztmám miatt. Ez a néhány nap majd csak eltelik mondták.

Új napra virradtam. Együtt kellett sorakoznom a fehér és fekete bőrű amerikai katonákkal. Akárcsak a regruták, vezény-

szóra — jobbra át, balra át — meneteltünk egy ór vezetésével a szomszédos épülettömbben levő ebédlőbe. Itt étkeztek a kasszárnnyába beszállásolt csapatok, váltott csoportokban. Mi egy kisebb helyiségben elkülönítve étkeztünk, de ugyanazt az ellátást kaptuk, mint a katonák. Fényűző volt minden étkezés, akár hétköznapi, akár vasárnap, akár reggel, délben vagy este. Mindenki annyit kérhetett, amennyit csak akart. Az átlagos ellátás jóval bőségesebb volt, mint egy jó polgári német családé a békeidők ünnepe napjain.

A letartóztatásban levő GI-k elmondották, hogy az ellátás odahaza Amerikában még megközelítően sem olyan bőséges, mint itt Németországban; „mert itt persze ti fizetitek!” („Ujjé! Mi a megszállási költségek terhére élünk!” — így szólt egy nyugatnémet képeslap riportja Németország megszállóinak jólétéről. A lap szóbanforgó számát elkobozták.)

Azokban a napokban, amikor a rossz levegőjű pincében tartózkodtam, leginkább a „sétát” nélkülöztem. Ez volt a neve a szabadban való háromnegyedórás mozgásnak, amely megillet minden egyes őrizetes foglyot, vagy fegyencet, még ha tíz emberélet szárad is a lelkén. Ezt a 45 perces sétát szükségesnek tartják az egészség és az élet fenntartására. Fogolytársaim, fiatal erőteljes amerikai katonák, valamennyien gyilkosok, sétálhattak. Én, a súlyosan rokkant ember egyszer s mindenkorra ki voltam zárva a sétából. Helyette „szabad” volt a „szabad világban” védőőrizetben, majd később vizsgálati fogságban, nap mint nap, saját ruhámban tisztogatni a pince latrináit. — Tilakozásaimat jegyzőkönyvbe vették. Ügyvédem felvitte az ügyet a bíróság — semmi sem változott. A CIC éppoly mindenható volt, mint a maga idejében a fasiszta GESTAPO és ugyanolyan kegyetlen is. Amerikai orvosok igazolták, hogy beteg a tüdőm, hasztalan volt minden; ki kellett engem „készíteni” testileg és lelkileg is, lent a pincében, fény nélkül, friss levegő nélkül, olvasnivaló nélkül, befecskendezésekkel és idegörlő kihallgatásokkal. A jó ellátásból nem sok örömem volt. Nemcsak fogaim hiányzottak, hanem az étvágyam is. Beteg voltam és nyomorult, mint egy kivert kutya.

Végre Thomas visszaérkezett Berlinből.

— Ön csak hálás lehet nekünk, hogy kimentettük feleségét

a vörös pokolból! Felesége azt várja öntől, hogy végre térjen észre, és maradjon itt a szabad világban. Mert ő nem akar viszszaemenni semmiképpen!

Még a szavak értelmét is alig fogtam fel. Hiszen a levelem világos volt és félreérthetetlen! Ismerle sajátjával egyező meggyőződésemet is! Először esett meg, hogy úgy láttam, mintha egy világ választana el tőle. Képességeimet meghaladja, hogy akkori gondolataimat és érzéseimet ma le tudjam írni; de annyit tudok, hogy nagyon kuszák és fájdalmasak voltak. Nem tudtam és nem akartam elhinni, de nem maradt más választásom, mint felismerni, hogy itt a CIC börtönében, az övezetháza-ron innen, hazám és feleségem között kell döntenem. De én sem hazámat elárulni, sem feleségemet elhagyni nem akartam. Anyagi előnyöket ígérgettek, így próbálták a hazám elleni és feleségem melletti döntésre csábítani. Még sohasem voltam ilyen kétségbeesett helyzetben. Mily egyszerűnek tűnt ehhez képest az 1945-ös grefswaldi döntés.

Thomas közvetítésével levelezhettem feleségemmel, leveleimet azonban olyan szigorúan cenzúrázták, hogy csak a legszükségesebből írhattam, ruhaneműről, egészségi állapotomról, az időjárásról. Minden egyebet kivágtak, vagy olvashatatlaná tettek. Így puhítottak a pincében. Csak a kínzó kihallgatások, meg a pincében végbemenő események jelentették a változatosságot.

A hosszadalmas és változó taktikával lefolytatott kihallgatásokat most már nem tudnám részletesen leírni, de a fő vonások és a módszerek ma világosabban állnak előttem, mint annak idején, mikor a CIC-nek voltam kiszolgáltatva a legnyomorúságosabb állapotban.

A módszerek...! Amit nekem kellett volna Baerről vallanom, hogy őt mint ügynököt leplezzem le, azt most ő varrta a nyakamba, és közben még képzeletét is szabadiára bocsátotta. Szemmel láthatóan terhelő tanú lett ellenem. Követeltem, hogy szembesítsenek vele. Megtagadták. Ily módon akadálytalanul vallhatta azt, amit amerikai megbízói kívántak tőle. Ugyanakkor kétségkívül az én rovásomra akarta a maga bőrét menteni.

Szigorúan tartottam magam a való tényekhez. Ez mindig a leghelyesebb, főleg olyan nehéz helyzetben, amelyben az ember már saját maga sem igazodik el. Tudatosan csak egyetlenegy

pontban tértem el a tényektől: az amerikaiak erőnek erejével tudni akarták, ki ajánlotta nekem Baert mint békeharcost. Minden okom megvolt, hogy haragudjak nyugatnémet barátomra, hiszen erre a végzetes látogatásra ő kért meg. De vajon tudatosan hamisan tájékoztattott-e? Nem tudtam elhinni. Éppen ezért eltökéltem, hogy nem szolgáltatom ki a nevét, és helyette egy kelet-berlini álszereplőt koholtam. El is hitték, mert megtalálták nálam a Kelet-Berlinben feladott táviratot. Mindazonáltal ez a kivezető út rám igen kellemetlen következményekkel járt, mert az amerikaiak e koholt „keleti övezetbeli személyhez” engem terhelő feltevéseket fűztek: „Biztosan kommunista!” — Az amerikaiaknak erre a gondolatra valósággal torkukon akadt a szó: „Talán éppenséggel egy valóságos orosz”. Újra meg újra le kellett írnom ennek az „emberbőrbe bújt bestiának” a külsejét.

Nyomorúságos állapotomban sem tudtam lemondani arról, hogy fel ne dühítsem a németül siralmasan beszélő Freyt.

— Milyen a hallása?

— Teljesen normális! — válaszoltam.

— Mondjon el mindent részletesen! — követelte Frey.

— Ezt csak egy orvos tudná — válaszoltam komoly képpel, noha tudtam, hogy Frey az illető fülét értette és nem a hallását.

Dühét alig tudta túrtőztetni. Hagytam, hadd tomboljon. Elvégre igazán nem azért jöttem Münchenbe, hogy a nyugati kultúra e keresztes lovagjának német beszéd- és értelemgyakorlatokat tartsak.

Egy napon a bírósági épületbe vittek. Az amerikai bíró azt tudakolta, mióta vagyok letartóztatásban.

— Nem tudom — válaszoltam —, mert a pincében nem lehet a napszakokat megkülönböztetni, és újságot sem kapok. Még az állatnál is rosszabbul bánnak velem! Ugyan miért?

— Na jó, na jó! De mi keresnivalója volt önnek éppen Münchenben?

— Ez német ügy.

Mister Fuller, az amerikai bíró kézlegyintéssel intézte el azt a követelésemet, hogy állítsanak német bíróság elé, minden további indokolás nélkül kimondta a letartóztatásomat és hivatalos védőül dr. Kisslinget rendelte mellém. Elvezettek.

Frey a pincében heves szemrehányásokat tett, az amerikai bírósággal szemben tanúsított tiszteletlen viselkedésemért:

— Majd meglátja, mi lesz ebből. Ilyesmit nem szoktunk zsebre vágni!

Most már minden eszköz jó volt nekik annak bizonyítására, hogy én „egészen veszedelmes kommunista” vagyok.

Soha nem tagadtam, hogy tagja vagyok a Német Nemzeti Demokrata Pártnak, hogy a Német—Szovjet Baráti Társaságban működöm, és hogy munkálkodom a Demokratikus Németország Nemzeti Frontjában. Az amerikaiak mindezt bedobták a maguk „vörös egytáljába”. Mondtam nekik, hogy az egységes, demokratikus Németországért harcolok. A potsdami egyezményben ők maguk is minden nemzet számára, a németeket is beleértve, jogosnak, sőt kötelezőnek ismerték el, hogy náciitanított és demilitarizált Németország megteremtésén munkálkodjék. Ezt nem szívesen hallották.

Az amerikaiak németek segítségével valósítják meg Nyugat-Németországban háborús politikájukat. „Németeket németek ellen kijátszani”, ezt a harci módszerüket az én esetemben is felhasználták. A kulisszák mögül egy sor kétes figurát, volt greifswaldi lakosokat táncoltattak elő, hogy ellenem terhelő vallomásokat tegyenek. Disszidensek vagy ügynökök voltak, némelyik ez is, az is. Hontalanul, létalap nélkül, amerikai házigazdáikra, illetve megbízóikra voltak szorulva, és túlon túl szolgálatkész eszközök voltak gazdáik kezében. Szégyenletes képet nyújtó, jellemtelen, erkölcsileg züllött alakok.

A fő figura Rüdiger von Hagen volt, a greifswaldi egyetem egykori gazdasági igazgatója. A háborúban ügyesen meglapult. Azt a tényt, hogy fivérét 1944. július 20-án felakasztották, a nemes Rüdiger kitűnően hasznosította: csalárd úton elismertette magát a „fasizmus áldozatának”.

Keleti pályafutását ezen az alapon kezdte meg. 1945-ben és 1946-ban benyújtott életrajzaiban szó szerint a következőket írta: „Kiképzésem éveiben felismertem társadalmunk felépítésének hibáit. Arra törekedtem, hogy szocialista szempontból egy-

szer majd élen járjak. Nemzetiszocialista hivatalokkal gyakran kerültem ellentétbe, mert én — meggyőződésem szerint — mindig az igazi szocializmust képviseltem. Már 1944 decemberében tevékeny, vezető szerepet játszottam a hiddense-i ellenálló csoportban. 1945. június 5-én a szigetet a szerzetesi birtok külföldi munkásaival együtt harc nélkül adtam át a Vörös Hadseregnek, és ily módon súlyos sorstól kíméltem meg!”

A 18 négyzetkilométer területű, katonailag nem védett, „megmentett” szigeten elterülő kolostori birtokból ez a „régii” harcos legelőször is tekintélyes birtokot kaparintott meg magának a földreform idején. Hogy azonban a munkától megkímélje becses személyét, földjét haszonbérbe adta, és így biztosított magának állandó nyaralóhelyet Hiddense-ben, a közkedvelt tengeri fürdőhelyen. Ebből származó bevételein kívül éveken át busás jövedelmet húzott a greifswaldi egyetemtől, saját autója volt, és fényűző életet élt. Röviddel letartóztatásom előtt Rüdiger von Hagen, az „érdemes szocialista” áthelyezte működése színhelyét nyugatra. Udvarias levelet írt az egyetem rektorának, dr. Beyer professzornak: „A greifswaldi adóhivatal 9267,14 német márkára rúgó, teljesen jogosulatlan összeget követel tőlem a hiddense-i újjgazda-birtokomra kivetett jövedelmiadó fejében. Ezt a követelést egy besúgó feljelentésének köszönhetem. Ilyenformán megfosztottak minden életlehetőségemtől az NDK-ban. Kiváló tiszteletem kifejezésével vagyok Magnificenciád készséges híve R. v. H.” Egyszerre most én lettem az állítólagos „besúgó”.

A következő ember, aki az én rovásomra próbálta az amerikaiaknál behízelegni magát, Blunck volt, a hajdani szénkereskedő. 1945 után a leggazdagabb greifswaldi lakosok közé tartozott. Szénüzlete virágzott; Blunck azonban valamilyen csekély vétséget követett el a gazdasági törvények ellen. Valaki felkereste és figyelmeztette őt: „Holnap letartóztatják!” Blunck bedőlt, és eltűnt. Nyugatra meneküléséről még a feleségét sem tájékoztatta.

Három az igazság, három a gázság. A szövetekezéshez harmadikul „magabiztos, szilárd léptekkel” menetelve a greifswaldi Fichtner lelkész csatlakozott. 1945-ig a fekete taláron kívül az SA barna egyenruháját is hordta. Most arra a valósággal meg-

rendítő kijelentésre vetemedett, hogy én „az ügyet a személyi érdekek elébe helyeztem”. Ez általában véve nagy dicséretnek számít. Minthogy azonban az én ügyem, a béke ügye, és nem ennek a papiruhába bújt kiérdemesült fasisztának az ügye, viselkedésem megvetendő volt az ő szemében.

A német nyomorúságnak ez a három alakja, bár sokban elütött egymástól, jellegzetes „politikai menekült” volt. Akár béke volt, akár háború, Rüdiger von Hagen mindig nagyszerűen értett hozzá, hogy kevesebbet dolgozzék, viszont jobban éljen, mint német honfitársai. Hagen a feketézők, mégpedig a meggyőződésükkel feketézők újszerű típusa. Miután a „fasizmus áldozata” címtől megfosztották és az elhallgatott adóösszeget pótlóan ki kellett volna fizetnie, inkább ellépett Nyugat-Németországba. Ott aztán az „üldözött, szegény, nemesi lovag” szerepét játszotta, hogy védelmet és támogatást találjon. — Bluncknak, ha egyáltalán megbüntetik a gazdasági törvények elleni vétségéért, legfeljebb jelentéktelen pénzbüntetéssel kellett volna számolnia. Ahhoz, hogy cselekedeteiért feleljen, túl gyáva volt, fejtetlenül cserben hagyott mindent.

Egyszerűbb volt az SA rohamlegény, Fichtner lelkész esete. Ő maradt, aki volt: fasiszta. „Magabiztos, szilárd léptekkel” menetel újból a fasisztákkal, s a maga fasiszta személyét most is a keresztény ügy elébe helyezi.

Időközben meglátogatott pincetömlöcömben dr. Kissling, a hivatalból kirendelt védőm. Emlékeztetett rá, hogy hadbiztos volt a potsdami hadosztálynál. Ezt a tiszteletet töltötte be a második világháború előtt. Nekem mint frontszolgálatos tisztnek, nem volt vele dolgom, de az akkori ezredsegédtisztet, von Bau-dissin grófot mindketten ismertük.

— Ellensúlyoznunk kell a greifswaldi menekültek vallomá-sait — közölte e beszélgetésünk közben dr. Kissling.

Azt javasoltam, hogy egykori bajtársaim közül hívassuk be tanúknak von Gablenz báró tábornokot és Weller ezredest. Mindketten évtizedek óta ismertek engem. Nyílt eszmecserében álltam velük még a háború után is. Javaslatomat dr. Kissling

helyeselte, de szeretne volna még — legalább mint erkölcsi kezezt — Baudissint is hozzávenni, és az iránt érdeklődött, milyen viszonyban álltunk annak idején. Pontosan elmondtam neki. Korban és rangban idősebb voltam Baudissinnél mégis közelebb állt hozzám, mint egyik-másik velem egyidős bajtársam. Azonkívül barátságban volt feleségem testvérbátyjával, aki ugyancsak a 9. ezred tisztje volt. Baudissin vendég volt lakodalmunkon és a sógorom esküvőjén is. Jószo mszédság révén feleségem egész családját ismerte.

Miután dr. Kissling megbeszélést folytatott a CIC-vel, újra felkeresett engem.

— Az ami-k ellenzik von Gablenz és Weller beidézését. Csak Baudissinról akarnak hallani!

— Még egy okkal több, hogy ragaszkodjam Gablenzhez és Wellerhez, és bizalmatlan legyek Baudissin iránt. Hosszas huza-vona után engedélyezték Gablenz és Weller tanúkihallgatását, és Baudissintól írásban kértek felvilágosítást. Olyan sértő választ adott, hogy dr. Kissling nekem meg se mutatta.

Dr. Kissling így vélekedett:

— Ezen ne bosszankodjék. A rendelkezésre álló tényállás ügysem elegendő egy perre.

Ezt nemcsak az én ügyvédem mondta, hanem a feleségemé is így írt.

Mivelhogy a pincebörtönben elszenvedett kínoknak nem akart vége szakadni, egy alkalommal panaszkodtam ügyvédemnek:

— Mondja kérem, voltaképpen miféle súlyos bűntényt követtem én el?

— Sajnos semmilyen — volt a sokatmondó válasz. — Ha ön egy vagon színes fémet csempészett volna, többet tehetnék az érdekében, mint ebben a politikai perben.

Frey mindig kéznél tartott egy-egy hióbbírt. hogy megfelelő pillanatban közölje velem. Most már sorra került a pártom is. Frey azt próbálta bizonyítani, hogy a párt tudatosan okozta szerencsétlenségemet:

— Értse meg hát végre, hogy meg akartak öntől szabadulni, mint kényelmetlen emlékeztetőtől! — Közben meghökkentő tájékozottságot árult el a Greifswaldban és Ahlbeckben történt dolgokról. Nem mondta meg, hogy honnan szerezte ismereteit, cinikusan és diadalmaskodva tette hozzá: Az ön NDPD-je ki-zárta önt soraiból!

— Hálásan köszönöm önnek — válaszoltam. Mikor megrökönyödve és hitetlenül rámnézett, még hozzátettem: — Most már tudom ugyanis, hogy ön hazudik! — Dühöngve „harmad-fokú kihallgatással” fenyegetett meg és kirohant.

E fenyegetés megijesztett, akaratlanul is megtapogattam ki-vert fogaim helyét.

Frey a dühtől rákvörösén jött vissza főnökétől, Daehlertől, felkapott egy széket és fenyegetően emelte fel. Azt hittem, ütött utolsó órám. Magánkívül vágta földhöz a széket, hogy csak úgy reccsent és ezt bömbölte:

— A kihallgatás módja nem változik!

Adassék tisztelet annak, akit a tisztelet megillet. Thomas úgy döntött tehát, hogy ne verjenek. Csak később tudtam meg, hogy a CIC-vallatások történetében szokatlan kivételt tett ve-lem. Thomas azonban a testieknél sokkal keményebb ütésekkel tartogatott számomra. Egyszer egy levelet hozott be; a boríté-kon azonnal megismertem feleségem kezevonását. Szívem he-sebben vert. Thomas nagy körülményesen és halálosan komoly arcot vágva gépírásos ívet húzott ki a borítékból és olvasni kezdte: „Mondja meg a férjemnek, hogy abban az esetben, ha kitart elhatározása mellett, hogy visszatér az úgynevezett Né-met Demokratikus Köztársaságba, én szilárdan elhatároztam: elválok tőle!”

Kértem, hogy én is elolvashassam a levelet. Thomas ezt megtagadta. Mikor megint lent voltam a pincében, a szívem még mindig sajgott. Először még gondolkodni sem tudtam. Kí-nos töprengés után végül is elaludtam.

Nem volt nyugalmam. Kínzó álmok gyötörtek. Vagy nem álom volt? Nem ült-e valóban egy fekete emberalak az ágyam szélén, fehér fogait vicsorítva: „Hallgass csak ide, papa!”

Elakadt a lélegzetem. Tapogatóztam. Csakugyan egy óriási néger volt. „Papa, papa” — így nevezett engem! Nem volt elég

a saját keszermem, még osszam meg vele az övét is, segítsek neki, hogy el tudja viselni! Sorsa megrendítő volt. A háborúban lelkiismeretesen végrehajtotta fehér bőru amerikai urainak parancsait. Durva szemléletességgel adta elő: „Riccs, reccs, fejet le!” És közben, félig ittasan a gégém után kapkodott. Kivert a veríték. Mint a megszálló csapatok katonája, meghódított egy „fehér kisasszonyt”. A második gyerek világrajötte után feleségül akarta venni. Ezt megakadályozandó, hazaküldték. Amerikába érve azonban nem szállt le a hajóról, hanem mint potyautas, az éhhalállal küszködve, visszatért Európába, és tüstént kisgyermekai anyjához sietett. Éjszaka osont be hozzá, és ott találta ágyában; aludt. Elakadt a szava, húzott egyet egy sörösflaskából, majd odanyújtotta nekem. Innom kellett, hogy meg ne bántsam. Elakadt a lélegzete, szemefehérje szinte világított szurokfekete ábrázatában: „Az én fehér kisasszonyom nem egyedül aludt!” És hatalmas ütésre lendítette a sörösüveget. Sajgó szúrást éreztem megint a szívem táján. Fel akartam ug-rani. A néger azonban leszorított. Küszködött a szavakkal. Fog-sora félelmetesen csillogott. Nagy nehezen elhebegte, hogy csak meg akarta mutatni nekem, hogyan verte agyon „fehér kis-asszonya” elrablóját. Most aztán gyilkossággal és szökéssel vádolták. Tragikus éleetsorsa volt ennek a négernek.

Végét járta erőm, másnap orvost kértem. Megjelent nálam a pincében egy polgári ruhás ember. Rövid vizsgálat után, komolyan így szólt:

— Azonnal kezeltetnie kell magát, a szívverése kihagy.

Németül beszélt és megkérdezte, mióta vagyok már itt ebben a pincében.

— November 10-e óta!

— Azaz több mint négy hete! Lehetetlenség!

Aztán sietve eltávozott. Nem tudtam sem enni, sem inni. Segítség helyett Frey jött, a CIC embere, és elvitt egy amerikai katonatorvoshoz. Állapotommal ő sem volt megelégedve. Frey EKG-vizsgálatot kívánt, mivel szívbántalmakról panaszkodtam. Az orvos úgy vélte, hogy rosszullétem oka nem a szív, hanem a tüdő.

— Tehát ön hazudott! — ez volt Freynek, a CIC alkalmazottjának végkövetkeztetése.

Állapotomra való tekintet nélkül kihallgatásra vitt, amelyen Thomas is részt vett.

— Először Greifswaldot árulta el, most meg tulajdon feleségét is el akarja árulni. Pedig milyen jó dolga lehetne!

Hogy az árulást ízletessé tegyék, rózsás színekkel ecsetelték, milyen előnyök várnak rám, ha nyugaton maradok. Újra és újra tiltakoztam az ellen, hogy feleségemet az adott becsületszó ellenére kihallgatják, és Nyugat-Berlinben fogva tartják.

— Ilyesmit egy amerikai tisztől nem vártam. Ezek Gestapo- és gengszter-módszerek — mondtam.

Éles támadásaimon felbosszankodva, számomra fölötté sokatmondó felelet szaladt ki a főnök száján:

— Nem gondoltuk, hogy a felesége ugyanolyan rózsaszínű, mint ön!

Agyamban most egyszerre világosság gyulladt. Teljes kimerültségemre hivatkozva gondolkodási időt kértem. A pincetömlőben mindenekelőtt az elmulasztott alvást igyekeztem pótolni. Végre megint szilárd talajt éreztem a talpam alatt. Hosszú idő után először aludtam mélyen és nyugodtan.

Másnap azon az ellentmondáson tépelődtem, amely a két állítás között mutatkozott; a feleségem politikai menedékjogot kért, sőt még el is akar válni tőlem, mindamellett javíthatatlanul „rózsaszínű”. Ezt a kifejezést igen kedvelték az amerikaiak, és rám vonatkoztatva folyton súlyos szemrehányásként alkalmazták. Az igazat szólva, sosem hittem feleségem állítólagos nyugatra-menekülésében; most már azonban nem voltak kétségeim, hogy hazudtak nekem, és szörnyű játékot űztek velem. És ha ugyanígy tettek feleségemmel is? Szinte beleszédültem ebbe a gondolatba.

Eltökéltem, hogy most már az orruknál fogva vezetem ezeket az urakat. De miképpen? Most igazán elkelt volna egy jó tanács, beszélni azonban nem tudtam senkivel sem.

— Gyere, papa, igyál! — És már ott is ült az én fekete bőrű barátom, és telesírta a fejemet, hogy az ő „szegény fehér kisasszonya” most teljesen egyedül van a kicsi gyerekekkel. Büszkélkedve mutogatta a jelentős összegekről szóló postautalványokat; a pénzösszegeket zsoldjából küldte a nőnek. De ha majd elítélik, nem küldhet pénzt, és mi lesz akkor?

— A szegény fehér kisasszony éhezni fog a négy gyerekével együtt!

Megkérdeztem, vajon miért beszél négyről. De igazat mondott: mert a nőnek már mástól is volt kettő.

A néger megragadta ezt az alkalmat, hogy választottjának testi, lelki és erkölcsi jótulajdonságait magasztalja.

Óvatosan tudakoltam, vajon a „fehér kisasszony” többi gyereke fehérbőrű-e.

Ugyanazzal a komolysággal, ahogyan előzőleg adta elő az egész szerelmi és gyilkossági tragédiát, válaszolta:

— Nem, mind tarka!

Így tudtam meg egyet-mást jó néhány megszálló katona tragikus esetéről. Segíteni nem tudtam. Éppen elég gondot okozott a saját tragédiám. Éjjel-nappal csak azon tépelődtem, hogyan szabadulhatnak ki az amerikai vámpír karmai közül.

•

A CIC tévútra vezetésére kieszeltem egy tervet. Most már elég hosszú ideje inaskodtam az amerikai titkos szolgálatnál, a „Counter Intelligence Corps”-nál. Kiinduló pontul dr. Kissling „színes fémjét” akartam felhasználni. Ennek az igen keresett ritka cikknek és csempészárúnak, mint üzérkedési tárgynak abban az időben keleten és nyugaton egyaránt magas volt az árfolyama. Egyszer, mikor az alkalmat kedvezőnek láttam, a pincebörtönben megkérdeztem Freyt:

— Mondja meg kérem végre, voltaképpen miféle bűncselekményt követtem el, hogy így bánnak itt velem? Se embert nem öltem, se színes fémet nem csempészttem!

Frey akaratlanul kibökte:

— Ön szembehelyezkedett velünk!

A rajtaütés sikerült.

— Én Németországban hazám egységéért és a békéért harcolok — tettem hozzá.

— Békéről nem lehet szó — robbant ki Freyből. Dühödten toporzékolt.

— Ahá, szóval így vagyunk!

Ez a félhangos, de nagyon komolyan ejtett megjegyzésem,

meghökkenett. Szavakat keresgélt, és hogy enyhítse a dolgot, hozzáfűzte:

— Legalábbis addig, amíg bárhol a világon még fennáll a gonosztevő rendszer!

Így ugrott ki a nyúl a „világ rendőrének” bokrából. És ez a bokorból kiugratott „veszedelmes vadállat” vörös volt. Hallgattunk.

Eltökéltem, hogy ma tovább megyek ezen az úton. Amióta feleségemet „rózsaszínűnek” nevezték, biztosabban álltam a lábamon, és főként vállalkozóbb kedvű lettem.

— Azt gondoltam, hogy ön végre észre tért — kezdte újra Frey.

— Észre is tértem — válaszoltam Freynek azzal a szándékkal, hogy továbbra is félrevezetem.

Mint a gyerek, nem tudta elrejtteni meglepetését. Félig örvendve, félig hitetlenül pillantott rám.

— Tehát?

— Feleségem mellett döntöttem!

Megkönnyebbülten lélegzett fel, azt hitte ugyanis, hogy végre elérte célját. Hogy mintegy megerősítsen abban, hogy a döntésem helyes és magától értetődő, elismételte a már gyakran elmondott szavakat.

— Önt a pártja különben is elárulta és eladta, sőt tartományi tanácsosi, tisztségétől is megfosztotta. Származása és műveltsége alapján ön, s még inkább a felesége, úgyis idetartozik a nyugathoz. Itt ön nyugodtan és kényelmesen élhet az ezredesi nyugdíjból!

De aztán hirtelen türelmetlen lett; „sikere” szemmel láthatóan arra készítette, hogy a főnökéhez siessen. Még megajándékozott a Münchener Merkur két példányával. Ez a lap politikailag a katolikus centrum jobbszárnyát képviselte.

Mikor újból magamra maradtam a pincében, mindenféle aggályok ébredtek bennem. — „Bárcsak sikerülne” — mondtam magamban. De a hangulatom nem volt már nyomott, inkább egy csinytevő kópé örömét éreztem. A legfontosabbnak azt tartottam, hogy — ha csak sejtetve is — tudtul adjam feleségemnek a valóságos helyzetet. Eddig még minden ez irányú kísérletem csődöt mondott. A pillanatnyi helyzet azonban az eddi-

gieknél kedvezőbb volt. Tűnődtem és töprengtem. Végre egy ötletem támadt. Tüstént nekiláttam levelet írni feleségemnek.

A közelgő tél ürügyén különféle gazdasági és háztartási utasítást adtam; gondoskodjék téli ruhaneműről, fűtőanyagról és más effélékről. Közben mintegy odavetőleg megjegyeztem: „...és mindenekelőtt ne feledkezzél meg kifizetni a tűzbiztosítási díjat!” Ennek a mondatnak kellett utalni arra, hogy én semmiképpen sem szándékozom magam mögött felégetni a házamba vezető hidat. A levelet nem kaptam vissza; tehát átcsúszott a cenzúrán. Most már csak egy dolog volt kérdéses: a tűzbiztosításból pattanó szikra világosságot gyűjt-e majd, és sikerül-e a feleségemnek ugyanolyan ravaszul az orruknál fogva vezetni az amikat, legalábbis addig, amíg a per véget ér? Izgalmas napok virradtak rám.

Miként várható volt, csakhamar újra Daehler elé vezettek. Ő már sokkal óvatosabb és rendszeresebb volt, mint helyetese, Frey. Úgyesen azzal kezdte, hogy nagyon sok bánattól óvtam volna meg magamat és feleségemet, ha rögtön így döntök, és politikai menedéket kérek.

— Nekünk meg kevesebb munkát adott volna. Most már minden sokkal nehezebb. Eddigi magatartása alapján úgy írtam le önt feletteseimnek, mint a vörös pestis javíthatatlan áldozatát!

Figyelmesen nézett rám:

— Most hát várjuk öntől jóakarátának bizonyítékát!

Hallgattam.

— De hát már jó barátok vagyunk, és nem akarjuk helyzetét szükségtelenül megnehezíteni. Ha egy-két rádióelőadást tart pártjáról és a Nemzeti Frontról, ez elegendő!

Mikor tiltakozva elutasítottam, higgadtan és jóakarattal mondta:

— Ezt is nyugodtan meg fogja gondolni! — ezzel eltávozott.

Az „enfant terrible” Frey aztán még hozzátette, hogy az efféle előadásokat igen jól megfizetik.

— És gondoljon legalább a feleségére!

Többet gondoltam rá, mint ahogy Frey sejthette: megért-e majd? Vajon éppúgy becsapták és megcsalták-e, mint engem? Bizonyára, mert másképp nem is lehetett. Most minden a tűz-

biztosításon múltott. Már kinevettem magamat, hogy mit forgatok a fejemben.

Megint fordulat következett, gyorsabban, mint vártam. Frey megjelent, arcát düh torzította. Izgalmában alig tudott szólni:

— Levele jött a feleségétől, Greifswaldból! — hadarta.

Frey valóban nem volt diplomata! A kétszeres portójú vastag levelet dühösen az asztalra csapta. A szikra tehát gyújtott. Olvastam és olvastam a kézírásos levelet, boldogság és megváltás sugárzott belőle. A feleségem tehát ugyanúgy mint én, gyötrődve várta az ügy ilyenén tisztázódását. Frey dühöngésével nem törődtem. Alig is figyeltem rá. Mondanivalójának már csak egyetlenegy, folyton visszatérő fordulatára emlékszem még: — „Ön olyan, akár egy kígyó! Mikor már azt hiszi az ember, hogy elkapta, megint csak kisiklik a kezünkből!” És hatalmas mancsával nagyot markolt a levegőbe.

A pincetömlőben megint nehéz napok következtek. A CIC most már védtelenül kiszolgáltatott, szabad prédának tekintett, és rám uszította még fogolytársaimat is. Noha a népség folyton változott, a fekete bőrűek mégis egyformán barátságos indulattal viseltettek irányomban. A pince mélyén töltött elviselhetetlenül hosszú idő részvétet váltott ki bennük és pártomat fogták, amikor egy letartóztatott ami-őrmester tettelegesen bántalmazott. A CIC persze mindig újabb és újabb támadásokat eszelt ki. „Egészségem megvédése érdekében” szaporábban alkalmazták az injekciós tűt.

Egy napon felvezettek a CIC-kaszárnya első emeletére; ott még sosem jártam ez ideig. Minden porcikám fájdalmas görcsbe rándult, ahogy a „harmadfokúra” gondoltam. Ettől az iszonyatos érzéstől nem szabadultam meg még akkor sem, mikor beléptem egy nagy terembe. Thomason és Frey-on kívül még néhány más személy is tartózkodott ott, akiket nem ismertem. Minden tekintet feszült figyelemmel szegeződött rám. Nem szólt senki. Félelmetesen nyomasztó csend ült a teremben.

Egyszerre csak egy hang hallatszott. A beszélőt nem lehe-

tett látni, mégis az volt az érzésem, hogy a hangot már hallottam egyszer. Ekkor megpillantottam a hangszórót is fenn a sarokban. Onnan szólt a hang: „Nehéz szívvel teszem vallomáso-mat, hiszen Petershagen úr az első perctől kezdve rokonszenves volt nekem. De kötelességem, hogy megmondjan a tiszta igazságot!”

Megrémültem. Baer hangja volt! Kikapcsolták a hangszórót, a jelenlevők diadalmasan nevettek, én persze nem.

— Hajlandó-e végre mindenre kiterjedő vallomást tenni, vagy még a saját hangját is akarja hallani?

„Máris szereztem önnek állást. És nem a legrosszabbat. Így hát békében élhet, és a békéért küzdhet és dolgozhat!” — hal-latszott felém teljesen idegenül a hangszóróból.

Megint megszakították:

— Mondta-e ezt vagy sem?

— Igen, mondtam! A hang azonban nem az én hangom.

De már ismét bekapcsolták a hangszórót. A továbbiakhoz éppoly kevésbé tudtam hozzászólni, mint az ezeregy éjszaka meséihez. Erélyesen követeltem, hogy szembesítsenek Baerrel, hogy szemtől szembe cáfoljam meg hazudozásait. Elutasították. Én viszont elutasítottam e furcsa „bizonyító eszköz” elismerését.

— Kígyó! — sziszegte Frey.

Végül megfenyegettek még a „hazugságdetektor” készülékkel. Ezt a holmit még nevről sem ismertem. A kihallgatandó személyt elektromos áramkörbe kapcsolják be, akárcsak az EKG-felvételnél. Egy készülék, a detektor, feljegyez minden kilengést. Állítólag ezek a kilengések különösen erősek és jellegzetesek, ha a vizsgált személy nem mond igazat. Rögtön kijelentettem, hogy alávetem magam a különleges eljárásnak. De nini, a hazugságmérőt most éppúgy elvetették, mint azt a követelésemet, hogy szembesítsenek a hazugság mestereivel, Baerrel, von Hagennel és cimboráikkal. Viszont folyton azt tárták elébem, hogy a legsúlyosabb büntetésre számíthatok. A „miért” kérdésemet üres szólammal ütötték el: „Jól tudja ön, mit követelt el; súlyosabb az, mint egy gyilkosság!”

Az állásról szóló ajánlatot ugyanis, melyet sürgető segélykérésre vittem el Münchenbe Baerne, most már emberrablásra való előkészületnek értelmezték. És hogy a „földi igazságszol-

gáztatás" elől ki ne vonhassam magamat, elvették borotvapengéimet, sőt még a cipőmből is kihúzták a fűzőt. Gépiesen át akartam adni erős bőr-övemet, ezt azonban nálam hagyták. Félreérthetetlen felszólítás. Nem, ezt a szívességet nektek, „keresztény kultúra hordozóinak”, nem teszem meg, de főleg másoknak nem okozok ilyen szomorúságot!

Hazámtól, otthonomtól távol, cipőfűző nélkül és borotválatlanul így csoszogtam fel és alá, és toporogtam körbe a CIC pincetömlőcében megviselt öltönyömben és felmostam fekete és fehér bőrű gyilkosok latrináit, szurkáltak a fecskendőtűvel, és vártam perem tárgyalására. A vádiratot már kézbesítették. No természetesen, a szabályszerű formákra mindig sokat adtak az amerikaiak!

A vádiratot a megszállási határozmányok alapján készítették, az irat felzete és hátoldala csak angol nyelvű volt, a szöveg angol és német nyelvű. A vád alapjául a Szövetséges Hatalmak Főbizottsága 14. törvényének 2. cikkelye szolgált.

Azzal vádoltak, hogy 1951. július 19-én és 1951. november 9-én Münchenben, Németországban, olyan cselekménnyel és magatartással vétkeztem, amely a Német Demokratikus Köztársaság Nemzeti Frontját, a Szövetséges Fegyveres Erők érdekeivel ellenségesen szemben álló csoportot támogatta, pártolta és segítette, amikor ugyanis összeköttetésbe léptem egy bizonyos Ernst Baerrel és nevezettet megpróbáltam rábeszélni, hogy bocsássa magát rendelkezésére a Német Demokratikus Köztársaság Nemzeti Frontjának segítőtársul, hogy ily módon a Szövetséges Fegyveres Erők érdekei ellen fejtsen ki működést. Ha lúd, legyen kövér, mondták magukban, és hozzávették még a megszállási határozmányok 14. törvénye 2. cikkelyének 3. pontját, és a Baertől nyert közlések veszélyességét hangsúlyozták: „... melyeknek továbbadása a megszálló hatóságok vagy a megszálló fegyveres erők biztonságára és érdekeire előreláthatóan hátrányos lenne”.

A pincében karácsony előtti hangulat uralkodott. A foglyok feltűnően jókedvűek voltak. Fekete bőrű fogolytársaim elmond-

ták, mi minden lesz, és hogy mi is részt veszünk az ünnepségeken. A jó hangulat igazi oka azonban egészen más volt. Meglátogathatta és vigasztalhatta őket egy amerikai ügyvéd. Közölte velük: a német lakosságra való tekintettel súlyos büntetéseket mérnek rájuk, esetleg még halálbüntetést is, hogy az újságok megírassák: „Az amerikai megszálló hadsereg egyik katonáját egy taxisoffőr meggyilkolása miatt”, vagy „egy német nő megerőszakolása és megölése miatt halálra ítélték.” De aztán hamarosan kegyelmet kapnak, és egy-két éven belül megint szabadok lesznek; hiszen áldozataik csak németek. Mindezt kísérteties éjszakai látogatásaik során árulták el nekem a fekete GI-k, és valamelyest újra megbékéltek amerikai kényuraikkal. Én persze egyáltalán nem voltam karácsonyi hangulatban. Egyetlen kívánságom az volt, hogy végre kiszabaduljak a gyilkos pincéből.

— Az ön ügye végérvényesen lezárult. Rontani már nem ronthat rajta. De hogy kijuthasson a pincéből, alá kell írnia a zárójegyzőkönyvet. A per lefolyására ez már nem lesz hatással. — Nyomatékos hangon, komoly arccal mondta ezt maga a főnök, Thomas — és e pillanatban valóban őszintének látszott.

Elkészítették az úgynevezett zárójegyzőkönyvet, és én testben, lélekben megtörve és meggyötörve aláírtam.

Thomas, másnéven Daehler, zsákmányával diadalmasan elvonult. Most ébredtem csak tudatára, hogy helytelenül cselekedtem, de már alig is érdekelt. Egészségem annyira leromlott, hogy most már minden mindegy volt. Barátom nevét viszont nem árultam el. Ez engem büszke elégtétellel, a CIC-et viszont tehetetlen dühvel töltötte el.

Az utolsó kenetet Freytől kaptam meg:

— Ha a bíróság előtt is úgy védekezik mint eddig, a bíró a legsúlyosabb büntetést szabja ki. Még most is minden öntől függ — fejezte be sokatmondóan.

De minthogy a felkínált kétes értékű szabadságot nem akartam elfogadni, magamra vontam a CIC engesztelhetetlen gyűlöletét.

A kecsegtetőnek hirdetett karácsonyi ünnepen már a stadelheimi német börtönben ültem, nem messze a CIC-kaszárnyától. Átszállításom új lelki megrázkódtatásokkal járt. Mindamel-

lett fellélegzettem. A cellának áttetsző üveglablaka volt, amely a napvilágot is áttersztette.

És most már nekem is kijárt, mint minden rabnak, a napi 45 perces séta az udvaron. Noha a szűk, kietlen börtönudvaron folyton csak körbe-körbe jártunk, mélyeket szippantva élveztem a friss téli levegőt. Még a szűkös börtönkoszt is jobban ízlett, mint a megszállási költségek terhére tálalt bőséges amerikai diner-k.

Német börtönben ültem tehát, és amerikai terrorperrel néztem szembe. A tárgyalást 1952. január 14-ére tűzték ki és — úgy mondták — legalább nyolc napig tart majd. Vajon mire kell ennyi idő? Hiszen tanúként csak a két hajdani tiszt, von Gablenz és Weller jelennek meg. Milyen jó lenne, ha feleségem melletttem lehetne e nehéz napokban!

Valamennyi szakértő jogász, akár keleti volt, akár nyugati, azt jósolta a feleségemnek, hogy a per felmentéssel, vagy legfeljebb háromhavi fogházzal fog zárulni. Én nem tudtam ennyire derűlátó lenni, hiszen ismertem már az amerikaiak politikai hisztériáját.

Egy még a fogságom elején történt eset nem ment ki a fejemből. A pince foglyait, orvosi vizsgálatra kísérték egy nagy katonai kórházba. A kórház irodájában felvették személyi adatainkat, és az ellenünk emelt vádat is. A gyilkosságot vagy a kettős gyilkosságot éppoly közönyösen gépelték, mint a születési helyet és évet. Mikor én kerültem sorra, és elhangzott a válasz: „politikai fogoly”, hirtelen elhallgattak az írógépek, és minden szem rémülettel meredt rám. Ebbe a nyomasztó csöndbe hisztérikusan visított bele az egyik doktornő: „Is he communist?” — A helyzet oly válságosnak tűnt, hogy az értem felelős CIC-tisztviselő szükségesnek látta lecsillapítani a felizgatott kedélyeket.

Ez után az élmény után kétkedve néztem a tárgyalás elé. Egyelőre csak azt tehettem, hogy vegyes érzelmekkel várom a német börtönben az amerikai igazságszolgáltatást. Öröömre szolgált, hogy a fegyőrök rokonszenveztek velem.

Látogatóm is akadt; a látogatót a katolikus őrmester tévesen „főtisztelendősége látogatja meg önt” szavakkal jelentette be. Gondolni persze az evangélikus lelkészt gondolta. Örültem, hogy

olyan emberrel beszélhetek, aki hivatása és elhivatottsága révén megérti majd ügyem igazát. Ezzel kezdtem a beszélgetést, és máris kátyuba jutottunk. Ennek az intézeti lelkésznek nem sok érzéke volt az „e földön béke” eszméje iránt. Égnek emelt ököllel nem tizenkét, nem is huszonnégy, hanem legkevesebb ötven hadosztályt követelt a fegyverkezés megindítására. Le voltam sújtva. Így még nem hallottam német lelkészt, a második világháború után beszélni.

Otthonunktól távol sohasem kellemes karácsonyt ünnepelni, de ártatlanul fogságba vetve, ezekben a napokban különösen keserűnek érzi az ember a cella magányát.

Szomorúan járkáltam fel és alá, részvéttel és aggodalommal telve gondoltam feleségemre. Hirtelen — léptek a cellafolyosón?! A magányban az ember akaratlanul is fülel minden neszre. A léptek az én cellám előtt szűntek meg! Kulcscsörgés. Lassan csikorogva feltárult a súlyos cellaajtó, és egy fegyőr lépett be. Kétoldalt kipúposodó köpenye szinte eltorzította alakját — és máris szitkozódni kezdett. Csak jobban megértettem volna a bajor tájszólást! Szemében azonban huncut jóindulat csillogott. Értésemre adta, hogy jóféle kis „pakkocskát” kaptam a feleségemtől, csupa tiltott holmi, és ezért ő nagy veszedelembé került.

— Hogyhogy?

Feleletképpen szótlanul, de ragyogó ábrázattal, hasas pálinkás flaskát húzott ki köpönyege egyik zsebéből, a másikból meg egyéb tiltott csemegéket, és ezzel visszanyerte rendes alakját. Jó szíve indította arra, hogy súlyosan vétsen hivatali kötelessége ellen. Így ünnepeltük együtt a karácsonyt a szűk cellában. Meséltünk egymásnak életünkről, tettünkről-vettünkről. Az őrmester továbbszolgáló volt és a tizenkét év leteltével, sok hajdani tényleges altiszthez hasonlóan a büntetésvégrehajtó intézmények szolgálatába lépett, és egyúttal kényszerűen a náci-pártba is. Ezért aztán 1945-ben lakolnia kellett, akárcsak a többi kishűnek. Most a restauráció és az újrafelfegyverzés szellemében felvették fegyőrnek „próbaidőre.” A döntés létkérdés volt minden egyes próbaidős jelöltnek és megint csak az „állampárt-hoz”, Bajorországban tehát a Keresztény Szociális Unióhoz való

tartozás volt mérvadó. Ezt most még félreérthetetlenebbül köölték velük, mint a „Harmadik Birodalomban”.

— Annak idején szívesen mentünk az NSDAP-be. Mint katonák nem politizáltunk, de természetesen nemzeti érzelműek voltunk. A mi szemünkben, a kisemberek szemében az NSDAP megfelelő pártnak tűnt.

Felvilágosításra irányuló szándékom teljesen feleslegesnek bizonyult. Időközben teljesen tisztába jött az óriási népcsalással.

— Most hát bűnbánó bűnösökként a CSU*-ban kötötünk ki!

Bánatosan és kétségbeesetten csóválta fejét:

— Azok után, amiket átéltem, nem hiszek többé a fekete csuhásoknak, és nem is bízom bennük. Nézze csak meg a mi intézeti lelkészünket! — Közben az ajtó felé pillantott, és aggodalmasan fülelt.

— Meglátogatott — mondtam. — Ha nem mint papi férfiút jelentették volna be, megesküdtem volna mindenre, ami szent, hogy mint volt katonatisztet most Blank hivatalába vették fel toborzónak a propaganda osztályra.

A fegyőr oldalát fogta nevéteben, súlyos kulcskötege csörrent, ahogy az ágyra dobta. Aztán egyszerre elkomolyodott, és hivatalos hangon kérdezte:

— Hát ezt tudta az ezredes úr?!

— Mit?

— Hát, hogy az evangélikus lelkész csakugyan tényleges tiszt volt. Nem változott, csak a mundérja!

— Na és maga, vajon újra ezen a téves úton akar menetelni? — kérdeztem.

— Az istállóját neki, hát mit tegyek? — és belemarkolt üstökébe.

Lármát, kiáltozást, dörömbölést hallottunk, riadtan figyeltünk; mert a beszélgetés hevében úgyszólván teljesen megfélekedtünk környezetünkről. Helyzetünk nem volt veszélytelen. A fegyőr sietve felkapta kulcsköteget, és kipillantott az ajtón. Elmenőben még azt mondta:

— Egy pillanat, a 404-ben a DP már megint dühöng.

* CSU — Christlich-Soziale Union = Keresztény Szociális Unió.

Mikor kisvártatva visszajött, az épületben már minden elcsendesedett:

— Ezek a DP-k, nyomorult flótások, tisztára zsákutcában vannak. Gyökértelenül zülленek a táborokban, bűnözőkké válnak, és megtöltik a nyugatnémet fogházakat. Aki hajlandó belépni az EVG*-hadseregbe, vagy annak előfutárscapataiba, az amerikai és más munkacapat-alakulatokba, azt kieresztik, de többnyire hamar visszakerül.

Még nagyon sokat beszéltem hazámról, az „odaátról”, mert igen tévesen volt tájékozódva.

— Ha felköthetnék azt a néhány háborús uszítót, akkor a világon mindenki nyugodtan ihatná a sörét! — fejezte be beszélgetésünket.

A maradék pálinkát még gyorsan beleöntötte a szájosó-poharamba, fogta az üres flaskát, és sietve odébbállt.

Másnap felhívtak a sétáról. Az ilyesmi többnyire nem jelent jót. Már is szájról szájra járt, hogy „hipis” volt.

Egy idegen fegyőr cipelt magával a cellámba, felcsapta az ajtót, és bajor tájszólásban ordította:

— Magánál pálinka van! — És rámutatott félig töltött szájosó-poharamra. — Hát hun vagyunk? Nem búcsú ez kérem!

Bajoros handabandázása mögött felismertem a jóindulat hangsúlyát. Ezen felbátorodva tréfásan megjegyeztem, hogy a poharamban levő barna folyadék gurgulázni való orvosság.

— Gurgulyázni! A' csak a jó dolog! — És mosolyogva szimatolta a „gyógyszert”. Úgy látszik ismerte. Greifswaldi gyógyfüves pálinka volt, feleségem küldte. Összekacsintottunk. Óvatosan kipislogott az ajtón, a folyosón végig. Aztán bevallotta, hogy nemcsak esetemről, hanem az egész pálinkahistóriáról is tud. Azt tanácsolta, hogy rögtön vegyem be az orvosságot, ez a legokosabb mindenki szempontjából. Még becsmérő megjegyzést tett az amikra és módszereikre, és odébbállt. A séta befejeződött, a foglyok nagy zajjal tértek vissza celláikba.

A fegyőrök viselkedése jólesett, és önbizalmat öntött belém. Ezek a kiszolgált öreg katonák és egyszerű emberek nem akartak se fasizmust, se háborút, és magukat Hitler és megbízói áldo-

* EVG — Europäische Verteidigungsgemeinschaft = Európai Védelmi Közösség.

zatának érezték. Az iszonyatos élmények és a büntettek hatására sokan őszinte szükségből a valláshoz fordultak. Ezt bizonyos politikai erők ügyesen kihasználták. A CSU-ban gyűjtöték össze a háború és fasizmus kiábrándultjait, és megint befogták őket szekerük elé. Mindegy volt nekik, vajon hívők-e vagy hitetlenek. De ha meginogtak, a „létkérdés” többé-kevésbé hatásosan segített.

„Eszi, nem eszi, nem kap mást!”

Hát igen, mi már láttunk ilyen karámot. De az akkor valahogyan más volt; a vezetők annak idején hazardjátékosok voltak. Most azonban jámbor keresztények oltalmának örvendhetünk, a bűncselekmények nem ismétlődhetnek meg — sok jóhiszemű ember gondolkodott így.

*

Séta közben csak kettesével volt szabad járnunk, de a sétatársat lehetett cserélni. A mi osztályunkon csaknem kizárólag vizsgálati foglyokat őriztek, köztük dörzsölt fickókat, visszaeső bűnözőket, minden fortélyban jártasakat. Ezek mindenkinek előre megmondták büntetése mértékét, és csak ritkán tévedtek. A per folyamán tanúsítandó viselkedésre értékes ötleteket is adtak. Tapasztalataik szerint az amiknál legjobb kilátásai voltak a fiatal bűnözőknek, autótolvajoknak, amerikai cigarettával és kávéval csempészkedőknek, call-girl felhajtóknak, azaz selyemfiúknak és más effajta munkakerülő csőcseléknek. — „Azt kell mondanod, hogy be akarsz állni az EVG-hadseregbe, és emiatt nem vállaltál melót, és a várakozás következtében és hibádon kívül jutottál nehéz anyagi helyzetbe. Akkor aztán minden oké! Nem lesz semmi zűröd. És ha nagyon vastag balhét kanalaztál ki, akkor a forma kedvéért egypár évecskét rádsóznak az amik, de felfüggesztik azt is. Szívhatod hát a szabad levegőt. És aztán még mindig meggondolhatod magad, hogy az amerikai hóhem fickók komiszkenyerére fanyalodsz-e, vagy tovább melózol a saját szakálladra!”

De amikor ezek a „jogtudósok” az én büntettemről hallottak, elkomolyodtak: „Hűha, ez átkozottul rohadt ügy! Itt csak

egy segít: gyökerestül, tövestül tűzre dobni a béke olajágát és átnyergelni az EVG-hez. Máskülönben sötéten látom a jövőt!”

Beszédüket telitűzdelték amerikai—angol szómorzsákkal. Ezt persze mintegy magukkal hozták a közös eszmények.

„Mindenesetre sipirc a keleti omnibuszból, mert különben menthetetlenül elveszett!”

A börtönben egyébként szokásos illemszabályoktól eltérően engem mindig önöztek, és udvariasan viselkedtek irányomban.

Egyik napon, a séta közben kellemesen érintett egy új ember megjelenése. Ez a mintegy negyven esztendő, jól öltözött férfi több alkalommal cserélte sétapartnerét, és így hozzám is eljutott. Egyik vezető lap szerkesztőjeként mutatkozott be. A laphoz és a bajor tartomány-gyűléshez panaszok érkeztek a Stadelheimban uralkodó állapotokról, a rossz bánásmódról és ellátásról. Fontosnak tartotta állásfoglalásomat. Közöltem vele, hogy engem a CIC-pincéből, a fény és levegő nélküli tömlőcből, szállítottak ide át, és itt úgyszólván üdülök, de készséggel tájékoztatom az amerikaiaktól elszenvedett bántalmakról.

— Ezzel nem mond semmi újat, de teljesen kizárt dolog, hogy erről akár csak egy szó is megjelenhessen a sajtóban!

Mivel ez ideig hittem egy bizonyos mérvű nyugati sajtósza-badságban, a nyugatnémet újságíró nyílt megállapításai egy kicsit megleptek.

Egy alkalommal odasettenkedett hozzám egy besúgó is. Bár e tekintetben csak kevés tapasztalatom volt, rögtön átláttam túlságosan otromba játékán. Azt állította, hogy ő maga is „politikai”, és ugyanakkor gyanúsan jól volt értesülve az én ügyemről. Minden átmenet nélkül arról a barátomról érdeklődött, aki Baert figyelmembe ajánlotta. Minthogy szabadulása közvetlenül küszöbön áll — így szólt a mese —, rögtön utána le akarja lep-lezni az illetőt, mint árulót és mint balsorsom vétkes okozóját. Az amerikaiak tehát még mindig sötétben tapogatóztak. Ennek örültem.

1952. január 14-én kezdődött meg tárgyalásom, és átszállítottak a müncheni rendőrségi fogházba. Ott bedugtak egy tömeg-zárkába. A kétemeletes priccseken körülbelül 30 ember feküdt, heringek módjára. Hideg volt. — „Mit akar itt voltaképpen, hiszen ez itt a hurokra került csavargók zárkája. Minden vád-

lottinak joga van pertárgyalása idejére nyugalmat és pihenést követelni!" — oktattak ki. Ez új dolog volt számomra. Kértem a fegyőrt, hogy helyezzenek el egy különzárkában.

„Természetesen, tévedés volt, elnézést kérünk!" — Állandóan ilyen vagy effajta válaszokat kaptam. De aztán hiábavaló volt minden, az ügy valahol elsikkadt, míg egyszer valaki kibőkte az igazat: „Az amik parancsolták meg, hogy ide rakjuk be magát!"

Ebben a tömegistállóban nem volt nyugság se éjjel, se nappal. Az egészségügyi viszonyokról jobb nem is beszélni. A zárka olyan volt, mint egy galambdúc, főként éjszaka. Az utcán összeszedett fickókat mind idedobták a „csavargó-gyűjtőbe". A részek itt folytatták garázdálkodásukat, átkozódtak, hogy jogtalanul tartóztatták le őket, és szidták a bánásmódot.

Farsang ideje járta, és özönével tódult be a nép. Minden „szaporulat" először is elmesélte esetét, és az némelykor nem volt híjával a komikumnak. Egy fiatalember a „Wies'n"-en, így nevezik a müncheni nagybúcsút, tört nyert. Egy ami a fiatalember kezéről le akarta csapni a babáját. Ezért hát engedély nélküli fegyverviselés miatt a katonai rendőrséggel elfogatta a fiút. A fiatalember megpróbált ellenszegülni, ennek következtében nálunk kötött ki, nyakkendő és gallér nélkül, rettenetesen összeverve. Kereskedőtanonc volt, hatósági közegekkel még sohasem került összeütközésbe. Fejét rázogatva, újra meg újra kiveret fogainak helyét tapogatta, éppúgy mint annak idején én, és letépett nyakkendőjét és gallérját kereste. Neki is más volt az elképzelése az amerikai felszabadítókról. — „Az amik a maguk módján még a kicsikédet is kikészítik" — nevetett rosszindulatúan az egész banda. A fiatalember azonban esküdött a kislányra.

„A német hűség manapság nagyon olcsó lett! De hát ez nem is csoda! Hiszen odafent az előkelőségek példát mutatnak. Vilmosnak, a volt német trónörökösnek a lánya a háború után a dollárok kedvéért egy amerikai katonával meglépett Texasba."

Még sokáig tárgyalták maró gúnnyal, s valósággal ízekre szedve az egykori trónörökös legbensőbb családi ügyeit. Nagybán folyt a duma a gyűjtőben, de meg kell hagyni, bajtársias módon.

Perem tárgyalása január 14-én kezdődött az Igazságügyi Palotában. Párhuzamos tárgyalások folytak még ott olyan bűnözők ellen, akiket előírás szerint különzárkába tettek. Ezekkel kellett a csavargó-gyűjtőben töltött gyötrelmes éjszaka után reggelként felsorakoznom az alsó folyosón. Az elosztás után párosával megbilincseltek bennünket, és a „zöld Marival”* az Igazságügyi Palotába vittek. Újra gyűjtőcellába zártak, ott kellett várakozni az elővezetésre. A zárkából csak rövid útunk volt a folyosón át a tárgyalóteremig. Mégis minden egyes alkalommal megbilincseltek. Mindent megpróbáltak, hogy megalázzanak, és a perre megtörjenek.

A tárgyalóteremben előbb csak a CIC képviselőit láttam, élükön természetesen Thomasszal, másnéven Daehlerrel és Frey-jel. Majd megjelent dr. Noggl főállamügyész, mögötte dr. Bauer, az amerikai szolgálatban álló „német” államügyész. A hivatali segéderők fiatal amerikai lányok, meg egy tolmácsnő, már ott ültek asztalaiknál. A vádlottak padján kellett helyet foglalnom, mellettem dr. Kissling, a hivatalból kijelölt védő. Egyszerre vezényszó hangzott. Mindenki felállt: Fuller, az amerikai bíró jelent meg, talárba öltözve. Magas ülésén teljesen egyedül trónolt; ülnökök nem voltak. Elintézték a formaságokat, azután tanúvallomásra hívtak fel és megeskettek. Mint ismeretes a német perrendtartás szerint a vádlottakat nem esketik meg; az amerikaiaknál azonban a vádlottat formailag a tanúkkal egyenrangúnak tekintik, és már eleve megesketik.

Azzal kezdtem, hogy tiltakoztam az engem ért bántalmazások miatt. Dr. Noggl felugrott és óvást emelt az általam használt „pincelyuk” megnevezés ellen, hiszen „our boys” — a mi fiainkat is — e kifejezésen az amerikai gyilkosokat értette — ott helyezik el. Voltaképpen az első éjszakai húgyos pincelyukról szóltam és nem a negyven napos állandó jellegű kvártélyról. Azután panaszt tettem, hogy negyven napon át megvonták tőlem a sétát, és hogy betegségekre egyáltalán nem voltak tekintettel. Ennek azt vetették ellene, hogy hiszen engem állandóan injekcióztak, és gyógyszereket is kaptam. Az ügyvéd óvatos kifejezésekkel kételyeit fejezte ki a titokzatos injekciókkal szemben, és

rámutatott az ellentmondásra, hogy állítólag drága penicillin injekciókkal kezeltek, másfelől azonban megfosztottak fénytől és levegőtől.

A CIC emberei egy szóval se mentek bele ennek taglalásába: „A vádlott hálát adhat istennek, hogy a mi kezünkbe került és nem a szovjet övezet állambiztonsági szolgálatának kezébe.” Ráműtattam arra, hogy szovjet hadifogságban négy esztendő alatt egyetlenegyszer sem bántalmaztak, hanem mindig kifogástalanul bántak velem, jöllehet ez ország lerohanásában nekem is részem volt. Itt, Németországban pedig mint német, a német egységért és békéért küzdöttem.

— No jó, erre még rátérünk!

— Egyáltalán mi értelme van ennek a pernek, hiszen vele kapcsolatban Frey határozottan megfenyegetett: „Ha védekezik, a bíró a legnagyobb büntetést szabja ki. Ha azonban mindent elismer és megmondja, amit tudni akarunk, szabadon bocsátjuk!”

A bíró ez ideig hallgatott. Ösztövé, kis termetű emberke volt, arca szigorú, mogorva, de értelmet sugárzó.

— Elegendő alkalma lesz még önnek, hogy megnyerje a bíróság rokonszenvét! — ez volt a válasza.

— Nem rokonszenvről van szó, hanem jogról! És a jogot megvonták tőlem és durván megsértették! — feleltem.

Az ügyvéd rámutatott, hogy pincében tartásom ellen beterveztett tiltakozásait bírói jegyzőkönyvbe vették. És noha megígérték kínos helyzetem megváltoztatását, mégsem teljesítették.

Védőm állításait esküvel erősítettem meg.

A CIC kérdezetlenül közbeszólt. Thomas, másnéven Daehler kijelentette, hogy nekem még túl jó dolgom is volt, a kapott jó ellátást egyáltalán nem érdemeltem meg.

A bíró kapva kapott a szón, és megkérdezte tőlem, milyen volt az élelmezés.

— Egészen kitűnő! De sokat nem értem vele, mert enni nemigen tudtam.

Ügyvédem határozottan tiltakozott az ellen, hogy engem súlyosan beteg állapotomban hamis zsaroló ígéretekkel kihallgatásra és zárójegyzők"nyvezésre kényszerítettek, tehát ez a jegyzőkönyv már ezért sem érvényes. Követelte, hogy idézzék meg az orvost, aki a pincében aznap reggel megvizsgált. A CIC vi-

szont a katonaorvosához ragaszkodott, aki kevéssel azután vizsgált meg. Mind a kettőt beidézték másnapra.

Ezután a szovjet hadifogságból visszatértemet követő eseményekről kellett beszélnem. Mikor el akartam mondani véleményemet von Hagen úr kapcsolatairól, megtiltották. Ez a „nemeslovag” az amerikaiak szemében tabu volt, mivelhogy az ilyen fajtájú ember megvásárolható és mindenre kapható.

A következő tárgyalási nap az orvosok jegyében zajlott le. Csak itt tudtam meg, hogy az az orvos, aki annak idején a pincében megvizsgált, német volt. Dr. Rosenthalnak hívták. A CIC terrorja ellenére kitartott akkori orvosi szakvéleménye mellett: szívgyöngeség; erről tüzetesen be is számolt. Az amerikai katonaorvos higgadtan és tárgyilagosan hasonló véleményt fejtett ki. Ekkor a CIC igen élesen újra közbelépett. Hivatkozva az EKG-vizsgálatra, arra kényszerítették a fiatal amerikai katona-orvost, ismerje el, hogy a panaszolt tünetek túlnyomórészt asztmatikusak voltak. Az ügyvéd még megkockáztatta azt a megjegyzést, hogy hiszen minden beteg tévedhet fájdalmai és bajai okában, a két orvos azonban világosan betegséget állapított meg. Frey, a CIC embere közbekiáltott: — „Régi háborús betegségek!” — A betegséget tehát akaratlanul is elismerte.

Dehát az erre vonatkozó döntést régen meghozták, akárcsak az ítéletet. Nem az orvosok döntöttek, hanem a bíró, a CIC meghosszabbított árnyéka: a szóban levő napon teljesen kihallgatható állapotban voltam. Az ekkor kizsarolt zárójegyzőkönyvet a bíró érvényes bizonyító anyagul fogadta el.

Beszólitották Baert. Krétafehér arccal foglalt helyet a tanúpadban. Hiába próbáltam a szeme közé nézni; kerülte tekintetemet. Halk akadozó hangon tette meg tanúvallomását.

Ismét bizonygatta, akárcsak a hangszalagon, mennyire rokonszenves vagyok neki. Ügyvédem engedélyt kért, hogy kérdéseket intézhessen Baerhez:

— Mister Baer, ön nem tett semminő feljelentést a vádlott, a keleti zónából érkezett látogatója ellen?

— Nem!

A CIC ezt a tényt már megerősítette. Ügyvédem újabb kérdést intézett:

— De mint a CIC egykori tagja, vagyis mint szakember, mégiscsak kötelezve volt ilyen feljelentést tenni?

A megesketett Baer gondolkodás nélkül válaszolta:

— Nem volt rá okom, mert beszélgetéseink teljesen ártalmatlanok voltak.

A bíró még zordabb arcot vágott. A CIC képviselői zavartan mocorogtak, egyik sem mert rámnézni.

Az ügyvéd megállapította:

— Baerne, az egyetlen terhelő tanúnak ez a kijelentése a vádat teljesen semmivé tette!

A lélegzetfójtó csendben a bíró hangja recsegett bele. A tolmácsnő közvetítette:

— A bíróság dönti majd el, hogy mi ártalmatlan és mi nem!

Összenéztünk ügyvédemmel. Mind a ketten megdöbbenünk. Félreérthetetlenebbül nem is lehetett volna megmondani, hogy a tények mit sem számítanak, hanem csakis a politikai cél dönti el sorsomat. Ez kétségkívül abban állt, hogy mindenki számára, elsősorban a volt tisztek és katonák számára elrettentő példával szolgáljanak, ha netán még valaki a jövőben Nyugat-Németországban az egységért és békéért merészkednék síkra szállni.

Gyorsan szünetet rendeltek el. A bíró szobájából egy körülbelül harminc éves nő jött ki, egyenest felém tartva:

— Nyugaton mégiscsak jobb az élet, mint a „vasfüggöny mögött”. Ezt el kell ismernie önnek is!

— Nem állíthatom. Nekem sokkal jobb dolgom volt a „vasfüggöny mögött”, mint itt.

Ezzel beszélgetésünk máris véget ért; még e döntő pillanatban sem voltam hajlandó engedményt tenni, még taktikai okból sem.

A tárgyalás folytatását a következő napra tűzték ki. Ügyvédem kérte, hogy fél órával később jelenhessen meg, két külföldi cég szerződéskötését már régen hitelesítenie kellett volna. Mint-hogy új tanúkat jelentettek be, addig fel lehetne venni személyi adataikat, míg meg nem érkeznek.

— Önnek éppoly pontosan itt kell lennie, mint nekem! — követelte dr. Noggl főállamügyész.

Dr. Kissling azonban Fuller bíróhoz intézte kérését, hiszen a tárgyaláson voltaképpen ő elnökölt. Ezért újból hozzá fordult:

— Tekintetes bíróság, a szóban forgó ügyben milliós tételről van szó!

Fuller bíró helyett megint dr. Noggl süvöltötte a választ:

— Ez lehetséges! Itt azonban többről van szó! — És gyűlölködő pillantást vetett rám.

Az egyébként oly tartózkodó védőm emelt hangon mondta:

— Még soha, egy perben sem bántak velem ilyen rosszindulatúan, mint most Petershagen ezredes ügyében!

— Holnap reggel pontosan kilenc órakor itt legyen, vagy egyáltalán nem szükséges eljönnie! — volt dr. Noggl végső szava. Védőmmel szemben ilyen hangot engedett meg magának a főállamügyész!

Elhangzott a felállásra felszólító vezényszó. A bíró távozott a tereméből.

Teljesen kimerült állapotban megint a zsványokkal bilincseltek össze, így szállítottak vissza és dobtak be a gyűjtőbe, ahol egy pernyi nyugalom sem volt. Fájt a szívem, hörögve szedtem a lélegzetet. Fullasztott a bűzös levegő, mégis ki akartam tartani. Csak vége legyen ennek a szörnyű komédiának!

Másnap pontosan, mint az új tanúk, ügyvédem, Kissling doktor is ott topogott. Nem akarta kockára tenni az amiknál betöltött állását. No persze: *Eszi, nem eszi, nem kap mást!*

A személyi adatok felvételének vége-hossza nem volt. Dr. Kissling vöröslött a dühtől.

— Már rég elintéztem volna a szerződést! — mormogta dühösen felém, mintha én lettem volna oka kudarcának.

Az új tanúkihallgatások értelme teljesen rejtélyes volt. E rejtélyes műveletet dr. Bauer irányította. A tanúk átlagos szintű bajor városi tisztviselők lehettek.

— Mi dolga volt önnek velük? — mormogta doktor Kissling szemrehányóan.

Ezt magam sem tudtam. Teljes sötétségben tapogatóztam. Bauer doktor úr, amerikai szolgálatban, a közismert német alapossággal magabiztosan tört céljára. A tisztviselőknek azt kellett volna esküvel vallaniuk, hogy az övezetközi útlevelem hamis. De dr. Bauert, aki szövetségi köztársasági állampolgár volt és amerikai módra gondolkozott, az a nagy meglepetés érte, hogy ezek a népből származó emberek valóban németek voltak. Esküvel

vallották, hogy a nevemre kiállított útleveél minden részletében valódi, beleértve a tartományi főnök aláírását is.

Dr. Bauer odasúgta, hogy talán mégiscsak hamis az az aláírás.

— Feltétlenül valódinak tartom! — válaszolta szilárdan a gunzenhauseni tartományi hivatal egyik törzsökös bajorja.

A meglehetősen fiatal államügyész csalódottan dadogott, modern technikai eszközökről, grafológusokról és egyebekről, és aggodalmasan tekintgetett közben amerikai főnökére és kenyéradó gazdájára. A becsületes bajor hivatalnokokat hosszas huzavona után, neheztelve bocsátották el. Megint fagyos volt a légkör, mert doktor Bauer balekfogása balfogásnak bizonyult.

Von Gablenz báró tábornok és Weller ezredes, a két tanúként megidézett egykori bajtársam már napok óta várakozott. Megbilincselve, mindig előttük vezettek el a folyosón. Ügyvédem közvetítésével felkértem őket, vegyenek részt a tárgyaláson, ahelyett hogy odakint a folyosón álldogálnak. A CIC azonban nem engedélyezte, hogy belépjenek a „nyilvános tárgyalásra”. Egy szóval kirakatper hallgatóság nélkül, mert a CIC fenyegetései ellenére a „szabad világban” mégiscsak védekezni merészkedtem. Kissling továbbította bajtársaimhoz frissítőkre, főleg gyümölcsre vonatkozó kérésemet. Rögtön narancsot, citromot és cukorkát vásároltak, és a CIC tanácsára leadták a rendőrségi fogdában. Minden zsvány, mindaddig míg el nem ítélték őket, megkapta csomagját. Én sohasem kaptam meg bajtársaim küldeményét. A CIC képmutatóan megígérte, hogy a frissítőket átadják, aztán sötét úton-módon mégis eltüntette őket. Minden eszközt felhasználtak, hogy megtörjék vagy csökkentseék ellenálló erőmet.

Új tárgyalási nap kezdődött. Bajtársaim még mindig a folyosón álltak és vártak. Megint el kellett vonulnom előttük, némán és bilincsbe verve. Újból tanúkat ráncigáltak elő, nem is ismertem őket, megidézésük rejtélyes volt: egyenruhás hivatalnokok, postások és vasutasok. Az ügyvéd megint kérdően tekintett rám, és én újra csak vállvonogatva suttoghattam: „Fogalmam sincs!”

A rendező újra dr. Bauer volt. Fontoskodva cikázott ide-oda. Becipeltek egy nagy halom csomagot. Külsőre teljesen egyformák, akkurátusan csomagolva, rendesen átkötve.

A magam és Kissling doktor meglepetésére megint a tanúpadra szólítottak, figyelmeztettek, mint máskor, az eskü szentségének jelentőségére és más effélére. Dr. Bauer megkérdezte, vajon a 150-es számú vonattal érkeztem-e. Ezt természetesen nem tudhattam. Körülményes részletességgel megállapították, hogy 1951. november 8-án 14 óra 49 perckor indultam el a berlini Keleti-pályaudvarról.

„Is that correctly?” — kérdezte tőlem dr. Bauer, a törölmetszett „német”.

A tolmácsnő unottan közvetítette:

— Megfelel ez a valóságnak?

— Természetesen. Soha mást nem állítottam.

— Eszerint ön a 150-es számú vonattal érkezett. — Dr. Bauer gyerekarcáról csak úgy sugárzott az önelégültség.

— Köszönöm, vádlott, ez elegendő! — E szavakkal, egy győztes arckifejezésével bocsátott el a tanúpadból.

Most a postahivatalnok került sorra. Szegény ember izgalmaiban alig tudott beszélni. Újra kezdődött ugyanaz a komédia a vonatszámmal, satöbbi. Német alapossággal folyt le minden, amerikai júdáspénzért. A postahivatalnok a 150-es számú vonaton teljesített szolgálatot. A postát rendezte. Ünnepeyesen megesküdött rá, hogy a titokzatos csomagok éjjel 12 órakor Probstzellánál, mikor az övezethatárra ért a vonat, már bent voltak a postakocsiban.

— Rögtön gyanúsnak tünnek nekem, mert mind egyforma volt, és a keleti övezetből származtak.

Dr. Bauer diadalittasan összefoglalta, hogy eskü alatt bizonyult be, hogy a csomagok azon az éjjelen, azzal a 150-es számú vonattal kerültek át a határon, amelyen én is utaztam. És most ez a furcsa dr. jur. Bauer a csomagok tartalmával kezdett foglalkozni. Mindegyik a Nemzeti Front Népi Tanácsától közreadott Fehér Könyvet tartalmazta. Dr. Bauer ünnepeyes hangon felolvasta a könyv címét: „Fehér Könyv a Nyugat-Németországban folytatott amerikai—angol beavatkozási politikáról és a német imperializmus felélesztéséről.”

— A legaljasabb és legsúlyosabb támadások az amerikaiak németországi politikája ellen! — kiáltott közbe maró éllel dr. Noggl főállamügyész.

Dr. Bauer örömeiben, hogy német földije ellen folytatott harca sikerrel járt, diadalmaskodva kérdezte:

— Vádlott, mi a mendanivalója?

Eskü alatt csakis azt vallhattam, hogy teljesen ismeretlen előttem a Nemzeti Frontnak ez az új kiadású Fehér Könyve, és a küldeményhez semmi közöm. A bosszús doktor Kissling követelte, hogy bontsák ki valamennyi csomagot, mert nem bizonyult be, hogy mindegyik ugyanazt tartalmazza.

Dr. Noggl főállamügyész az ellenem indított eljárást az 1945 óta eltelt idő legnagyobb és legfontosabb politikai perének minősítette. Ehhez a nagyzoló állításhoz mérve a per lefolytatását valósággal szőrszálhasogatásnak éreztem.

Dr. Bauer abbahagyta az ugrabugrálást, nem igyekezett már elkapni amerikai főnöke elismerő pillantását, hanem ide-oda lapozgatott a Fehér Könyvben, hogy még a kiadás időpontját is felhasználhassa ellenem. Hasztalan. Olyan csend volt, hogy még a légy zümmögését is meg lehetett hallani. Csak a kétségbeesett államügyész ideges lapozgatása hallatszott.

Az amerikai perrendtartással ellentétben megkérdeztem, nem kaphatnék-e egy példányt a Fehér Könyvből, hogy legalább megismerjem ezt a „veszedelmes olvasmányt”. Kérelmemen fagyos hallgatással siklottak át. A tárgyalást elnapolták.

A következő tárgyalási napon végre kihallgatták Gablenzet és Wellert. Személyi adataik felvétele után mind a kettőt megeskették a tanúpadban. Azt vallották, hogy élénk politikai eszmecserél folytattak velem, levélben és élőszóban egyaránt. Weller-től megkérdezték, mit tud politikai meggyőződésemről. Megfontoltan és az igazsághoz híven válaszolta, hogy az NDPD-nek és a Nemzeti Frontnak vagyok meggyőződéses híve.

— Egyszóval forradalmár! — mondta a bíró élesen.

Weller válaszában hangsúlyozta, hogy én békés módszerekért és célokért szálltam síkra. A bíró elégedetlenül piszkálódott tovább:

— Vajon szóba hozott-e a vádlott katonai kérdéseket?

— Nem, csakis politikaiakat, mindenekelőtt a béke és az egység kérdését!

A bíró töprengett, majd az ügyiratokba pillantott:

— Ön csaknem három évtizede áll barátságban a vádlottal, és egy ezredben szolgált vele. Szerették-e ott a vádlottat, vagy voltak-e ellenségei?

— Mindenki szerette, tudomásom szerint nem voltak ellenségei!

Von Gablenz kihallgatásánál fontos volt az a körülmény, hogy felesége Washingtonban volt hivatalos küldetésben.

A bíró tudni kívánta, hogy érdeklődtem-e e tény iránt. Gablenz tagadó választ adott.

— Tett-e a vádlott egyéb olyan kérdéseket, amelyek a kémkedés gyanúját kelthetnék?

A mindig heves vérmérsékletű tábornok önkéntelenül a fejéhez kapott:

— Soha!

A CIC már jól tudta, miért nem akarta e két fontos tanú kihallgatását, és most már én is tudtam. Gablenz éppoly régen ismert engem, mint Weller. Megkérdezték tőle, milyen viszonyban voltam a többi tiszttel. Válaszában volt némi fenntartás. Kissé bonyolultan fogalmazta meg, de tartalmára mégis pontosan emlékszem:

— Petershagen olyan kedveltségnek örvendett bajtársai körében, hogy a kivételek megleptek.

A bíró idegesen lapozgatta az iratokat és olvasgatta őket. „Baudissin”, derengett most bennem.

A két tanúnak, von Gablenz tábornoknak és Weller ezredesnek a kihallgatása tehát az amerikai perrendezés szempontjából hiábavaló erőlködésnek bizonyult.

A következő napon keresztkérdéseknek vetettek alá. Így írta elő az amerikai perrendtartás. A vádlott e kihallgatási módnál csakis igennel vagy nemmel felelhet, ha külön fel nem szólítják részletesebb válaszra. A védő meghatározott időn belül szintén tehet fel kérdéseket.

Védőm figyelmeztetett, hogy feleségem és von Hagen megemlítését a CIC megtiltotta. Ennek okán egész éjjel álmatlanul tépelődtem. Nyilvánvalóan a szennyes kettősjáték felfe-

dezésétől tartottak, melyet a CIC feleségemmel és velem űzött. Ilyképpen a fenyegetőzéseken, zsarolásokon kívül még tilalmak is gátoltak védekezésemben, nem beszélve teljes kimerültségemről. Dr. Bauer a kérdéseket reggeltől estig a mindig egyformán hangzó „Is that correctly?” befejezéssel tette fel.

Természetesen igaz volt, hogy segítettem megszervezni az NDPD-t Greifswaldban, hogy tagja voltam a Német—Szovjet Baráti Társaság körzeti vezetőségének és a Nemzeti Front országos választmányának is. Persze, hogy aláírtam a zárójegyzőkönyvet; de milyen körülmények között, és milyen nyomásra. Az igen-nem korlátai megakadályoztak, hogy mindezt elmondjam. És „it was correctly”, hogy nem neveztem meg barátomat, és hogy ehhez a legvadabb találgatásokat fűzték. Persze, hogy átadtam Greifswaldot a Vörös Hadseregnek. Mindebből levonták a végkövetkeztetést: Petershagen volt ezredes kommunista. Helyzetemen mitsem javítottam azzal a megjegyzésemmel, hogy az Egyesült Államok szövetségben állt a Szovjetunióval. Ez alkalommal újból összetűztem a törtető dr. Bauerrel. Megmondtam, hogy az igen és nem között végtelen sok árnyalat van, különösen az ő alattomos csapdát állító kérdéseinél. Elpirult akárcsak egy szűzleány; de szomorú bátorságát állandóan élesztgették azok az apró cédulák, amelyeket a CIC csúsztatott át neki. Ennek a politikai kirakatpernek valódi mozgatója az amerikai titkos szolgálat volt. Uralkodott bírón és államügyészen. Sokban emlékeztetett a német fasizmusra, a Gestapo-uralomra. Ügyvédem világosan bebizonyította, hogy Baer hamis tanúvallomást tett, és több ízben ellentmondásokba bonyolódott. Emelt hangon mondta: — Baer csak egyszer mondott igazat, ugyanis: „A beszélgetések teljesen ártalmatlannak voltak!” — De nem történt semmi se, noha a bizonyított hamis eskü miatt az államügyésznek be kellett volna avatkoznia. A hamis eskünek tanúk útján való bizonyítására be-terjesztett indítványokat elutasították.

A szigorú tilalom ellenére, hogy feleségemet megemlítsen, megkíséreltem rámutatni a szörnyű fondorlatra és a becsületszó megszégésére. Próbálkozásom jeges elutasításba ütközött. De kiderült az is, hogy nem rendelkezem a szük-

séges lelkiezővel. Első ízben tört meg a hangom, mióta ez a borzalmas macska-egér-játék megkezdődött.

Maga dr. Noggl főállamügyész tartotta a többórás záróvadásbeszédet. Hadarva és izgatottan beszélt. Úgynevezett bűncselekményről alig esett szó, politikáról annál több. Alaposan védelmébe vette az amerikai „felszabadítási politikát”, a béke politikáját gyalázkodva, „kommunista világveszélynek” minősítette. Különösen az NDPD-t vette célba. Dr. Noggl veszélyesnek, sőt bűncselekményben vétkesnek ábrázolta a pártot, mert fortélyos ravaszsággal álcázza magát, és a polgárságot a vörös rendszernek akarja megnyerni. Ezt a rózsaszín szervezetet építettem fel sajnálatos sikerrel Greifswaldban, és a Nemzeti Front megbízásából Nyugat-Németországba is behurcoltam bomlasztó forradalmi tevékenységemet és eszméimet. Nem félrevezetett vagyok, hanem fölöttébb veszedelmes félrevezető. Eddig még nem tapasztalt arcátlan vakmerőséggel fejtettem ki politikai munkát Nyugat-Németországban. Ha sikerült volna megnyernem Erns Baert, akkor ez a Szövetséges Haderők biztonságára 1945 óta a legnagyobb csapás lett volna. Az állásfelajánlás a szovjet övezetre jellemző aljas emberrablási kísérlet. — „Senkit sem árult el a háttérben irányítók közül! Hát nem elegendő bizonyíték ez a vádlott veszedelmes és kónok voltára?” — Egész életében olyan állásokat töltött be, amelyek lehetővé tették számára a dolgok magasabb szempontú megítélését. Elégge értelmes is, hogy a vörös rendszer gonosztevő voltát felismerje. Ehelyett pártja mellett tesz hitet még ma is, és rendületlenül híve a keleti politikának, amely az egész keresztény-nyugati kultúrát pusztulással fenyegeti.

— Mi 1945-ben nem riadtunk vissza attól, hogy hazafiakat és hősöket akasszunk fel, és ma sem szabad visszariadnunk attól, hogy teljes szigorral bánjunk el politikai ellenfeleinkkel. Nem enyhítő körülmény, hogy a vádlott a vakságig elfogult, hogy részben idealizmusból cselekedett. Éppen ellenkezőleg, ez csak növeli veszélyességét, és minket fokozott éberségre kötelez küzdelmünkben. Ezzel tartozunk nagy feladatunknak, melyet isten és a történelem ránk bízott!

Az amerikai tolmácsnő fáradtságára hivatkozva, szünetet kért. Beszéltem az ügyvédekkel, de nem sok reménnyel ke-

csegtetett. E fejtegetések után most már tökéletesen világos volt, hogy nem jogi értelemben vett igazságszolgáltatás folyik, hanem politikai jellegű ítélethozatal.

Zárószavában Kissling doktor még egyszer rámutatott a sok, főként Baer vallomásában meglevő, kiderítetlen ellentmondásra. Pedig Baer az egyetlen terhelő tanú. Ezzel szemben a vádlott egyetlen alkalommal sem került ellentmondásba, erélyesen tagadta Baer vallomását a döntő pontokban.

— És vajon büntetendő cselekményül lehet-e a vádlottnak felróni, hogy az NDPD tagja, vagy hogy a Nemzeti Front érdekében tevékenykedik? Ebben kételkedem! Nyugat-Németországban e két szervezet egyike sincs betiltva. Még a Német Kommunista Párt* is alkotó része nyugati demokráciánknak. Kommunista alkalmazottak fizetést kapnak a szövetségi köztársaságtól, egyszóval az állam szolgálatában állnak. És még ha feltételeznők is, hogy az NDPD-t és a Nemzeti Frontot kommunista irányítás befolyásolja, akkor sem büntethető senki, aki e szervezetekhez tartozik, vagy érdekükben munkálkodik, mindaddig, amíg maga a kommunista párt sincs betiltva Nyugat-Németországban. A vádlottnak felrótt vakmerősége pedig éppen azt bizonyítja, hogy lelkesen tisztá és hogy bízott a nyugati világ demokratikus szabadságjogaiban, és meg volt győződve arról, hogy cselekedetei nem büntetendők.

Higgadtan és meggyőzően beszélt. Befejezésül enyhe ítéletet kért. Nagyon csalódtam; mert érvelése alapján tulajdonképpen felmentésemet kellett volna kérnie. Végül az utolsó szó jogán én beszéltem. Újra világosan hitet tettem politikai céljaim és cselekedeteim mellett, visszautasítottam azonhan minden vádat, mert az enyémhez hasonló magatartás meggyőződésem szerint a kettéosztottság mai helyzetében minden német joga, sőt kötelessége volna. Az én ügyem ennél fogva tisztán német ügy. Bebizonyult, hogy a Szövetséges Fegyveres Erők iránt nem érdeklődtem; ezt a két tiszt is esküvel erősítette.

— Világosan kitűnt, hogy Baer nem szavahihető. Önök

* Azóta Adenauerék betiltották. (A ford. megj.)

maguk jellemezték veszedelmes, kétes elemnek, és az én segítségével akarták őt leleplezni. El sem tudom képzelni, hogy ötvenesztendő, feddhetetlen ember létemre áldozatául kell esem ennek az ügynöknek és besúgónak.

Az amerikaiak némán és elutasító arckifejezéssel fogadták szavaimat. A bíró január 22-ére tűzte ki az ítélethirdetést. Közben volt a hétvége, ezt megint Stadelheimban töltöttem. Nagyon megviseltek a nézőközönség nélküli látványos pernek ezek a napjai és a csavargók gyűjtőjében töltött éjszakák. Betegségem észrevehetően súlyosbodott. Éjjel-nappal gyötört az a tudat, hogy tehetetlen vagyok a nyugati megszállókkal szemben, és gyötört jövőm bizonytalansága is.

Midőn 1952. január 22-én megbilincselve mint mindig, bevezettek a tárgyalóterembe, egészen más kép tárult elém: a kirakatpernek most első ízben nézőközönsége is volt! A bíró cinikusan utalt arra, hogy ebben a fontos perben mindent különös alaposággal vizsgáltak meg és derítettek fel. A bíróság nyolc napon át, reggeltől estig működött. Dr. Noggl főállamügyész többórás vádbeszédben foglalta össze e munka eredményeit. A bíróság — ezen a CIC-től láthatatlanul irányított, egyedül ügyködő Fuller bírót kell érteni — arra a meggyőződésre jutott, hogy a vád értelmében a Szövetségesek Főbizottságának 14. törvénye alapján bűnös vagyok két pontban. Tehát felhívja a főállamügyészt, tegye meg javaslatát a büntetés mérvére. Nyolc napon át volt módomban megfigyelni a főállamügyészt. Mindig öntudattól duzzadt, nagyhangú volt és magabiztos, sőt kenetteljes. Sokszor még büszkén ki is húzta magát. Ma másnak mutatkozott. Hajlott tartásban, kezével az asztalnak támaszkodva, bizonytalan és halk hangon mondta:

— A legsúlyosabb büntetést indítványozom!

Feszült csend.

— A bíróság tanácskozásra vonul vissza. — Ezzel a szónok, Fuller bíró bevonult a mellékszobába.

E ceremóniát a nézők izgatott hangzavara követte. Láttam, hogy az ismeretlen vendégek buzgón jegyeznek.

A CIC azonban kivonult a teremből. Mikor megbilincselve végig vezettek a folyosón, Daehlert és Freyt pillantottam meg, éppen Fuller bíró szobájából léptek ki. A rajtaérés igen kelle-

metlenül érintette őket. Midőn a CIC képviselői megint be-
mentek a nézőtérre, az ottlevő urak elébük rakták tudósításai-
kat. Láttam, hogy Daehler és Frey utasítására javításokat vé-
geznek. Sőt egyes csoportoknak utasításokat is adtak. Olyan
izgatott lármá volt, hogy nem hallották meg a felállásra szólító
vezényszót. A bíró a tolmácsnőhöz fordult, és éles hangon
mondott neki valamit. A nő tolmácsolta:

— A nagytekintélyű bíróság már a teremben van, ezt a
tudósító uraknak is tekintetbe kell venniük.

A per nézői tehát a „szabad” nyugatnémet sajtó képviselői
voltak. A tényállásról nem alkothattak képet, mert csak az
utolsó napon engedték be őket, amikor már nem volt tár-
gyalás. Ezért kellett a CIC-nek a hónuk alá nyúlni.

A bíró az ügyet nagyon egyszerűen intézte el. Minthogy
a bűnösség kérdésére mindkét vádpontban igennel válaszolt,
hatévi fegyházra szabott ki e kiegészítéssel: — „Kitöltendő
Landsbergben.” Indokolásul egy újságkivágást ráncigált elő
tálarja zsebéből, ide-oda lengette, és így szólt:

— A szovjet övezetben épp a minap még nagyobb bü-
ntetésre ítélték el úgynevezett kémeket. Tehát ezt a büntetést
a vádlott nem tekintheti súlyosnak, hiszen elismeri, hogy két
ízben is járt a szövetségi köztársaságban politikai okokból!
— A tárgyalást befejeztem, a fogoly, büntetésének kitöltésére,
elvezetendő!

A felállást jelző vezényszó belefulladt az általános zajba.
A legtöbben izgatottságukban már előzőleg felugrottak. Egy
amerikai nő magából kikelve kiáltotta felém:

— Adjon be fellebbezést!

Az ügyvéd azonnal be is adta.

*

„Kübliket kirakni!” — harsogott mindennap már kora
hajnalban Stadelheimban. Minden fogolynak ki kellett tenni
a „lekváros” csöbrét, hogy kitisztítsák; mert hiszen ki-ki sa-
ját WC-jében aludt, igaz, hogy nem volt vízőblítés. Aztán a
zárkatakarítás következett. A nap fénypontja a séta volt az
udvaron. A kietlen, piszkos udvaron, a szürke börtönfalak kö-

zött kettesével jártak körbe-körbe a rabok egy fegyőr felügyeletével.

Mélyeket lélegezve, táguló tüdővel élveztem az oly régóta nélkülözött friss levegőt.

Dr. Kissling itt is meglátogatott. Hozott egy pár narancsot és újságot. A látogatószooba tágas volt, és minthogy egy íróasztal is tartozott berendezéséhez, hivatali helyiség hatását keltette; csak az ablakrácsok emlékeztettek rá, hol vagyunk. A perről beszélgettünk és a fellebbezés kilátásairól. Védőm azon a nézeten volt, hogy Baer, az egykori százados, eleinte becsületes szándékkal volt irántam, de köpönyeget fordított, mikor megsejtette, hogy figyelik. Sok ellentmondással és hamis esküvel végül is kíméletlenül az én rovásomra mosta tisztára magát.

— A CIC önnek is több ízben épített aranyhidat. Még most is vannak lehetőségei — célozgatott Kissling óvatosan. — Az ön ügyével a CIC meglehetősen kínban volt — fűzte hozzá halkán.

— Ön csak azért kapta a súlyos büntetést, mert szilárdan kitartott keleti-övezeti vonalán.

Erről többé nem óhajtottam tárgyalni.

Zárkámiban elővettem az újságokat. Azelőtt dr. Kissling csak a Merkurt hozta el. Ezúttal adott néhány más lapot is, de többé-kevésbé valamennyi ugyanazokat a híreket közölte: — „Blank bejelenti a hadkötelezettséget!” — „Rendőrakciók a Német Kommunista Párt ellen a szövetségi állam egész területén.” — „Adenauer keretszerződést és Európa-hadsereget követel a nyugati keresztény kultúra védelmére.” — E közleményeken kívül még a következők voltak olvashatók: — „Lovagkereszttulajdonos mint kém”, „Hat esztendei fegyházra ítélték a vörösezsredest!” — Efféle címek alatt közölt tudósításokat peremről a „szabad” nyugatnémet sajtó, pedig a tárgyalásra mégcsak be sem jutott. A CIC azonban nemcsak a tartalomról döntött, hanem arról is, hogy a cikket az újságokban hova tegyék. A veszedelmes „vörösezsredesről” szóló tudósításokkal, agyafúrt ravaszsággal húzták alá az általános hadkötelezettségre, az Európa-hadseregére és a kommunisták elleni

akciókra vonatkozó követeléseket. „Vörösezredes!” — hát nem „fenyegető veszély”?

Egy napon viszontláttam „főtisztelendőségét” is. Vigaszt akart nyújtani, és ezúttal nem vonultatta fel ötven hadosztályát. Óvatosabb lett. Bizonyos reményeket próbált ébreszteni bennem az amerikaiakkal kapcsolatban:

— Legfeljebb egy évig puhítják önt az amik — azt meg éppenséggel el lehet viselni!

Az akaratszabadságról beszélt, mellyel isten ajándékozott meg minket.

— Valóban e szabadsággal élve döntöttem a „béke e földön” eszméje mellett!

Zavartan pillantott rám:

— Ezenfelül gondolnunk kell önmagunkra is. Ez is hozzátartozik a harcos protestantizmushoz! És ez kötelessége ön-maga és felesége iránt! — nyögte ki nagynehezen.

Először nem értettem. Ugyan mit ajánlhat ez nekem virágnyelven?

A homályos célzásokra február elején egy kellemetlen látogatás vetett fényt.

— Ügyvédhez — mondta nyersen a fegyőr.

Először egy gyújtócellába kellett menni, ott addig várni, amíg nem szólítják az embert. Mikor beléptem, egy fogoly éppen kifelé jött; most már bent a sivár, hideg helyiségben csak egy rab maradt. Rabruhájában idegesen futkározott fel és alá, és közben magában mormogott. Igen leromlottnak látszott. Monológja hangos váddá fokozódott a Nürnberg melletti Valka-tábor ellen; onnan került ide ez a DP. Hogy a tábor nyomorúságából kijusson, kirabolt egy üzletet; elítélték másfél esztendőre.

— A pénz azonban biztos helyen van. Kifizetődött, nem ülös potyára! — mondta diadalmasan.

A zsákmány értékéből kiszámította, hogy másfélesztendős rabsága minden egyes napján 10—12 német márkát „keres”:

— Ennyit még soha életemben nem kerestem!

Megrendítő volt ez a cinizmus, de ilyen társadalmi viszonyok közt nem volt véletlen.

A tulajdonképpeni látogatószoba, beléptemkor üres volt.

— Az illető úr még az igazgatónál van! — mondták.

Rabszokás szerint tépelődve jártam fel és alá, és gondolataimat a Kissling doktorral folytatandó beszélgetésre igyekeztem összpontosítani. Végre kinyílt az ajtó. A belépő elé akartam menni, hogy üdvözljem; de nem hittem a szememnek, lélegzetem és szívverésem kihagyott: előtttem Frey állt. Átmenet nélkül rákezdte:

— Hat évet akar ülni vagy eszére tér végre?

Önkéntelenül is megfagódkodtam az íróasztalban, hogy legalábbis magamhoz térjek. Aztán kértem, hogy vezessenek vissza a zárkámba. Az őr meghökkenve nézett először Freyre, aztán rám. Szó nélkül visszavezetett. Ezen az éjszakán különösen rosszul aludtam. Hát nem hagynak nyugton még az ítélet után sem?

*

„Maga zsuppra kerül.” — A fegyőrnek többször meg kellett ismételnie, és szavai értelmét megmagyaráznia. Átszállítanak Landsbergbe. Hadifogoly nyelven, ha másik táborba vitték az embert, azt mondták, „szállításba megyünk”.

A München és Landsberg közti távolság mindössze két-órás autótú és nem ezer kilométer, mint a Krasznogorszk és Morsanszk közti. Ez a rövid „zsupp” tehát még tél idején sem okozhatott különösebb gondot.

1952. február 5-én kora hajnalban a fogolyszállító autóval a müncheni „zsupp-házba” kerültünk. Ott különzárkát kaptam. E gyűjtőhely vezetőjével, egy „Miska bácsi”-féle alakkal, lehetett beszélni. Közölte, hogy most aztán elindulhatunk, mert már csak rám vártak.

— Vasúton megyünk, holnap — mondta leereszkedően. Ő persze nem jött. — Túl drága nektek az autó, ti lókötők!

Másnap reggel mi, akiket a vonattal „tovább-zsuppoltak”, felsorakoztunk a fogházfolyosón. Átvevőkülönítmény jelent meg, egy köteg aktával. Egymásután szólítottak mindenkit név szerint, és két-két fegyencet kézibilinccsel egymáshoz bilincseltek. Mikor én kerültem sorra, zűrzavar támadt. Először csak annyit fogtam fel, hogy valamiben nem

értenek egyet. Végül is az egyik fegyőr hangosan és érthetően megszólalt:

— Az utasítás világos, egyebet nem tehetsz!

„Tehát nem bilincselnek meg” — gondoltam. De újra tévedtem. Egyesegyedül engem bilincseltek meg hátrakulcsolt kézzel, ahogyan az ami megparancsolta.

A rácsos szállítókocsiban elmaszkírozási téboly tört ki. Öreg rókák, akik a dörgést már ismerték, igyekeztek magukat szemüveggel és más holmival felismerhetetlenné tenni. A baszksapkám igen kapós lett. Egy müncheni konzulátusi hivatalnoknak adtam oda, aki egy zsidó hontalan személynek hamis kivándorlási papírokat szerzett. Nekem nem volt rejtegetni valóm, csak azt sajnálom, hogy nem lógott egy plakát a nyakamban: — „Engem az amerikaiak hat esztendőre ítélték, mert a német egység és a béke harcosa vagyok!”

Sok ember várakozott ránk a pályaudvaron, akiket oda csalt a túlzottan nagy rendőri készültség, veszettül csaholó kutyákkal. E sorfal között kellett megbilincselve vesszőt futnunk.

Most már megértettem, miért álcázták magukat a rabok.

Mikor a sorfal között végigmenve, kiléptem a pályaudvarra, megrohant sokféle emlék. Eszembe jutott az 1923-as esztendő. Akkoriban tisztjelölt voltam és a müncheni gyalogsági iskola növendéke. A „mozgalom fővárosában” — így nevezték Münchent — alapították meg az első világháború után a NSDAP-t. Hitler minket, zászlósokat is meghívott magához kis csoportokban, hogy megismertessen bennünket „eszmekincsével”, kül- és belpolitikai céljaival. A berlini kormányzat ellen „késhegyig menő harcot” követelt. Ennek a kormányzatnak azonban mi, a Reichswehr katonái hűsöget esküdtünk. A tiszték, oktatóink, nemcsak hogy eltűrték Hitler aknamunkáját a katonai iskolán, hanem még támogatták is. Ezt a magatartást eskümmel összeegyeztetni nem tudtam, és ezért levélben fordultam a 9. ezredbeli volt századparancsnokomhoz, von Gablenz századoshoz. Ő a későbbi von Gablenz báró tábornok, akinek volt bátorsága a perben mellettem tanúvallomást tenni. Már annak idején többnek tekintettem, mint csak fölöttesemnek. Atyai barátsággal válaszolta, hogy a helyes

felfogás az, ha az ember esküjét komolyan veszi: — „Hitlert, ezt a barna agyémkergetőt én sem becsülöm semmire!”

Hitlert úgy irtam le neki, amilyen hatást gyakorolt rám: — „Kis helyiségekben hangosan kiabál, hogy hallgatóira kényszerítő hatással legyen.” — Ez visszataszító volt. Nem mentem többé „oktatásaira”.

A következményeket hamarosan tapasztalhattam. Jó néhány oktatóm és bajtársam elhúzódott tőlem. 1923. november 9-én meglepetésszerűen ért a Hitler-puccs. A gyalogsági iskola zárt sorokban melléállt. Ludendorffot teljes díszben mutatták be, mint Hitler leghívebb követőjét. De még az ő megjelenése sem tudott rábírní, hogy részt vegyek a „Feldherrnhallehoz vezető történelmi menetelésben”. Eskümmre hivatkoztam, de az esküszegők, a fellázadt tisztek, engedetlenség miatt bezártak.

Később aztán gyakran indultam el Münchenből téli sí-túrákra. Feleségemmel ugyanerről a pályaudvarról utaztunk el nászútunkra húsz esztendővel ezelőtt. Ezek a szép emlékek ötlöttek fel bennem.

Most pedig egy fogolyszállító vagonba szálltam be. Olyan volt mint a „zöld Mari”. „Nem számít gondoltam —, az út rövid.” De Pesing után már furcsának találtam útirányunkat, estére pedig, Augsburgban, megdöbbenett. Mintha kerébe törtek volna, úgy szálltunk le. A pályaudvaron megint megjelent egy átvevő különítmény. A foglyokat párosával újra megbilincseltek. Mikor az én papírjaimat vették kézbe, a vezető hivatalnok meghökkent és végigmustrált. Újra meg újra elolvasta az iratokat és fejcsóválva szólt a fegyőrökhöz:

— Nem! — És hozzám: — Mehet egyedül és bilincs nélkül. Valamennyiünk egzisztenciája forog kockán, ha ön!... — Nem mondta végig, lopva megdörzsölte a szemét, és csak ennyit suttogott: — Gyalázat!

Jámbor polgár gyanánt mentem a megbilincseltek után. Az éjszakát álmatlanul töltöttem. Vacogtató hideg volt a nagy nyirkos zárkában. Hidegrázás borzongatott.

A német hivatalnokok, minden reggel és este, lelkiismeretükkel kerültek összeütközésbe, hogy végrehajtsák-e vagy sem az amerikaiak parancsát, és bilincsbe verjék-e nem közbűntényes honfitársukat. A parancsot nem hajtották többé végre,

és bizalmukban sohasem csalódtak. Mikor aztán egy újabb egézsnapos vasúti utazás után Ulmban éjszakáztunk, már kétkedtem benne, hogy valaha is meglátom Landsberget. Utunk Ulmból az Iller völgyében vezetett, az Alpok felé. A tájék egyre szebb lett. Vagonunk sokszor órák hosszat állt egy-egy pályaudvaron. „Zsiványokat köptek ki” mindenütt, és helyettük újakat vettek fel. Olvastam a helységnevet: „Kempton im Allgäu”. Landsberg távolabb esik, északra. A szép télies Alpok aljában vánszorogtunk tovább és velünk a napok. Még Kaufbeurenre is emlékszem az állomások közül. A hatodik napon nekünk, három „landsberginek” át kellett szállnunk egy kis állomáson — úgy hiszem Bruchloebeben — egy menetrendszerű vicinálisra. Két jó külsejű, idősebb igazságügyi hivatalnok vett át bennünket. Áttanulmányozták a kísérő-iratokat, emberségesen bántak velünk. Az iratokból kiderítették, hogy útitársaim Spöttingenbe mennek, én meg a háborús bűnösök amerikai börtönébe, Landsbergbe. Már a vonatról lehetett látni Landsberget: nagy épületcsoport, közepén vaskos toronnyal. Akárcsak a szélmalom kereke, a toronyból négy egyforma hosszú szárny nyúlt ki derékszögben. Alacsonyabbak voltak, mint a torony, de mégis kimagaslottak a körülöttük levő összes ház közül. Még emlékezetembe vésődött egy magas kémény, aztán a látvány újra eltűnt.

A város déli peremén levő pályaudvarról gyalog mentünk Spöttingenbe. A fegyőrök elmondták, hogy ezt az egykori birtokot a landsbergi fegyház vette át. 1945-ben bajor vezetés alatt maradt, az erőd pedig az amerikaiak kezén a háborús bűnösök 1. számú börtöne lett. A birtokon csak kisebb, elsőbüntetéses fegyencek dolgoznak, vagy pedig olyan jó magaviseletűek, akiknek már csak büntetésük kis része van hátra. Útitársaim ezt a két rabfajtát képviselték. Mikor beléptünk Spöttingen igazgatási épületébe, régimódi harang csendült meg az ajtónyitásra. Minden ragyogóan tiszta volt, és egy szép, hazai, holsteini majorságra emlékeztetett.

Itt leadták két útitársamat, engem meg egy fegyőr az erődbe kísért. Utunk egy temető közepén álló kedves kápolna mellett vitt el. A sírok egyformasága feltűnt nekem. Száz és

száz fakereszt sorakozott egymás mellett és mögött, mint a harctéri katona-temetőkből.

— Itt talán harcok voltak még? — kérdeztem a fegyőrt.

Nem felelt. Végigmentünk a temetőn. Most elolvashattam a névtelen feliratokat: a kereszteken csupán egy szám volt és a halálozás napja. Megint kérdezni akartam, a fegyőr azonban elhárította:

— Mindent megtud majd az erődből!

Időközben besötétedett. A börtönépületben már égett a villany. Óriási, hosszan elnyúló sakktábláknak tunk az egyes szárnyak falai. A kivilágított négyszögletes csappantyús ablakok voltak a fehér mezők, száz-száz egy sorban, négyemeletnyi magasan. Mindegyik világos mezőt újra sakktáblaszerűen osztották fel a rácsok, és minden egyes rács mögött ott gubbasztott egy ember. Néhány perc még és magam is köztük leszek — hat esztendőre! — így tűnődtem. Lábam elnehezedett. — „Csak innen kerüljek ki egyszer épségben!” — mormogtam magamban.

— Hát igen, ha háborús bűnös volna, jobban állna a szénája — mondta a fegyőr. Beléptünk.

Gondozott új épületek szegélyeztek egy kínosan tiszta udvart, itt a hónap még csak nyoma sem volt, pedig kint az utakon mindenfelé nagy kupacokban állt.

— Ez az igazgatási épület — magyarázta a kísérőm. Csöngetésére két acélsisakos, egyenruhás ember nyitott ajtót, a sisakon nagy fehér betűkkel állt: CIC. Átadtak az acélsisakosnak, és csakhamar az igazgatási épület első emeletén voltam. A lépcsőház, sőt az a helyiség is, ahová most beléptem, inkább előkelő szállóra emlékeztetett, mint börtönre. Mindenütt fény, meleg, tisztaság sugárzott. Az asztalnál egy körülbelül harminc esztendő, vörösesszőke amerikai kapitány ült. Az iratokat olvasta. Felszólítás nélkül leültem. Csodálkozva rámnézett, de nem szólt semmit és tovább olvasott. Szörnyű külsőm lehetett a téli „zsuppoltatás” után, mert alig osztott ki a tiszt angol nyelven egy-két rendelkezést, máris előttem állt egy nagy

kancsó fekete kávé, tejszín, cukor és jól megtetézett kenyérszeletkék.

Holmimat elvették. Egy rabruhás orvos jelent meg, hogy megállapítsa, nincs-e fertőző betegségem, esetleg nem vagyok-e rühös vagy éppen tetves. Közben ezt suttogta:

— Ismerem önt! Egyszer a harkovi országúton rettenetesen lepocskondiázott!

A vizsgálóorvos karcsú, jó külsejű ember volt. Később megtudtam, hogy dr. Sickel főtörzsorvoshoz volt szerencsém, az „Adolf Hitler Testőrezredből”, annak idején fegyelmezetlen hajtás miatt hordtam le.

Egy őrszem elvezetett a zuhanyozóba, majd a cellámba. A cellaépület, így nevezik a voltaképpeni börtönt, csendes volt és kihalt. Ugyanis mozielőadás volt. Most hát láttam belülről a toronyot. Mind térbeli, mind szellemi értelemben az egész épület középpontja volt. Templomboltozat gyanánt magasodott a földszinttől a negyedik emeletig. A négy szárny templomhajó módjára ágazott ki belőle. Vastag üvegterejével a torony nappal fényforrásként szolgált. Lent, a torony tágas körbástyaszerű aljában egy árusító bódé nagyságú üvegpavillon állt. Ott ült a két ügyeletes; az üvegpavilon fölött állomásozott az őrszemélyzet. A csak befelé nyíló cellaajtók előtt keskeny, sodronyrácsos vasfolyosók húzódtak. Az őrszemélyzet erkélyszerű tere hasonló vasfolyosókkal volt összekötve velük. Mindez játékszerűen hatott — mintha egy fém építőszekrényből állították volna fel. A cellám kisebb és szűkebb volt, mint Stadelheimban, de melegebb és tisztább. A felcsapható asztallap fölé vaskarra szerelt ernyős villanylámpa nyúlt, kapcsolója ugyan nem volt, de a körtét be és ki lehetett csavarni. Ezt a lehetőséget rögtön kihasználtam, és tüstént elaludtam.

Másnap reggel először is ruházatomat vettem szemügyre. Rendes alsónemű, vasalt élű hosszú fekete nadrág, kék zubbony-szerű nappali ing, rávarrott gallérral, meg egy fekete bélelt zeke vállpántokkal. Minden felső ruha, de még az úgynevezett nappali ing is, fehér olajfestékkel bélyegzett négy betűvel volt megjelölve: WCPL (War Criminal Prison Landsberg, azaz: háborús bűnösök landsbergi börtöne). Az ór reggelenként kinyitotta a zárkát. Felügyeletével kellett kiürítenem és kimosnom a szomszéd-

dos öblítő cellában a küblit, vagyis a vödört. Ez az őrszem, akárcsak a tobbi, acélsísakot hordott, továbbá egy futyköst, amely egyébként nem gumiból volt. Ezt akkor vettem észre, mikor az egyik őr egyszer leejtette a botot és az hangosan csörömpölt a kőpadlón. Kérdezni akartam tőle valamit. Aggodalmasan sandított a központi toronyra, ahonnan mindent látni lehetett, és így szólt:

— Amíg a megfigyelőben van, nem szabad beszélnie!

Az öblítőcellában aztán, kifogástalan németiséggel, megmagyarázta, hogy a „B—Null”-ra szóló elkulonítás mintegy tizen-négy napig tart, és beszédtilalommal párosul. A szárnyakat az abc első négy betűjével jelölték, az emeleteket pedig 0—3-ig megszámozták. B, C vagy D betű helyett a félreértések elkerülésére tobbnyire Berthat, Cézárt vagy Dórát mondtak, az A-t viszont magában ejtették. Így hát valamit már tudtam környezetemről.

Elvittek a borbélyhoz. Jól berendezett helyiségek, ugyanazon a folyosón, a központi torony kezeleiben; „Barber-Shop”, borbély-műhely, ez volt a felírata.

— Hány év? — mormogta a figaro.

— Hat!

— Uramjézus, ezért nem is érdemes idejönni. Én még mindig L vagyok — mondta bizonyos buszkeséggel. Ez az „L” nagyon fontos jel az épületben, jelentése „Lebenslanglich”, azaz „életfogytiglan”! A fodrászműhely előtt egyébként tábla állt, szöveglapjával a torony felé: a tablán túl, a „B—Null”-on tartózkodni tilos. Ezért volt hát annyira kihalt az én folyosóm. Valóban el voltam különítve.

Az ételt behozták a zárkamba. Sokkal jobb és több is volt, mint általában a börtönökben.

A kapott ruhadarabok — szétlőtt lábam miatt a cipő kivételével — jól illettek rám. Nagy nehézségek árán, hosszú huzavona után megkaptam saját orthopéd-cipőmet, továbbá töltőtollam, sőt a borotvakészletemet is, amit a rendes német börtönökben nem adnak ki. A zarka, a kedvező világítást nem számítva, silányan volt berendezve. A felcsapható fa asztallaphoz keskeny ülődeszka tartozott, ezt is, sőt a vasvázás ágyat is fel lehetett csapni. A háromrészes matrac hasonló fajta volt, mint amelyet a német börtönökben

tönökben használtak. Ezenkívül még csak egy deszkapalc volt a falon. Mint mindenütt, itt is kis csappantyúk voltak a zárkaajtón, amelyeket kívülről lehetett nyitni és zárni. A „kaja beöntésére szolgáltak, és oly szűkek voltak, hogy ember nem préselhette át magát rajtuk. Landsbergben ezek a csappantyúk állandóan nyitva voltak. A nyitott rést celofánnal fedték be — ez pótolta az ablaküveget. Meg volt az az előnye, hogy a cellalakó kinézhetett rajta. Ez időszerint semmi hasznát nem láttam, mert a „B—Null” kihalt épület-szárny volt. Hátránya pedig — előnyét alaposan lerontva — a tulajdonképpeni célnak felelt meg: be lehetett nézni rajta és bármikor meg lehetett figyelni a fegyencet.

Meghatározott gongjelekre mindig azonos zajok hallatszottak: sorakozó a létszámellenőrzésre, rohanás, futás, fecsegés, aztán egy jeladásra hirtelen néma csend: vigyázz. A csend eltartott egy ideig; az ügyeletes őrmester számolta a fegyenceket. Újabb jeladásra megint rohanás, futás, mormoló lárma: véget ért a létszámmegállapítás. Reggelente ez után munkába mentek a foglyok, és elnémultak az említett zajok. Délben meg este enni siettek — élénkebb volt a rohanás meg a futás. Ételeimet egyébként a „B—Null házimunkása” hozta, egy fegyenc, aki rendben tartotta a folyosót és az ott lakókat ellátta.

A „házimunkás”, a fegyveres SS volt tagja, nagyon örült jó étvágyamnak. Ellátott újságokkal, és hozott egy újságkivágást is pörömről; a cikk hangsúlyozta, hogy a béke és az egység mellett szálltam síkra. Effajta tudósítások csak a vidéki lapokban jelenhettek meg, mert ezeket az amerikai cenzúra nem ellenőrizte oly szigorúan. A volt SS-legény minden velem szemben tanúsított tartózkodása ellenére megjegyezte:

— Persze nekünk megvan a magunk felfogása az amerikai háborús politikáról és az ön elítéltetéséről! — Bizalmat ébresztően hangozott ez. És azt mondta „nekünk”.

Az őrzővizsgálatra vitt a kórházba. Dr. Max Schmidt elé kerültem. Paraszti külsejű, potrohos bajor volt. Eredetileg falusi orvos, a háború idején a fegyveres SS törzsorvosa. Bár csak felületesen vizsgált meg, azt mondta:

— Önnek könnyű munkát kell végeznie, friss levegőn, mert asztmája van.

Anélkül, hogy egy szót szóltam volna, tüstént megállapította azt, amit az amerikaiak hónapokon át tagadtak.

— És a fogait is rendbe kell hozatnia megint — mondta megértő hunyorítással. Ezzel, természetesen, egyetértettem és megfelelő megjegyzést fűztem hozzá.

— Jó, jó rendben van — mondta kedélyesen. Mindenki mosolygott, mert ez volt a szavajárása. Az őr is hozzájutott egy kis lélegzetvételhez. Engem a várószobába küldött, hogy ő maga gyorsan beugorhasson a fogorvoshoz. Egy várakozó fegyenc megszólalt:

— A mi Maxunk szintén ártatlanul ül!

Gyorsan elmondta, hogy Schmidt doktor levágta a harctéren elesett amerikaiak fejét, hogy a koponyákat „tudományos célokra” preparálja. Egy ilyen koponyát a lakása íróasztalán találtak meg a háború után. Ott tartotta, mint győzelmi jelvényt. Ezt förtelmesnek és főleg orvoshoz méltatlannak tartottam, beszélgetőtársam azonban teljesen értetlenül fogadta nézetemet:

— De hiszen halottak voltak. Mit gondol, mit csinálnak velünk, élőkkel az amik!

Felugrott, kipillantott a folyosóra, tiszta-e a levegő.

— Spöttingen, ott fekszenek sorban, négyszázan. Négyszázat öltek meg! És hogyan!

Fülünket hegyeztük, jött az őr. A beszélgetést abba kellett hagyni.

— Davaj — mondta az őr. Belementem a meglepő megszólításba: „pozsalusztá, tovaris”. Most ő csodálkozott, de nem szólt semmit. Átmentünk az üres folyosókon. Mindig a csendes időpontot választották, ha a zárkán kívül akartak valamit kezdeni velem. Csak a házimunkások takarítottak a folyosókon. Minden ragyogott, kínosan tiszta volt és meleg. Hála a jó ellátásnak és pihenésnek, lassan-lassan kihevertem az elmúlt hetek és hónapok fáradsalmait.

Egy napon megjelent az őrmester, és nvers hangon közölte: — „Holnaptól kezdve dolgozni fog!” — Mikor és hol, még nem tudtam. A vesztegzár egvébként szokásos idejének még a fele se járt le. Megtudtam, hogy bár munkába állítanak, a szabályok ellenére továbbra is elkülönítve maradok, este azonban elmehetnek a központi toronyban tartandó hangversenyre, Amint a ren-

dezzvényre kísérték, a „B-Null” folyosó végén megpillantottam egy nekem odakészített széket. Szemben foglalt helyet a körülbelül húsz főnyi zenekar. Voltak ott: hegedűsök, trombitások, szaxofonos, dobos, gordonkás, zongorista és minden, ami egy zenekarhoz szükséges. A körbefutó folyosókon, az összes emeleten ott álltak a fegyencek, a vasrácscon kihajolva.

Tőlem bal kézre tizenennyolc-húsz üres szék. Vajon kiknek? Úgy gondoltam, talán az amerikai személyzetnek. Minden szem rám szegeződött, az új „politikaira”, a „vörösezredesre”.

Hirtelen minden tekintet, a muzsikusoké is, új irányba fordult. Minden arcon átsuhant az öröm, mikor mintegy húsz nő jelent meg, örök kíséretében. Mindannyin teljesen egyforma ruha volt. Keki színű szoknyájuk és zekéjük jól állt rajtuk, bár a „WCPL” bélyegző csúfította. A nők, különösen a korosabbak, gondterhelteknek látszottak. Imitt-amott fejbiccentéssel, lopva üdvözölték egymást nők és a férfiak. Időközben a zenekar eljátszotta a műsor első számait, tomboló tetszést aratott. Mégsem a zenészek álltak az érdeklődés középpontjában, hanem a húsz fegyencnő.

Én elsősorban a férfiakra figyeltem, hiszen velük kell majd évek hosszat együtt lennem. Sokan közülük a „Harmadik Birodalom” filmjeiben és sajtójában mindig „északinak” magasztalt típusra emlékeztettek. Magasak voltak, karcsúak, szőkék, megvolt a széles előreugró álluk is, de a lélek és a szellem hiányzott belőlük.

A pökhendi arisztokrata ábrázatok között akadt néhány primitív bűnöző arc is.

Másnap reggel elvezettek a központi toronyba. A többi fegyenc már munkába vonult, a házimunkások, mint máskor is, takarítottak. Egy vashegyű rudat kaptam. Az őrmester megmagyarázta, hogy mi a feladatom: a folyosókat recés kis kőlapokkal rakták ki, hogy ne csússzanak el rajtuk. A kőlapok között kis mélyedések voltak. Nos hát ezeket kellett kikaparni, a szemetet összesöpörni egy vödörbe és azt a toronynál bemutatni. Igazi Danaidák-munkája volt; mert naponta száz meg száz fegyenc járt a kőlapokon, sorakozott a folyosókon. Ezzel landsbergi pályafutásomat, még mindig elkülönítve, mint „hézagkotró” kezdtem meg. Ezt a régi foglyok furcsállták.

— Ilyen még nem volt!

— Ezt a hülyeséget!

— Végre fogtak egy palit. — Efféle megjegyzések folyton ismétlődtek.

Az őr mindig mellettem állt, és ide-oda topogott. Ha megállt valaki, és rosszalló megjegyzést tett, az őr a beszédtilalom miatt aggodalmasan odasandított a toronyra.

Az üvegkalicka mindenható urainak egyike, hogy jobban figyelhessen, a házikó előtt strázsált.

Az én öröm idegesen rámförmedt:

— Magának tilos beszélni!

— Nem szoltam egy szót sem, és nem tehetek róla, ha dumálnak hozzám! — védekeztem.

Hozzánk lépett az őrmester, és elmondatta az esetet. Nekem nem szolt semmit, az őrnek azonban utasítást adott. Megint csak nem hittem a fülemnek. Az őrmester valamilyen szláv nyelven beszélt a fegyőrrel, de megjárta, mert az utolsó szavakat megértettem.

— Jól vigyázz, mert ez egy veszedelmes vörös!

Megint eszembe jutott a kórházban hallott „davaj”. Hát hova kerültem? Sok titok várt még megfejtésre.

„Hézagkotrás” közben nyugodtan szemlélődhettem. A cellaajtókra kis kartonokat erősítettek. Ezeken a kártyákon tussal írt, nyomtatott betűkkel, jól olvashatóan ott állt a börtönlakó neve, foglalkozása, büntetésének kezdete és vége. A legrövidebb jelzés a nagy, vastag „L” betűs táblácskán volt. Ez az egy betű magányosan, mint egy bitófa jelentette: „Lebenslänglich: életfogytiglan”.

Most a „C—Null”-on dolgoztam. Ott helyezték el a kíméletre szoruló betegeket. Nem dolgoztak, úgy töltötték idejüket, ahogy akarták.

„Bongartz, Peter — L” — ez állt jobbfelől az első ajtón. Csaknem két méter magas ember, görnyedten járt, kampós botjára támaszkodva. Gyakran órák hosszat álldogált cellája ajtaja előtt, vagy körbecsoszogott a folyosón, míg végre társat talált egy játszma sakkhoz.

Szemben ezt olvastam, „Hoth, tiszt, 15 esztendő”. A volt

vezérezredes, fehér hajú, jelentéktelen vénember, gnómhoz hasonlított. Törpeszerű külsejét nagy orra még csak fokozta.

„Von Posern — L” és „Weilbach — L”, szintén megmaradtak emlékezetemben.

Az egyik ajtó felirata: „teakonyha”. Láttam, hogy ott a foglyok kávé és teát főztek. Ezenkívül mindegyik folyosón voltak árnyékszékek és mosdók. A „C-Null” közepén, jobb felé és bal felé oldalfolyosók ágaztak, ezeket redőnyös rács zárta el. Jobbra különféle műhelyekhez, a „shop”-okhoz juthatott az ember, szabó-, cipész-, szijgyártó-, nyomdai műhely, és ott volt mindenekelőtt az „Allu-Shop” és a vésnökműhely. E két utóbbi igen fontos szerepet töltött be az intézetben. Az „Allu”-ban gondosan válogatott, ügyes kezű foglyok alumíniumot, sárgaréz, bronzot és más egyebet dolgoztak fel „souvenir”-ekké, emléktárgyakká az amik részére: hamutartókat, vázákat, cigarettatárcát, virágállványt, csempés dohányzóasztalt és más efféléket. Potom pénzért valóban gyönyörű dolgokat készítettek, hogy aztán véséssel díszítsék, és elküldjék a nagy tavon túlra. A többi műhelyben öltönyöket és cipőket készítettek olcsón, természetesen mérték szerint, még ladyknak is, és aztán mindez hasonlóképpen föld körüli utazásra kelt. A fegyencnek legfeljebb egy csomag — vámmentesen behozott —, a meg szállók ellátását kiegészítő ami-cigaretta „esett le”. Egyszóval fekete-munka volt a meg szállók javára.

A baloldali folyosó vitt a tulajdonképpeni „erődbe”; ott a nők „ültek”. A „C-Null” folyosó végén ajtó volt, amely előtt éjjel-nappal őr állt. Ez volt a kórház bejárata. Ott vizsgáltak meg engem is az átvételkor. Most szintén oda kellett mennem átvilágításra. Dr. Fritz Fischer már várt rám, és udvariasan bemutatkozva üdvözölt. Ő is — mint az intézetben sokan — az „Adolf Hitler Testőrezred” állományába tartozott, az LAH*-ba, ahogy röviden nevezték. A szövetségesek észak-franciaországi partraszállásakor elvesztette egyik karját, de időközben félkarral is nagy ügyességre tett szert. A röntgenkészüléket hozzáértően kezelte, és éppoly jártassággal mondta gépbe orvosi észleleteit az átvilágítás után. Csupa tetterő volt, csak úgy su-

* LAH — Leibstandarte Adolf Hitler.

gáرزott belőle az életkedv. Élénk tekintetével figyelmesen végigmustrált. Szabatos orvosi kérdéseket intézett hozzám, és megállapította, hogy szabad levegőn végzendő könnyű munkára van szükségem. Kísérő örömet kint váratta a sötétkamra előtt. Így zavartalanul beszélhetett velem néhány személyes ügyről. Sajnálkozott, hogy ilyesfajta ügybe csöppentem bele, de aztán megjegyezte:

— Ilyen időkben jól meg kell néznie az embernek, hova álljon.

— Nem ez a főkérdés! — válaszoltam tüstént és igen határozottan, úgyhogy valósággal meghökkent.

Megértett. Ez volt első beszélgetésem Landsbergben dr. Fischerrel, de nem az utolsó.

Tovább kotortam a réseket, és zárkámban esténként időtöltésből kiszámítottam hosszukat.

— Voltaképpen meddig tűri ezt? Hiszen kitolnak magával! — mondta egy napon az arra vánszorgó Peter Bongartz. Az őrt egészen egyszerűen semmibe vette. Már régóta figyeltem, hogy ezt a furcsa fegyencet mindannyian respektálták.

— Itt legalább meleg van, és különben is valamennyien tehetnek nekem egy szívességet! — morogtam, anélkül, hogy sejtettem volna Bongarzt szerepét a házban. Másnapra már vége is lett a házagkotrásnak.

Egy ór a betyár hideg padlásra kísért. A tetőfedők a hárántgerenda mögé söpörték az összetört cseréptörmeléket, mégpedig a legszélére, a tető és a padlózat közé, úgyhogy látni se lehetett. A cseréptörmelék már évek óta ott hevert a teljesen használatlan padláson. Éppen rám várt tehát, hogy rejtekhelyéről kikotorjam. Valósággal nyaktörő mutatvány volt bekúszni ezekbe az éles szögletekbe.

— Hát ezt hogy csináljam? — kérdeztem az őrt.

— Én azt sem bánom, ha semmit se csinál, de fel kell mutatnunk a szemétdödröt!

Ez a válasz és a bajtársi többszám meglepett.

— A dödröt igazán nem szükséges telerakni. Majd az aminek megmagyarázom, mennyire nehéz ez — szólt jóindulatúan.

Nekikezdtam a munkának. Gyötrelem volt. Gondolataim azonban az őrral foglalkoztak. Érdekelt ez az ember.

— Magának sem lehet kellemes itt álldogálni a hidegben, reggeltől estig!

— Nekem itt egyáltalán nem kellemes. Ismerem még a dolgokat a koncentrációs táborból!

Vajon bízhatok benne? De elvégre ő beszélt hozzám, nem én őhozzá. Feltűnő volt raccsoló „r” betűje. Először is elhatároztam, hogy nem sokat kérdezősködöm. Az őt a lépcső felé fülelt, és rágyújtott.

Hideg az van, de itt fönt legalább meghallani, ha jön valaki — kezdte újra.

Nyögve hasaltam a padlózaton, és horgásztam kifelé a cserépdarabkákat. Lépések. Egy fegyenc jött, sietve csámpázott befelé. Színlelte, mintha valami dolga volna a padláson, és közben gyors pillantást vetett a lassan telő vödörbe. Aztán megint eltűnt.

— Humpelmeyer. Veszedelmes csirkefogó! — mondta az őt.

Töprengtem, hol láttam már ezt a mocskos fickót. Az ám, az egyik fodrász volt. Most is, mint akkor, félig szétmállott cigaretta figyegett a szája sarkában. Vajon mit érthetett az őt a „veszedelmes” szón?

Úgy látszott, hogy kitalálja gondolatomat:

— Ez a fickó, ez az ami-spici, ellenőrzött bennünket!

Dühösen rácsapott egy gerendára, hogy csak úgy döngött. Hallgattam, tudományom véget ért, elgondolkodva néztem örömet és egyenruháját. Egyenruhája sötétkék volt, az amerikai meg keki színű!

— A maga hazájában most nyár van — mondtam óvatosan, és hidegtől merev ujjaimat dörzsölgettem.

Jót nevetett:

— Ó, hát maga aminak tart engem? Hiszen én a lengyel századból vagyok!

— Egyszóval egy valódi tovaris — tréfálóztam.

Da, da! — erősítete meg örvendezve.

A hideg börtönpadláson végzett munka kitolás volt ugyan, mégis megvoltak a maga előnyei. Megfigyeléstől menten itt tudtam meg, hogy a háborús bűnösök landsbergi amerikai börtönének egész őrszemélyzete lengyel DP-okból állt. Ezeket a lengyeleket „elhurcolt személyeknek” berendezett

különböző táborokból válogatták ki, és mint zsoldosokat, az úgynevezett lengyel-századokban egyesítették. Ilyen egység emberei őrizték azokat a landsbergi háborús bűnösöket, akik a lengyel hazát megrohanták és elpusztították, és közülük sokat koncentrációs táborokba zártak. Az amerikaiak alkalmat adtak ezeknek a lengyeleknek, hogy a háborús bűnösökön bosszút álljanak. Mikor aztán az amerikai politika később háborús politikába csapott át, az üzleti szellemű jenkik megkísérelték a háborús bűnösökkel együtt a lengyel zsoldosokat is a „keleti veszély” ellen uszítani. Ez csak részben sikerült. Az amerikai tisztok oktatás közben azt beszélték a lengyeleknek, hogy hazatérésüket a „vörösök” akadályozták meg. A vörösöket, nem pedig a háborús bűnösöket kell átnevelni vagy legyűrni. E veszedelmes fajtához tartozik az „újonc”, a „vörösezredes”.

— De engem nem szednek rá. Vissza is mennék szívesen hazámba, még a vörös-Lengyelországba is, csak mehetnék.

A padlásszék egyik gerendáján kuksoltam, és feszülten figyeltem az őr szavait.

— A lengyel században az élet kínszenvedés. Egyikünk sem bízik meg a másokban, és maga se bízson senkiben!

Hát igen, ez volt a kérdés: bízhatok-e őbenne? Vizsgáltam az arcát. Mély elkeseredés, sőt gyűlölet áradt arcából és szavaiból. Úgy véltem, hogy őszinte volt: végre egyszer ki kellett öntenie a szívét.

Humpelmeyer visszajött. Nem hallottuk meg. Nikotintól szutykos szája sarkában csikk fityegett. Meglepett bennünket. Kínos dolog! Az őr nyersen rámförmedt:

— Na, vigye le már végre ezt a vödröt!

— De hát még mindig nincs teli! — jegyezte meg Humpelmeyer.

Közbeszóltam, nehéz vinnem, ha tele van.

Akinek van füstölnivalója, annak semmi sem nehéz — mondta Humpelmeyer, szeme sarkából alattomosan kancsalítva.

Megértettem:

— A dohány nem fontos nekem!

Erre Humpelmeyer ajánlkozott, hogy elviszi a vödröt:

— Engem az ami nem ellenőriz. Ismerem már, meg ő is engem.

Mikor még hozzátette, hogy elviszi a többi vödört is, mert úgyis van dolga a padláson, leplezetlenül kinevettük a borbélyt. Fesztelenül velünk nevetett. A landsbergiek szakkifejezése szerint tökéletesen „meg volt kenve”.

— Délben megyek a csomagocskámért. Oké!

Elcsámpázott a vödörrel. Mosolyogtunk, hogy megmentettük a helyzetet, és kinevettük a züllött borbélyt.

Erre a fickóra nagyon ügyeljen! Rendkívül veszedelmes „toronyi fecske”!

Így nevezték a házban a besúgókat, akik folyton a központi torony körül surrogtak, hogy egy pakli ami-cigaretta ellenében híreket hordozzanak az amiknak, és beköpjék a foglyokat. Az üvegkalickában ugyanis a lengyel őrmesteren kívül ott ült egy amerikai is.

— Ez alaposan „levetkőzteti” magát! — Ez a jellegzetes landsbergi kifejezés annyit tesz: kihasználni.

És valóban: délben, mikor be kellett volna hogy zárjanak, ott állt Humpelmeyer az ajtó előtt. Sóvárgásában félig beszívta a hideg csikket békaszerű szájába. Diadalmas képpel vágta zsebre az „50 grammos finom szálú LD”-t. Három vagy négy ilyen „extra könnyű, finom szálú Louis Dobbermann” csomagot kapott havonta mindegyik fogoly, és hozzá elegendő „Fayum” papírt, cigarettasodrásra. Mint a fogságban mindenütt, Landsbergben is igen becses volt a dohány.

Humpelmeyer délután megint szorgalmasan hordozgatta a félig tele, vagy inkább félig üres vödröket. Az volt a benyomásom, hogy sokkal inkább zabálta, mint szívta a cigarettaikat. El is ismerte:

— Különben nem érezném az ízét. Ha valaki oly sokáig volt koncentrációs táborban, most meg itt kuksol, rászokik, vagy „becsavarodik”!

Furcsa! Koncentrációs tábor és háborús bűnös! De csakhamar megtudtam, hogy egész csoport van belőlük: az ilyen koncentrációsokat a nácik már 1933-ban bezárták, egyeseket politikai okok miatt, másokat közönséges bűncselekményekért. És különösen a közönséges bűnözők vergődtek fel kapó-vá.

„Teljesítményeik” alapján, főleg a besúgásért, először előmunkások lettek és ily módon bizonyos előnyökhöz jutottak. Erkölcsei alapjukat veszítve azután tovább törtettek előre becsületes sorstársaik rovására, egészen az úgynevezett „Kameradschafts-Polizei”-ig, a „bajtársi-rendőrség”-ig. „Kapók lettek, vagy éppen „fő-kapók!” E minőségükben hovatovább az SS készséges eszközeivé váltak. Oly annyira „beváltak” árulónak, hogy nagy részük a háború vége felé, midőn egyre nagyobb szükség volt emberekre, „alkalmasnak minősült” az SS egyenruhára. Ez újabb gaztettekre kötelezett.

Amikor 1945-ben megnyíltak a koncentrációs táborok kapui, a kapók most már mint SS-őrszemélyzet kerültek bíróság elé, és gyilkosság és kegyetlenkedés vádjával elítélve, mint hullajelöltek vagy mint „életfogytosok” Landsbergben kötöttek ki. A nürnbergi perben a szövetséges hatalmak az emberiesség ellen elkövetett bűntettnek bélyegezték, hogy a „Harmadik Birodalom” politikai elítélteket közönséges bűnözőkkel zárt egy táborba, és főként azt nyilvánították bűncselekménynek, hogy a közönséges bűnözők állásokat töltöttek be a táborokban, és ezáltal hatalmat gyakorolhattak olyan emberek felett, akiket pusztán antifasiszta magatartásuk vagy zsidó voltak miatt zártak be. Az amerikaiak a „Háborús bűnösök 1. sz. Landsbergi Börtönében” felújították ezeket az általuk kipellengérezett módszereket. A politikai elítéltek arra kényszerültek, hogy szorosan együtt éljenek háborús bűnösökkel, akik ráadásul a fegyházban kulcsállásokat töltöttek be, és amerikai parancsra elnyomták a másgondolkozásukat.

Sajnálatos módon mindig más-más őr kísért. A lengyel század egyik rosszakaratú tagjával össze is ütköztem. A padláson nyílások voltak, s alkalomadtán kinéztem rajtuk. Mikor egyszer vágyakozva megint ki akartam pillantani az Alpok hófedte hegyláncára, az őr éles hangon megtiltotta.

— Úgy tudom, csak beszédtilalom vonatkozik rám, s nem nézési tilalom! — válaszoltam hasonló hangon. Bizonytalan lett, és azzal állt bosszút, hogy kipiszkáltatott velem minden egyes morzsát a legeldugottabb szögletből is.

Humpelmeyer egy alkalommal megint jött szaglászni. Láttá a „kibabrálást”, és éles hangon kérdőre vonta az őrt:

— Ezt nem teheti ezzel az emberrel. Kétszer olyan idős, mint maga és súlyosan rokkant!

Az őr zavartan engedelmeskedett. Délben viszont ott állt Humpelmeyer a zárkám előtt — nyálas szájában szétrágott csikk —, hogy levetkőztessen. Úgy gondoltam, hogy a két csomag finom dohány nem rossz befektetés. Csak egyszer kell szilárdan megvetnem a lábam. Miféle homályos állapotok vannak itt?! Elítélt háborús bűnösöknek hatalmuk van acélsisakos és „gumibotos” fegyőrökön. Tulajdonképpen ki parancsol ki-nek? Ezt még nem láttam tisztán.

A könyvtár megküldte nekem Müller—Graf „Tévtutak és megtérés” című könyvét, mely az „élő kereszténységért” szállt síkra. Ez jó volt, de miért éppen én kaptam ilyen könyvet? Persze nem véletlenségből. Rájöttem: irányították a könyvtárat. Olykor-olykor megkaptam a Frankfurter Allgemeine Zeitung egypár régi számát. Ezenkívül volt még egy bibliám meg egy zsoltároskönyvem. „Fő kellékei” voltak ezek mindegyik általam ismert nyugat-németországi börtön minden cellájának. Egyszóval, a hosszú estékre volt olvasnivalóm. A testes fűtőberendezés, amely mint egy hirdetőoszlop állt a sarokban, mindig melegegett árasztott. Gyakran még fel is kellett csapnom a szellőztetőt, mert túl meleg volt.

Időközben újra megindult a levelezés feleségemmel. Szorgalmasan írt és mindig nagyon bátran: — „Minket semmi sem választhat el egymástól, minden tőlem telhetőt megteszek, hogy újra szabad légy. A fő dolog most, hogy mind a ketten egészségesek maradjunk!” — Ez kitartásra kötelezett és egyben erőt is adott.

Egy este, amikor éppen szokásos hétvégi leveletem írtam a feleségemnek, kinyílt a zárkaajtó. Azt hittem, az őr jön, de egy polgári ruhás férfi lépett be:

— Adj isten, ezredes úr.

Bemutatkozott: Lettenmeyer, az intézet evangélikus lelkésze. Szerfelett barátságosan, állandóan mosolyogva, gondjaimról és kívánságaimról tudakozódott.

— Ön sem tudja visszaadni nekem elrabolt szabadságomat — ezzel kezdtem.

— Ilyen nehéz időkben csakis Istenbe vetett bizakodásunk segít, mert ő alávét minket a próbáknak és elviselésükhöz megadja a szükséges erőt is, ha hiszünk benne és imádkozunk ezért.

Akaratlanul is feleségem legutolsó levelére kellett gondolnom. Belőle valóban vigaszt és erőt merítettem e keserű harchoz.

Lettenmeyer negyvenöt év körüli, magas, tekintélyes külsejű férfi volt és az intézetben fontos személyiségnek számított. Kerek arcát csak még nagyobbította magas, sima homloka. Alóla két nagy barna szem pillantott rám. Jóindulatúnak és naivnak látszott, és az is volt, miként csakhamar kiderült. Folytonos mosolya és esetlen mozdulatai ezt a hatást még csak növelték.

Mielőtt elment, meghívott a vasárnapi istentiszteletre. El lehet jönni, még „elkülönítés” esetén is.

— Egy ór odakíséri és kissé majd félre ül — mondta mosolyogva.

— Ugyanúgy, mint a CIC-perben a szegény bűnösök padján? Ehhez semmi kedvem! — hárítottam el a meghívást. — Vagy talán már az „utolsó ítélet napja” érkezett el számomra? — tréfálkoztam.

A lelkész harsogón nevetett. Volt érzéke a humorhoz. Örvendetes. Megígérte, gondja lesz rá, hogy végre kikerüljek a megfigyelőből, és akkor az istentiszteletet akadálytalanul látogathatom.

— Isten vele, ezredes úr — búcsúzott tőlem. Észrevettem, hogy arca csak nevetéskor ráncolódik.

A lelkész gyorsan beváltotta ígéretét. A házimunkás közölte, hogy át kell hurcolkodom a „Bertha II. 420”-ba: — „Ott jó »shop«-ja is lesz.” — Ez azt jelentette, hogy végleg besoroltak az intézetnek eddig csak távolról, az „elkülönítés” szemszögéből ismert életébe, amelyről ugyan jó sok tapasztalatom volt már. Új szállásom egy kettős cella volt. Kellemes lenne, ha egyedül maradnék. Azt reméltem, hogy a „shop” az or-

vosilag elrendelt „könnyű foglalkozás lesz szabad levegőn”, ezzel szemben a krumplihámozásnál kötöttem ki.

Így kezdődött meg tulajdonképpeni fegyencéletem Landsberg erődjében.

Cellámat kora reggel kinyitották, és nyitva állt este 9-ig. Most már a gong szabályozta az én életemet is. Az úgynevezett „étkező teremben” ettünk.

A konyha tolóablakánál mindenki megkapta hatrészes tálcáján és egy leveses csészében az adagját, és azzal ment be a tulajdonképpeni terembe, egy hosszan elnyúló helyiségbe. Egy széles középfolyosótól jobbra és balra asztalok és padok álltak. A padokon hat-hat ember fért el egymás mellett. Lino-leum takarta a keskeny asztalokat, csak egy oldalról ültek mellettük, úgyhogy a terembe mindenki arccal egy irányba fordult. Mindig csak hátaikat láttunk. Örök ügyeltek rá, hogy mindenki felsorakozzék, és üres hely ne maradjon. Arccal az étkezőből nyíló mosogatóhelyiség felé ültünk, étkezés után ott adtuk le edényünket mosogatásra. Előbb azonban a maradékot egy hordóba kotortuk. Ez a hordó a WCPL fejlődésének tükörkepe volt.

Eleinte meg kellett semmisíteni minden hulladékot, a krumplihéjat is, hogy a lakosság még ezzel se gazdagodhassék a szeméttelepen. Miután az Egyesült Államok Bonnt katonai szövetségeséül választotta, a WCPL-ben is nőtt a jólét és vele együtt a hordók tartalma. Rajta marakodtak Landsberg szegényei. Ez zavarta a gazdasági csoda ragyogó képét és meg kellett szüntetni. Berendeztek tehát egy disznóhizlaldát, és azután odavitték a bőséges ételmaradékokat. A havonkénti disznóölés is a jó ellátást szolgálta. A hizlalót szakértő háborús bűnösök vezették, és panaszkodtak a nagy igényű, elkényeztetett állatokra. — „A világ egyetlen disznaja sem él olyan jól, mint mi” — szölte el magát valaki és igaza is volt.

A bejáratnál, a mosogatóval szemközt egy kis dobogó állt. Rendezvények alkalmával ezen foglalt helyet a zenekar; az énekesek és más közreműködők is ide ültek. A dobogó mögött vetítővászon volt kifeszítve.

Reggeli után, amelyhez mindig kitűnő tejlevest is adtak, a gong a reggeli létszámmegállapítást jelezte. A sorakozás

„shopok” szerint történt. Én a konyhánál sorakoztam, mert a krumplihámozó-parancsnoksághoz tartoztam. Ehhez a munkához a szokásos zsávolý munkaruhán kívül még magas szárú gumicsizmát is adtak. Szükség is volt rá, mert a hámozóhelyiség a pincében igen nyirkos volt. Zsámolyainkon szó szerint vízben ültünk.

„Könnyű munka és szabad levegőn” való mozgás — így rendelte az orvos. Igaz, a munka nem volt nehéz, de a mozgás és friss levegő hiányzott. Az egészségtelen, nyirkos pincében ültünk, mintegy a zsámolyhoz szögezve és nap mint nap nyolc órán át krumplit hámoztunk. Oten vagy hatan voltunk, főként a koncentrációsok közül kiválogatott emberek, kivétel nélkül „BV”*-k, ahogy a hivatásos bűnözőket nevezték. Egyikük már 18 éves kora óta rács mögött ül. Rablógyilkossággal kezdte: fegyház, koncentrációs tábor, kapó, SS-legény, gyilkosság, Landsberg — ezek voltak az állomások munkatársaim életében. Sorsuk alapján hasonló, csak a fokozatokban különbözött. Rajtam kívül csak még egy nem háborús bűnös volt ott. A HICOG** ítélte el az amerikai megszállási szabályzat alapján ezt a kistermetű, fifikus fickót. Mügge volt a neve. 15—16 éves korában, az 1945-ös összeomlás idején, légvédelmi segédszolgálatos volt. Hontalan volt és gyökerét vesztett, egy amerikai alakulathoz csatlakozott, és ott hasznossá és nélkülözhetetlenné tette magát. Az értelmes fiú gyorsan megtanult angolul. Mivel a szórakozni vágyó amik nem nagyon kedvelték az őrszolgálatot, Mügge csakhamar keresett helyettes lett a terhes őrszolgálatra. Amerikai egyenruhát kapott, és illegális amerikai GI lett az alakulat parancsnokának tudtával. A századparancsnoknak is megfelelő volt Mügge mint hézagpótló. Ugyanis gyakran megesett, különösen hétfőn, hogy valaki hiányzott és kétszáz helyett csak százkilencvenkilencen jelentek meg szolgálattételre. De az egyenruhába öltöztetett Müggével megiscsak együtt volt a 200 GI és a „chef” nyugodt lelkiismerettel jelenthetett teljes létszámot.

„Aki igazi GI, az igazi stikliket is csinál” — gondolta

* BV — Berufsverbrecher = hivatásos bűnöző.

** HICOG — High Commission for Germany = Németországi Főbizottság.

Mügge, aki időközben amerikai őrmesterré léptette elő magát. Nagyban növelte az Egyesült Államok tekintélyét, tekintve, hogy a keki egyenruhától és pisztolytól begyulladt polgárokat megszabadította óráiktól. Egy este előreszegzett pisztolyával szokásos fogását egy méltóságteljesen lépkedő úron akarta kipróbálni és ily módon a hamis — vagy talán az igazi — házszámra bukkant: egy civilbe öltözött amerikai tábornokra. Ez lett a veszte. Elfogták. A Mügge-kísértetjárás gyorsan véget ért. Az amerikai egyenruha viselése és az oly értékes őrszolgálat az amerikai egységben, egyszeriben „kémkedés” lett, mely a „szövetséges hatalmak haderőinek biztonságát komolyan veszélyeztette” — így szólt a megszállási szabályzatok mindenre ráhúzható varázsszövege. Müggét eddigi fölötteseik egyszerre csak nem is ismerték, még létezése is „teljes meglepetés” volt számukra. Ő volt az első „kém”, akit Landsbergben megismertem — valójában csak egy fiataikorú, az amerikaiakból kihasznált kalandor.

Valóban furcsa társasággal hámoztam együtt krumplit napról napra a pincében; de egyikük részéről sem tapasztaltam gyűlölködést. Játshi könnyedséggel hámozták a krumplit, én sajnos nem, ez iránt megértéssel voltak. Örültek, hogy új hallgatót kaptak és reggeltől estig saját magukról, meg a világról beszéltek, főként azonban Landsbergről. Némelyiket hamarosan új megvilágításban láttam: gyakran nem voltak mások, mint a visszas társadalmi és politikai viszonyok áldozatai. A fiataikorú rablógyilkos apját, mint a KPD tagját 1933-ban koncentrációs táborba zárták. Az anya a tizenhét éves, munkanélküli legidősebb fiát a vasúti vágányokhoz küldte, hogy szemet szedjen a szükségben levő családnak. A vasúti rendőrséggel történt összetűzéskor egy hivatalnok ottmaradt holtan, de elítéltetése következtében tönkre volt téve a fiataikorú élete is. A koncentrációs táborban mintafogoly lett, hogy egyáltalán észrevegyék. Ezt a természetes anyagi becsvágyat az SS ördögi módon kihasználta. Ennek a módszernek lett az áldozata Albrecht is; kapo lett, majd SS-legény, és mint ilyent, az amerikaiak 1945-ben halálra ítélték. — „Elvégre nem mi találtuk ki a koncentrációs táborokat, hanem minket is oda zártak be és a parancsokat teljesíteni kellett. A fejünkkel játszottunk mi is.

Az urak azonban, akik a parancsokat adták, már rég szabadlábban vannak! A magunkfajtaival az amik nem sokat gatyáznak. Az egész per öt percig tartott, és máris megkaptam a kötelet.”

Fáradhatatlanul mesélgették, milyen állapotok uralkodtak Landsbergben az 1945 utáni első években:

— Akkor tájt még másképpen volt minden! Történt itt egy és más a WCPL-ben! A „War Criminal Prison Landsberg” rosszabb volt akármelyik koncentrációs tábornál!

— Akkoriban a pokol szabadult itt ránk a földön! — mesélte egy volt koncentrációs — és a nagyurak ilyen kicsik voltak! — Egy apró krumplit mutatott, majd dühösen a sarokba hajította. — Szerencsémre házimunkás voltam. Csak halotta volna, milyen szépen tudtak kérni a tábornokok: — „Kedves bajtárs, meg tudná szerezni ezt vagy amaszt?” És én tökfilkó, térdig koptattam a lábam. Most azonban megint a megközelíthetetlen nagyurak, és még a fenekükkel sem néznek ránk.”

— Ha egy magunkfajta egy csomag dohányért ráadja a fejét, hogy kipucolja az urak celláját és csizmáját, meg is szólíthatja őket, persze harmadik személyben — gúnyolódott egy másik.

— Sajnos, seggnyaló több van itt a kelleténél, tisztára nyalják a tábornokok fenekét és azt remélik, hogy így az amiknél is bevágódnak! — mondta egy harmadik.

— Be azok!

— Aki nem csinálja, itt kuksolhat ebben a szaros pincében, és itt döglük meg! — Dühében a füle tövéig vörös lett, felállt, és üvölteni kezdett: — Ennek a rothadt bandának nem hámozok többé! — kirohant.

A többi már ismerte ezt:

— Aki végigélte a dolgokat és már régóta ül, arra rájönnek az ilyen rohamok!

Valaki visszahozta:

— Rabtárs, légy észnél!

A sokszor használt gúnyoros megszólításon mindenki nevetett, csak a rab nem, aki a hámozást abbahagyva, dühösen könnyített még egyet a szívéen.

— Mikor híre járt, hogy ti jöttök, politikaiak, egyszerre megint jók lettünk, hogy a nagyurakkal népközösségben működjünk együtt, az úgynevezett keleti vörös banda ellen. De nélkülem! — kiabálta dühösen.

— Mindig pompásan értették, hogyan kell az egyiket a másik ellen felbújtani. Ez volt és ez ma is a mi egész szerencsétlenségünk. És most toronyi-fecske, repülj és csicseregj be engem a toronyban! — förmedt az egyik rabra, aki eddig halgatott.

Emez tüstént a hámozókéssel ugrott neki. Folyt a vér. Szörnyű volt, bár tanulságos. Egyszóval a Harmadik Birodalom nagyfejűi azért ébredtek rá, hogy ezek a koncentrációsok először áldozatai, majd támaszai voltak rendszerüknek. Most tehát újra megfeleltek, mint „szövetségesek” a „vörösök” ellen, mivelhogy az amerikai politika a „vörösöket” tekintette új ellenségnek.

A harcias kakasok újra megnyugodtak, bekötözték egymás sebeit, nehogy az ami észrevegyen valamit. A forró fejű alak közben tovább mesélt:

— A szellőzőnyílások a celláinkban eleinte csak deszkával voltak beszögezve, úgyhogy a fény nem, de a hideg és a nedvesség áthatolt. A cellákban csupa kibabrálásból folytonosan hipist csináltak. Az amerikaiak főleg abban lelték örömeiket, hogy a rácson át, a felső emeletekről lehajigálták az elszedett holmit, úgyhogy a széttépett levelek és irományok konfetti gyanánt szálldogáltak alá, az üvegek meg edények röpíttyára zúzódtak a kockaköveken. Persze le voltak zárva a cellajtók és a csappantyúk, és akkoriban fel lehetett fordulni a moslék-ellátáson. De a B-szárnyon volt a legrosszabb, ott voltunk mi hatszázan, a hullajelöltek elszállásolva. Négyszázat akasztott fel az ami. Ez a kegyetlenkedés négy évig tartott!

Még most is elsápadt az emlékekre. Minden háborús bűnös, még tábornokok is, mélységes borzadályal beszéltek ezekről az állapotokról. Mindegyik hullajelölt mindennap számolhattott azzal, hogy ő következik, legközelebb az ő nyakára kerül a hurok. Sokukat többször is elvitték akasztani, és az amik csak ott, a halál árnyékában közölték velük, kajánul vigyorgva, hogy tévedés történt és „ma még nem kerül rájuk a

sor”. Ennek öngyilkossági kísérletek lettek a következményei, ezt azonban a lengyel örök minden alkalommal megghiúsították.

Dr. Blume SS-ezredes kétszer kísérelt meg öngyilkosságot. Fel akarta akasztani magát.

— Milyen szép volt — mesélte most —, amikor elvesztettem az eszméletem, és milyen szörnyű kín volt, mikor mesterséges légzéssel újra magamhoz térítettek. Bár körülbelül 100 000 embert ölettem meg, mint az RSHA bevetés-vezetője, de megtiltottam az effajta kínzásokat, mint amelyeneket az amik itt velünk végeztek. Álmomban mégis üldöztek a megölt asszonyok és kisgyerekek. Szívesen meghaltam volna akkor. De éppen azért hagytak életben, mert az élet akkor nagyobb kín és büntetés volt számomra a halálnál.

— És ma már nem? — kérdeztem.

— Ó, az az idő már elmúlt. Az amik is belátták, hogy igazságtalanok voltak, megígérték és meg is tesznek mindent, hogy becsületüket helyreállítsák. A Führernek mégiscsak igaza volt; mert a világszidóság ma megint feltámadását ünnepli a kommunizmusban. Újra van célunk. E világveszély, a Szovjetunió ellen, együtt kell küzdenünk az amerikaiakkal!

Elszörnyedve és meghökkenve bámultam rá. Tehát mégsem a lelkiismeret kínozza 1945-ben a cellájában, hanem a félelem az akasztófától. Mikor az amerikai mézesmadzaggal kecsgették, iszonyatos feltámadást ünnepelt az ő fekete lelke is. Ez az SS-ezredes, mintha kettőig se tudna számolni, a „kiművelt” szerepében tetszelgett magának, irodalommal és filozófiával foglalkozott. De micsoda eredményekre jutott ez a tömeggyilkos!

„Újoncot” raktak be a cellámba, egy huszonöt év körüli fiatalembert. Nem örültem neki, kiváltképp mikor közölte, hogy „régis vagány”. Vagányélete során tévedésből feltört egy amikocsit, és értékes holmikat keresve átkutatta a bőröndöket és aktatáskákat.

— Minhogy uszítóhadjárataikhoz szükség volt valakire, egyszerűen elítéltek kémkedésért. Sőt még azt is írták az újságok, az volt a megbízásom, hogy a müncheni „Szabad Európa” adót robbantsam fel. Egy szó se igaz az egészről! Még

azt se tudom, hogy van-e ott ilyen adó; Münchenben még sose jártam!

Kisvártatva így folytatta:

De éppen szükségük volt egy palira, és úgy kikészítettek, hogy mindent bevallottam!

Nagyon is jól megértettem.

— És ha azt állítják, hogy megerőszakoltam saját nagyanyámat, még azt is bevallom.

Táplálni kellett a hidegháborút, a kelet elleni uszításhoz szükség volt nagy port felverő eseményekre. Ha pedig nincs, ki kell találni. Hitler, hogy 1939-ben megindíthassa rablótámadását Lengyelország ellen, kiagyalta, hogy a lengyelek megtámadták a gleiwitzi adót. Emberi sorsokat ezek a gonosztevők nem tartanak fontosnak. Az imperialisták erkölcsöt nem ismernek, de annál képmutatóbban emlegetik.

Azok, akiket a HICOG ítél el a megszállási szabályzatok alapján, a B-szárnyba kerültek oda, ahol a halálraítéltek éltek évekig. A politikai elítéltek jó része egyik a másik után meglátogatott engem.

— El sem hiszi, mi volt itt, mikor az újságok az ön peréről írtak. A háborús bűnösök teljesen kivetkőztek magukból. Mint az emberiség söpredékét kezelték eddig minket. Most meg egy lovagkeresztes ezredes áll a mi ügyünk, a béke ügye mellé. Ez nagy pofon volt a háborús bűnösöknek, nekünk meg nagy öröm. Volt már egyébként valaki önnél a háborús bűnösök közül? — kérdezték a békeharcosok.

— Senki — feleltem.

— Én ápoló vagyok a kórházban, tehát sok mindenről értesülök. A háborús bűnösök meg akarják önt nyerni, vagy az itteni helyzetét lehetetlenné tenni!

Megvártam, hogy a dolgok maguktól megérjenek. És megértek.

Von Salmuth vezérezredes meghívott kávéra. Régi potsdami 9. ezredbeli volt, mint én. Monarchista, lelkes tisztelője az „öreg Fritz”-nek és Bismarcknak. Termete és bozontos szemöldöke még emlékeztetett is a „vaskancellára”. Salmuth öntudatosan viselkedett, mint egy ősi földbirtokos pátriárka.

— A birtokaimat szeretném visszakapni, elsősorban azt,

amelyik odaát van nálatok! Nagyon kedvemre való volt! — kezdte lomhán, és közben öntött a frissen főzött feketekávéból.

— Az az idő elmúlt és többé nem tér vissza! — válaszoltam nyomatékosan.

— Nyugtával dicsérd a napot! Bonn-nal itt jó kapcsolataink vannak, és sok minden történhetik. Hála Istennek, mert ez nem maradhat így! — De most erről ne beszéljünk, először hozzuk rendbe a maga dolgát!

A Bonn-nal kapcsolatban említett jó összeköttetéseire gondoltam, és érdeklődve vártam javaslatait.

— Tisztában vagyunk azzal, hogy önt aljas módon beugraták. — A meggyőzés hangján beszélt.

Tiltakozni akartam, de nem hagyott:

— Igen, igen, ez egészen bizonyos, mégha nem is tudja. Nem is sejti, miféle gonosztevők vannak odaát önöknél.

— Hogyhogy? — kérdeztem csodálkozva.

— Valaki közülük azt vallotta Moszkvában, hogy Hoth és én továbbítottuk a komisszárokra vonatkozó parancsot. És azért ülünk most itt.

A hatvan esztendős egykori hadvezér egészen magánkívül volt felháborodásában és izgalmaiban, úgyhogy volt egy-két pillanatnyi időm gondolkodni.

— Vajon az, akire ön gondol, hamisan vallott Moszkvában?

Azt hittem, hogy ez a kérdés veleje, de az öreg teljesen értetlenül pillantott rám:

— Ki beszél itt igazságról? Kihúzni a csávából! Ezen múlik minden! De az ilyeneknek erről sejtelmük sincs.

— Ennek azonban egyáltalán semmi köze az én ügyemhez. Szabad elhatározásomból utaztam Nyugat-Németországba. Nem kényszerített rá senki sem!

Salmuth elégedetlenül dűnnyögte:

— Így nem jutunk előre.

Ebben igaza volt.

A B-szárnyon, melyet a háborús bűnösök úgy kerültek, mintha bélpoklosok volnának ott, nagy feltűnést keltett az öreg Salmuthnál tett látogatásom. A két tábor besúgóí jó fordulatot szimatoltak, és így e napokban meggondolatlanul elárulták magukat előttem. Landsbergre ránehezedett a visszataszító szag-

lászás légköre. Undorító volt ez, mert először évekig a nemzeti-szocializmus ellen folyt a harc, most meg ujjászületését támogatták minden eszközzel. Először náciellenesek, aztán nácipártiak. Egységes nézet nem alakult ki még most se.

Minden alkalommal, akár az étkezésnél, akár séta közben, a tábornokok elmesélték, milyen sérelmeket szenvedtek el az amiktól.

— Dönitz kormányához tartoztam, akkoriban már hatvan esztendő voltam és elvégre is vezérezredesi rangban. El se hiszi, hogy 1945. május 10-én, mikor elfogtak minket, hogy megtáncoltatták rajtunk a gumibotot!

— Négy esztendeig voltam szovjet hadifogságban, de egyszer se tapasztaltam, hogy valakit megvertek volna.

— Ha az ember évek óta, nap mint nap az ellenkezőjét hallja és olvassa, végül is elhiszi. De mi akkor saját bőrünkön éreztük, hogy a szólam a keresztény-nyugati kultúra amerikai hordozóiról csak ámitás.

— Sajnos nem ámitásról, hanem céltudatos uszításról és háborús készülődésekről van szó a Szovjetunió ellen — feleltem.

A tábornok aggódva pillantott körül:

— Az istenért lehet, hogy igaz, de meghallhatja itt valaki.

Ilyenformán a háborús bűnösök — személyes tapasztalataik következtében — gyűlölték ugyan amerikai kínzóikat, de követték őket a Szovjetunió elleni gyűlöletben, amelyet még Hitler plántált beléjük. E gyűlölet újra lángra kapott. A döntő kérdést: — „Mi előnyös ma Németországnak, milyen út vezet az egységes és a békés újjászületéshez?” — nem akarták hallani. A „Harmadik Birodalom” elitje megint csődöt mondott.

A háborús bűnösök táborának következő támadását Lorenz, egykori SS-tábornok intézte ellenem:

— Itt szokás bemutatkozó látogatást tenni. Ajánlom önnek, mielőbb kövesse ezt a szokást, hogy megtalálja a megfelelő kapcsolatot!

Annak idején Krasznogorszkban „megfelelő útnak” hívták, itt „megfelelő kapcsolatnak”. Ez gondolkodóba ejtett.

— Ehhez viszont hozzátartozik a katonai hagyományok elismerése — mondta látogatóm modorosan.

— Ezen mit értsek?

— Nos, hát például az ősi hagyományos porosz megszólítást a rendfokozattal és persze harmadik személyben — tette hozzá bizonytalanul. — Az itteni népség ellen ez a legjobb védekezés.

Ezt már valóban megsokalltam.

— A landsbergi foglyok viselkedéséről szóló amerikai szabályzatban olvastam éppen, hogy senki sem használhatja rangját vagy nemesi címét, sőt még tudományos fokozatát sem.

Így akartam nyílt színvallásra bírni.

— Hál' istennek ez a szabály a mi következetes katonás viselkedésünk alapján már régen idejét múlta — felelte pimaszul az SS-tábornok.

Megmondtam neki, hogy tudomásom szerint a harmadik személyű megszólítást a hadseregben hivatalosan már nem, az SS-nél pedig sohasem engedték meg.

— Mi tanultunk a közelmúlt hibáiból!

Ez már valósággal gúny volt.

— Itt csak következetes önfegyelemmel tudjuk a helyeztűket biztosítani, és odakint a szabad életben sincs másképp. Mi SS-ek ezt megértettük és elfogadtuk! Majd ön is megszokja!

Ezt a feltevést kereken visszautasítottam. De úgy látszott, hogy az SS-tábornok még nem tett eleget küldetésének, zavarosan keresgélte a szavakat:

— Természetesen első feltétel, hogy minden kapcsolatot megszakítson a kémekkel!

A háborús bűnösök most már nem ismerték el a háborús bűnökre kiszabott ítéleteket. Az állítólagos kémek elleni amerikai rágalomhadjáratban azonban fáradhatatlanul részt vettek. Erre fel is hívtam a figyelmét.

Tüstént alább adta:

— Hiszen mi is megismertük 1945-ben az amerikai tárgyalási módszereket. Az amik mindig megszerzik a propagandagépezetük számára az „üzemanyagot”, hol háborús bűnösöket, hol meg kémeket! De most újra ütött a mi óránk. Az árral úszni kell, különösen önnek. Az úgynevezett béketáborban elárulták és eladták önt.

— Azt csak bízza rám. Én tudom mit cselekedtem, és fő-

leg, hogy mit kell cselekednem. Egyáltalán nem tűröm, hogy felteteleket szabjanak nekem.

— Akkor hát önön nem lehet segíteni!

Ezzel a próbálkozást ez a látogatóm is feladta.

A lelkész is felkeresett megint. Vele meg tudtam beszélni gondjaimat. Az évek folyamán több kisebb-nagyobb bajomat tudta enyhíteni.

Télen a nagy iskolateremben tartotta az istentiszteleteket. Ebben a helyiségben csak negyven-ötven ember fért el, de sose bizonyult szűknek. Az istentiszteleteket a foglyoknak mintegy tíz százaléka látogatta. Más gyülekezetekben, úgy látszik, még rosszabb volt a helyzet, mert a lelkész igen büszke volt eredményére. Pedig ez a jó eredmény tulajdonképpen nem is az ő érdeme volt. A fegyencek ugyanis egyetlen alkalmat nem mulasztottak el, ami változatosságot jelentett és „jó pontokat” szerzett nekik a jó magaviselethez, amerikai szóval, a „good time”-hoz. A „good time” kimeríthetetlen beszédtema volt Landsbergben még a krumplihámozásnál is.

— Ne hámozd olyan vastagon! Nem kapod meg soha a parole-t, vagy a good time-t!

— Nem a krumplihámozáson múlik, hanem a seggnyaláson. Ezek az ángolna simaságú diplomaták értenek hozzá a legjobban. Hiába, aki tanult az tud! — Ezen hevesen vitatkoztak.

Tárgyilagosan nézve, a helyzet a következő volt: az amerikai jogszolgáltatás szerint minden elítélt büntetése egyharmad részének letöltése után „parole” iránti kérelmet nyújthatott be. Kérvénye jóváhagyása esetén, bizonyos feltételekkel szabadon engedték. Egyfajta büntetéselengedés, szabadonbocsátás volt ez próbaidőre, rendőri felügyelettel. Ha egy amerikai módra elítélt rab kétharmadát letöltötte büntetésének, akkor a „good time” léphetett érvénybe, a „jó magaviselet ideje”. Ez esetben a foglyokat feltétel nélkül bocsátották el. Persze mindenki törte magát az egyik vagy másik kedvezményért. A büntetésvégrehajtás így tartotta könnyen és szilárdan kézben a foglyokat, de azt a lehetőséget is, hogy „tetszése szerint” bocsássa őket szabadon. Az 1945 utáni első esztendőkből Landsbergben se „parole”, se „good time” nem volt. Ezek az Amerikában szokásos jogok a háborús bűnösök javára csak akkor léptek életbe, mikor az ameri-

kaiaknak szükségük volt rájuk új háborús céljaik érdekében. Az amerikai igazságszolgáltatásban ezzel oly tág teret adtak az önkénynek, hogy a büntetéseket szükség szerint egyszerűen le szállították, és ilyenformán a „parole” vagy „good time” időbeli feltételeit egy tollvonással megvalósították. A „Wilhelmstrasse” és a „nagyipar”*-per háborús bűnöseit az amerikaiak ily módon már akkor szabadon engedték, mikor én Landsbergbe megérkeztem.

— Az amerikaiaknak elsősorban ezekre a fickókra van szükségük, háborújuk előkészítésére. Mi itt megéltük Schwerin von Krosigk gróf esetét. Ő aztán értette a dolgát az előadásaival, ezt megmondhatom magának! Majd elhozok egyszer egyet!

A házban még nagy számban meg lehetett találni a gróf nyomtatásban is megjelent előadásait: „Eugen herceg, a nemes...” — hihetetlen! nem „lovag”, hanem az „európai”. Örögi csűrös-csavarással tótágast állította a történelmi tényeket: „Az utolsó lovag nemes törekvését, hogy Európa minden népe egy szövetségben fogjon össze — most végre meg kell valósítanunk!” A szerző, Dönitz kormányában az utolsó külügyminiszter, „politikai előrelátása” bizonyítékául idézte az 1945 májusában tartott rádióbeszédéből a következő mondatot: — „Keleten egy vasfüggöny gördül előre szakadatlanul, hogy a mögötte végbemenő romboló munkát a világ ne tudja felismerni.”

Ez a kelet elleni „parole” biztosította a grófnak a „parole”-t** a nyugaton, de nemcsak neki, hanem az összes diplomátának, aki egy nótát fűjt vele. Ezt fűjták valamennyien, jó hangosan, érthetően és igen nagy sikerrel.

A háborús bűnösök következő csoportja, amellyel az amik megegyeztek, a nagyipari vezérek voltak, élükön Kruppal és Flickkel. Hogy a konszerneket feltűnés nélkül újraépíthessék, aratógépekkel és tejeskannákkal kezdték el.

— „És ha megint eljön az idő, átállunk a hadifelszerelésre és együttesen takarítjuk be a termést.” De akkor majd nem tej és méz folyik, hanem vér és könny. És megint milliárdjaik lesz-

* A náci kormány tagjai és az IG. Farben elleni perek.

** Visszaadhatatlan szójáték: parole = jelszó; büntetés elengedés becsületszóra.

nek. Én csak tudom, hiszen folyósói házimunkás voltam. „Igen, kedves bajtárs, ezekben a nehéz időkben össze kell tartanunk. Nemsokára megint mi leszünk fent. És akkor sem feledkezem meg magukról.” Így beszéltek akkoriban a konszernek urai.

— Hát igen, ők megint fent vannak, mi meg itt lent, ebben a pincében — szólt közbe valaki haragosan.

— De meg kell hagyni: ezek a nagyiparosok legalább küldik nekünk az ígért csomagokat!

A hirdető táblán szabályos időközökben névjegyzékek jelentek meg azzal a felhívással, hogy a csomagpincében adományokat lehet átvenni. Az adományozók névtelenek maradtak, a címzettek tarka választékából nem lehetett következtetni a feladóra. A névjegyzéken a vezértábornagy neve a koncentrációsé mellett állt, aki mint házimunkás annak idején megkönnyítette az ittlétet egykori fogolytársának és mai adományozójának. Ha a kiválasztottak közül elbocsátottak valakit, másik rugtatott a helyére, többnyire egy náci-kiválóság. Erről gondoskodtak a kullisszák mögül, minthogy akkoriban az irányítás véglegesen a háborús bűnös kiválóságok kezébe került.

— Most majd a tábornokok jönnek sorra a „parole”-szabadonbocsátásra, ez világos mint a vakablak! — így kezdődött egy napon újból a beszélgetés a landsbergi pincében. — Speidel már megnyitotta a sort.

— Nem volt nehéz, ilyen ami-összeköttetésekkel.

A közép-európai NATO-haderők jelenlegi parancsnokának fivéréről volt szó.

— Fogadok, hogy a következő jelölt Warlimont tábornok!

— Én Reinhardra fogadok! Warlimontra még itt van szükségük!

Két új név, két új történet! Igazán nem volt hiány beszéd tárgyban. Warlimont, Jodl vezérezredes helyettese az első perctől az utolsóig főnökével együtt Hitler mellett volt a véderő főparancsnokság legfőbb hadműveleti törzskarában. Jodlt Nürnbergben mint háborús főbűnöst halálra ítélték és kivégezték. Helyettese, Warlimont tüzérségi tábornok először „életfogytiglanit” kapott, de aztán ezt az ítéletet csakhamar leszállították 15 esztendőre.

— Ez is érti a dolgát. Egészen kicsiben kezdte újra Nürn-

bergben, mint giling-galangozó ministráns. Az oltártól az amiig az út nem hosszú. És most havi 500 márka prémiumot kap az amiktől, mert délutánonként a meleg szálláson hadtörténeteket ír nekik, mi meg itt gürcölünk.

— Reggel meg a kertben sétál. Ezt nem lehet munkának nevezni! Egyszer már szeretnék én is így élni!

Warlimont népszerűtlenségének több oka volt. A nürnbergi perben élesen elkülönítette magát Hitlertől és a nácizmustól, az egész háborút meg jól megúsza a biztonságos fűhreri főhadiszálláson. El kellett ismernie, hogy közreműködött a hirhedt gyilkos „Komisszár” és a „Sötétség és ködparancsok”^{*} kiadásában, tagadta azonban, hogy ő lett volna az értelmi szerző, és azt állította, hogy ezeket a gyilkosságra felszólító utasításokat „csak szerkesztette”. Mivel senki sem hitte el, hogy „már régen ellene” volt, görcsös igyekezettel keresett igazolást náciellenes érzelteire. Például előadta, hogy egy Hitlernek tett jelentésében Himmlert, az SS birodalmi vezetőjét, „birodalmi félrevezetőnek” nevezte. E nyelvbottlással kívánt bizonyítékot szolgáltatni évekig „kínosan” rejtgetett „valódi” érzelmeire. Ezt az amikkel szemben tanúsított magatartását különösen a hívő náciok vették rossz néven tőle.

Warlimont nem volt katonatípus, inkább afféle szalonbetyár. Öntelt képet vágva, begyesen lépkedett, öltözéke kínosan tiszta volt, őszbecsavarodott haját gondosan ápolta, jó illatokat árasztott. Mindig ügyelt a magatartására, nem ejtett soha egy goromba szót se.

— Én már csak azt szeretném tudni, voltaképpen merre is van a hazája: francia vér, császári tiszt, náci és Hitler bizalmasa, hithű katolikus, protestáns angol a felesége, és most az amik kedvence, az Európa-hadsereg lelkes hive. Itt már az ördög sem ismeri ki magát!

— A keleti „ördögök” számára az ilyesmi nem problematikus — mondtam.

A munka megállt, minden száj tátva maradt.

— Ezeknek az uraknak megvan a maguk „hazája”. Még-

^{*} Titkos parancsok, amelyek előírták, hogy a szovjet hadsereg foglyul ejtett politikai bízatosait azonnal ki kell végezni.

pedig a saját osztályuk. Ennek érdekében vitték vágóhídra a német népet — mondtam.

Ez gyújtó hatású volt, mert ezek az életben zátonyrafutottak nem voltak ostobák, őket csak úgy kezelték, mintha ostobák lettek volna.

— De hiszen maga is abból az osztályból való és egészen jól megvan vele! — vetették ellenem.

— Ez igaz. De hova jutottunk és mindenekelőtt a német nép?

Megértették a különbséget egy törpe érdekcsoport és az egész nemzet érdekei között.

Az effajta beszélgetések figyelmet keltve visszhangzottak a házban. Nem véletlen, hogy nem sokkal később a szabadulásra jelölt Reinhard kihívóan így szólt:

— Mégiscsak szégyen, gyalázat, hogy az oroszok annyira lezüllesztették az ön szép, gazdag hazáját.

— Az én szép hazám nem az oroszoké, hanem német föld. És nincs lezüllesztve, hanem mi a magunk erejéből építjük újjá és a „gonosz orosz” segítségünkre van ebben.

— Hogy a zsíros tehenet még jobban megfejhesse — vágott közbe a volt vezérezredes. A lezüllesztett hon egy szempillantás alatt zsíros fejőstehénné változott. Reinhardra kár volt egy szót is vesztegetni. Együtt üvöltött a farkasokkal a Kelet ellen, és egyébként is már régi „biciklista” volt. Mikor a háború kezdetén a hadsereg olykor tiltakozott még az SS kegyetlenkedései ellen és nem akart ezekkel a „fegyver-bajtársakkal” közösködni, Reinhard, Führeréhez intézett levelében azt a „megbecsülést” kérte, hogy hadosztályába osszanak be SS-kötélékeket. Kérését tüstént teljesítették. Ez a „megbecsülés” — természetesen mellékesen — azzal a következménnyel járt, hogy a hadosztály hadtestté, a hadosztályparancsnok hadtestparancsnokká lépett elő. Ezen az előléptetésen kívül a „dicsőséges fekete kötelékek” — természetesen mellékesen — még sűrű rendjelesőt is hoztak magukkal. Reinhard megkapta a tölgyfalombot. Ezt a becsvágyó akarnokot a többi landsbergi tábornok nem minden alap nélkül becsmérelte. De Reinhard nem felejtette el sikereit, és Landsbergben megint tollat ragadott. De a nyílt levelet ezúttal már nem „szeretett Führeréhez, Adolf

Hitlerhez", hanem dr. Adenauer szövetségi kancellárhoz intézte. Abban az időben a német közvéleményben és a szövetségi gyűlésben minduntalan olyan hangok hallatszottak, amelyek az újrafelfegyverzés érdekében elengedhetetlennek tartották a háborús bűnösök szabadonbocsátását: „Mindaddig, amíg a második világháború érdemes és dicsőséges tábornokai a szövetséges hatalmak börtöneiben sínylődnek, egy becsületes némettől nem lehet elvárni, hogy újra egyenruhát öltjön” — írta az amerikai irányítás alatt álló Adenauer-sajtó. Mende, szolgálaton kívüli őrnagy és a szövetségi gyűlés néhány más képviselője ettől a követeléstől tette függővé az újrafelfegyverzéshez való hozzájárulását is. De midőn az amerikai közvélemény tiltakozott az előttük vadállatoknak kikiáltott háborús bűnösök szabadonbocsátása ellen, és emiatt a tervezett szabadlábra-helyezéseket vissza kellett vonni, a szövetségi gyűlésnek, ezek a gerinces németjei összezsuklottak.

Csak a „biciklista” Reinhard értett hozzá, hogy ezt a helyzetet megint csak a maga javára használja ki. — „Mélyen tisztelt Szövetségi Kancellár Úr, az újrafelfegyverzéssel kapcsolatban ne legyen tekintettel erre a háborús bűnösként elítélt néhány tábornokra. A helyzet komolysága megköveteli, hogy ezt az egész német nép számára döntő fontosságú létkérdést kíméletlenül lendítsük előre a megoldás felé!”

Az amerikai felfegyverkezési parancs megvalósítását Adenauer persze Reinhard levele nélkül is előrerendítette. Egyébként Reinhard a „néhány tábornokot” egyáltalában nem tájékoztatta „férfias lépéséről”.

Miként a háború idején írt ama levél, most ez az újabb is meghozta gyümölcseit: Reinhardot tizennégy nappal később — természetesen mellékesen „jó magaviseletét” tekintetbe véve — szabadon engedték. Mint a volt katonák egyik szövetségének elnöke, nem sokkal ezután ünnepi beszédet mondott az elesettek tiszteletére emelt egyik emlékműnél. E beszédében a többi közt a következőket mondta: — „Ti nem estetek el hiába. Hősi halálotok követendő példát nyújt az Európa-hadseregnek, amely a világot végérvényesen megszabadítja a kommunista veszedelemtől!”

Ekképp uszított az egykori vezérezredes, aki látszatra

mindig alárendelte saját személyét az ügynek és — természetesen mellékesen — sohasem járt rosszul.

A krumplihámozó-pincében nem gyűlöltek, a nedves levegő azonban méreg volt számomra és bizonyára annak is volt szánva. Télen kevés lehetőség nyílt arra, hogy friss levegőt szippantsak. Egy szűk, komor belső udvarban végeztük az esti körsétát. Épp ebbe az udvarba préselték a hatalmas szellőztető készülékek a cellák elhasznált levegőjét. Csak hét végére nyitották meg néhány órára a kertet, nyáron viszont munka után, a sötétség beálltaig szabad volt ott sétálni. A kert a börtön falai és oldalszárnyai között terült el. A homlokzati oldal, az igazgatási épület nem volt a kerthez csatolva, s ezért az egész épülettömböt nem lehetett körbejárni. A kert egy része labdarúgó-pálya volt, meg „shop”-ok, asztalos és lakatos műhelyek elhelyezésére szolgált. Kert tulajdonképpen csak egy keskeny sáv volt. Egyetlenegy út futott párhuzamosan a fallal. A szárnyak közt terült el a gyümölcsös és a kórházkert, ezt csak a betegek használhatták. Téli estéken a sötétben körbe járkáltam a dohos udvaron, ameddig csak lehetett, hogy a nedves pincelevegőn való egészségtelen kucorgást némileg ellensúlyozhassam. A CIC-börtönben megrongált egészségem azonban ezekkel a megterhelésekkel már nem tudott megbirkózni. Beteget kellett jelentenem. Beutaltak tüdőátvilágításra.

— Az a Puhr le akarja magát leplezni — közölte velem este a kórházi ápoló.

Puhr doktorról már sokat hallottam. Arany pártjelvényes, osztrák származású náci volt. Bár a „heroikus” fasizmus híve volt, ez a mindössze negyven esztendő ember többre becsülte a koncentrációs tábor biztos tábororvosi állását a veszélyes frontszolgálatnál. A táborban aztán annyi „becsületet” szerzett a nemzetiszocialista eszméknek és pártjelvényének, hogy az amerikaiak 1945-ben gyilkosság vádjával halálraítélték. Mégis ő volt az első, aki a halálraítéltek cellájából elevenen került ki. Puhr a hullajelöltek vörös zekéjét és sapkáját felcserélte a fehér orvosi köpennyel. A WCPL halálra ítélt Puhrjából minden átmenet és minden jogi indoklás nélkül dr. med. Puhr lett, a WCPL amerikai zsoldban álló főorvosa.

— Tiszta téboly, hogy milyen mesteri kanyart tett ez! — mondogatták a foglyok.

Puhrt persze teljesen markukban tartották azok, akik megmentették a kötélről, és megtették főorvosnak. Puhr, a hétpróbás náci vezette eszmetársainak kivégzését, azokét, akik vele együtt követték el bűneiket. Ha levették a bitóról az akasztottakat és még valamelyes életjelt adtak, Puhr vattával tömte be szájukat, orrukat és fülüket, hogy megfulladjanak.

Landsberg egyetlen szökevénye egy halálra ítélt SA-sportoktató volt. Szökési kísérlete közben egy lövés szétroncsolta felsőcombját. Mint sérült Puhrnál kötött ki a kórházban. Puhr orvos létére eltúrte, hogy a súlyosan sebesültet deszkára szíjazzák és kivégezzék. Puhr ápolt, jó külsejű férfi volt, egy véreb lelkületével. Őrá voltak bízva a WCPL betegek, a „vörösök”, a „politikaiak” is.

Mikor a röntgenszobában az ernyő előtt álltam, megpillantottam Puhrt. Az egyik sarokból leelkedett. Valamennyi orvos jelen volt.

— Áramot kérek — mondta dr. Becker-Freising, majd: — köszönöm, kikapcsolni. — A háborús bűnösként elítélt orvos határozott szavakkal fordult főorvosához, Puhrhoz: — Hiszen ezt azonnal kórházba kell vinni! — Ebből kiderült azonban, hogy Puhrnak más volt a szándéka vagy utasítása. Hallgatott. Az volt az érzésem, hogy még nem tartotta elérkezettnek az idejét.

A kórház az úgynevezett erőd egyik része, hasonlóképpen egyemeletes volt, rendes nagy ablakokkal. Persze az ablakokon rácsok voltak; de legalább ki lehetett nézni. Több terem, egyenként hat-nyolc ágygal szolgált a közönséges, és különszobák az előkelő betegek számára. Én persze egy földszinti terembe kerültem. Ápolók, szintén foglyok, gondoskodtak rólunk. Mint Landsbergben mindenütt, itt is kínos tisztaság uralkodott. A betegek orvosi gondozásával dr. Becker-Freising és dr. Fischer volt megbízva. Ez jó volt. Orvosi tudás és általános műveltség dolgában mindketten jóval felül álltak az átlagon. Gyakran töprengtem, miképpen történhetett, hogy ilyen emberek foglyokon végzett bűnös kísérletekre vetemedtek. Ma már tudom, hogy embereket rendszeres befolyásolással egyáltalán

nem is nehéz hamis, bűnös utakra vinni. Gyakorta sokkal könnyebb a lelkeket felbujtani és megmérgezni, mint érdemes célok követésére megnyerni. Noha dr. Becker-Freising és dr. Fischer nem vontak le múltjukból semmiféle politikai tanulságot, velem szemben személy szerint mégsem voltak elfogultak. Dr. Puhr viszont annál inkább, bár eleinte még leplezni próbálta. Hál' istennek mint főorvos, csak „lebegett” minden fölött, idejét igazgatási kérdéseknek és az amerikaiakkal való kapcsolatai ápolásának szentelte.

*

Leginkább a rugós ágybetétet élveztem és az ablakok kínálta kilátást. A látókört a közeleső börtönfal zárta le. Világosan felismertem rajta a golyó ütötte lyukakat, amelyek a németek oldalán háborús bűnöket elkövető lengyelek agyonlövéséből eredtek.

Hát persze a lengyelek meghalhattak golyó által, ugyanakkor a németeknek kötélen kellett megdöglenni. A kórházfalon még ma is látni a kampókat, amelyek a bitókat tartották! — Minduntalan lehetett hallani effajta szemrehányást az amerikaiak ellen.

— Amott meg a kávézó asztal állt!

Csodálkozó kérdésekre megtudtam, hogy minden kivégzésen voltak jelen amerikaiak, sőt német hatóságok képviselői is, sokszor feleségestül, és kivégzés közben gátlástalanul feketéztek. Rádióberendezések biztosították, hogy a halálraítéltek utolsó szavait a vesztőhelyről egyenest Washingtonba közvetíthessék.

— Mi, akik a C-szárny celláiban voltunk, bajtársaink minden egyes szavát megértettük.

Tébolyító volt!

Az ápoló még most is elsápadt, ahogy elbeszélte:

— Mindegyre hallhattuk a vesztőhelyről az elítéltek keserűen vádoló szavait hóhéraik ellen: „Csak azt tettem, amit most ti: parancsokat hajtottam végre.” Ezt az amik nem halották szívesen. Gyorsan az elítélt arcára rántották a csuklyát. Aztán hallottuk, hogy nyílik és leesik a csapóajtó, roppan a

megfeszülő kötél és a rángó test a falhoz verődik. Esztendőkön át! Egyszer egy napon negyvenkilencen voltak. Minden alkalommal úgy éreztük, mintha minket akasztanának. Beleöszültem és gyomorbajos lettem! — Fájdalomtól torzult arccal tapogatta gyomra tájékát: — Ha egyesek lelkésszel imádkoztak, akkor pontosan tudtuk, hogy ütött utolsó órájuk. „És bocsásd meg a mi vétkeinket” — aztán csend lett! „Miként mi megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek”, ezt már nem akarták és nem volt szükséges, hogy hallják Washingtonban! Saját bűneikről az amik mitsem akartak tudni!

— Most azonban be akarnak bennünket szervezni az Európa-hadseregükbe. Akkor először is a meggyilkoltakat, a Spöttingenben névtelenül bekapartakat kellene feltámasztani — szólt közbe Priess SS-tábornok, aki különben eltompultan és szótlannul feküdt a kórházi ágyon.

Spöttingenen kívül még csak egy beszéd tárgyat ismert: az 1944 karácsonyán az Ardenneknben végrehajtott támadást. A támadás vezérkari előkészítésében közreműködött ő is, a schwérini tüzérezred egykori hivatásos altisztje. Élte delelője volt az a nap. Az a követelése, hogy a kivégzetteket támasszák új életre, éppoly együgyű volt, mint ő maga mázsás súlyával.

Bármennyire ellentmondásra ingereltek az efféle beszélgetések, nem vettem részt bennük. Többnyire kihívó élük volt a kelet ellen és ellenem. Idegörlő vitatkozásokba akartak bonyolítani. Erre nem voltam kapható.

— Maga kitűnően viselkedik — mondta egy alkalommal négy szemközt az egyik beteg. — Be akarják ugratni és aztán kikészíteni. De most, hogy megismertem magát, nem veszek benne részt! Én a fegyveres SS tagja voltam és még ma is nemzetiszocialista vagyok; de amit itt magával csinálnak, aljasság.

Bár azt a hatást keltette, hogy becsületesen gondolja, amit mond, mégis így szóltam:

— Nekem mindegy, hogy maga besúgó-e vagy sem. Nincs mit titkolnom, maguk is egészen pontosan ismerik felfogásomat, akárcsak az amik. Csak azért hallgatok, hogy ne őrlődjek fel haszontalan vitákban. Mert erre lesnek itt. Ez ellen a hallgatás a legjobb fegyver!

— Épp ezért dühöseek magára. Jó annak, aki tud hallgatni!

Nem csalódtam benne. Valóban jóakarattal volt irántam, de titkolta a többiek előtt. Tőle hallottam egyet-mást az ottlétem előtt történekekről és arról, ami az én időmben játszódott le a kulisszák mögött. Nem ő volt az egyetlen, aki titokban rokonszenvezett velem. Egyik háborús bűnösnek sem volt ereje nyíltan kiállni meggyőződéséért; csak kevesen voltak azok, akik tartani merték velem akár a leglazább kapcsolatot is. Az amerikaiak ügyesen háttérben maradtak, viszont értettek ahhoz, hogy németeket németek ellen játszanak ki. A megfélemlítésben az amerikaiaktól átnevelt háborús bűnösök jártak elől.

Közben az ápoló megint visszajött és idegesen rohángált a teremben:

— Én egyformán bánok itt minden beteggel, ha tisztességesen viselkedik — kezdte izgatottan.

Bár sejtettem az összefüggést, mégis a lehető legelfogulatlanabbul kérdeztem:

— Tulajdonképpen hol a többi?

— Sepp Dietrichnél vannak parancskiosztáson! Én egyszerűen leléptem!

Tehát innen fúj a szél! Ágyszomszédom még megjegyezte:

— Nem akartam a nevet megmondani, de most már úgyis megtudta! El se hiszi, hogy ennek az embernek micsoda hatalma van itt a házban!

Warlimontéhoz hasonlóan Sepp Dietrich SS-tábornagy életfogytos büntetését is csakhamar húsz esztendőre csökkentették, a német hatóságok azonban gyilkosság miatt még folytattak ellene bűnügyi eljárást. 1934 június 30-án, Stadelheimban többek között ő vezette — nyugtalan lelkiismerettel — régi párttagtársai agyonlövetését; az előírás szerinti „tűz” helyett minden egyes esetben így vezényelt: „A Führer akarja így! Tűz!” Szállodaszolga volt és „feltétlen hűségével Führeréhez”, és mert semmilyen gyilkossági parancstól nem riadt vissza, gyorsan és szakismeretektől nem háborítva, felvitte a „fegyveres SS vezérezredesi” rangjáig. Ő is kis bajuszt viselt, mint a Führer. — Bizalmi állása volt a nyomdában, és a „nyomást” is onnan fejtette ki. Nagy ünnepeken 100—150 csomagot kapott eszmetársaitól, akik kiszabadultak és újra hivatalban és méltóságban

ültek. Modora lehetetlen volt. Bizalmas üdvözlésül akárhányszor jól seggbe rúgta partnerét, az meg persze szívélyesen viszonozta. Az ilyesmi nem volt éppen épületes látvány. Hiába igyekeztek hatni rá a hadseregtábornokok, hogy megrendült tekintélyük maradványait megmentseék. Mindenütt visszatetszést keltett Sepp Dietrich bizalmas barátsága egy Humb nevű fegyencsel, javíthatatlan § 175*-össel. Ez az ember minden szabad percét Sepp Dietrichnél töltötte.

Humb még nemrégiben Hauberger amerikai őrmesterrel állt szoros barátságban. Ez a cella-őrmester, hivatali hatalmával élve, a torony közelében „műtermet” rendezett be buzeráns barátjának, ahol vörös lámpafénynél úzték a német-amerikai barátságot. Ez a visszataszító ocsmányság sok volt már a háborús bűnösök többségének is. Elrendelték, hogy az „idillnek” véget kell vetni. Eleinte feltűnés nélkül ment, de aztán volt még egy utójátéka.

A hirdetőtáblán a „parole” mellett hetenként egyszer megjelent a „Természettudományi Munkaközösség” közleménye. A „Természettudományi Munkaközösség tagjai” Rose, az élet-tani professzor vezetésével megfigyeltek és feljegyeztek minden természeti jelenséget, különösen a madárvilágét. Egy napon a tábla előtt nagy csődület támadt. Humb ott tombolt a lezárt üvegszekrény előtt és hangos tiltakozással követelte a „Természettudományi Munkaközösség” közleményének eltávolítását. Odahozta barátját, az őrmestert. Ő is elolvasta a közleményt: „A cellatorony közeléből eltávolítottak egy toronyi-fecske fészket, amely nagy kárt okozott az intézetnek. Mindenkinek, aki e nehéz munkában közreműködött, ezúton mondunk köszönetet.” — A megszégyenített őrmestert megütötte a guta. Holttestét az Egyesült Államokba vitték repülőgépen. Bánatos „özvegye” csakhamar Sepp Dietrichnél lelt vigaszra. — „Hiszen ez rosszabb, mint egy vígözvegy: kérem a következő urat! Tisztesség okából mégis csak meg kellett volna várni legalább a gyászév leteltét!” — zúgták a háborús bűnösök.

Sepp Dietrich olyan nagy kegyben állt az amiknál, hogy „Sepp”-nek szólították és tegezték. Engem csak egyszer meré-

szelt letegezni Tsuchann amerikai őrmester, a munkaelosztó vezetője. Mikor ennek megfelelően visszategeztem kegyvesztett lettem nála.

— Ha ez a Sepp Dietrich olyan nagy szám az amiknál, akkor nem értem, miért akarják még húsz esztendeig itt puhítani, mikor már annyi életfogytost kieresztettek — tudakoltam.

— Saját érdekében nem eresztik ki, mert odakint rögtön ráakasztják az emberölés vádját. Már járt itt miatta néhány-szor a német államügyészség. Közös tanácskozást tartottak az amikkel és Seppel, és elhatározták, hogy mindaddig itt marad, amíg az ügyet be nem nőtte a fül!

— A gyilkosság büntette nem évül el egyhamar — jegyeztem meg.

— Nem is, de számolnak azzal, hogy a népet, a nyugat-németországi és az amerikai közvéleményt hamarosan megint úgy megpuhítják, hogy már nem látnak bűncselekményt a Führer parancsainak teljesítésében vagy a háborús büntetben!

Ily módon jó néhány gyilkos menekült meg a német igazságszolgáltatástól. A WCPL-ben amerikai „műemlékvédelem” alatt álltak és nem is volt rossz dolguk.

Azóta már ütött Sepp Dietrichnek is az amerikai szabadság órája. Egy kissé talán mégis korán; mert néhány nyugatnémet lap — persze óvatosan — csodálkozásának adott kifejezést. Egy düsseldorfi lap, a Der Mittag így írt 1955. október 25-én:

„Sepp Dietrich SS-vezérezredest, Adolf Hitler testőrségének parancsnokát, akit 1946 július végén amerikai hadifoglyok meggyilkolásában való részvétel miatt életfogytiglani börtönre ítélték, e hét végén elbocsátották a landsbergi büntető intézetből. Ezt a közleményt a bajor igazságügyminisztérium adta ki tegnap. Sem az Egyesült Államok főkonzulátusa, sem a landsbergi börtön hivatalosan nem tette közzé a szabadon bocsátást. A heidelbergi amerikai főhadiszállás megtagadta a szabadlábra helyezés hírének megerősítését vagy cáfolását.”

Ez és még több más újság is emlékeztetett rá, hogy Sepp Dietrich, mint a 6. SS páncélos hadsereg parancsnoka, az ardenni offenzívánál irányító módon vett részt 340 amerikai katonára és 90 belga polgári személy agyonlövésében.

A Telegraf már 1946. december 22-én nyilvánosságra hozta

Sepp Dietrich írásos vallomását — összes helyesírási hibájával együtt —, amelyet pere tárgyalásán fogalmazott meg a szóban forgó eseményekről.

„Én Josef Dietrich vezérezredes és legfőbb SS-csoportvezető Előírásszerű Esküvel a következőket adomelő: 1944 októbere óta az 1945 Május 9. kapitilációig a 6. páncélos hadsereg főparancsnoka voltam. 1945 Márciusában ez a hadsereg Hivatalosan felvette a 6. SS páncélos Hadsereg nevet. De továbbra is Ugyanaz a Hadsereg volt csak a neve változott. Hadseregemhez többek között tartozott az első SS Páncélos Hadtest, Pries altábornagy volt a parancsnoka. Az Adolf Hitler testőrezred egy hadosztály volt, mely ugyanúgy mint a Hitler Jugend hadosztály az első páncélos hadtestből mint az egész harccsoport melyet Piper SS ezredes az Eifel bevetés alkalmával vezényelt, az Adolf Hitler testőrgárdához tartoztak és így az első SS páncélos hadtesthez. Ezt a vallomást önként és saját akaratomból tettem befojásolatlanul kényszerítéstől fenyegetéstől vagy bántalmazástól. Esküszöm istenre hogy a tények ebben a vallomásban igazak és kész vagyok ezt bármejj bíróság előtt megismételni. Josef Dietrich vezérezredes és legfőbb SS csoportvezető és főparancsnok a 6. SS páncélos hadseregtől. Habisch Hall 1946 március 28.”

„Ez Sepp Dietrich sajátkezűleg írott önéletrajza. Ilyen volt tehát ez a német vezérezredes!” — tette hozzá a Schwabisches Tagblatt bírálóan.

De Adenauer sajtója fürge és simulékony. Így például a passai Neue Presse 1955. december 28-án mint fontos eseményt jelentette:

„Landau. Egy hajtóvadászaton, amelyet Michl Hagl pályaudvari vendéglős rendezett, részt vett Sepp Dietrich is, az SS-testőrezred volt parancsnoka. Fekete Cadillac kocsiján érkezett.”

Ujjé, mi élünk...!

A szabadulások sorrendje csak az amerikai célszerűségek szerint igazodott: ki az, aki leginkább hasznára lehet a mi nyugatnémet felfegyverkezési politikánknak?

„Salmuth még puhulhat. Eleinte július 20-ika részvevőjének minősítette magát. Ezt először csak a nácik vették tőle rossznéven, de ma már az amik is felróják. Így hát az öreg beleköpött a saját levesébe! Von Kűchler és List marsalloknak már jobbak az esélyei. Ez a Kűchler folytonosan Lajos Ferdinánd herceggel való barátságával pöffeszkedett. És az ami támogatja a hercegek körüli hajcihőt, mert beleillik nyugatnémet restaurációs politikájába, melyhez trónrajutásuk reményében a Hohenzollernnek állnak rendelkezésre.”

Az ilyen hírekre először nem sokat adtam. De később mindig újra csodálkoznom kellett, mennyire helyesen tájékoztatott engem és ítélte meg a dolgokat titkos kórházi barátom, a volt SS-legény. Kűchlert „jó magaviselete” alapján, büntetése lejárta előtt szabadon bocsátották. A nyugatnémet sajtó csakhamar jelentette: von Kűchler vezértábornagyot Lajos Ferdinánd herceggel együtt és két úr kíséretében látták a „Hazához hű Keletporosz Földiek” egyesületének egyik gyűlésén. Kűchler sokáig szolgált a königsbergi helyőrségben, és barátja a herceg mint a Hohenzollern-ház feje a nyugatnémet restaurációs istálló legjobb versenylova volt. Alaposan meglepődtek a derék keletporoszok Kűchler és Lajos Ferdinánd herceg baráti kettősén, mikor a két kísérőben felismerték az amerikai CIC tagjait.

A landsbergi náci börtönlakók rossznéven vették Kűchlernek szabadulása után adott egyik sajtónyilatkozatát. A nyilatkozat egyik mondata így hangzott: „A legnagyobb kinszenvedést Landsbergben az okozta nekem, hogy SS-banditákkal és hóhérokkel kellett együtt élnem!” Ezen elsősorban az SS háborodott fel.

— Minden héten hivatalos voltam az öregúrhoz kávéra. És teljesen egyetértettünk a múlt és jövő minden alapvető kérdésében — panaszkodott Blume doktor, az RSHA tömeggyilkosa.

Blume és a többi magasrangú náci ebben gyalázatos árulást láttak, amelyet közös fasiszta „eszményeik” ellen követett el az egykori vezértábornagy, mihelyt kinyíltak előtte Landsberg kapui.

„És ez a furfangos List az amerikaiak elismerését a könyvtárban érdemelte ki!”

A könyvtár az erőd első emeletén volt, a nők cellái fölött. 22 000 kötet — a művészet és a tudomány minden területéről — sorakozott szép rendben és gondozottan az állványokon. A nagyterem elülső részét egy farács különítette el. Ez volt az olvasó, asztalokkal és székekkel, és fénycsővilágítással ellátva. Sok képeslap és napilap volt kiakasztva, de baloldali irányzatú persze nem volt köztük. Az „Ujjé, a megszállási költségek terhére élünk” című, a GI-k fényűző életéről szóló cikk megjelenése után, a cikket megjelentető képeslap eltűnt. Valamivel később hasonló okokból ugyanúgy járt a Der Spiegel című szöveges-képes folyóirat is.

De az újrafelfegyverzés szellemében nemcsak folyóiratok tűntek el, hanem olyan könyvek is hiányoztak, amelyek benne voltak a katalógusban. E területen a volt vezértábornagy kiváló „érdemeket” szerzett. List ugyanis listát vezetett arról, hogy ki mit olvashat. Bizonyos könyveket csak az eszményekhez hű háborús bűnösök kaphattak meg, a politikaiak nem. Néhány kötet végképp eltűnt; így például Bernhard, „A Vatikán mint világhatalom” című műve. List, a protestáns vezértábornagy szépen az asztalfiókjába sülyesztette ezt a katolikus világhatalom elleni vitairatot. Paul Hausser SS-tábornok könyvét „Bevetésben a fegyveres SS”, a Nation Europa és a Wikingruf című folyóiratot — ez utóbbi a fegyveres SS-nek volt a lapja — viszont melegen ajánlotta.

List volt a WCPL-ben kialakult osztályhierarchia éllovagja. Őt még a tábornoki kar tagjai is harmadik személyben szólították. Az újrafelfegyverzés szellemében az amerikaiak is elismerték őt, noha az 1947-ben hirdetett törvényszéki ítélet még megállapítja, hogy „a Balkánon elkövetett gáztettei szörnyű szegényfoltként tapadnak az egykor nagyrabecsült német nemzetre”. A „Harmadik Birodalom” marsallja védőbeszédében elkülönítette magát „legfőbb hadurától, Hitlertől” és az ő fondorlataitól, amelyekről — így fejezte ki magát — „egy szabad demokrácia szabad polgárának fogalma sem lehet”. Akkor szó szerint így folytatta: „Mi (a vádlottak) nem akartuk a háborút. Ugyanazok az erők álltak velünk szemben, amelyekkel ma szembefordul a nyugati világ.”

Ezzel a fordulattal Listnek, az életfogytos háborús bűnös-

nek a szabadulása már csak idő kérdése volt. Ez be is következett már 1954-ben, amerikai értelemben vett „jó magaviseletért”.

Az egyik fogoly, aki elejétől fogva ott „shop”-olt, elmondta a könyvtár megalakulásának történetét is:

— Három éven át hordtam a vörös zubbonyt és sapkát mint hullajelölt, és több ízben elbúcsúztam már feleségemtől és gyermekeimtől. Mikor végre életfogyttal kijutottam a siralom-zárkából, testben és lélekben megtört ember voltam. Az amerikai börtönigazgató-ezredes így szólt hozzám: „Hibákat követünk el, és nem az igazi disznót vágtuk le.” Először azt hittem, hogy a Spöttingenben nyugvó kivégzett bajtársaimat érti, de a nem igazi disznó Hitler-Németország volt és a sorra kerülendő „igazi” pedig vörös. „Mi jóvá akarjuk tenni hibáinkat, és itt a lehetőség szerint kellemes életet kívánunk nyújtani a bajtársaknak!” Az átéltek után nem hittem fülemnek: egyszerre csak mi, az amiktől elítélt háborús bűnösök, bajtársakká lettünk — persze a hadiösvényen. „Egy egészen nagy könyvtárat kell itt szerveznünk — folytatta az ezredes —, ebben fog majd ön közreműködni és erőre kapni.” Így kerültem a könyvtárhoz, amely akkor csak néhány ócskaságból állt. A WCPL részére könyvadományt kérő leveleket menesztettünk a kiadókhöz, a nagyiparosokhoz, a nagykereskedőkhöz és a fő hatóságokhoz. Egy amerikai ezredes aláírása elegendő volt ahhoz, hogy senki se merészeljen kosarat adni. Az amerikai aláírás ezer meg ezer kitűnő könyvet hozott nekünk. Hozzájárult ehhez még a háborús elítéltek iránt a közvéleményben felébresztett részvét is. Így gyűlt össze 22 000 kötet.

Az a rendszeres uszítás, amely a Szovjetunióban állítólag ártatlanul elítélt háborús bűnösök büntetésének végrehajtása ellen irányult, a nyugat-németországi közvéleményben természetesen hasonló érzelmi magatartást váltott ki a nyugati hatalmaktól elítélt háborús bűnösök iránt. Az amik nyugodtan kockáztatták a súlyos szemrehányást. Fő dolog volt szemükben a kelet elleni eredményes uszítás és annak a meggyőződésnek az élesztgetése, hogy a háborúk természetesek és Isten akaratából valók. Ez a fogoly tájékoztatott még a könyvtárosok besúgóit

megbízatásáról: jelenteniük kellett, ki mit olvas. A fogoly ezzel a nyílt beszéddel meg akarta nyerni bizalmamat.

— Önnek alkalma nyílik a szökésre! — suttogta egy napon a kórházban, ahol ő is betegen feküdt.

— Csak ön után — ez volt a válaszom.

Az ő esetében szó sem lehetett erről, mert hiszen nyugaton megint csak gyorsan beszippantanák. Énhozzám azonban mégiscsak közel van a menekülést jelentő „vasfüggöny”.

Elárulta, hogy a templom alatti pincéből már egészen a börtönfalig folyosót ástak, és meghívott ennek megszemlélésére. Eleve visszautasítottam:

— Ártatlan ember nem kér kegyelmet, nem is folyamodik szökéshez, hanem igazságot követel!

— No erre aztán várhat az amiknál, míg bele nem fekededik.

— Az idő múlik. És inkább belefeketedek, mint hogy leterjék egyenes utamról.

Így ráztam le magamról ezt a besúgót, és így menekültem meg.

A folyosót maguk az amik készítették csapdának. A dolgot az úgynevezett jó családból való Hans Pape, a gonosz lelkű árulkodó szervezte meg. Az utolsó általános szemlekor, a szabadságba való kitörés előtti napon, Pape mindenkit feladott. Néhányan a pincében kötöttek ki, sötétzárkában, fapriccsen, vízen és kenyéren. Mindenki, persze Papet kivéve, elvesztette „good time”-jét. Vagyis az efféle „szemle” nekem, még ha csupán kíváncsiságból eredt volna is, két évbe, esetleg még többbe kerül.

Persze csak azokat a foglyokat hívták meg, akiket be akartak ugratni. Örültem, hogy ellenálltam a kísértésnek. Alapos okulásomra szolgált ez az eset. Igen gyakran ajánlgatták, hogy csempésztessenek ki leveleket!

— Amit meg akarok írni, megírom a heti két levelemben, és nem kívánhatom, hogy miattam ilyen nagy veszélybe sodorja magát — háritottam el a tisztességes vagy alattomos segítőköt.

Mégis mindent megtettek, hogy beugrassanak. A WCPL-ben nagyvonalúan bántak az élelempótlással. Nem szorul magyará-

zatra, milyen szempontok szerint ment végbe az elosztás az „agymosodában”, hiszen Puhr doktor intézte.

Egy alkalommal vajat és tojást akartak pótagként rámtukmálni.

— Nekem nem jár pótlás, csak az egészségeseknek! — utasítottam el gúnyosan.

Ily módon ez az otromba kísérlet is, hogy megfogható támpontot szerezzenek ellenem, kudarcot vallott.

Meghatározott időben engem is, mint a többi rabot, minden év novemberében a börtönigazgatóságra hívtak és felszólítottak, nyújtsak be kegyelmi kérvényt, vagy folyamodjak „becsületszóra adott büntetésmegszakításért”. Minden esetben visszautasítottam. 1954-ben egy bizonyos Moskovits nevezetű egyén táviratban kért írásos megokolást tőlem. Meg is adtam: — „Mivelhogy az én hazám az NDK, a »parole« az én esetemben nem valósítható meg, kegyelmi kérvény meg egyáltalán nem jöhet szóba, mert nem tartom magam bűnösnek.”

Nem sokkal később Landsbergbe érkezett ez a bizonyos Moskovits úr mister Hagan kíséretében. Moskovits lengyel emigráns volt, és a straubingi fegyházban 1950-ben kitört éhséglázadás véres leverésekor nagy érdemeket szerzett az amerikaiak szolgálatában. Emiatt a népi Lengyelország, távollétében gyilkosság miatt halálra ítélte. Az amik viszont a Straubingban DP-ként bebörtönzött honfitársai elárulásáért az Európában levő amerikai börtönök legfőbb felügyelőjévé nevezték ki.

Mister Hagan a CIC szervezetnek volt a tagja. E két ember elé vezettek. Olyan ángolna simaságú udvariassággal viselkedtek, mint ahogy az amik szédítik általában az embereket:

— Ha egyáltalán van valakinek kilátása kegyelemre, vagy időkedvezményre, akkor az csak ön lehet, ezredes úr!

— Erre megfelelő alkalmuk nyílt, mikor fellebbezést nyújtottam be. A jogi feltételek adva voltak, sőt követelően megkívánták az enyhítést! Most viszont szeretném magamat megkímélni egy megalázó elutasítástól. Ezenkívül ellentmondás van abban, ha valaki — mint én is — nem ismeri el magát bűnösnek, kegyelmet kér!

Sima nyelvű beszéddel igyekezett rávenni.

— Moskovits úr, utólag megtudtam ügyvédemtől, hogy a

büntetésem súlyosbítására azt a rágalmazó állítást használták fel ellenem, hogy hírszerző tiszt voltam. Innen, ebből a helyiségből módjában van felhívni ellenfeleimet a Blank-hivatalban. Meg fog győződni róla, hogy én egész életemben, háborúban és békében, aktív katonatiszt voltam. De nem a valóságot akarták tudni, hanem politikai magatartásomból, jobb meggyőződésük ellenére, kémkedést akartak kovácsolni!

Ezekután Moskovits zavartan tanulmányozta irataimat:

— Ez részemről tévedés lehetett, de nem is fontos!

— Ezt most mondja ön! Előzőleg annyira döntőnek tartotta, hogy ügyvédemnek mint súlyosan latba eső terhelő körülményt és mint fellebbezésem elutasításának okát adta tudtul. Ez bizony politikai célokból hozott ítélet, és nincs értelme beszélni róla. Ha ön, saját jószántából, enyhíteni kíván igazságtalan büntetésemre megteheti kérem. A magam jószántából nem teszek egy lépést sem! — Felálltam.

— Még egy pillanatra kérem — kezdte most mister Hagan. Ő is ápolat volt mint Moskovits, de puffadt és sápadt képű. Hallgatott eddig, és ügyirataimban lapozott. — Ön volt Sztálingrádban. Hány alkalommal beszélt ott Paulussal?

A tábornagy mindössze egyszer beszélt velem néhány szót, mikor megszemlélte ezredem frontszakaszát.

— És most milyen kapcsolatot tart vele? — kérdezte Hagan rejtett hátsógondolattal. Főlényesen mosolyogva tette még hozzá: — Én ugyanis hírszerzőtiszt voltam és az is vagyok.

— Akkor pedig tudnia kell, hogy Paulus csak most, fogvatartásom alatt, tért vissza az NDK-ba — mondtam ingerülten a vargabetűs kísérlet miatt, amely arra irányult, hogy megint kiagyaljanak valami elképesztőt.

— Nos jó — fejezte be Hagan kétértelműen.

Távozni készültem.

— Reméljük, hogy majd csak átgondol mindent nyugodtan még egyszer — mondta még Moskovits kétszínűen. Meg is tettem; de ezzel semmi sem változott.

Midőn Paulust hazabocsátották az NDK-ba, nagy izgalom fogta el Landsbergben a tábornoki kart. Nem illett elgondolásaikba, hogy egy régi vezérkari iskolát járt tábornagy a „vörös Németországban” marad. Néhányan azt állították, hogy ez nem lehet szabad elhatározása. Nyilván kényszerítették és befecskendezést kapott. Ilyen és ehhez hasonló badarságokat terjesztettek. Németország keleti része ellen táplált, vak gyűlöletükben minden eszközt megragadtak az egykori tábornagy becsmérlésére, csak azért, mert tragikus múltjából nemzetére és önmagára vonatkozóan levonta a tanulságot.

A háborús bűnösök mindig kitűnően voltak tájékozva a Landsberg falain kívül lejátszódó eseményekről és a hivatalos helyek és személyiségek állásfoglalásáról; a már szabadult és a még börtönlakó háborús bűnösök között ugyanis élénk levelezés folyt. A kiszabadult kiválóságok leveleit a kiválasztottak kis csoportjának, szigorúan bizalmasan, körbeadták. Ehhez a körhöz tartozott az én titkos barátom is. Az ő révén alkalmam nyílt Küchlernek Paulus ügyében nyilvánított állásfoglalását elolvasni. Elutasított minden Paulus elleni támadást és vádaskodást. „Nem szabad egy emberről, aki más politikai végkövetkeztetésre jut, sem önző okokat, sem ostobaságot feltételezni.” A tábornokok előtt nagy tekintélye volt az öreg Küchlernek. Véleményét tiszteletben tartották. Ezután néhányan még velem is váltottak egypár barátságos szót. De nem tartott soká. Aztán megint az amerikai „agymosoda” hatása alá kerültek.

Midőn később Schörner volt tábornagy visszatért a szovjet fogságból, és eleinte úgy látszott, hogy az NDK-ban kíván letelepedni, a még fogságban levő háborús bűnösök gátlás nélkül támadtak kegyelmet nyert bajtársukra, kígyót-békát kiabáltak rá, annál is inkább, mert különben sem ismerték el maguk közül valónak, hanem felkapaszkodottat láttak benne, aki — egykori népiskolai tanító létére — törtetéssel szerezte meg a legmagasabb rangot és kitüntetésekét. Egy kiválóság így írt akkoriban: „Schörner visszatérése éppen abban a pillanatban történik, mikor az újrafelfegyverzés elleni »nélkülem-mozgalomnak« egyre nagyobb visszhangja támad a lakosság körében. Nagy veszélyt jelent ez nekünk. Az a döntő most, hogy a sajtó és rádió segítségével a népszerűtlen Schörnerre irányítsuk a

régi katonaelleses gyűlölködést. Ennek a pojjának a rovására aztán szíve szerint kitombolhatja magát minden antimilitarista. Alkalmasabb bűnbakot még kívánni sem lehet. Von Toppelskirch vezérezredes már meg is kapta az utasítást, hogy a tábornoki kar nevében különítse el magát Schörnertől és militarista gáztetteitől.”

Ez a nyugatnémet sajtóban csakhamar valóban be is következett.

Schörner visszatértével újra beszéd tárgy lett Paulus is. Paulus az NDK-t választotta végleges lakóhelyül és ezt a döntését politikailag is megokolta. Most megint emlékeztettek a „Paulus-hadseregére”, amelyet a Hitler-propaganda állítása szerint német hadifoglyokból a Szovjetunióban alakítottak. Mint-hogy Hitler szellemét a WCPL-ben az amerikaiak segítségével ápták, újra terjesztették ezt a mesét, hogy ezáltal is elmérgesítsék a kelet-nyugati kapcsolatokat, és „megokolják” az újrafegyverkezést.

Az amerikaiak ismerték a kelet-nyugati kapcsolatok javulásának jelentőségét. Azt is észrevették, hogy egyre több német tekinti természetellenesnek hazája kettéosztottságát és száll síkra az amerikai politika ellen. A legkülönbébb eszközökkel és módszerekkel ellenőrizték — Landsbergben is — az e kérdésben felmerült megnyilvánulásokat és cselekedeteket.

1954. június 3-án egyebek közt szó szerint a következőt írtam a feleségemnek:

„Tetens új könyve nagy feltűnést keltett az Egyesült Államokban. Csak a könyvismertetés került a kezembe. Eszerint T. azt állítja, hogy Németország az Egyesült Államok segítségével fegyverkezik, hogy később (1960-ban) a Kremllel esküdjék össze. Ilyesféle spekulációról már sokszor hallottam, számomra nem mond semmi újat. Tudod, hogy elutasítok minden ilyesfajta szélhámossgot, mert sem a magán-, sem a politikai életben nem vezet jóra!”

A levélnek ezt a helyét a cenzúra vörössel megjelölte. A szokásos bélyegzőlenyomattal kaptam vissza a levelet, hogy állítólag „az írás nagyon olvashatatlan”. Az amerikai cenzúra kétféle mértékkel mért: széleskörű szabadság az amibarát háborús bűnösöknek, de szűkkeblű terror a más gondolkodásúak-

nak. Tisztán és olvashatóan leírtam tehát még egyszer a levelet — ismét visszakaptam. Ezúttal azonban cpt.* Large, az amerikai állambiztonsági tiszt személyes állásfoglalásával: „A jövőben hagyjon fel a politikai jóslásokkal! Minthogy levele a keleti övezetbe megy, és mert még mindig folyik a »hidegháború«, mellőzze az 1960-ról szóló jóslásokat!”

Először „nagyon olvashatatlan” volt, azután meg „politikai jóslásokat” tartalmazott a levél!

Miért nem juthatott el a levél a „keleti övezetbe?” Cpt. Large saját maga adta meg a címszót: „hidegháború”.

*

A pápa ez idő tájt a nyilvánosság előtt állást foglalt a választásoknál alkalmazott kínzások ellen, amelyek a „szabad világban” használatosak voltak. A CIC találva érezte magát, és megbízást adott dr. Felix amerikai tudósnek, a Lelki Egészségügy Nemzeti Intézete igazgatójának, hogy kísérletezzen ki más, de még hatásosabb eszközöket. „Minden eddigi kínzásnál, fenyegetésnél, zsaroló ígéretésnél és igazságszérumnál hatásosabb a teljes elszigetelés. Ezáltal a fogoly gondolkodási rendszere fogatékossá válik. A kiehéztett agy bírálat nélkül fogadja be a nyújtott táplálékot, azaz az átadott megfelelő közléseket. Minden szellemi ellenálló erő elsorvad.” — A „Der Spiegel” mindezt szó szerint idézte.

A tanulékony CIC magáévá tette a keresztény-nyugati kultúra e kutatási eredményét. Kipróbálták rajtam is. Képmutatónan kíméletben részesítettek, de csak abból a célból, hogy a munka és a munkáskollégáimmal folytatott beszélgetés révén nyert változatosságtól megfosszanak, és teljesen elszigeteljenek. E felörlő és megsemmisítő fondorlathoz, mely a hazájukat jobban szolgálni kívánó német foglyok ellen irányult, a CIC könyörtelen végrehajtókat talált a háborús bűnösökben.

A prominens háborús bűnösök megpróbálták elszigetelni az ottani környezettől. Csatlósaik részint önkéntes engedelmességből, részint megvásárolva, kezdetlegesebb eszközökhöz nyúltak:

* cpt. — captain (angol) = kapitány, százados.

a tetteges támadásokhoz. Csak visszavonulással tudtam kitérni előlük. A kiközösítésre zárkózottság volt a felelet. Így mind magányosabb lettem. Ily módon kellett volna megtörnöm.

A tiszta ítélőképeség megőrzése ekkoriban nem volt mindig könnyű. És vajon helyt tudok-e állni? Más kiút nincs! Töprengtem és töprengtem. Hogyan kellene szembeszállnom e hajtóvadászattal, hogy közben bele ne kerüljek a hálójukba? Rugalmasságra és összpontosító képességre volt szükségem.

Teljesen a könyveimnek adtam magam. De csakhamar azt tapasztaltam, amit mindenki, aki hosszú ideig volt fogságban: olvasás közben a figyelem alábbhagy. Gyakran azon kaptam magam, hogy gépiesen továbbolvastam ugyan, de gondolataim közben egészen máshol jártak. Mint ahogy némelykor, mintegy álomban nézünk az emberekre, anélkül, hogy látnók őket, épp-cly meredten bámultam én is a könyvet, de nem fogtam már fel semmit. Gondolataim szerteszálldostak, elrepültek valamerre. Hogy figyelmet kényszerítsek magamra, az olvasott szöveget később leírtam saját szavaimmal.

Az amerikaiaknak és a háborús bűnösöknek, odaértve kész-séges cinkosaikat is, persze nem kerülte el figyelmét, hogy az elkülönítés nem hatott rám a remélt mértékben. Balsikerük miatt csalódottan, újra hangoztatták mindazt — ezúttal németek —, amit már a CIC-pincében is „szememre vetettek”. Ilyenformán újból megerősítve láttam a háborús bűnösök szoros együttműködését az amikkel. A Német Nemzeti Demokrata Párt greifswaldi kerületi szervezetének elnökéből újra „kommunista kerületvezetőt” csináltak. A CIC hazatérőket hallgatott ki, és „érthetően” megkérdezte tőlük, vajon tudnak-e példákat a „szovjettel való együttműködésekre”. A vallomások és közlések alapján bizonyító anyagot hordtak össze, hogy én már „1941-ben együttműködtem a szovjettel”, és ezt a megállapítást most, tíz esztendővel később, nekem szegezték. A „vörösökkel való együttműködésekre” a következő eseményt rögzítették:

1941 nyárutóján egy Dnyepropetrovszk melletti repülőtér elfoglalása alkalmával néhány száz szovjet foglyot ejtettünk, köztük számos sebesültet. Elszállításuk lehetetlen volt. A foglyul ejtett egészségügyi személyzetnek néhány házat bocsátottam rendelkezésére a kiürített városszéli településen, a sebesültek

ápolására és a zsákmánytartalékokból ellátásukról is gondoskodtam. Mikor 14 nap múlva tovább vonultunk, a legidősebb szovjet orvos, sebesültjei és az egészségügyiek jelenlétében köszönetet mondott nekem. Azt válaszoltam, hogy ez csak a lovagiasság magától értetődő ténye. — És most ez számított a „vörösökkel való gyanús együttműködésnek”!

A háborús bűnösök persze a Szovjetunióban tanúsított, számukra felfoghatatlan magatartásomat, bizonyítékul használták fel arra, hogy már akkor is „vörös színezetem” volt.

De azt, hogy én még a háború további éveiben is eleget tettem katonai és tisztii kötelességemnek, semmibe vették.

Egy napon a terem széles nyilvánossága előtt kihívó kérdést intéztek hozzám:

— Hogyan történhetett meg, hogy ön lovagkeresztes létére harc nélkül adta át Greifswaldot a vöröshordáknak?

Leselkedve pillantottak felém a sarokba.

Kivételesen belementem a témába:

— Ezt az elhatározásomat éppen kitüntetéseim könnyítették meg.

Szinte látni lehetett, hogy nyílik tágra a szemük a csodálkozástól, hogyan hegyezik fülüket kíváncsiságukban.

— Bátorságomban és harci készségemben senki sem kételkedhetett. Ez a tény és lelkiismeretem megszabadított a külszínes dicsőségre való becsvágyó törtéteztől. Csak a lényeg volt szemem előtt, a meggyötört német nép békevágya. Az út a nagyobb bátorság felé szabad volt. Ezt az utat persze a zöld asztalnál ülő urak és a hátszínházi hősök nem lelhatték meg.

A „hátszínházi hősök” hallgattak, de még nem akarták megadni magukat. Ezért újabb anyagot kerestek össze ellenem. Levélben tudakozódtak. Máskor visszakaptunk minden levelet, amelyben valamelyik fogolytársunk nevén volt megnevezve. Ezek a nyomozó levelek azonban simán átmentek az amerikai cenzúrán. A cél szentesítette az eszközt.

— Alaposan felsültek! — diadalmaskodott egy napon barátom. — Bajtársai csak jót írtak magáról, és semmi hátrányosat. Persze egyik-másik nem ért egyet a maga politikai felfogásával.

A háborús bűnösök csalogdtak. De továbbra is elfogultak. maradtak a keleti „vörösezredessel” szemben.

Egy napon a tábornokok úgyszólván magukon kívül voltak; arcuk sugárzott, suttoztak, és meghatottan veregették egymás vállát.

— Olvasta már a levelet? — kiabáltak fel Hothnak a kórház ablakába.

— Igen, igen, kora hajnalban megleptek vele, még ágyban voltam! — kiáltott vissza.

— Ugye hogy nagyszerű?

— Annál is több — mondta meghatottan Hoth —, bizonyítéka annak, hogy a mi Németországunk halhatatlan! — Közben lopva szemét törölte. — Soha ilyen büszke még nem voltam, hogy a börtönből írt levelek útján sikerült meggyőzőnöm volt tiszteket az újrafelfegyverzés szükségességéről.

Néhányan a levéllel összefüggésben levont eme korszakalkotó végkövetkeztetést túlzottnak látták. Meglepetten mosolyogtak és ismételtették:

— Igazán nagyszerű, már gyűjtünk csomagra!

Az őrszem udvariasan arra kérte a tábornokokat, hagyják abba a beszélgetést. Egy nappal később titkos barátom megmutatta a levelet, amely a tábornokokat annyira meghatotta. A gyermekes írásban, amely híján volt minden személyes jellegnek, rögtön felismertem a feladót, Reinhard tábornokot. Bő lére eresztve megírta, hogy mennyire népszerű szónok ő a katonai találkozókön és a katonai emlékműveknél. Mikor egyszer egy ilyen találkozóra távozni akart hazulról, kis unokája elébe állt: „Nagyapi, ha a katonáid közé mész, vedd fel az acélsisakot!” Ez az egy mondat — vastagon aláhúzva, széljegyzetekkel ellátva — erősítette meg „megható módon” abban, hogy az igazi katonai szellem öröklődik és biztosítja Németországuk fennmaradását. Ez a mondat hozta önkívületbe a tábornokokat!

Az intézet légköre úgy változott a politikai eseményektől függően, mint ahogy a barométer jelzi az időjárást. Azok a háborús bűnösök, akiket nemes foglyoknak neveztek, és akik az

amikkel együtt a kelet elleni állandó erős széljárásról gondoskodtak, amerikai felügyelet és irányítás alatt hírlapot szerkesztettek. A hírlapnak Die Parole (A becsületszó, A jelszó) volt a címe, a valóságban pedig olyan ócska jelszavakat terjesztett, hogy még egyik-másik háborús bűnös is megsokallta. — „Hamisítatlan kommunistaellenes uszítások à la Göbbels, melyeknek a tényekhez már semmi közük.” Így szidták a mérsékeltek, de a besúgók is. A többség mindenesetre alávetette magát az állandó befolyásolásnak és ezt érezte is velem. Mint „kommunista kerületvezetőt” engem tettek felelőssé Landsberg börtönfalai mögött, „a keleti övezetben uralkodó élelmiszerhiányokért”. Állandóan ezt jelentették. Ugyanígy voltak a köztársaságból disszidáltak számának növekedésével is, amit gondosan feljegyeztek. Étkezésnél gyakran üresek maradtak mellettem a helyek.

Az őrszemek nem merték már rendreutasítani a háborús bűnösöket, így hát engem pécéztek ki, noha mindig rendben álltam a sorakozón. Napirenden voltak a súrlódások és viszálykodások. Aztán hirtelen enyhült kissé az időjárás: a szövetségi gyűlés nem szavazta meg az európai védelmi közösségi véderőjavaslatot. Egy napon Sepp Dietrich, a hajdani szállodaszolgalmódjára üdvözölt: „Van szerencsém!” Ezt a kétes szerencsét a francia nemzetgyűlésnek köszönhettem, ahol az EVG végül is megfeneklett. Önbiztosító ebben az időben annyi volt, mint égen a csillag. Mihelyt a láthatár ezüst csíkjai — csillogó véderejük — halványodni látszott, egészen kicsik lettek, úgy osontak be este sötétben a zárkamba; jó képet kénytelenek vágni a „parole” és a „good time” miatt az amiknak a kelet elleni rossz játékhoz. És már kint is voltak, még gyorsabban, mint ahogy bejöttek. Ezekhez az elvtelen szélkakasokhoz semmi közöm sem volt. Mások a nyilvánosság előtt a gyűlölet tirádáit zengték Franciaország, az „ősellenség” ellen. A legharsányabban Erhard Milch, a légierők volt tábornagya. Nürnbergben az emberiség elleni bűncselekmény vádjával ítélték el. Mindamellett a fogoly Milch Landsbergben már újból hangoztatja: „Túl emberségesek voltunk, kiváltképp a franciák iránt. Kommunizmussal fertőzött disznók! Hibáink most megbosszulják magukat, de a jövőben nem fogunk hibákat elkövetni!” Az

amerikaiak kedvencét, éppúgy mint Sepp Dietrichet is, bajtársai nem vették komolyan. Az alacsony, kövér ember igazán nem volt katonatípus.

— Ezt a nagyszájú fecsegőt a lég marsalljának kellett volna nevezni. Egy ilyen alak marsallnak valósággal kínos — ráncolta homlokát Warlimont. Göring a légierő megszervezésekor a fejbőlintójasos Milchet szolgálatonkívüli repülőszázadosból vezérezredessé nevezte ki. De mikor a túlbuzgó őskutatók megállapították, hogy Erhard Milch — már a név is gyanús! — félszidó, megeskette anyját, hogy ő — mármint Milch — házasságon kívüli tiszta germán ballépés árja gyümölcskéje. Göring viszont nagyképpen kijelentette: „Én döntöm el, hogy az én minisztériumomban ki számít zsidónak!”

Erhard Milch mégis „ballépés” maradt. Ezt nemcsak a légi-erők, hanem a hadsereg is megérezte. Ez a „szakember” felelőtlenül azt állította, hogy a körülzárt 6. hadsereg utánpótlás-ellátása légi úton lehetséges és biztosítható. Az utánpótlás később kivihetetlennek bizonyult: Milch mégis marsall maradt.

Midőn az első időkben meg nem adott parole-rendelkezéseket a háborús bűnösök számára is érvénybe léptették, Milch eleinte nagyhangon elutasította. Jogot kíván, nem pedig feltételeket. A háborús bűnösöket egyenként hívták fel mister Germandhoz, az amerikai parole-hivatalnokhoz. Neki kellett megértetnie velük a becsületszóra adott szabadság feltételeit. A várószobában Milch még egy jelentéktelen párteszmetársat is arra bujtogatott, hogy utasítsa el a parolet. A marsall „férfias” szavaiból erőt nyerve, a félrevezetett ember megmondta véleményét a paroleról az amerikainak, és a pincében kötött ki kenyéren és vízen. Utána Milchet hívták be az amerikai kormánytanácsoshoz. Itt is mint Hitlernél, feltétel nélkül aláírt mindent, ennek következtében a szabad életben kötött ki. A menetjegyet Milch már karácsony ünnepére biztosította magának.

A karácsony Landsbergben évről évre nagy felhajrással telt el. Gilisztával fogják a halat. Az ami nem sajnálta a költségeket — a megszállási számla terhére! Ez a körülmény valósággal groteszk fényűzést idézett elő a WCPL-ben.

A központi toronynál, mint más rendezvények alkalmával is, fából emelvényt állítottak fel. Ott foglalt helyet a landsbergi

városi zenekar, kétoldalt pedig a landsbergi férfi- és gyermekkar. Aztán a nagy karácsonyfa alatt felesendültek a régi, meghitt karácsonyi dalok. Egy fiatal lány, ezüstös tiszta szopránhangon, szólót énekelt: „Aludj kis hercegem, aludj...” Sok szívet meghódított és egy időre elfeledtette a fogságot. Milch sajnos nem volt herceg, ennek következtében nem is aludt el, hanem potrohosan felmászott a szónoki emelvényre. Nemtetszés zaja hallatszott. Megjegyzések: „Nézd csak azt a dagadt poloskát!” — „Épp ez a hasas tökfilkó!” — „Nem kímélnék meg bennünket semmitől!” — „No hát, az ami valójában a leghűségesebb télapóját küldte ide!” — Ez utóbbi megjegyzés fején találta a szegyet. Ez a „télapó” ahelyett, hogy a karácsonyról szólt volna, elcsépett olcsó harctéri anekdotákat mesélt, és leírta a jó istennel történt találkozásokat az előretolt védőárkokban. Ő csak tudhatta: hiszen sohasem volt ott. Azután a városi zenekar felé fordult, amely most vette fel először egységes kék egyenruháját. Ez a látvány, és nem a zene, adta a jeligét: — „Az önök pompás egyenruháján látom, hogy az Európa-hadserg alakulóban van, sőt láthatóan szép külsőt is ölt. Ez a mi legnagyobb karácsonyi örömünk!” A derék városi muzsikások meghökkenve pillantottak rá; szabad idejüket áldozták fel, hogy örömet szerezzenek a „bűnbánó bűnösöknek” a komor börtönben, és nem azért, hogy éppen a javíthatatlan háborús bűnösök tomboló tetszése közepette a német militarizmus újralfegyverzését ünnepeljék a WCPL-ben. A szólóénekesnőt Milch megjutalmazta — egy csókkal. Pökhendiségében és becses személye túlbecsülésében azt hitte a volt tábornagy, hogy így tanúsítja a legnagyobb tiszteletet a fiatal lány iránt. Elfeledkezett koráról, puffadt borvirágos ábrázatáról és nem utolsósorban „háborús bűnös” minőségéről.

A nagy ünnepnapokon Bonn-nal versengve buzgólkodtak az amerikaiak, hogy a háborús bűnösök életét a lehető legkellemesebbé tegyék. Egyes minisztériumok — így például az „Össznémet Ügyek Minisztériuma” — a lakosság költségére gondoskodtak róla, hogy a háborús bűnösök ezrével kapják a csomagokat. Hogy az eljárás hatását még fokozzák, az értékes küldemények díszkártyákat is tartalmaztak „dr. Adenauer szövetségi kancellár szívélyes üdvözlétével”. Ugyanaz a szövetségi

kancellár azonban korábban már jó néhányszor megállapította, hogy a bebörtönzött háborús bűnösök „közveszélyes gyilkosok”. És most kávéval és füstölt libamellel üdvözlöttei szívélyesen őket, és ártatlan landsbergi gyerekeknek kell táncolniuk és énekelniük a „közveszélyes gyilkosok” előtt. A szociáldemokrata polgármester magvas szavakkal nyilvánította ki mindenkor, hogy a háborús bűnösöket a német nép hadifoglyoknak tekinti. Ezt a Vörös kereszt nevében megerősítette a kövér városi patikus is. Művészeket szerződtettek, és gondoskodtak a szórakozásról. Még Elly Ney művésznő is több ízben játszott a WCPL-ben. Frank, a fegyveres SS tábornoka olyan érzékeny szavakkal fejezte ki háláját, hogy az ősz művésznő könnyekre fakadt. Frank sorsáról panaszkodott és így fejezte be: — „Az örökkévalóságig elátkozva” — ezzel James Jones regényére célzott. De elfelejtette megemlíteni azokat, akiket egykor ő küldött az örökkévalóságba.

Más alkalommal egy salzburgi osztrák zenekar a Badenweiler Marschot játszotta, melyet egykoron csak Hitler jelenlétében volt szabad játszani. E feltétel valóban teljesült a WCPL-ben: Hitler szelleme jelen volt. A háborús bűnösök viharosan tapsoltak. Az amerikaiak diadalmaskodtak. Minden egyebet nagyvonalúan tudomásul vettek.

Mint minden nagyobb egyházi ünnepen, karácsonykor is kint lógott a hirdetőtáblán: „Délután öt órakor az Evangélikus Segélyszervezet szeretetsomagjainak kiosztása!” — Alatta vastagon aláhúzva: „Csak háborús elítélteknek!” — A WCPL-ben, a „Háborús bűnösök 1. sz. amerikai landsbergi börtönében” mostantól a háborús bűnösök KV* kezdőbetűit hivatalosan a háborús elítéltek új értelmével ruházták fel. A Die Parole című lap e tárgyban hosszú fejtegetéseket közölt. A háborús bűnösök — keresztények és ateisták egyaránt — a „vörös-békebűnösökön” aratott győzelmük diadalüvöltésével vették át ajándékaikat az egyháztól.

Az egyház ily egyértelmű állásfoglalásának következményei nem maradtak el. A „politikákat” még az istenházában is ócsárolták: — „Mi keresni valója van itt a keleti csőcseléknek?”

* KV — Kriegsverbrecher = háborús bűnös.
Kriegsverurteilte = háborús elítélt.

— A háborús bűnösök saját intézményüknek tekintették az egyházat, és sajnos, ebben nem is tévedtek. A lelkésznél panaszt tettem e viselkedésük miatt. Ő azonban nem kívánt személyes veszekedésekbe elegyedni. Ez alkalommal a lelkész előtt kijelentettem, hogy az egyháznak csakis addig van jogosultsága, amíg az embereknek érzelmi igényük van a vallásra. De mélyen ellenzem, hogy visszaélést kövessenek el ezekkel az érzelmekkel.

A politikaiak közül a csehek és a lengyelek tartották magukat a legjobban. A németek, akiknek hazája két részre szakadt, igen gyakran nem tudtak ellenállni a csábító anyagi kísértéseknek és az NDK elleni rendszeres uszításnak. Az amerikaiak ravaszul kihasználták a megvesztegetett háborús bűnös tábornokok tekintélyét is. Akárcsak ezek a „mintaképek”, a pillanatnyi anyagi érdek kedvéért egyik-másik politikai fogoly is elárulta hazáját és haladó meggyőződését. Ennek a fajtának leggyalázatosabb képviselője Andrea Andreas, a berlini Humboldt-egyetem egykori hallgatója volt. A Szovjetunióban mint SS-legényt ítélték el. Ott, meggyőződésének állítólagos megváltozásával, sikerült neki előnyöket szereznie. Most Landsbergben újra „vallásos” hajlamát fedezte fel. Hogy behízelegje magát, azt állította, hogy tud a szovjet táborokban tartott beszédeimről. Hangosan és félreérthetetlenül „hazug csirkefogónak” neveztem. Másnap eljött hozzám a lelkész, hogy kiálljon leghűségesebb templomjárója mellett. Ez a sötét lelkű ájtatos szemforgató mindig Sandberger doktor, SS-testőrezredes mellett, a templom első padsorában ült. A keleti államokból származó hívők, akikkel állampolgárságuk miatt a templomban megvetéssel bántak, mindig védtelenül magukra maradtak, de ha egy amibarát rágalmazóról volt szó, Lettenmeyer lelkész azonnal közbelépett. Lelkész létere a WCPL-ben politikai szempontok alapján tevékenykedett. Ebben a legutóbbi tapasztalataim után már nem lehetett kételkednem.

A tábornoki karnál is nagy tekintélynek örvendett minden renegát. Ezeket az ifjonc árulókat, bűnös múltjukat figyelemre sem méltatva, meghívták magukhoz kávéra. De a régi bajtársat, aki tanult múltjából, elítélték az „örökkévalóságig!”

Persze „csurrant valami” a rágalmazó Andreas részére. Ilyen dolgok kifizetődtek. Andreas, noha sosem volt beteg, min-

dig jobb élelmezést kapott, kiadós pótagadokkal, és mint első és egyetlen politikait, felvették a zártkörű angol vitakörbe is. Ennek a körnek az én időmben alig volt tíz tagja. Túlnyomórészt olyan témákról tárgyaltak, amelyek a kelet elleni, mindenekelőtt a Szovjetunió elleni uszítást szolgálták.

Andreas felvételét dr. Sandberger vitte keresztül, mert a kelet-berlini Humboldt-egyetem volt ösztöndíjasától a kelet-ellenes úszítások feléledését várta. Dr. Sandberger SS-testőrezredes volt. Az RSHA egyik vezetőjeként elkövetett tettei miatt halálraítélték, majd később kegyelmet kapott, s életfogytos lett. A lelkész a legokosabb embernek tartotta a WCPL-ben, és hozzám küldte politikai agitátornak. Sandberger elhozta nekem az Evangélikus Akadémia üléseiről szóló jegyzeteket. Nekem úgy tűnt, hogy a Blank hivatalból származtak, mert az újrafelfegyverkezésről volt szó bennük. A vita csak az újrafelfegyverkezés „hogyanjáról” folyt, a „miértjéről” nem. Javasoltam Sandbergernek, hogy nevezzük valódi nevén ezt az amerikai intézményt: Evangélikus Katonai Akadémia, az amerikai újrafelfegyverzés érdekében. Minthogy azonban az ami barát SS-vezető nem akart tudni az egységes és békeszerető Németországról, többé nem látogatott meg. A Hitler-érában Sandberger kilépett az egyházból, most pedig Andreas barátjával együtt oly hangosan imádkozott az istentiszteleten, hogy ez mindenkire kínosan hatott. Sandberger bizalmasa, valójában segédtestje volt az amerikai ezredes parancsnoknak, mégis mindig meghagyták életfogytosnak. Ezen csodálkoztam, és egy ízben megkérdeztem Lettenmeyer lelkészt, hogyan lehetséges ez.

— Nem lehet másként — mondta —, Sandberger kénytelen volt hatvanezer gyilkosságot bevallani, és ha most kiszabadulna, póruljárna!

Családja azonban semmiben sem szenvedett hiányt, nyugodt biztonságban él az egyház kebelén. A lelkésznek igaza volt. Sandberger okos volt, mindig tudta, hol kell lapítania.

Sandberger nagy napja 1953. szeptember 6-a volt, a szövetségi gyűlési választások napja. Az asztalosműhelyben nagy táblát csináltatott, amely a CDU hatalmas győzelmét és elsöprő többségét ábrázolta ríktó módon. — „A mi győzelmünk: a mi munkánk eredménye!” — mondta büszkén és a körülötte álló

háborús bűnösök elégtlenül jegyezték meg: — „Most már nem történhetik velünk semmi baj!” — A nyugatnémet CDU a háborús bűnösök szemében egyet jelentett céljukkal, a hön öhajtott fegyverkezéssel. Amint ez később be is bizonyosodott, teljes joggal!

A választási eredményt az ami is győzelemnek tekintette. (Az annak idején Baer említette dollármilliókra kellett gondolnom.) A keresztény-demokrata választási siker tiszteletére az ami nagyvonalúan pótdományokat osztott ki háborús bűnösöknek; gyümölcsöt, tejszínes fagyaltot.

A német egyházi személyek a WCPL-ben egyre inkább a háborús bűnösök és fasiszták befolyása alá kerültek. Morgenschweiss, az intézet katolikus papja az amerikai háborús bűnös börtönben szerzett „érdemeiért” megkapta Bonntól a Szövetségi Érdemkeresztet. Evangélikus társai legtöbbször nem maradtak helyükön sokáig, mert mint tisztességes keresztények nem akartak politikai fondorlatok cinkosai lenni. Csak Lettenmeyer tartotta magát feltűnően hosszú ideig. Rokonszenvezett a háborús bűnösökkel, de azon fáradozott, hogy bizonyos megértést keltsen bennük a zsidó nép iránt. Ilyen felemásságok nem vezethettek eredményre.

A WCPL-ben volt Katzenellenbogen orvosprofesszor is. Az igen képzett, 70 esztendőes férfit — mert zsidó volt — fogolytársai bojkottálták és megrágalmazták. A vele való érintkezésről, a háborús bűnösök megbízásából, végül még Lettenmeyer lelkész is óvott, anélkül, hogy ennek alapos okát adta volna. Időközben a háborús bűnösök engedelmes szolgája lett. A felemásságok megbosszulják magukat.

Ha egy prominens háborús bűnös kiszabadult, a sajtó mindig újra jelentette: — „Az állítólagosan elkövetett háborús bűntett miatt elítélt X tábornokot jó magaviselete alapján büntetése lejártá előtt szabadon bocsátották Landsbergből.” — Amikor dr. Katzenellenbogen* professzor — akit a háborús bűnös

* Katzenellenbogen = macskakönyök.

sők megvetően „Katzenbuckelnek”^{**} vagy „Katzenkniegelenk”^{***} nek is nevezték — aránylag rövid büntetését kitöltve kiszabadult, a nyugatnémet sajtó gyűlölködő cikkeket közölt a „zsidó professzor koncentrációs táborban elkövetett különösen kegyetlen rémtetteiről!”

A politikai barométer „változót” jelzett. Volt valami a levegőben. A háborús bűnösök ugyanis mindig mindent előbb tudtak meg. Én eleinte csak az ellentmondó következményeket éreztem: az egyik üdvözölt, a másik tüntetően becsapta orrom előtt az ajtót, a harmadik meg így dudolt a mosdóhelyiségben: „Nem láttad a kicsi Kohnt?” — és közben vidáman hunyorgatott rám: Otto John doktor disszidált a Német Demokratikus Köztársaságba! Ez a tény a július 20-a szereplői ellen váltott ki hajszát.

E hajszá személyes haszonélvezője Landsbergben, Hermann Reinecke egykori tábornok volt. A háború előtt Reinecke a Honvédelmi Minisztérium ellátmányi ügyosztályán dolgozott, a háború alatt a hadifogoly osztályt vezette, de nem azért, hogy a foglyokról gondoskodjék. Éppen ellenkezőleg, ő volt azoknak a parancsoknak az értelmi szerzője, melyek a hadifoglyokkal való embertelen bánásmódra vezettek. Minthogy pedig gyilkosságra felszólító, kíméletlen parancsai mindenekelőtt a szovjet emberek ellen irányultak, ugyanazok a gaztettek, amelyek 1945-ben amerikai kötelelet eredményeztek számára, most az amerikai „fegyencnek” a minősítésnél jó pontokat jelentettek.

A német közvélemény előtt Reinecke első ízben 1944. július 20-a után vált ismertté. Mint „százötvenszázalékos” náciit „Führerje” bizalmából Freislernek, a néptörvényszék hírhedt elnökének első ülnökévé és helyettesévé nevezték ki. Hitler nem csalódott Reineckében, bajtársai annál inkább. Valósággal szadista buzgalommal üldözte és kínoztá mindazokat, akik hitüket veszítették a „Führer”-ben. A Reinecke név nem volt hozzá méltatlan: valóban róka volt. Véres hóhérszerepét 1944-ben saját előnyére használta ki. Most pedig újra tőkét kovácsolt belőle. Egy ragadozó szimatjával már igen jókor megérezte a nyugatnémetországi politikai fejlődés irányát, és tántoríthatatlanul

* Katzenbuckel = macskahát, megalázkodó alak.

** Katzenkniegelenk = macskatérd.

megmaradt nemzetiszocialista álláspontján. Ez okból mint „igazi német” — minden nácinál nagy tiszteletben állt. Az én időmben Landsberg egyik legkedveltebb beszéd tárgya volt a 131. törvénycikkely. Az 1945. május 8-i összeomlás után a szövetségesek utasítására, megszüntették a volt náci haderő tagjainak mindennemű illetményét. Ezt a rendelkezést az Ellenőrző Tanács 1946. augusztus 20-án kiadott 34. sz. törvénye elvileg újból megerősítette. A rendszabály alól még a hadirokkantak sem voltak kivételek. De megváltozott a politika, és 1948-ban a nyugati megszálló hatalmak meglepetésszerűen arra szólították fel övezeti hatóságukat, hogy a náci haderők volt tagjainak tartási hozzájárulást fizessenek. A nyugati kormányzók 1949. június havi határozatukban a potsdami egyezmény megsértésével kimondják, hogy mindazok, akik 1936. szeptember 30-a előtt tagjai voltak a német haderőnek, nyugdíj jogosultak, kivéve két csoportot: 1. a törvényes eljárások következtében jogvesztett személyek, 2. az emberiesség elleni bűncselekmény miatt elítéltek.

A szövetségi köztársaság megalakulása után a nyugati kormányzók eme parancsából származott a bonni alaptörvény 131. számú cikkelye. Eleinte ugyan még kizárták a háborús bűnösöket „szerzett jogaik” élvezetéből. Bonn azonban már megvigasztalta a bebörtönzött tábornoki kart: az idő a legjobb tanácsadó! És az idő el is érkezett. A szövetségi gyűlés több mint ötven ülés után kiutat talált a háborús bűnösök számára: — „Az egyenlőség alapelve és az egyes esetek szabályozásának tilalma szenvedne sérelmet, ha a hivatalnokok egy részét újólág külön jogok szerint bírálhánk el.” A gát ezzel át volt törve, a háborús bűnösöknek is biztosították anyagi ellátásuk egyenlőségét. A 131. cikkelyhez egymás után szavazták meg a módosító és kiegészítő törvényeket a háborús bűnösök javára. Egy kalap alá vették a „hadifogságot”, meg az „idegen hatalom őrizetében való tartózkodást”. Csak a tényleges altisztekre nem volt érvényes az alaptörvényben hangsúlyozott egyenlőség. Ezzel szemben a „titkos államrendőrség” (Gestapo) és a volt fegyveres SS tagjainak ellátását, a 131. cikkelyhez tartozó 5. számú törvény szerint szabályozták és léptették hatályba, természetesen csakis a magasabb rangú vezetők számára. Reinecke Fuchsnek — Ravaszdi

mesternek — most hát temérdek dolga akadt. Az ellátmány szakértője kiszámolta mindegyik WCPL-beli háborús bűnösnek a „jól megszerzett jogok” alapján várható illetményeit. A folyó nyugdíjakhoz és az 1951-től járó kiegészítő fizetésekhez járult még a fogságkártalanítás, melyet Bonn fizetett ezeknek a haszonélvezőknek minden Landsbergben töltött napra. Ezenkívül a „szövetséges őrizetből” szabaduló rabok, mint a többi hazatérő, 12 hónapig kapták a legutóbbi szolgálati helyük szerint őket megillető teljes illetményüket. A prominens háborús bűnösöknek járó összeget Reinecke kívülről tudta: 40 000 és 60 000 márka között ingadozott; a nyugdíjak havi 1500 és 2500 márka között. Most hát szorgalmasan építettek villákat Landsbergben, de nemcsak papirosan, mint annak idején Morsanszkban, hanem a készpénz szilárd alapján.

Ujjé, mi újra élünk — a német nép költségére!

A kisemberek, különösen a koncentrációsok számára azonban Reineckének csalódást kellett okoznia; a bonni osztályállam ugyanis „törvényes eljárásokra” hivatkozva, bölcsen kizárta őket. Csupán a fogság-kártalanítást kapták.

Egy valami még gondot okozott a szakértő Reineckének. A szolgálati idő alapul vételénél a tisztekké kinevezett volt altisztek túl jól jártak a számvetésben:

— Ez mégse járja, ennyi pénzzel nem is tudnak mit kezdeni, ezen feltétlenül változtatni kell! — siránkozott a jól ellátott tábornok. — Elvégre a szövetségi köztársaság mégse jóléti állam minden pityipalkónak — állapította meg pimaszul, 42 000 márkát és jókora nyugdíjat tudva a zsebében.

Végül újabb módosítás következett Reinecke felfogása szerint. A fiatal tisztek és a legénység a 131. cikkelynek e módosítása miatt becsapottnak érezték magukat. — „Miért kapnak a tábornokok ilyen tengersok pénzt és mi, akik vásárra vittük a bőrünket, semmit?” — kérdezték saját maguktól és a tábornokoktól. — „De hiszen mi viseltük a felelősség szörnyű terhét!” — válaszolták a tábornokok.

Heves viták támadtak.

A törvényszék előtt a Hitler-birodalom felelősei csaknem kivétel nélkül — a landsbergiek valamennyien — elhárítottak magukról minden felelősséget a háborúért és a gyilkosságra fel-

hívó parancsokért. Az egyik csak parancsokat „szerkesztett”, a másik csak „mint katona parancsokat teljesített”, és mindannyian „már régen szembehelyezkedtek”.

Gaztetteik miatt az ami elítélte, a német nép elátkozta őket. És most ezek a félrevezetők még hatalmas összegeket is kapnak, és a német népnek kell fizetnie.

Lettenmeyer lelkésznek és Reineckének egyszerre volt a születésnapja. A születésnap 1954-ben vasárnapra esett. A lelkész tiszteletére a szokottnál több látogató jelent meg az istentiszteleten. Lettenmeyer lelkész teljes 20 percig várakoztatta őket, mert előbb még tisztelgő látogatást tett az atheista Reineckénél.

Reineckének megint magasra szökött az árfolyama. És az előretörő újrafelfegyverkezés szellemében a „hullajelölt” Reineckét is habozás nélkül, „parole”-val bocsátották szabadon.

A háborús bűnösöket olyan csendben és titokban bocsátották el Landsbergből, hogy küszöbön álló hazaérkezésükről még legközelebbi hozzátartozóik sem szerezhettek tudomást. A „parole”-val szabadultakat arra kötelezték, hogy haladék nélkül, a legelső vonattal, távozzanak Landsbergből. Kerülni kellett minden feltűnést. A „szabad világban” annál nagyobb zajt csaptak a Szovjetunióból elbocsátott háborús elítéltek körül. A nyugatnémet lakosságban minden eszközzel azt a benyomást kellett kelteni, hogy csakis a Szovjetunió tartott fogva német katonákat háborús bűnösökként. Ezért egy további „parole”-feltétel volt, hogy a szabadultaknak tilos beszélniük pertükről és az elszenvedett bánásmódról. Otthon csak szigorúan meghatározott körzetben mozoghattak. Ez a körzet a nagyoknak nagyra, a kicsiknek pedig megfelelően kicsire volt szabva.

Elbocsátásuk előtt mister Gernand minden alkalommal még egyszer beható beszélgetést folytatott a szabaduló jelöltekkel. „Ami-bérmálásnak” nevezték ezt a KV-k, mert beléjük kellett prédikálni a „szabad világba” vetett hitet. Az eljárást megaláznak érezték, mégis aláírtak mindent. — „Aláírásunk nem érvényes, mert szorult helyzetben zsarolták ki tőlünk” — nyugtatta magát némelyik. — „Kitűnő ellátmányunk mindenestre biztosítva van. Meg az újrafelfegyverkezés is. És azután — az idő jó tanácsadó!” — Ekkép vigasztalódtak.

Reinecke most már olyan biztos volt a dolgában, hogy szabadulása napján egyszerűen túltette magát az első „parole”-felvételen. Szabadságát a „Kakas”-ban öntözte meg egy Landsbergben lakó volt tábornok társaságában és arcátlanul levelezőlapot írt a tábornokkal együtt a WCPL-be, hogy minden kiszabadulónak egy „flaska itóka” jár a „Kakas”-ban ingyen, persze nem Reinecke költségére. A WCPL-ben még fogva tartottak azonban csak Reinecke kihívó magatartásának itták meg a levét. A „jó magaviseletükért” elbocsátottakat ettől fogva amerikai katonai rendőrség kísérte a pályaudvarra, s onnan csak akkor távozott, mikor a vonat már elindult.

Mikor a Szovjetunióban megkezdődtek a kegyelmezési eljárások, jó néhányan meghökkentek Landsbergben. Még dr. Sickel, a „Parole” amibarát szerkesztője is megjegyezte:

— Most végre itt is kell, hogy csináljanak velünk valamit!

A toronynál az amikkel hevesen tárgyaltak az ügyről.

— A háborús bűnösök a Szovjetunióban, szorultságukban legfeljebb egy tyúkocskát vagy egy szál répát loptak — mutatott a kövér, majdnem másfél mázsás amerikai sergént a New York Times-jára, melyben mindez világosan olvasható volt.

A foglyok gúnyos nevetéssel válaszoltak.

Dühösen folytatta: — De ti — gyilkosok vagytok!

A háborús bűnösök hosszú orral álltak odébb, és még napokig szitkozódtak. A 131-es cikkely ebben az esetben is flasstrom volt: A 131-eseknek befogta a száját, és a KV-k újra benne voltak az ami-játszmában.

Azelőtt protestáns püspökök és más előkelő papi méltóságviselők érkeztek Landsbergbe, hogy lelki vigaszt nyújtsanak a háborús bűnösöknek, és bűnbánatot ébresszenek bennük. Most a „Földiek Szövetsége”, az „Acélsisak” és más katonai szövetségek képviselői özönlöttek csapatostul a WCPL-be, hogy „hősként” és „mártírokként” ünnepeljék a háborús bűnösöket.

Hol a sziléziaiakat, hol a pomerániaikat, vagy a mecklenburgiakat trombitálták össze a hangszórával.

„De hiszen te nem vagy pomerán.”

A megszólított alattomosan vigyorgott: — „Ahogy vesszük. Mindenesetre átutaztam rajta a gyorsvonattal!” — És szeretet-csomagját ő is megkapta.

Engem sose szólítottak. E szervezetek a keletiek közül is csak a fasisztákat tekintették „testvéreiknek”.

Hogy megnyerjenek néhány foglyot, akik makacsul ragaszkodtak a „nélkülem” állásponthoz, megjelent a börtönben a Schaumburg—Lippe hercegi pár Hamburgból. Az uraságok úgy vélték, hogy a hiányzó szeretetadományokat fejedelmi származásukkal pótolhatják.

— Nyilván nem tudja, kivel áll szemben — förmedt rá öfensége egy volt altisztre, akire nem hatottak szólamai.

De a berlininek helyén volt a nyelve:

— Aranyos kis Schaumlippém!* Mondanék magának valamit. Maraggyon csak Hamburgban, és küldjön maga helyett pénzt, azt, amit elkölt a vasútra meg az anyjukkal a szálloda-ágyban. Rendes csomagokat, ilyen kufferral! — És széttárta a karját. — Ezt sokkal jobb szeretném, mint a sok ricsajt a házárul meg a jóistenrül!

Persze se csomagot, se „parole” szabadulást nem kapott.

Megint megszólalt a hangszóró. Először a kiválóságokat: Milchet, Sepp Dietrichet és másokat hívtak a látogatószobába. Aztán a náci-csatlósaikat. Ez így ment egész nap. Dél-Amerikából megjött Rudel, szolgálatonkívüli ezredes, és látogatást tett a WCPL-ben. Ezt megelőzően beszédet mondott Landsberg városában, és mint ultrafasiszta a régi Hitler-szólamokkal támadta meg a „dekadens nyugati demokráciákat”. Ennek következtében a prominenseket se vitték azonnal Rudelhez a beszélőbe, hanem előbb az amerikai bizottsági tiszthez. Ott oltást kaptak: — „Ez a Rudel még nincs tisztában a német—amerikai fegyverbarátsággal” — így oktatta foglyait az ami. — „Nagyvonalúan, előzetes bejelentés nélkül beengedtük őt az intézetbe, hogy régi bajtársait viszontláthassa. Az önök hazafias és bajtársi kötelessége, látogatójukat felvilágosítani és a helyes útra vezetni.”

Mindenki tudta, hogy a beszélőben lehallgató készülék van felszerelve. Régi eszmetársukkal „zavartalanul”, de „lehallgatva” beszélgettek ott. A beszélgetések tehát szigorúan „nationalisták” voltak az amerikai felfegyverkezés szellemében, mert ellenkező esetben veszély fenyegette az óhajtott parole-t

* Szójáték a Schaum(burg) — Lippe névvel. (Schamlippe, berlini ejtéssel Schaumlippe = szeméremajak).

és a 131-es törvény gyümölcsseit, és ennek egy „hazafi” sem kívánta kitenni magát.

Nem sokkal ezután odahívtak a toronyhoz. Egy zacskó gyümölcs miatt kellett odamennem. A zacskóra szívélyes, de rövid üdvözlés volt írva. A kézírásról tüstént felismertem a feladót, von Gablenz szolgálaton kívüli tábornokot. Rápillantottam az amerikai sergeantra. Megértette néma kérdésem.

— Ez itt nem szálloda — morogta —, ahol mindenki jöhet-mehet, amikor kedve tartja!

Von Gablenz persze nem volt „Rudel”* és én sem.

Amint nőtt a háborús bűnösök befolyása, úgy nőtt nagyzási hóbortjuk is. Tiltakoztak az ellen, hogy együtt kell élniük a „vöröscsúrhével”, és megfelelő cikket sugalltak a Frankfurter Allgemeine Zeitungban. Ez a jó hírére egyébként oly gondosan ügyelő újság, 1954 őszén meg is jelentette a cikket, vezércikként az első oldalon. Stílus és tartalom minden szempontból szemérmetlen volt. A politikai foglyokat „egész csekély kivétellel” „az emberiség söpredékének” nevezte. A cikket tapintatlanul és pimaszul, kölcsönösen és tüntetően felolvasták egymásnak a háborús bűnösök, úgy hogy újra és újra kénytelenek voltunk hallani.

— Együnket se ítélték el az emberiesség ellen elkövetett bűncselekmény, vagy gyilkosság miatt, mint titeket háborús bűnösöket! — mondtam az egyik kihívóan nagyhangú csoportnak.

A cikk következtében bizottság jelent meg, hogy kivizsgálja, milyen veszélyes „erkölcsi és politikai hatásoknak” vannak kitéve az ő tömeggyilkos háborús eliteltjeik.

— Miért ül még mindig életfogytos büntetéssel? — kérdezte barátságosan egy amerikai tiszt a hosszú Horstot.

— A Vörös Hadsereg 17 politikai biztosát lőttem agyon, őrnagy úr — válaszolta büszkén az SS-legény. Közben feszes katonás tartásba vágta magát.

— Ezért önnek ma érdemrend jár! — jegyezte meg szemrebbenés nélkül az amerikai.

Horst mégis tovább ült: mert a szovjet biztosokon kívül egy

* Rudel = falka, banda; itt: a falkához tartozó.

amerikai repülő halála is terhelte még a lelkiismeretét. A repülő persze „our boy” volt!

A háborús bűnösök magatartását oly szilárdnak látta az amerikai bizottság, hogy úgy vélte, „kommunista fertőzéstől nem kell tartani”. A börtönigazgatóság azonban már úgy a kezében volt saját foglyainak, hogy magáévá tette azt az álláspontot, hogy a háborús bűnösöket tőlünk, „politikaiaktól” el kell különíteni.

Most már egyre gyakrabban hallhattuk, ahogy kárörvendő arccal mondták az amerikaiak és a háborús bűnösök: „to be sold down the river”. Eleinte el se tudtuk képzelni, mit jelenthet. Cseh barátom, Mihola, fedezte fel egy könyvtári könyvben, hogy ez a „víz mentében eladni” kifejezés az amerikai rabszolgaság idejéből származik, és a néger rabszolgák számára halálos ítéletet jelentett, mert a Mississippi folyása mentén akkoriban egyre embertelenebbé vált a bánásmód. De a mi esetünkben voltaképpen minden az áthelyezés ellen szólt. A landsbergi büntetőintézet már nélkülül is eléggé kiürült. Egyre több és több polgári munkaerőt kellett alkalmazni a feudális börtönüzem fenntartására. Az egy-egy foglyra eső költségek mind nagyobbak lettek. Az amik uszályhordozói újra és újra megkísérelték, hogy a megszállási költséget terhelő magas életszintet az igazi emberiség bizonyítéka gyanánt népszerűsítsék. Ugyanakkor pedig folytonosan újsághírek jelentek meg az amerikai fegyházakban kirobbant és véresen levert éhséglázadásokról. Éppen nem a humánus büntetésvégrehajtásról volt tehát szó, hanem a németek költségére végzett agymosásról. A szembeszegülőnek minden nyújtott kényelem ellenére pokollá változtatták az életét.

Landsbergben egyre nehezebb lett a hivatalos vonaltól eltérő felfogást nyilvánítani. Csak a mozi sötétjében hangzott el olykor-olykor spontán tiltakozás; világosan már senkinek sem volt ehhez bátorsága.

„1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, — tíz perc Amerikában” — ez volt a címe az amerikai filmek előtt vetített film-egyvelegnek. Ebben azt mutatták be, hogy az Egyesült Államokban csakis felsőfokok vannak. Ott minden e kerek világon a legnagyobb, a leggyorsabb, a legszebb, a leggazdagabb és a legszabadabb. De tapintatosan elhallgatták, hogy a bűnözés is ott a legnagyobb. A fil-

mekből ítélve mégsem lehetett másként. Tolvajok, gyilkosok, szélhámosok voltak a „sikerdús hősök”.

A Parole megfelelően népszerűsítette ezeket a gengszter-filmeket: így például: „Bajtársak, ne mulasszátok el megnézi a *Betörők királyát!* Óriási lőszerfogyasztás és számtalan halott kezeskedik a jó szórakozásról!”

Egyet-mást valóban tettek is az „átnevelés” érdekében. Ezt a célt a militarista filmek szolgálták. „Komoly” filmek, mint a „Rommel” vagy a „Cicero-ügy” című, gondoskodtak a Harmadik Birodalom vezetőinek rehabilitásáról. Nagyszámú katonabohózatnak és front mögötti élményfilmnek kellett kibékítenie a tömeget a remilitarizálással: „Mikos bevonul”, „A havasi gyo-pár akció”, „Szabadság becsületszóra”, „Nevet az egész hadosztály”, a tarka sorból csak néhány cím. „Nincsen híradó Adenauer nélkül” — mondták Landsbergben. Ha megjelent a vetítővásznon, nevettek és kiabáltak: „Első számú szövetségi vén hülye”, — Heussra* meg „Második számú” — vagy fordítva; a rangsorolásban nem voltak teljesen egy véleményen. Midőn a Nyugat-Németország részére rendelt atomágyúkat vetítették e jelíggel: „Mindent a biztonsáért” — gúnyos tiltakozással nevettek. A landsbergi agy mosoda azonban a foglyokat kezes báránnyá tette.

A két orvossal, dr. Fischerrel és dr. Becker-Freisinggel olykor-olykor még beszélgethettem. Ők még megőriztek valamelyes emberi függetlenséget. A politikai témákat általában kerültek. De ha egyszer-egyszer mégis politikai kérdésekre tértem rá, ugyanazokkal a címszavakkal érveltek, amelyek napról napra olvashatók voltak a nyugati sajtóban. Önállóan gondolkodni, vagy a beszajkózott címszavakat bírálóan megvizsgálni nem voltak hajlandók.

Ha érveikből kifogytak, az uszításhoz folyamodtak, első-sorban Walter Ulbricht ellen, aki — nézetük szerint — ki akarja irtani az egész polgárságot.

* A Német Szövetségi Köztársaság elnöke.

— Senki sem szándékszik, még Walter Ulbricht sem, a német nép egy olyan fontos rétegét, mint a polgárságot, mely nagy teljesítményeket hajtott végre a legkülönbébb területeken, kiiktatni, vagy éppen kiirtani.

— No lám! Akkor meg minek beszél a munkásosztály vezető szerepéről?

— A polgári világ, és nemcsak a német, kétségkívül zsákutcába jutott, és két világháborúban is hajótörést szenvedett.

Nem volt könnyű dolog az orvosokat csak egyszer is rávezetni arra, hogy gondolkodjanak a munkások jelentőségéről a modern társadalomban. Először is rámutattam számszerű erejükre és döntő fontosságukra a gazdasági életben. Dr. Fischer elgondolkodott:

— Dehát látja kérem, hogy ön itt teljesen egyedül áll a felfogásával, és ebbe lelkileg és testileg belepusztul. Azonkívül odakint a többség ugyancsak másképp gondolkodik, mint ön, és önnek is jobb lenne, ha a jelentősebb, polgári szövetségi köztársaság mellett döntene.

— Nem azon múlik, hogy mi jelentősebb, és pillanatnyilag mi kedvezőbb nekem, hanem, hogy Németország részére mi jó és mi helyes.

— Hát mi jobb odaát? — gúnyolódott dr. Fischer.

És elkezdte emlegetni a „gazdasági csodát”, és bizonyítani igyekezett, hogy „tőke nélkül nem megy a dolog”.

— Ezt a tőke állítja. De nincsenek-e bizonyítékaink arra, hogy tőke nélkül is jól megy a dolog? Gondoljon csak olyan államokra, mint a Szovjetunió és az...

— ...NDK, nyilván ezt akarta mondani — szólt közbe dr. Fischer. — Mindezt a szovjet fogságban és az úgynevezett Német Demokratikus Köztársaságban tanulta!

— Természetesen. És meggyőződésem helyességét a Nyugat-Németországban szerzett tapasztalataim még csak megerősítik.

— Ugyan kérem, önt csak lóvá tették. Gondolja csak meg, mi történt volna azzal, akit odaát csípnek el egy ilyen megbízatással!

— Tárt karokkal fogadták volna mint békebarátot. Sajnos

azonban felbújtott emberek is jönnek hozzánk, akik kémkedésre és szabotázsra vállalkoznak békés építőmunkánk ellen.

— Ön valósággal úgy beszél, mintha Nyugat-Németországban csak militaristák, tőkésék, fasiszták és mit tudom én még micsodák élnének.

— Erről szó sincs. Itt is, ott is élnek szorgalmas, kitűnő emberek, akik békességben akarnak dolgozni. Önöknél csak megkísérlik, hogy megint a háború útjára vigyék őket. És ez ellen harcolunk mi a Német Demokratikus Köztársaságban!

Hosszas töprengés után úgy vélekedett, hogy Németország földrajzi helyzete a Kelettel való együttműködés mellett szól. Ez a fordulat meglepett, hiszen engedménynek számíthattam.

— És az ön nézete szerint mi szól a Kelettel való együttműködés ellen?

— A belpolitikai következmények! — válaszolta némiképp habozva.

E következményekről alkotott elképzelései homályosak voltak, teli azzal a rettegéssel, hogy Nyugat-Németországban megváltozhatnának a fennálló társadalmi viszonyok. Viszont teljesen tisztában volt a Kelet elleni „erőpolitika” következményeivel, mert már a WCPL-ben olyan foglalkozást választott gyermekei számára, amely reményt nyújtott arra, hogy egy elkövetkező háborúban otthon vagy a front mögött működhetnek. Egyszerűen szívesebben számolt az esetleges háborúval, mint a társadalmi rendben bekövetkezendő változásokkal.

— Az ön gyermekei orvosok lehetnek egy demokratikus Németországban is.

— Keveset értek a politikához, hogy ezt megítélhessem! — fejezte be utolsó beszélgetésünket. Kitért a színvallás elől.

A CDU-ra szavazni, hogy állítólag nyugodtan lehessen sétálni; a gyermekeket konfirmáltatni, hogy a „szabad világban” ne érje őket hátrány; egy jövődő háború figyelembevételével hivatást választani — ez volt dr. Fischer ellentmondásokkal teli gondolkodásának és tetteinek a veleje.

Jóllehet dr. Fischer érezte, hogy nézeteibe „valami hiba csúszott”, mégis foglyuk maradt. Mert hát ő sem tudott kibújni a saját bőréből. Búcsúzóul őszintén megköszöntem neki tisztes-

séges orvosi és emberi viselkedését, melyet irántam tanúsított. Mikor szabadult, még magányosabb lettem.

*

— Úgy hírlík, hogy önt agyonlövök — mondta egy nap titkos barátom. Szívből nevettem, erre izgatott lett és dühös. Ugyanis már én is hallottam erről. Szláv barátaim időközben a lengyel század egyik tisztjétől megtudták az összefüggést. Volt egy amerikai terv arra az esetre, ha a „vörösök” megtámadják Nyugat-Németországot. Pontosan rögzítették benne, kinek melyik „politikait” kell eltenni láb alól.

— Olyan idegei vannak, mint egy elefántnak, tisztára vastagbőrű — mondta barátom szemrehányóan.

— Sajnos nincsenek. De pontosan tudom, hogy Kelet nem támadja meg Nyugatot!

Barátom ezt nem akarta elhinni. De emberi és politikai fejlődésében már eljutott odáig, hogy bizalommal volt irántam, és nem vett részt az ellenem indított hajtóvadászatban.

Amikor ez a háborús bűnös is kiszabadult, nekem, a politikainak ajándékozta búcsúzóul a cókmókját.

Egy alkalommal egy Aahlen nevű foglyot látott kijönni a zárkából. Ez nem tetszett neki.

— Ugyan mit keres magánál ez a besúgó?

A kérdés indokolt volt. Aahlen többszörösen büntetett előéletű volt, és besúgó szolgálatot végzett a házban. Szabadulása előtt tőlem, a „keleti kiválóságtól” autogramot akart. Persze elutasítottam. — „De másoktól kaptam autogramokat!” — Bizonyítékul megmutatott egy vörös szattyánbőrbe kötött igen szép noteszt. Tetején díszítésül, kicirkalmazott kézírással egy hosszú költemény, alatta: „Kedves Aahlennek — Híve —”. Nem hittem a szememnek, de valódinak ismertem fel az aláírást: Hoth szolgálton kívüli vezérezredes.

Az egykori hadseregarancsnok és a közönséges bűnöző Aahlen közti homályos kapcsolatokról nyíltan beszéltem, úgy-hogy az engem folyton kémlelő háborús bűnösöknek ezt meg kellett hallaniuk. Következménye az lett, hogy nyomban bizottságot alakítottak, hogy rámbizonyítsák az „igen érdemes régi

tábornok megrágalmazását". De meg kellett hajolniuk a tények előtt. „Hát bizony a vezérezredes már egy kissé öreg!” — mondták bocsánatkérően.

Ezt nem hagytam annyiban:

— Dr. Adenauer másfél évtizeddel idősebb! — ez volt a válaszom.

Kiváltképp veszélyessé vált a helyzetem, mikor a háborús bűnösök megvesztegetett régi bűnösöket uszítottak rám. Ezeknek verekedést kellett volna velem provokálniuk. A megrendelt támadások fő szervezője Schweitzer volt, a fegyveres SS egykori őrnagya. Még a szeretetadományokat is felhasználta erre, ahelyett, hogy megbízatásához híven szétosztotta volna őket. Egyik-másik megvesztegetett, zárkám sötétjében töredelmesen bevallotta aztán, hogy effajta zsaroló nyomással hatottak rá. Mikor egy napon Schweitzer maga merészkedett tettelegességre, Dotterweich igazságügyi őrmestertől követeltem védelmet. Kétségbeesetten mondta:

— Mit tegyek, nem hallgat rám!

— Inkább ellenállás nélkül veresse magát össze, mert különben teljesen kikészítik, és ráadásul az ami még magát zárja be a pincébe! — figyelmeztettek lengyel és cseh barátaim.

Nem volt mit tennem, mint állni az ütések. És ez keserű volt.

Orvosi kezelés tekintetében most már csak Puhrnak voltam kiszolgáltatva, aki vizsgálat nélkül a kertészetbe helyezett. Vírágcserepmosással foglalkoztattak, nemkevésbé vizes munka, mint a burgonyahámozás a pincében.

Puhr hólapátolásra is alkalmasnak tartott. Egyáltalán nem törődött azzal, hogy vérömlést kaptam. Szemrehányást tettem neki, hogy ugyanúgy bánik velem, mint annak idején koncentrációs foglyaival, pedig emiatt ítélték halálra.

— Mit tehetek, ha az amerikai igazgatás erre kényszerít! — mentegetődzött.

A landsbergi foglyok száma egyre csökkent, úgyhogy csak az alsó folyosók voltak lakottak. A bonni igazságszolgáltatásnak

sürgősen szüksége volt az intézetre; mert a fokozódó bűnözési hullám, továbbá a békeharcosokkal és az úgynevezett vörösökkel szemben kifejtett terror egyre több és több embert vitt a rácsok mögé. A „nagyok” közül már csak kevesen ültek Landsbergben, mégpedig vagy azért, mert meg kellett őket védeni egy esetleges német bűnügyi eljárástól, vagy mert megpróbálták ügyüket jogilag felgöngyölíteni. Ezt az amik valósággal sértesnek tekintették. Megérezte ezt Peipper is, a tábornoki kar védence, az „Adolf Hitler Testőrezred” SS-ezredese. Annak idején az SS-konjunktura szellemében, a hadseregből átnyergelt a „testőrezredbe”, és Himmler segédtisztjévé verekedte fel magát. De most újra „ezredesnek” hívatta magát, és illedelmesen harmadik személyben szólította meg a tábornokokat, cinkos alázatossággal mosolyogva. Ellenszolgáltatásul a tábornokok cikket helyeztek el Peipperről a sajtóban, „ártatlanságát” bizonygatván benne. Eredménye az lett, hogy Peipper büntetését — életfogytiglani börtön — nem csökkentették.

A női háborús elítéltek közül most már csak dr. Flockkenné ült a WCPL-ben. A koncentrációs táborokban mint orvosnőt a vizsgálatokhoz hívták, hogy a rabok „munkaképtelen”, „feltételesen munkaképes” és „munkaképes” voltáról orvosi ítéletét nyilvánítsa. Jóindulatból és részvétből sokat osztott be az első két csoportba. Ezeket a rabokat, mert nem voltak teljesen munkaképesek, elgázosították és elégették, „kieresztették a kéményen”, ahogy ezt a nácik aljasul és szemérmetlenül kifejezték. A halálraítélt orvosnő kezdettől fogva esküdözött, hogy nem is sejtette ítélezése szörnyű következményeit és kegyelem helyett igazságot keresett. Ezért hát őt se engedték el; de a tömeggyilkosokat, akik kertelés nélkül bevallották bűncselekményeiket, anélkül, hogy bűnbánatot mutattak volna, már régen szabadon bocsátották.

Nem volt minden komikum nélkül Sepp Unrecht tragikus esete. Mikor mister Gernand az összegyülekezett háborús bűnösök előtt megmagyarázta a „parole”-feltételeket, felszólította őket, hogy tegyenek fel kérdéseket. Joseph Unrecht vállalkozott is erre:

— Azt állítják, hogy én mint őrszem, agyonvertem egy zsidót a koncentrációs táborban. Ügyvédem tényszerűen megállá-

pította, hogy a zsidó az Egyesült Államokban él. Időközben maga a halott is írt nekem.

Többi szava elmerült a háborús bűnösök harsány röhejében. Csak mister Gernand maradt komoly, és volt rá gondja, hogy Unrecht tovább üljön.

A WCPL feloszlatásáról szóló hírek nem némultak el. De hova raknak bennünket? Állandóan ez a kérdés foglalkoztatta a kedélyeket. A háborús bűnösöknek kéznél volt a legegyszerűbb megoldásuk: — „Minket végre szabadon bocsátanak, a vörös-sűrű meg becsukják valamelyik fegyházba!” — Jogi szakértőink azt bizonygatták, hogy effajta áthelyezés beleütközik az alaptörvénybe. — „Ezt a szövetségi köztársaság, amely most meg kell, hogy kapja teljes szuverenitását, sohasem teheti meg; hiszen amerikai bíróságok ítélték el bennünket a megszállási határozatok szerint. A szuverenitás elnyerésekor a megszállási határozatok is érvényüket veszítik és ezzel a rajtuk alapuló ítéletek is” — így vélekedtek. Bizonyos logikát nem lehetett elvitatni ezektől a fontolgatásoktól. Politikának és logikának meg voltaképpen egy sínen kellene futniuk. Ez azonban tévedés volt, legalábbis az amerikai politika tekintetében.

1954 karácsonya meghozta feleségem első és egyetlen látogatását. A viszontlátás teli volt örömmel, de fájdalommal is. Elsősorban azon örvendtünk, hogy kölcsönösen töretlennek látjuk egymást. Feleségemnek feltűnt elfogulatlanságom, míg rám mély hatást tett az ő rendíthetetlen hite és bizakodása abban, hogy elszakíttóságunk hamarosan véget ér. Szabadulásomért vívott szívós harcáról nem sokat tudtam, és nem is reméltem sokat.

Ellentétben a háborús bűnösöknél tett látogatások esetében alkalmazott igen enyhe felügyeleti rendszabályokkal, miránk rendkívüli éberséggel ügyeltek. Sokszor kellett várakoznunk az igazgatási épületben, míg a biztonsági tiszt, cpt. Large össze nem állította az amerikai és lengyel őrszemélyzetet. A határozmányok szerint számomra az év során felgyülemlett havi két látogatási órát összevonva engedélyezték, és megadták még hozzá

a szokásos „karácsonyi pótlékot” is. Minthogy a látogatásoknál kerültem mindent, ami az előírásokba ütközhetett volna, az amerikaiak bizonyos idő múlva megelégedtek egy lengyel őrrrel, aki azonban többnyire valamelyik ismert besúgó volt.

De aztán megint, nagy létszámú legénység kíséretében, amerikai és lengyel tisztok jelentek meg.

— Maga meg nem engedett módon, idegen nyelvet használt.

A valótlan állítás ellen tiltakoztam. Az amerikai tiszt udvariasan sajnálkozott, hogy neki kötelességét kell teljesítenie. Most hát három vagy négy ember olvasta le megint a szavakat úgyszólván betű szerint a szájunkról.

A házban élénken tárgyalták a „keleti övezetből való látogatás” eseményét. Nem illett bele az uszítók számításába, hogy keletről jött emberek jól öltözöttek. Magyarázatot kellett találni. — „A köpenyt itt nyugaton vették kölcsön!” — szólt tehát a magyarázat.

Egy Joseph Müller nevű fogoly takarította és fűtötte a beszélőt. Valamikor szocialista volt. A koncentrációs táborban arra kényszerítették, hogy fűtse az égető kemencéket. Ez volt a veszte; az áldozatok között ugyanis külföldiek is voltak. Emiatt az amerikaiak halálra ítélték.

Minthogy egész idő alatt rendesen gondoskodott arról, hogy meleg legyen a szobában, feleségem egy kis karácsonyi csomagot hozott neki. Ezt előbb az igazgatáson le kellett adnia ellenőrzésre. Ott előkelő foglyokat foglalkoztattak, akik nem vették komolyan titoktartási kötelezettségüket. A házban terjeszteni kezdték, hogy a „vörösezredes” felesége rokonszenvet mutat Joseph Müller, a „rég kommunista” iránt. A kelet számára túlzónak vélt ruházata, egyszerre „a vörösfunkcionáriusnő” jellegzetes fényűzése volt, míg „a többiek rongyokban nyomorognak!”

Egy alkalommal Kilian vikárius, Lettenmeyer utóda, felhívta feleségem figyelmét arra, hogy őt is, mint minden férjes asszonyt a WCPL-ben tett látogatás alkalmával útisegély illeti meg az Evangélikus Segélyszervezet részéről.

Mikor aztán feleségem felkereste a vikáriust, egy nehéz, amerikai „kételtű” állt az ajtó előtt, és a lelkésznél ami-tisztek voltak. Ilyen körülmények között különösen kínos volt számára, hogy kénytelen volt feleségemmel közölni: az Evangélikus

Segélyszervezet útisegélyét — állítólag — Bonn törölte. A gyűlekezeti pénztárból felajánlott támogatást feleségem visszautasította. Engem Kilian sosem látogatott meg. Ezzel szemben gyakran és sokáig ült azoknak a foglyoknak a cellájában, akiknek az egyházhoz semmi, az amiknak tett besúgó szolgálatokhoz viszont annál több közük volt!

Feleségem egy kis fűtetlen szobát bérelt egy egyszerű fogadóban. Az ottani szívélyes fogadtatást többre becsülte, mint a „Kakas” hideg kényelmét. A „Kakas”-ban szálltak meg a kiválóságok, és a hátsó-szobákban a „call-girls” lesték, hogy hívják őket.

Feleségem mihamar úgy érezte, hogy a lakosság általában semmit se akar tudni az amiről. Rögtön figyelmeztették őt, ha egy ami-besúgó bukkant fel a közelben. Tenni szeretne valamit értem, ha... — pusmogott a besúgó. Minthogy feleségem semmiféle „ha”-t nem ismert, a besúgó eltűnt a süllyesztőben. Azt a tényt, hogy én mint volt tiszt az amerikai háborús politika ellen küzdöttem, Landsberg lakói feleségemnek javára írták. — „Épp eléggé megismertük ezeket a vasaltnadrágos gengsztereket!”

Újra és újra figyelmeztették, hogy ne járjon egyedül és a városon kívül. Mikor feleségem szabadulásom után, mindezt elbeszélte, vissza kellett gondolnom azokra, akik a CDU-ra szavaznak, hogy „nyugodtan sétálhassanak”.

Az effajta optimisták számára újsághíreket gyűjtöttem össze az amerikai megszállók főbenjáró bűneiről. E híreket vidéki lapokból kellett szereznem, minthogy a vezető újságok „tapintatosan” elhallgatták az amerikaiak gyilkosságait, hogy ehelyett annál buzgóbban serénykedjenek a kelet elleni uszítóhadjáratban. Sajnos, egy ellenőrzéskor elvették tőlem a terjedelmes gyűjteményt, egy brosúrával együtt, amelyet maguk az amerikaiak adtak ki 1945 után. Ebben pontosan részletezték a háborús bűnösök iszonyatos tetteit és pereiket. A bizonyító adatokat most maguk az amerikaiak tüntették el; hiszen az volt a céljuk, hogy foglyaik mint rehabilitált hősök újra bűnös, háborús kalandba döntsék a német népet.

A postában, amelyet feleségem Greifswaldból hozott magával, volt egy levél Bräuertől is, aki kegyelmet kapott, és haza-

tért a Szovjetunióból. Felesége körüli gondoskodásomat túlárado szívéltyességgel, „a régi ragaszkodással és lekötéltyezttséggel” köszönte meg. Arra kértém, hogy most ő fogja pártját az én feleségemnek. Soha többé nem hallottam róla. A krasznogorszki székebb ANTIFA-aktíva tagjából engedelmes 131-es lett.

Karácsonyi ajándékul feleségem előfizette részemre a Der Spiegelt, ezt a Hamburgban megjelenő képeslapot, amely számúze volt a landsbergi könyvtárból. Öröömön azonban nem volt zavartalan. A Spiegelt szétvágott, szétszabdalt állapotban és el-késve kaptam meg — és csak akkor, ha a cenzuránál megsür-gettem. Az is megesett, hogy csak dühödt pillantásokat kaptam helyette a „szabad világ” amerikai képviselőitől. Mindezek az apróságek nem tudtak megrendíteni se engem, se feleségem; an-nál inkább nehezünkre esett búcsút venni egymástól.

*

1955 kora tavaszán egyik tűzriadó-gyakorlat követte a má-sikat. Úgy látszott, „forró” esztendő következik.

A „tűz van” riasztójelre a legnagyobb sietséggel kinyitották az összes zárkát. Minden fogolynak a riadóhelyére kellett mennie. Az amerikai tisztek, beleértve az ezredest is, valameny-nyien jelen voltak a gyakorlaton, figyelték a foglyok viselke-dését.

1955. április 27-én megint volt egy ilyen gyakorlat. Ezúttal csak a háborús bűnösök celláit nyitották ki, a mieink viszont szigorúan zárva maradtak.

Hosszas várakozás után egy leirat érkezett az amerikai el-háritó tiszttől. Ebben azt közölte velünk, hogy a német szerződés alapján német őrizetbe fognak bennünket átadni.

Az amerikai elhárító tiszt egyik újabb parancsa valósággal hadászatilag rögzítette áthelyezésünk minden részletét, a holmik átadásától elosztásunkig, ki hol mosakodhatik, mégpedig egy lengyel őr felügyeletével, akinek meg kell akadályoznia a fog-lyok egymásközti érintkezését.

Az ételt a nyíláson nyújtották be, az elkövetkezendő bün-tetésvégrehajtás izelítőjéül.

A „to be sold down the river” tényyé vált: Landsbergből a

Lech víze mentén utaztunk lefelé Straubingig, a Duna mellé. A WCPL-ben csak a háborús bűnösök maradtak.

A lengyel század 250 főről 160 főre olvadt ugyan, de az őrizet és az őrizett közti aránytalanság még mindig elképesztően torz volt, dehát a költségeket továbbra is a nyugatnémet nép viselte.

A Deutsche Soldaten Zeitung később az alábbi című cikkben foglalkozott e költségekkel: — „Landsberg a számok tükrében.” A cikk szerint 1956. január 31-én a WCPL-ben, egy ezer ember részére berendezett intézetben már csak 34 háborús bűnös volt. — „E 34 német fogoly őrzésére alkalmaztak 160 főnyi lengyelt, 26 fő amerikai és 43 fő német polgári személyt. A német adófizetők bőrére kirótt költségek havonta 100 000 márkára rúgtak!” Így szólt a nyugatnémet Soldaten Zeitung cikke.

De egyetlenegy újság sem írt arról, hogy voltaképpen most, az újrafelfegyverkezés idején, kik akadtak még fenn háborús bűnösként a landsbergi hálóban. Csak „kis halak”, akik csak vezetőik parancsait teljesítették. A „nagyok” viszont — immár szabadlábon — tetemes nyugdíjat húztak. És egyetlen újság sem írt arról, hogy tulajdonképpen miért kell még fogva tartani háborús bűnösöket.

Ezt az amerikaiak egészen nyíltan beszélték meg előkelő foglyaikkal. — „Közvéleményünk tombolna dühében, ha azt mondanók: Landsberget felszámoltuk. Ezt ez idő szerint még nem tehetjük meg.”

Hát ezért tartották fogva éppen azt a harmincnégy kismebert, mert a szövetségi köztársaság egyetlen varjúja se károgozott utánuk.

A Deutsche Soldaten Zeitung adatai szerint tehát egy háborús bűnös a nyugatnémet adófizetőknek — csupán csak az el látást számítva — kereken 3000 márkába került havonta. Ehhez járult még a nyugdíj, kártalanítás, jóvátétel (!) és a hozzátartozóknak kifizetett támogatás. Végso soron a lakosság fizette meg még a honfiúi társaságok, egyházak, katonaszövetségek, bonni minisztériumok nagyvonalú szeretetadományait is — éppúgy mint a szövetségi kancellár füstölt libamellét.

„Ujjé, mi a megszállási költségek terhére élünk!” — Hiszen így írt egyszer a betiltott képeslap a megszállók fényűző életé-

ről, és a „szabad világban” ezt a lappéldányt tüstént el-
kobozták...

Mindenkit, akit a HICOG bíróságai a megszállási határoza-
tok alapján ítélték el, a német szerződés szerint Bonn-nak kel-
lett fegyencként tartani és eltartani, tehát a költségeket továbbra
is viselni.

Németek és külföldiek ellen hozott amerikai ítéletek auto-
matikusan „német” ítéletekké váltak, anélkül hogy az elítéltek
német bíróságot is láttak volna valaha.

Így lettem én is 1955. április 28-án a Német Szövetségi Köz-
társaság fegyence.

*

Transzportunk átszállítását Landsbergből Straubingba tár-
saskocsival bonyolították le. A jármű a közforgalmiaktól csak
rácsaival és bennülőivel különbözött, akik SS-szerű ruházatukon
még a WCPL pecsétjét hordták. Az őrszemélyzetet a szövetségi
határőrség adta. Igen hamar felismerték, hogy őrizettjeik nem
gonosztevők. Hangulatunkban akasztófahumor vegyült levert-
séggel. Cseh barátom, Mihola, Straubingban kezdte meg bünte-
tését, és már sokat mesélt róla. Nem sejtettük, hogy valaha is
közösön vonulunk be oda.

Mindannyian tájékozottak voltunk az 1949. évi straubingi
éhség-lázadásról. Véres leverésével „rehabilitálták” magukat a
büntetőintézet akkori vezetői is. Ezeket, mint régi nácikat, a 131.
cikkely alapján épp a lázadás ideje táján alkalmazták újra,
próbaidőre.

— Egyszóval minden marad a régiben, mint Landsbergben.
Heil Hitler! — gúnyolódott egyikünk, és harsány kacajt váltott
ki az elfogott akasztófavirágoknál. Mindez olyan hirtelen-várat-
lanul hangzott el, hogy a határőrök is velünk nevettek.

Mellettem dr. Emil Swertnia ült, egy külföldi újságíró
Prágából. Mint nemzeti öntudattól áthatott cseh egyetemi hall-
gató, a németek őt is a koncentrációs táborba zárták hat esz-
tendőre. Most az amik tizenkét évet nyomtak rá. Nem csoda,
hogy nyomott hangulatban volt és dühöngött:

— Majd elmegy a kedvük ezeknek is a nevetéstől!

A köztünk levő fiatalok mindenekelőtt a lányok után nézettek, különösen Münchenen át adódtak lélekvidító, régen nélkülözött látnivalók. Aztán az Isar mentén mentünk lefelé — „down the river”. Túlágosan gyorsan közeledtünk Straubinghoz, a 12. században épült ősi alsó-bajor, Duna menti városhoz. Csakhamar észrevettük, hogy a fegyház mennyire rányomta bélyegét környezetére. Ha látták a csavargók — Németországban „straubinginak” is nevezik őket — a rácsos buszt, nyomban meglapultak. Ha a sofőr a városban az út iránt akart tudakozódni, az emberek felszólítás nélkül mutattak a fegyház irányába. A rácsok beszéltek. Igyekeztem valamiféle benyomást szerezni a városról; hiszen, ha a kapuk egyszer bezárulnak mögöttünk, már nem lehetséges.

Mindjárt megérkezésünk napján a fegyházigazgató elé vezettek bennünket. Komor teremben, korlát mögött ült Weber kormányfőtanácsos, és amint az ügyiratokban lapozgatott, nem látszott sem rosszindulatúnak, se tiszteletet parancsolónak. Jobbra a hátlérben, lesekedve ült a helyettese, Wagner kormánytanácsos.

Veszedelmes embernek látszott; „szürke eminenciásnak” nevezték.

— Ugyan, mi keresnivalója volt Münchenben? — kezdte Weber kormányfőtanácsos szemrehányóan.

Az ilyenfajta ember egy hadirokkanttól, aki kezét vagy lábát vesztette, nem kérdezné meg: „Ugyan, mi keresnivalója volt a Szovjetunióban”. Örültem, mikor távozhattam a „szentélyből”, ahol egy kis gyékényen kellett álldogálnom, az őrfelügyelete alatt. Minket landsbergieket az „összekötő szárnyon” helyeztek el. A straubingi zárkák szűkek voltak és mocskosak, volt ugyan vécéjük, de az elrozsdásodott, megvetemedett fedél használhatatlan volt. Landsberg és Straubing között minden vonatkozásban nagy különbség volt; ez a dolgok természetében rejlett. A WCPL-ben oda nem illő fényűzés uralkodott, hogy korrumpálja a börtönlakókat. Az amerikaiak még csak nem is próbálták meggyőzni a rabokat, hanem megvesztegették őket: tégy úgy, mintha meg volnál győződve az ítéletnek és az amerikai politikának helyességéről — és szabadulsz. Tégy úgy, mintha megint hívó volnál, végy részt a kelet elleni uszító hadjáratban,

akkor tetsző vagy isten és az ami előtt. Landsberggel ellentétben, Straubing fegyház volt, amelynek elriasztásul kellett szolgálnia a kemény büntetésvégrehajrással. Itt nem sokat teketóriáztak. A dolgot egyszerűen intézték el: nem nevelni, hanem büntetni!

A WCPL pecsétjével ellátott landsbergi holmijainkat le kellett adnunk, és helyükbe intézeti ruhát kaptunk: kék zsávolymunkaruhát és barna posztó ünneplőt. A nadrágokon széles sárga csíkok, a kabátujjon harántsávok. — „Tíz esztendővel ez előtt tábornoki kinevezésemet helyezték kilátásba, most némi késéssel megkapom a vele járó csíkokat” — írtam csupa öngúnyból feleségemnek. A kékcsíkos ingnek nem volt gallérja, a fekete tökfödő valóságos kicsúfolása volt az embernek. A rab készen volt és megkapta a számát, én a 4662-est. Ruhaneműink ki voltak mosva, sőt kaptunk újat is. A ruhakiadást a raktárban intézték, ahol egy idősebb, értelmesebb őrmester vezette egy rab segítségével az egész ruha-zúrt, beleértve a cserét és a javítandó holmik leadását is. Mindenese egy barátságos lipcsei ember volt. A raktár légköre mindenképpen kellemes volt. Saját holmijainkat pontosan leltárba vették és gondosan tárolták. A raktárnak sok munkát adtunk, mert Landsbergben mindegyikünk összeszedett egy rakás cók mókot. Az értéktárgyak leadásánál egy Korol nevű lengyel diákkal voltam együtt. Szomorúan nézegette eltört feszületét. A kövér őrmester az asztalnál ült, előtte a még kövérebb könyvek, és írt. A lipcsei meg azt nézte, hogy Korol hogyan próbálgatja hasztalanul visszaerősíteni a Megfeszített térdben eltört lábát.

— Még mindig jobb, mintha a karja tört volna, mert akkor leesne a keresztről — vigasztalta a barátságos szász. Az őrmester felpillantott:

— Van itt enyv!

— Ugyan minek — mondta a fifikus lipcsei —, kérj újat a lelkésztől, akkor egyúttal még jó pontot is szerzel!

Körülbelül egy hétig voltunk az elkülönítőben és munka nélkül. De azért valami mindig adódott. Átestünk az orvosi

vizsgálaton, újjlenyomatot is vettek tőlünk megint, amit börtönyelven „zongorázásnak” neveznek. Ezenkívül naponta 45 percig sétáltunk az udvaron, a landsbergiek egyelőre még külön a többitől. A hangulat igen izgatott volt. Főként az ami-besúgók háborodtak fel a változáson. Úgy érezték, hogy cudarul cserben hagyták őket. Hangulatot keltettek közös tiltakozásra; az állapotok elleni panaszra, sőt éhségstrájkra is. Ezt nekem kellett volna megszerveznem, mert állítólag én rendelkeztem a legjobb kapcsolatokkal.

— Nekem csakugyan jók a kapcsolataim, mégpedig hazámmal, a ti kapcsolatokat az amerikaiakkal azonban most hatásosabb. Az ami ítélte el és hozott ide bennünket. A ti helyetekben hozzáfordulnék! — Ez használt.

A tisztességes, politikailag öntudatos rabok tisztában voltak azzal, hogy jogi úton semmit sem lehet tenni. Számomra szóba sem jöhetett, hogy az ami-besúgókkal akár egy lépést is tegyek együtt. Az ami mindent üzletnek tekint. Csakis ezen az alapon lehetett bármit is kezdeni. Néhány landsbergi tehát hiába előlegezte hitvány árulását. Az ami kíméletlenül cserbenhagyta az árulókat, mivelhogy Straubingban érdektelenné váltak számára. Ezekért már senki se mozdítja meg a kisujját se.

Megint kellett írunk életrajzot is. Éppen az áruló Pape szólított fel arra, hogy tagadjam meg. Séta közben felolvasta a magáét:

„En Hans Pape születtem itt és itt stb. 1955. április 29-ével a bonni igazságszolgáltatási szervek rendeletére 4661-es számmá változtam, és így mint ember már nem létezem. Mivelhogy a számoknak nincs életrajzuk, legfeljebb búcsúztatót írhatok a megsemmisített Hans Pape emlékére. Ezt azonban nem kérték. Ennélfogva a 4661-es szám sajnálkozását fejezi ki, hogy a börtönvezetőség rendelkezésének nem tud eleget tenni.

A 4661-es, másnéven Hans Pape”.

A straubingi fegyháznak is volt pszichológusa, dr. Gallmeyer személyében; a fegyházhoz ugyanis egy bűnügyi-lélektani intézet is tartozott. Dr. Gallmeyer nyilván a Hitler-érában is ugyan-

ilyen állást töltött be. Egymás után szólították be hozzá az embereket. Sokkal inkább lehetett művészt vagy író-t sejteni benne, mint fegyházi hivatalnokot. Kérdései szabatosak voltak, de nem tapintatlanul vájkálók. Mindenekelőtt azt akarta kikutatni, milyen munkaterület jöhet szóba az egyes foglyok számára. Kértem, hogy — egészségi állapotomra való tekintettel — a kertészetben foglalkoztassanak. Megígérte, hogy ilyen értelmű javaslatot tesz, és kétségkívül így is cselekedett, mert egy napon a kertészetbe osztottak be. Munkába állítás előtt az orvos újra megvizsgált bennünket. A kórház oldalt esett a cellaépülettől, éppúgy, mint Landsbergben. Landsbergben a két épületet fedett átjáró kötötte össze, itt pedig egy körülbelül háromszáz méter hosszú föld alatti folyosó. Ha esett, becsurgott a víz a falakon és a tetőn, úgyhogy nagy tócsák támadtak. A betegeknek a folyosó végén kellett várniuk. Innen szólították be őket az első emeleti várószobába. A forgalmat egy Auer nevű fegyőr szabályozta; ezt a tevékenységét éppoly fontosnak tartotta, mint saját magát. Aggodalmasan ügyelt rá, hogy a kezelőszobába való belépés előtt mindenki levesse cipőjét. A cellaépülettel ellentétben a kórházban minden kínosan tiszta volt, éppúgy, mint Landsbergben. Egy középkorú egészségügyi tanácsos volt az orvos. Rólam megállapította, hogy a szívem és a tüdőm van megtámadva, és könnyítő intézkedéseket tett. Amennyire megfigyelhettem, a betegek kaptak kezelést, és kórházba is utalták őket, ha szükséges volt. Úgy tűnt nekem, hogy velünk „politikaiakkal” jobban bának, mint a közbüntényesekkel, jóllehet a fegyházban mindennütt szigorú rendszabályok uralkodtak.

Az élelmezést általánosan „mosléknak” nevezték. Fejenként napi 83 pfenning élelmezési adaggal persze nem sokat lehetett kezdeni. Landsbergben 2,50 márka állt erre a célra rendelkezésre, ehhez járultak még a sertéshízlaló hozadécai és az adományok. De a konyha ebből a kevésből figyelemre méltó teljesítményt csiholt ki. Bár én, mint „közönséges mindenevő” nem vagyok eléggé mértékadó. A válogatóság nagyon hamar dögvorásra jutottak. Az elkülönítőben egyre válságosabb lett a hangulat, és változatosság munka révén még nem adódott. A helyzet rosszabbodását meg kellett emésztetni. Olvasmányul minden egyes cellában ott volt a biblia, egy zsoltároskönyv és még egy

könyv. Az enyémmnek a „Lélek sejtelve” volt a címe. Múlt századbeli katolikus lelkész életrajzi naplója volt.

Egy napon mindnyájunkat levittek a nagy iskolaterembe. Némi várakozás után megjelent Wagner kormánytanácsos úr, állni hagyott bennünket és éles hangú beszédet mondott. Ez lélektani hiba volt. A WCPL-ben tenyésztett hamis elképzelések következtében sok landsbergi híjával volt az új helyzethez illő bármiféle mértéknek. Éppen ezért volt ehelyütt hibás Wagner parancsoló hangja.

Müller, az amitől elkényeztetett egyik besúgó ellentámadásba ment:

— Maga voltaképpen kicsoda? Teljesen ismeretlen civil léte ki meri itt nyitni azt a puffadt pofáját! Talán előbb bemutatkozna, úgy ahogy illik!

Ilyesmit Wagner még bizonyára nem élt meg. Szavak után kapkodott és izgatottan parancsot adott:

— Örmester, ezt itt tüstént jegyezze fel!

Papeval együtt Müller is papírmunkára került. Ezt a munkát elkülönítőnek is nevezték, mert a zárkában, mindenkitől elkülönítve ragasztották a zacskókat. Nap mint nap nyolc órát, természetesen normára, és éveken át. Az életfogytosok büntetésének végrehajtása is mindig ezzel kezdődött. A többieket az egyéb munkahelyekre osztották be, és ezzel tökéletesen elválasztották őket egymástól; mert ellentétben Landsberggel, itt a cellában kellett dolgozni, a cellákat pedig állandóan zárva tartották.

A kertészetbe elsősorban a rövid időre ítélték kerültek, és olyanok, akikről nem tételezték fel, hogy szökést kísérelnek meg. Bár erre a lehetőség itt is csekély volt, de az egyéb munkahelyeken teljesen kilátástalan.

Az intézet három „ház”-ból állt. A III. „ház” volt a gyógy- és ápolóintézet. A rabok nagy tiszteletben tartották, és találóan „süsük malmának” is nevezték. Ott kötöttek ki az 51. paragrafus* alapján elítéltek és a szimulánsok, akik az ott-tartózkodásból előnyöket vagy potyázást reméltek. Ha valaki az ott megkívánt előfeltételeknek nem felelt meg, nem bírta sokáig. A III. ház lakói nemcsak szabadságuktól voltak megfosztva, hanem rá-

* A nyugatnémet BTK-ban a korlátozott cselekvőképességű személyekre vonatkozó paragrafus.

adásul még gyámság alatt is álltak. Minden fegyencnek megvoltak a jogai, bármily csekélyek is, csak az „51-esnek” nem. Beszámíthatatlannak tekintették, és a „III. házban” mindenféle vonatkozásban elevenen volt eltemetve. A sajtó jelentéseiből és vádjaiból kiderült, hogy Nyugat-Németországban visszaéltek ezzel a sokat vitatott paragrafussal. A nyugatnémet igazságszolgáltatás egyfelől azért alkalmazta, hogy elnémitsák a kényelmetlen politikailag másképp-gondolkodókat, másfelől meg azért is, hogy a kiváltságos osztály tagjait megoltalmazza a büntetéstől. Sajtójelentésekből ismeretessé vált például, hogy egy püspök személygépkocsijával halálos szerencsétlenséget okozott. Az 51-es paragrafus alapján azonban felmentették. Csak a vezetői igazlványát vonták meg tőle, magas állásából nem menesztették. — „Bárcsak püspök lennék vagy őrült!” — zúgolódtak azóta a fegyencek.

Landsbergben a legtöbb shop a foglyok foglalkoztatására szolgált, Straubingban azonban nehéz munkát kellett végezni. Nekünk, „kertészeknek” volt egy nagy előnyünk. A falakon túl kipillanthattunk a messzeségbe, a bajor hegyvidék erdős nyúlványaira. Ezt igazán élveztem, mégha fájdalmas vágyakozással is.

Mint minden büntetőintézetben, Straubingban is meglátogatták az intézeti lelkészek újonnan beterelt báránykáikat. Az evangélikus lelkésznek Merkt volt a neve. A hatvanadik évében járhatott. Higgadt, megállapodott ember volt és közkedveltségnek örvendett. Kedvezően hatott az is, hogy a lelkészek itt nem rendelkeztek anyagi eszközökkel. Nem válhattak a „vetköztetők” áldozataivá, mint Landsbergben. Itt lelkész és ember voltukkal hatottak, és ez jobb volt. Landsbergben sajnos, visszaéltek a pénzekkel, és ez alakoskodásra vezetett. Landsbergben néhány fogoly oktató munkát végzett. Ezek a nyugodt oktatói shopok közkedveltek voltak. Mikor a kereskedelmi jog oktatóját, egy szabályos templomjárót és „hangosbeszélőt” büntetése lejárta előtt szabadon bocsátottak, körülbelül 3000 márka értékű tankönyvet és írószert vitt magával, amit az evangélikus egyház már kifizetett. Mikor efelől megkérdeztem Lettenmeyert, azt mondta, hogy hiszen a munkát is ő végezte. Átlátszó magyarázat, mert valamennyien dolgoztunk, de senkinek sem jutott

eszébe, hogy elvigye a szerszámokat. A taneszközök elcsórása miatt a foglyok nagyon feldühödtek.

A legzüllöttebb háborús bűnös — von Posernt így nevezték saját bajtársai — egy kínai című 20 márka értékű könyvet kért a katolikus lelkésztől, és azonnal meg is kapta. A püspöki hivatalban azonban, ahol a nyugtákat ellenőrizték, egy olvasott lelkész ismerte a könyvet. A kínai cím egy rossz, trágár ponyvát takart: „A császárnő eunuchjai”-t. Sokat nevettünk ezen a lóvátételen, főleg minthogy az „eunuchokat” elkobozták.

Straubingban a vallási gondozás mentes volt az efféle terheléstől Merkt lelkész, mint őrmester részt vett a Don-kanyari csatában; ott vesztette el fél lábát. 1942-ben magam is ott voltam. Hamar beszélgetésbe elegyedtünk tehát, és jól meg is értettük egymást; Merkt ugyanis okult a múltból. Állítása szerint annak idején a hitvalló egyház érdekében kifejtett tevékenysége miatt a Gestapo le akarta tartóztatni. Mint sokan a „Harmadik Birodalomban”, Merkt is a frontra menekült. Sok megértést tanúsított irántunk, „politikaiak” iránt, és elismerően nyilatkozott a békeharcosokról. Az istentiszteletet ünnepélyes komolysággal tartotta, és sohasem kevert bele politikai példálózásokat vagy a Kelet elleni célzatos megjegyzéseket.

Vele ellentétben, heves viták folytak a katolikus papról, aki mint erkölcsprédikátor, dorgálásra emelt mutatóujjal szólt megbotlott „gyermekeihez”, és nem is a legszerencsésebb hangnemben. Erről a mi úgynevezett főerdészünk, főtisztelendősége látogatásától még egészen elfogódva, sokat tudott beszélni:

— Egyszerre kinyílik az ajtó: „Adj Isten, kedves Hansom! Isten pásztora meglátogatja eltévedt báránykait is!” Anélkül, hogy tudatában lettem volna mi is történik velem, a pap folytatta: „Tisztességes foglalkozásod van, és ide kerültél! Fúj! Micsoda gyalázat! Szégyelld magad!” Meg akartam neki magyarázni, milyen aljas módon csalt lépre az ami; de még csak szóhoz sem hagyott jutni. „Ugyan, haszontalan vagy, mint egy láncos kutya szaladgáltál a világban. És kankód is volt.”

Harsány röhej! A fegyőr közbeszólt, és a beszédtilalomra figyelmeztetett. De már nem szólt senki, mindenki csak nevetett. És nevetési tilalom igazán nem volt.

A fegyőr a felgyelmezetlenség okozója felé fordult, és éles hangon ráförmedt Svobodára:

— Mit mondott?

A „főerdész”, az egyetlen, akinek semmi kedve sem volt nevetni, feltételezte, hogy az ő hallotta szavait és a helyzetet teljesen félreismerve előbbi előadásához kapcsolódva így felelt:

— Főtisztelendő uram, már megvan vagy húsz éve.

Most már minden felgyelmezettségeknek teljesen vége szakadt, és még a fegyőr is velünk nevetett.

A gyűlöletes smasszerek nemcsak a rendért és a fegyelemért feleltek, hanem munkafelügyelők és hajcsárok is voltak. A kertet csoportokba alakulva kellett felásnunk; az iramról gondoskodtak az élenhaladók. Lemaradni lehetetlen volt.

— Én fiatal, erős ember vagyok, megszoktam a nehéz munkát — mondta Mihola —, de itt mégiscsak átkozottul kifacsarnak!

Sérülésemre és koromra való tekintettel könnyebb munkákat kaptam, például gyomláltam, és kapáltam. Mindamellet esőben, szélben nyolc órát dolgozni, igen nehezemre esett.

Eichner üzemvezető volt a kertészet főfelügyelője. Idősebb, higgadt hivatalnokember, aki jól rendben tartotta a nagy munkatelepet. Több fegyőr tartozott hozzá, hogy a kertészeti csoportra, mintegy száz emberre, felügyeljenek. Majdnem mindig egyedül dolgoztam, anélkül, hogy fegyőr állt volna mögöttem és hajszolt volna. Inkább éltek az alkalommal, hogy néhány szót váltsanak velem. Felháborítónak találták, hogy az amerikaiak által elítélt „politikaikat” német fegyházba dobták be és ott egy sorba helyezték őket a közbüntényesekkel. E régi katonáknak az én esetem teljesen felfoghatatlannak tűnt, különösen, hogy ők is a felfegyverkezés és a háború ellen voltak. De mint alárendelt hivatalnokok, akaruk ellen, csatlósnak kényszerítette őket az állásért és létért folytatott harc. — „Mit tehet itt az egyes ember?” — Itt is folyton ezt a panaszt hallottam. Ha nem a bonni koalíció felé tájékozódnak, állásvesztés fenyegette őket.

Az igazságszolgáltatási hivatalnokoknak nyersebb volt a hangjuk. Kétségtelen, hogy akikkel nap mint nap bailódnuk kellett, nem voltak angyalok. A több mint ezer főnvi társaság 30 százaléka gyilkos volt, több mint a fele életfogytos. Ebben a

nagyüzemben nem lehetett elkerülni, hogy minket, „politikaiakat” is ugyanarra a goromba kaptafára húzzanak.

Sok fogoly a nagy szociális különbségeket és feszültségeket okozó kapitalista osztálytársadalom áldozata volt. Ráadásul még sokan, a háború hatására, elvesztették érzéküket a tulajdon és az emberélet megbecsülése iránt. Emlékszem egy munkásra, aki ezt mondta: — „Annak idején fel kellett hagynom foglalkozásommal, asszonyt és gyereket kellett elhagynom, hogy az urakért idegen népekre rontsak, és embereket öljen meg, akik ugyanolyan szegény ördögök voltak mint én, és akik semmit sem vétettek ellenem. Ezért megkaptam a Vaskeresztet és még altiszt is lettem. Most megvan az «életfogytom», mert a saját érdekeim mellett éppúgy kiálltam, mint ahogy a banditák érdekében ki kellett állnom a háborúban.”

Egy másik, nemrég még egy sajátkezüleg épített padlás-lakást mondhatott magáénak. A háztulajdonosnak a földszinten jól menő nagy üzlete volt. — „Mikor már mindent szépen rendbe hoztunk, a tető alatt, a háziúr »egy ilyen szép lakásért« több bért kért, mint amennyiben megállapodtunk. Képzett és jámbor férfiú volt, így hát azt hittem, lehet vele beszélni. De törvényekre és paragrafusokra hivatkozott, amikről nekem fogalmam sem volt. A háború és a hadifogság óta nem a legjobbak az idegeim, és akkor egy vasárnap reggel, amikor a templomból egyenest hozzámjött, ledobtam a lépcsőn zsoldáros könyvével és a bérkövetelésével együtt. Szerencsétlenül esett, és szörnyethalt. Hát tehetek én róla?” — szomorúan nézegette hatalmas ökleit.

Sem a fegyőrök, sem a foglyok nem tápláltak ellenem gyűlöletet. Ez Landsberggel szemben, a kemény fegyházelet ellenére is jótétemény volt.

A többi landsbergivel már csak vasárnap találkoztam a templomban, vagy a föld alatti folyosón, az orvosra várakozva.

A templomban a főoltártól jobbra és balra, valamint hátul az orgonakarzaton, fegyőrök álltak. De az egész istentisztelet alatt mégis folyt a titkos levelezgetés és a csereberélés. Ha azonban gyanús zajokat hallott a katolikus pap, rögtön megszakította a szertartást vagy az imát, hogy ránk förmedjen. Közben másodpercnyi sebességgel változtatott hangot és tárgyat. Az imént még Isten szeretetét és kegyelmét magasztalta ünnepélye-

sen, most meg már így dörgött: — „Ti csavargók, sohase kapjátok meg a harmadot, arról én gondoskodom, milyen igaz, hogy itt állok az oltárnál!”

Ezen a „harmadon” egy érvényesíthető rendelkezést értettek, hasonlót az amerikai „parole”-hoz. „Jó magaviselet” esetén a büntetés kétharmad részének letöltése után a fogoly kiszabadulhatott. Bizottság döntötte el, hogy a rab magaviselete biztosítékot nyújt-e arra, hogy megint hasznos tagja lesz az emberi társadalomnak. Általános nézet szerint ennek fő feltétele az állandó templomjárás volt. De nemcsak e spekulatív okból voltak szívesen látogatottak az istentiszteletek. Az intézetnek igen jó templomi énakkara volt, amely sok embert vonzott oda. Ezenfelül a templomjárás szakította meg mindenkinek a vasárnapi magányosságot a szűk, komor egyesben. Jó néhány gyilkost is láttam, amint bűnbánattal eltelve buzgón imádkozott.

Az első megrázkódtatás legyűrése után Straubingban is folytattam írásbeli munkáimat, hogy szellemi rugalmasságomat még e kedvezőtlen körülmények között is megtarthassam. Ez a szándékom először megghiúsult a világitáson. Magasan fenn a mennyezeten egy 25 wattos körte égett; fénye gyenge volt ahhoz, hogy olvasni vagy írni lehessen mellette. Kérelmemre új, modern állólámpát kaptam, amely a józan, vigasztalan zárkában szinte fényűzően hatott. A könyvcserét — mint mindent a házban — pontosan szabályozták. Könyvjegyzékbe sohasem tekinthettem be, de írásban nyilvánított kívánságaimra több ízben kaptam jó könyveket.

Súlyosabb volt a helyzet a levelezéssel. Csak a hét végén volt szabad egyetlen rövid levelet írni. A címzett csak egy jegyzékben felsorolt hozzátartozó lehetett. Kizárólag a feleségemnek írtam. Az ő leveleit mind kiadták, a többi feladóét csak eleinte, később már nem. Ha például más levél érkezett, csak ennyit közöltek: — „Walter Börs írt magának Quedlinburgból. Nem áll magával rokonságban. Levelét letesszük a holmijaihoz.” — Közben a beszélő a kezében tartotta a nyitott levelet. Még nyílt levelezőlapot se olvashattam el. Egyébiránt Börs levelét később sem kaptam meg, mert — ahogy most megtudtam — a békével és egységgel foglalkozott, és ez esetben nyugaton minden szabadság megszűnik.

Szombatonként, ebéd után még egyszer munkára mentünk, délután három óráig, míg a más munkanapokon 5 óráig tartott a munka. Ezt aztán sportolás és fürdés követte. A sport futball volt vagy kézilabda az egyik förtelmes belső udvaron, mely sálakkal volt felhíntve, és emiatt a játékosok a foglalkozás végén olyan feketék voltak, mint a négerek. A nézők nem kevésbé. Sportolás után kaptunk egy adag forró vizet a lavórunkba. A kémlelőnyíláson át öntötték be az öntözőkannából. Hetente egyszer egy lavórral! Meg kellett hát alaposan fontolni, mit is kezdjen vele az ember, és főképp, milyen sorrendben kezdje: először az evőeszközt, aztán a haját, majd még a lábat, vagy fordítva? És hát van még az embernek egyéb testrésze is, ami mind víz után kiáltott. Minthogy egyszer hibás sorrendet tartva elpackáztam a lavór vizemet, mosási ütemtervet állítottam össze írásban, de ezzel a víz semmiképpen sem lett több, sem tisztább. Kéthetenként zuhanyoztunk a pincében. Az amputáltak részére kádak is voltak ott. Legtöbbször kérés nélkül kaptam kádat. Nemcsak ezt élveztem, hanem örvendtem a rokonszenvnek is, amely a Német Demokratikus Köztársaságból való politikai fogoly iránt megnyilvánult. Kedvező időjárás esetén a szabadban fürödtünk, mégpedig az egyik belső udvaron levő medencében. A sport és az úszás, kezdetleges lehetőségeikkel is, a fogolyélet fénypontját jelentették, hiszen az őrlő egyhangúságban mindenki mohón ragadta meg a legkisebb változatosságot nyújtó alkalmat.

Sportolás és fürdés után még mindig nem következett pihenés. A házimunkások ajtóról ajtóra járva ordították: „Vasárnapi levél?” — és feljegyezték a válaszokat, hogy levélpapírt és borítékot név szerint igényelhessenek. Aztán újabb kiáltozás: „Templomba?” — Aki igent mondott, annak az ajtajára keresztet rajzoltak krétával, s így a fegyőr mindjárt tudta, kinek a célját kell kinyitni. — „Evangélikus vagy katolikus?” hangzott az újabb kérdés, ahelyett, hogy ezt egyszer s mindenkorra feljegyezték volna. Mindezeket a kérdéseket és válaszokat hallani lehetett a jobb- és balfelőli szomszédoknál, de letről is és fentről is. A kopár épületben akadálytalanul terjedt minden hang és behatolt a cellákba. A felelet többnyire szűkszavú igen vagy nem volt. Néha azonban dühroham követte a kérdést: — Vasár-

napi levél? A szentségit neki! Te hülye, jól tudod, hogy lebombázták a családomat, és senkim sincs már e kerek világon. És minden szombaton újra gyötörsz!” — A cella lakója dühösen rúgott a súlyos ajtóba. — „Csak a kezembe kaphatnálak, kitekerném azt a hájas nyakadat!” — A házimunkás, akit rövidség okáért „házinak” neveztek, gúnyosan nevetett! — „Hát ezért ülsz a rács mögött!” — „Te vén csavargó, neked is megvan az életfogytod, tetejébe még szalonnavadász is vagy!” — Megint egy rúgás az ajtóba, hogy csak úgy recseg. Közben kiáltozások a többi zárkából: egyesek csöndet kérnek, mások meg szintén rátámadnak a házira, ők is szerették volna elkapni a nyakát. — „Evangélikus vagy katolikus?” — „Mind a kettő” — ezt a választ hallottam egyszer. — „Ilyen nincs!” — „Miért ne? Én egyik se vagyok, döntení akarok, így hát meg kell ismernem mind a kettőt”

A házi nem tudott mit szólni, segítségül hívta a fegyőrt. — Közrend elleni kihágásért büntető kihallgatásra jelentem magát — így akarta a fegyőr a vitát lezárni. De a rab nem engedett a magáéból, hanem teljes komolysággal követelte, hogy a lelkészek döntsék el ezt a kérdést. A fegyőr megígérte, hogy közvetíti, most azonban mégis tudnia kell, hogy a fogoly melyik istentiszteletre akar menni. A kérdést körülményesen megtárgyalták. A fegyőrök türelmét gyakran kemény próbának tették ki. Egyéb-ként mindkét istentisztelet látogatását elutasították. Kárörvendve mondta a fegyőr: „Ez megfelelne nektek! Ide-oda sétálni egész vasárnap!”

A katolikus gyülekezethez tartozott egy hírneves hangversenyénekes. Ez vonzotta az embereket. — „Kincs van a torkában, a szeretője torkát viszont hidegvérűen elnyisszantotta. Most életfogytos és a harmadjáért énekel” — ezt mondták róla a rabok. Az életfogytiglanra ítélték csak 15 esztendő letöltése után kérhettek kegyelmet. Mindent bele kellett adniuk, hogy csak a legcsekélyebb kilátásuk is legyen az eredményre. 15 éven át, nap mint nap ilyen körülmények közt, nagy szó ezt végigcsinálni. Sokan egészségileg ki se bírták, hanem már előbb belepusztultak.

A háborús bűnösökkel, akiket német bíróságok ítélték el, a német igazságszolgáltatás is kivételt tett. Mikor én a straubingi fegyházba kerültem, már egy se volt ott közülük. De beszéltek róluk, például Zöberleinről, a náci költőről és Salinko őrnagy-

ról, a „legeslegutolsó háborús bűnösről”. Ügyszólván valamenynyien városparancsnoki minőségben, még a legeslegutolsó pilanatban is, német hazafiakat lövettek agyon, hogy bűnös háborújukat akadálytalanul folytathassák. Valamennyi fegyenc egybehangzó leírása szerint, ezek a háborús bűnösök is, éppen úgy mint a landsbergiek, arcátlanul viselkedtek és semmiféle megbánást nem mutattak. Ez persze nem véletlen: egyforma cselekedetek, egy forma típusok és jellemek! Ezenkívül Nyugat-Németországban hivatalból elfojtottak és más irányba tereltek minden magábaszállást vagy bűnbánó hajlandóságot.

Egy alkalommal újra a kertészetbe osztottak be virágfüzereket kötözni. Ez nem volt nehéz munka, sőt kellemes változosság. Hol egy lakodalmas kocsit díszítettünk, hol meg búcsúra fontunk virágkoszorúkat.

Ezúttal a straubingi „nagy pályaudvar” feldíszítését kellett előkészíteni. Szekéren zöld fenyőgallyakat hoztak, a virágokat a kertészetből vágtuk. Feltolult a kérdés: kinek a részére?

— Hazatérőknek — válaszolta eleinte szűkszavúan a fegyőr.

De csakhamar kiderült a titok, hogy az ünnepélyes fogadtatás dr. Rathnak, a kegyelmet nyert háborús bűnösnek szólt.

Elment a kedvem a virágfüzér-kötözéstől. Nekem, elítélt békeharcosnak, a fegyházfalak mögött virágfüzereket kell kötöznöm egy háborús bűnös tiszteletére, aki ugyanebben az intézetben mint orvos garázdálkodott? A fegyőrök és a régi fegyencek tudtak egyet és mást mesélni róla.

A fegyházéletnek ez a mellékes eseménye, jóval később, még egyszer széles hullámokat vert:

Szabadulásom után Berlinben a Nemzeti Front Nemzeti Tanácsa előtt nyugat-németországi élményeimről számoltam be, és különösen a háborús bűnösök kérdését tettem szóvá. Ezenközben virágfüzér-élményemre utaltam, mely oly leplezetlen módon világított rá a háborús bűnösök és a békeharcosok egész problémájára. Dr. Weber börtönigazgató a saj-

többől tudomást szerzett előadásomról, és levelet intézett dr. Kaulhoz, amelyben kereken letagadta az egész virágfüzér-kötözést. E levélben sértő módon megtámadott, és végül megvádolt még „hálátlansággal” is, ami szerint az „ilyenfajta embereknel” nem is csodálható. Közléseimet dr. Kaul előtt eskü alatt megismételtem, és megneveztem számos tanút is. Ennek alapján dr. Kaul rágalalmazási pert indított nevemben Weber doktor ellen, és késznek nyilatkozott arra, hogy a girlandfonásról szóló állításaim valódiságának bizonyítékait beszerzi. Nem érezte vajon ez a dr. Weber, milyen aljas dolog németeket amerikai ítélet alapján, német letartóztatási parancs nélkül a fegyházban fogva tartani? Ezért kellene még az „ilyenfajta embereknek” hálásnak is lenniük? Amint várható volt, a nyugatnémet igazságszolgáltatás elsüllyesztette vádbeadványunkat.

Holló a hollónak nem vájja ki a szemét.

Landsbergben nem díjazták a foglyok munkáját. A meg szállóknak végzett fekete munka tiszta bevételéből nyáron fagylaltot, télen szemeskávét vásároltak élelempótlásul a foglyoknak. Takarékoskodni nem kellett, mert a háborús bűnösök „érdemeik” alapján gazdag embereként távoztak az amerikai börtönből. A „politikai” bűnösök ezzel szemben szabadulásukkor egy vas nélkül kerültek az utcára. Ez is taktikából történt; úgy gondolták, hogy ha üres a zsebük, akkor könnyebben kézben tarthatják őket.

Straubingban viszont a fegyenc munkájáért bért kapott. Öt bérfokozat volt megállapítva, napi 10 pfennigtől 50 pfennigig. A fegyenc általában a legalsó bércsoportban kezdte, és évek folyamán lassanként küszött fel a magasabb „fizetési fokra”, ha nagyon szorgalmas volt; ha pedig nem, akkor nem vitte tovább a 10 pfenniges fokozatnál. A jobb bércsoportból is esetleg visszaminősíthették. Ezekből a bevételekből aztán megtakarított pénz gyűlt össze, amit a rab szabadulása napján kapott kézhez, hogy ne kerüljön egy vas nélkül az utcára, mint Landsbergben. Ha a megtakarított összeg elég nagy volt, akkor keresetének egy része az „élelempénz” számlára ment, ebből fedezték a havi bevásárlást. A bevitt, vagy időközben befolyó „sajátpénz”-hez nem volt szabad hozzányúlni, ez „be volt fagyasztva” a szabadulásig. Az engedélyezett havi bevásárlási

összeg négy és nyolc márka között ingadozott. Ezt olyan elvek alapján állapították meg, melyek értelmét kikutatni hasztalanul próbálkoztam. Ez a bűvészet körülbelül megfelel a nyugatnémet választási aritmetikának. Egyébként minden fegyenc, akár dohányos volt, akár nem, megrendelte az engedélyezett mennyiséget. A havi fejadag kimerült két csomag egyenként 50 grammos finom vagy középfinom dohányossal. A legtöbben az olcsóbb középfinomat választották, hogy vásárolhassanak még disznózsírt, margarint, cukrot, szirupot és más effélét. A dohányárut két részletben adták ki. Bár az ellátás nyomorúságos volt, a dohány ritka és keresett cikknek számított, minden más érték mértékegységének. A tilalom és a magánzárkából következő nehézségek ellenére virágzó cserekereskedelem folyt, csalás és sikkasztás kíséretében. De jaj volt a csalóknak, akik a zsiványbecsület ellen vétettek! Hamarosan a kórházban kötöttek ki kékre-zöldre verve. A verekedők hetekig kenyéren és vízen sínylődtek a pincében, ahonnan aztán sáppadtan és nyomorúságos állapotban bújtak megint elő, akárcsak a kísértetek.

És milyen emberekkel állítottak minket, politikai elitélteket egy sorba. Velük kellett élnünk és dolgoznunk. Nem véletlenül: „fentről” parancsolták.

A landsbergiek közül sokan még továbbra is próbálták széttépni a láncokat, noha nem voltunk abban a helyzetben, hogy széttéphessük azokat. Céltalannak, sőt hibának tartottam ellenszegülni a fegyőröknek, hiszen a hivatalnokok maguk is fel voltak háborodva, hogy a politikai elitélteket, akárcsak a „Harmadik Birodalomban”, megint összezárják a közbüntényesekkel és azon módon kezelik őket. — „De valaminek mégis csak kell történnie, hiszen itt az ember vagy megőrül vagy megdöglik” — így siránkoztak és panaszkodtak, istentisztelet, séta, vagy az orvosra várás közben, a földalatti folyosón elsősorban a besúgók — akik elkötelezték magukat Landsbergben az aminek. Egyeneslelkű politikai barátaimnak azt mondtam, hogy minket ez az idő csak megszilárdíthat. Mert világosan felismertük a „szabad világ” igazi arcát. Tudtuk, hogy egy eljövendő jobb világért szenvedünk. Az amerikai kegyenceknek némelykor jól „beolvastam”:

— A landsbergi fényűző élet nem tudott lezülleszteni. A moslék meg csak azért se dönt le a lábamról.

Most maguk az árulók voltak elárulva, minden támasz nélkül hagyva. Elkeseredetten lázongtak sorsuk ellen, amely azért gyötörte őket ennyire, mert nem volt céljuk, ami elviselhetőbbé tette volna a szenvedést.

Micsoda cirkuszt rendeztek az amerikaiak olyan besúgók körül, mint Andreas, Pape, Thiel-Malek és a többiek. Terrorposztokat, élelem pótagokat és minden elképzelhető előnyt juttattak nekik, mindaddig, amíg szükségük volt rájuk.

De voltak másfajták is. Példának okáért Landsbergben egy lipcseinek egykori kaszárnyája tervrajzát tette elébe az ami. A lipcsei rögtön felismerte a rajzon a hibákat. Önmaga ment-ségére, és annak bizonyítására, hogy valóban ebben a gyalogsági kaszárnyában és nem a hírhedt 999-es brandenburgi ezredben szolgált, a tervrajzot megfelelő magyarázatok kíséretében ki kellett javítania. Mikor munkájával elkészült, az amik megjátszott udvariassággal köszönetüket fejezték ki a Német Demokratikus Köztársaság elleni kémszolgálatáért, ahová most már mint áruló úgysem mehet vissza. Közben cinikus kárörömmel dugták az elképedt ember orra alá az általa megszerkesztett dokumentumot. Ilyen cselvetéseknek én nem ültem fel. Sokat megéltem az eltelt tíz esztendőben: a szovjet fogságot, ahol vívódva kerestem a helyes utat, a Német Nemzeti Demokrata Párt greifswaldi kerületi szervezetének felépítésénél kifejtett munkát, a „Walter Ulbricht” közigazgatási akadémia tanulságokban gazdag idejét, és végül, de legfőképpen a landsbergi amerikai „egyetemet”. Ezek az ismeretek adták meg az erőt, hogy állhatatos maradjak, hogy benső derűmet még a fegyházban se veszítsem el.

Straubingban nem voltak ugyan CIC-cselszövények, de a fasiszta befolyásolás nem rekedt a fegyház falain kívül: tilos volt az intézetben minden képeslap, beleértve a Der Spiegel című hetilapot is; és csak vallási lapokat és a volt fegyveres SS hírlapját, a Wikingrufot engedélyezték. Ezeket kívánságra ingyen adták a raboknak.

1955 május elején nagy örömet szerzett nekem egy távirat. Szülőföldem nem felejtett el! „Greifswald városa és lakossága hálával emlékezik meg ma, május 8-án, a 10. évforduló alkalmából Petershagen, volt városparancsnok úrnak arra a szilárd elhatározással végbevitt bátor tetteire, amellyel Greifswald egyetemi várost az értelmetlen pusztulástól megmentette. Kérjük, hogy Petershagen úrnak hódoló üdvözetünket és különös hálánk kifejezését továbbítani szíveskedjék. Kifejezést adunk ama szívből jövő óhajunknak, hogy Peterhagen ura! mielőbb városunkba köszönthessük. Greifswald város tanácsa.”

A táviratot 1955. május 10-én kaptam meg, müncheni ügyvédem, dr. Swoboda útján, és szívélyes sorai kíséretében. Ez volt az első hivatalos irat, amelyet a politikaiak közül bárki is megkapott. A városi tanács aligha sejthette hatását. A feladó bölcsen az ügyvéddel való továbbítás kerülőútját választotta, mert az ő leveleit mindig kézbesíteni kellett. Minden politikai fogoly azon nyomban saját szemével akarta látni a táviratot, meggyőződést szerezni belőle, hogy szülőhazánk nem felejtett el bennünket, mégha évekig sem érkezett onnan hír hozzánk. Ez a kis darabka papír sokuknak nyújtott vigaszt és örömet, az árulóknak pedig alkalmat bűnbánatra.

Azon löprengtem, hogyan válaszolhatnék a greifswaldi táviratra. A vázlatot egy Landsbergből származó levelezőlap hátoldalán szövegeztem meg, amelyben egy bibliai mondás állt, Ézsaiás könyvéből a 65. szakasz 24. verse: — „Mielőtt szólának ők, én felelni akarok; amikor még beszélnek, én már hallani akarok.” — Mihola azt ajánlotta, hogy zárjam le „békeharcos üdvözetlél”. Én megmaradtam ennél a kifejezésnél: „Előre az egységért és békéért!”

Akárcsak a hadifogságban, a fegyházban is igen fontos mozzanat volt az élelem szétoztása. Minthogy a fegyencek a cellákban nem ellenőrizhették az adagolást, gyanújuk az esetleges szabálytalanságokkal szemben betegesen fokozódott. Az egyik úgy vélte, hogy az ő levele „túl sűrű”, a másik meg, hogy „túl híg”. Az ételosztást a résen át egy német őrmester ellenőrizte. Előzőleg minden folyosón külön-külön kikiáltották, milyen edényt kell az étel vételezésére készen tartani. Az edény

mindig nálunk maradt a zárkában, a kést és villát csak az étkezés idejére adták oda. Landsbergben, ahol volt mit vágni, mindent kanállal kellett legyűrni. Akinél kést találtak, megbüntették, még a kis hámozó bicskákat is szigorúan ellenőrizték. Az ami félt a „fegyveres” lázadástól. A német gondolkodásmódot teljesen félreismerve, amerikai gengszterséggel számolt. A borotválkozó eszközöket viszont a foglyoknál hagyták. A német büntetésvégrehajtási szervek meg éppen azt vették el, nehogy a rab öngyilkosságot kövessen el. Az edények és evőeszközök elmosogatása majdnem lehetetlen volt; csak hideg víz volt, az is szűken. Sokan pótlásul vécéjükől vettek vizet.

A híres „repetá”, a maradékétel elosztása, körbement. A „repetá!” harci kiáltás elhangzott az én zárkaajtóm előtt is, noha minden alkalommal elutasítottam. Vasárnap legtöbbször makaróni volt gulyás lével, ami persze kapós volt.

— „Repetá” — hangzott újra.

— Igen — szóltam unottan.

Felnyitották a csappantyút, hogy a pancsot benyújtsák. De én nem ezt akartam. Gulyáslevet kértem. Ezen a jogtalan követelőzésen felháborodva, a fegyőr szitkozódva visszacsapta a fedelet:

— Ilyen hülyét! Azt hiszi, hogy tehéntőgyivel tömheti tele a bendőjét!

Ebből készült ugyanis a hagyományos vasárnapi lé.

— Nem is olyan hülye — nevetett odakint a „házi”.

Én meg odabent nevettem.

Házimunkásunk szorgalmas, lelkiismeretes ember volt. Ez nagyon lényeges: mert ez a beosztás hatalmat adott a kezébe a bezárt rabtárson. A mi „házink” gyilkossá lett az 1945 utáni zűrzavarban. Most már 10 évet tudott le. A kémlelőnyíláson át, amelyen be lehetett lesni a zárkába anélkül, hogy a cella lakója is ki tudott volna nézni, megfigyelte gyakori írkálását. — „Aki ír az biztosan tud is” — gondolta a házimunkásunk és megkért, hogy fogalmazzak neki egy kegyelmi kérvényt. Csak öt év múlva nyújthatta be; de az „okos ember gondol a jövőre”. Fogalmazványommal szemmel láthatóan meg volt elégedve, főleg, hogy meglepetésére nem fogadtam el érte sem-

mit se. Cserébe a születésnapomra „csomagot írt nekem”. Fogalmazványom újabb „kuncsaftot” vonzott, különösen a vízhor-dók közül, akik a „házinak” voltak alárendeltjei, és nekem vizet ígértek. Ily módon ismertem meg az ő eseteiket is, amelyek gyakran megrendítően tragikusak voltak.

Roppant izgalom a fegyencek közt! „Szabadidő felhasználás!” Hát ez meg micsoda? Minden hat hónapban három-három fegyenc együtt tölthetett egy-két órát egy közös cellában. Társakat csak a saját emeletről lehetett választani. A kérdés ez volt: ki, kivel és mit csinál a társas együttlét drága óráiban? Ez foglalkoztatta a kedélyeket Straubingben, kivéve a lands-bergiekét, mert még nem voltak ott annyi ideje, és így nem is igényelhatték ezt.

Mi csak pünkösdkor kerültünk sorra. A dolog számomra gyorsan és kellemesen oldódott meg. Mihola hozzám kérte magát, harmadiknak pedig Korolt kaptuk, mint „illemmumust”. Mert éppen ez az értelme a következő harmadiknak. Születés-napomról maradt még süteményem és cigarettám. A legszebb tavaszi időben, a szűk cellában együtt ült egy cseh, egy lengyel és egy német. Hallottuk, hogy odakint tovasuhannak a ki-ránduló autók. Mind a hárman büntetlen előéletűek voltunk, és mégis a bonni államnak, mely nem a mi államunk volt, egyik fegyházában ültünk amerikai parancsra. Mi nem a távoli ame-rikai és nem a német állam ellen küzdöttünk, hanem a béke megvédéséért. Ez kötött össze minket, hozott bennünket ugyanabba a fegyházba és tett egymás barátaivá. Ezt a két kül-földit is mindig újra felszólították a német tábornokok, még egy tábornagy is Landsbergben, hogy bojkottra tüzeljék ellen-em őket.

— Nemzeti és tisztí álláspontról nézve ez méltatlan volt — mondta Mihola. — Nem tudtak vitába bocsátkozni magá-val, mert érveinek nem tudtak ellene vetni semmit. A bojkot-tot látták az egyetlen kiútnak, hogy őtábornoksági mivoltukat ne veszélyeztessék.

— Akárcsak a nagy politikában: csak semmi kapcsolat a Kelettel; csak azt ne: németek egy tárgyalóasztal köré — fűz-tem Mihola szavaihoz.

— Nekem az élet Landsbergben mindig úgy tűnt —

mondta Korol, a bibliában jártas jogász — mint a tánc az aranyborjú körül. De Landsbergben csak a felszint, az „élet-színvonalat”, az „American way of life”*-t imádták!

— Éppen úgy, mint Nyugat-Németországban! Landsberg csak hű tükörkép — vetettem közbe.

Mind a két barátom kifogástalanul beszélt németül. Kihagyó szorgalommal tanultak fogságuk idején. Ha honfitársakkal beszéltek, akkor persze anyanyelvüket használták. A háborús bűnösök eleinte nem is sejtették, hogy mind a ketten értettek már németül, és jelenlétükben nyíltan beszéltek egymással. Ily módon barátaim gyakran közvetlenül hallották meg azt, amit én csak kerülő úton tudtam meg.

— Sosem felejttem el, hogy mit beszélt egymással a mosdóban két tábornok. A sarokban borotválkoztam, teljes nyugalommal és mint csehet olybá vettek, mintha ott sem lettem volna. A templombajárásról vitatkoznak. — „Én a Harmadik Birodalom idejében kiléptem az egyház kötelékéből és ezzel kész!” — mondta férfiasan az egyik tábornok.

— „Na édes Istenem, elvégre is önnek ezt magasabb szemzőgből kell néznie. Hiszen most arról van szó, hogy megint erősen kezünkbe vegyük a népet!” — válaszolta a másik. És eközben olyan erővel nyomta össze szőrös kezével a szívacsot, mintha máris karmai között tudná a népet.

„Vajon ki gondolta volna Nürnbergben, hogy akárcsak egy pfennig nyugdíjat is kapunk valaha, ha egyáltalán megmentjük az irhánkat! Hiszen akkoriban nem sok reményünk volt erre. És most azok a bonniak csaknem túlbuzgóak. De a 131-es cikkely mégiscsak bombasiker számunkra. Az 1945-ös bukás után megintcsak a templomkapun át vezetett az út a pénzhez, hatalomhoz és fegyverekhez. Éppen ezért kell néha odamenni, önnek is, kedvesem!”

„Én a gubámat megkapom ilyen képmutatás nélkül is. Esetleg a születésnapomon elmegyek; egybeesik ugyanis Lettenmeyerével!”

— Reinecke — szoltam közbe és mindjárt el is mondtam, hogy a Ravaszdi mester mégse ment el születése napján az is-

* Amerikai életmód.

tentiszteletre, hanem a lelkész ment őhozzá a cellába, és a gyülekezetet húsz percre váratta emiatt.

— Modern fordított Canossa! Ezen gondolkodóba eshetik az ember!

Korol ezután saját jogi helyzetünket kezdte fejtegetni; mint jogász, nagyon szívesen foglalkozott ezzel:

— A maga ügyét jogilag egyáltalán nem szabad mérlegelnem, mert hányhatnékom lesz.

Korol éppen bizonyítani kezdte a bonni alaptörvény megsértését, amikor a törvénynek őre felnyitotta a zárkát. A pünkösdvásárnap szabad idő véget ért.

Az ünnep második napján hangverseny volt. A zárkákat megint szokatlan időben nyitották fel. Életszomjasan rontottak ki a fegyencek zsámolyaikkal, hogy a folyosón helyet biztosítsanak maguknak. A folyosói gördülőrácsok azonban le voltak zárva, úgyhogy csak az egyik szárny és az emelet között lehetett szabadon mozogni. Jó távol voltunk hát a torony körbástyája alatt elhelyezkedő zenekartól. A zenéből nem sokat lehetett hallani, mert a fegyencek többsége ezt az időt is feleslegesre és titkos csereüzletekre használta fel. A közlés természetes szükséglete, melyet a magánzárka erőszakkal elvágott, gáttalanul tört utat. Hozzánk csak hangfoszlányok jutottak el: ... „A szeretet égi hatalom!...”

— Bárcsak már megint a cellánkban lehetnénk; de persze mindjárt bezárták a smasszerek. Még ezt is sajnálják az embertől! — mondta az egyik életfogytos.

— Számunkra nincs égi hatalom — felelte szomorúan a másik.

— Csend legyen! — kiabáltak néhányan.

Egy pillanatra valamivel tisztábban lehetett hallani a zenét. De máris egybeolvadt az általános mormogással. Nem volt más hátra, mint szintén beszélni.

— Egy évben egyszer van hangverseny és nem hallani egy kukkot se. És mozi egyáltalában nincs. — szitkozódott Korol; de Mihola ellentmondott:

— Mikor esztendőkkal ezelőtt itt kezdtem meg kálváriámat, láttam a „Lourdes” című filmet. Amíg élek, nem fogom elfelejteni. — Nevettében alig tudta folytatni, jöllehet a film

komoly tartalmú. Én mindössze azt tudtam, hogy Lourdes francia zarándokhely, gyógyító erejű forrásokkal. — A katolikus egyház ebben a filmben bemutatta a megszentelt forrás csodáját. A bénák, megnedvesítvén magukat a szentelt vízzel, járni, a süketek hallani, a vakok látni kezdenek — az egyház állítása szerint. A katolikus lelkész — a „harmad” mindenható ura jelenlétében kellett végignézniük a raboknak a hit vetítővásznon lepergetett csodáit. A pap befejezésül még néhány szót intézett hozzájuk. Ekkor szólásra jelentkezett egy németet törve beszélő DP: „Én szabad megkapni pápa címét?” — A lelkiatya csodálkozva: de méltósággal válaszolt: — „De hát azt csak tudja, hogy a szentatya Rómában lakik!” — „Köszönöm! És engedni rendkívüli levélírás a pápához?” — Nézzen csak oda, az az! — Mihola az egyik fegyencre mutatott, akinek világos nagy szeme huncutságról árulkodott. — A kívánt rendkívüli levélírást megígérték neki. A helyzet már-már kínossá vált. A foglyok alattomban vigyorogtak is. A pap, ahelyett, hogy az ügyet lezárta volna, ügyetlenül megkérdezte, hogy miért is akar levelet intézni a szentatyához. — „Én olvasni, pápa lenni súlyos beteg. Én írni neki, ő kell utazni Lourdes-ba, akkor lenni mindjárt egészséges!” — „De, kedvesem, hiszen erre nincs szüksége, mert a szentatya körül ott vannak a világ legjobb orvosai” — így nyugtatta meg a buzgó pap mély komolysággal a gondterhelt fegyencet. Annak meg már nem volt veszíteni valója, a harmadját amúgyis visszautasították. Tehát szemtelen arccal és istenfélő hangon így szólt: „Vagy úgy, jó orvosok a pápának, és szenteltvíz az ostobáknak.”

Közben a hangverseny véget ért. A fegyőrök zárkáiba terelték a rabokat. Elmúlt pünkösöd, a tüzes nyelvek ünnepe! Ki ismerte ennek még értelmét? És ki tudott erről magának képet alkotni?

Ajtómon kopogtatott a fogságom ötödik tele. A kora reggeli vastag őszi köd már elhozta első jeleit.

Telente a kertészetben csak nehéz munka akadt, ásás, hóeltakarítás, ha meg nagyon fagyott, hagymát, krumplit és ve-

tőmagot kellett válogatni az óriási, fűtetlen magtárban. Erre egészségi állapotom miatt már nem voltam alkalmas. De ki kellett tartanom és ki akartam tartani! Arra gondoltam, hogy munkabeosztást változtatok. Eddig még sohasem jelentkeztem „kérelmi kihallgatásra”. Már a neve is visszaszított. Előbb órákig várni, aztán gyorsan be a főnökhöz, áldogálni a gyékényen, és aztán „kérem, kérem”. Egyszer már menesztettem egy írásbeli kérelmet, mert a Frankfurter Allgemeine Zeitungomat egy zárka-motozásnál elvették tőlem, pedig még nem is olvastam. Kérelmemet követően a toronyhoz szólítottak, és ott értésemre adták, hogy a szolgálati szabályzat szerint újságok stb., stb. nem mehetnek a fogoly tulajdonába. Ezek szerint nem kaptam vissza előfizetett lapomat. Efféle vállalkozásoktól még inkább elment a kedvem.

Ilyen gondolatokba merülve kapáltam szeptember 21-én a melegházak mögött, a nagy trágyadombon a dudvát, amikor egyszerre csak a számomat kiáltják: „4662-es”. A cellaépületből egy fegyőr intett felém egy cédulával. Ez nem sokkal a munka befejezése előtt történt. Fogalmam sem volt, miért hívatnak; mert ilyen idő tájt már nem szólítottak senkit se, sem a toronyhoz, sem a raktárba.

A fegyőr arca sugárzott:

— Szabadulás! Ez legkedvesebb szolgálati teendőm!

Nem akartam hinni a fülemnek. Tehát a feleségem leveleiben elszórt optimista célzások mégiscsak megalapozottak voltak. De már nem is volt időm gondolkodni, mert a fegyőr izgatottan rám szólt:

— Egy órán belül el kell innen távoznia. Előbb még megborotválkozni, haját vágni, fürdeni!

A csomagolásról nem beszélt, nekem azonban eszembe jutott, és kértem, javasolja az igazgatóságnál, adjanak engedélyt, hogy kora reggel távozhassam az intézetből. Ha szükséges, hajlandó vagyok az éjszakáért fizetni is. Megígérte. Közben megborotváltak. Alighogy nyírni kezdték a hajamat, abba is hagyták, mert a fegyőr visszajött:

— Nem tudtam elintézni, pontosan hat órakor itt áll az autó, és elviszi magát Münchenbe! Nyomás! zuhanyozni!

A fürdőben először is leültem, hogy kifujjam magam, és azt mondtam a fegyőrnek:

— Folyassa a vizet, de engem hagyjon szárazon.

Beleegyezett, mert látta, hogy kimerült vagyok.

Mikor kijöttem a száraz fürdőből, máris hallatszott a toronyból a szolgálattevő hangja:

— 4662-es! azonnal a raktárba, aztán az igazgatóságra!

A bürokrácia gépezete őrzítő vágatásba fogott, olyan irammal, hogy a sokéves rabság után teljesen kifulladtam. Titokban megmaradtam tervemnél, hogy Straubing városában töltöm az éjszakát.

Közben a raktárban mindent előkészítettek. A lelkésznek gondja volt rá, hogy kicseréljék a CIC-pincében tönkrement nadrágomat. Az igazgatási épületben átadták feleségem Greifswaldból érkezett telefonüzenetét. Eszerint, mielőtt hazatérek, feltétlenül keressem fel ügyvédemet, dr. Swobodát Münchenben. Már hat óra 10 perc volt, a titokzatos autó el is ment, gondoltam örvendezve. Megkaptam szabaduló levelemet. Az alsóbb rangú hivatalnokok arcán együttérző öröm villant fel, Wagner kormánytanácsos viszont jegesen zárkózott volt. Így távoztam el egy szerdai napon 1955. szeptember 21-én, este félhét óra tájban a straubingi fegyházból. Nem tudtam elbúcsúzni sors-társaim egyikétől sem. Csak az a reményem lehetett, hogy a nekik szánt maradék cókmókom a címzettekhez el is jutott.

Az autó mégiscsak ott állt még mindig az utcán, az épület előtt, begyújtott motorral. A búcsúzásnál megjelent az örven-dező Merkt lelkész is feleségével. Elbúcsúztam tőle, köszönetet mondvá neki, és üdvözetem küldtem visszamaradt barátaim-nak. A lelkész derűs jelenség volt a fegyház sivár szürke éle-tében. Azoknak a bátor, egyenes lelkű lelkészeknek a típusa, akik Nyugat-Németországban is lelkiismeretesen kiállnak a béke ügye mellett, a háború ellen.

A sofőr sürgetett. Csak most vettem észre, hogy az „autóm” egy „zöld Mari” volt. Egy rab feküdt benne, Münchenbe kel-lett beszállítani műtetre, ővele zártak össze. Vajon szabad vol-tam-e? Majd úgy tűnt, hogy ez a transzport szabadságfosztás-sal egyenlő, mert még azt is elutasították, hogy vacsorázni meg-álljunk. Útközben jöttem csak rá, mennyi csomagom van. A

számtalan dobozt meg se tudtam mozdtítani. A Karlsplatzon, itt volt dr. Swoboda ügyvédi irodája, csomagjaimmal együtt kiszálltam. És csak most, este 10 óra körül tudtam végre magam mögött a börtön rácsait és azt, hogy már nem vagyok a

4662-es.

H A Z A T E R E S M A S O I D S Z O R

Aragyogó lámpák régóta nélkülözött sokaságától, de a hön óhajtott szabadság fényétől is elvakítva ott álltam a szép őszi estében a híres müncheni Karlsplatzon. Éveken át vágyakoztam erre a pillanatra. Ez idő alatt volt gondom elég, de éjjeli szállás miatt sohasem.

Ügyvédemnek, dr. Swobodának csak az irodája volt a Karlsplatzon és persze már zárva volt. Fel akartam hívni őt a lakásán. Segélykérően néztem körül. Egy közeli kapualjban két csevegő, elegáns külsejű hölgyet láttam meg. Nem minden gátlás nélkül megkértem őket, hogy egy kis ideig ügyeljenek a poggyászomra. Félig gúnyosan, félig hamiskásan mosolyogva, barátságosan megígérték. Korábbi biztonságom a „szabad” életben megrendült. Önkéntelenül is nadrágomra pillantottam. Hál’ istennek már nem volt rajta sárga csík!

A szabadulás utáni első telefonbeszélgetést gyorsan lebonyolítottam. Dr. Swoboda arra kért, hogy másnap reggel nyolc órakor legyek az irodájában. De ettől még mindig nem volt szállásom.

Gyorsan végigügettem a közvetlen közelben levő szállodákat. Sehol sem volt szerencsém. Állítólag „minden hely foglalt a „Wies’n miatt”, ahogy híres, már szeptemberben kezdődő októberi ünnepüket nevezik a müncheniek. Mikor visszamentem a Karlsplatzra, az első pillanatban, ijedelmemre, sehol sem láttam a csomagjaimat. Egy csoport fecsegő hölgy takarta el. Csaknem kétségbeesetten kérdeztem őket, nem tudnának-e véletlenül éjszakai szállást részemre. Harsányan kikacagtak. Azután élénk vitába kezdtek; az elegáns, egy kis távolságból egészen csinos hölgyek mindegyike szállást akart adni nekem. A

volt 4662-es számú rab végre megértette, hogy a „gazdasági csoda” fonákját látja. Az éjszakai utcai ajánlat éppoly gazdag és káprázatos volt, mint a „szociális szabad piac” kirakatai. Ezek a dámák a maguk módján igyekeztek elkapni az úgynevezett gazdasági csoda egyik csücskét.

Jobbnak láttam, ha a főpályaudvari szobanyilvántartót keresem fel. Elhárító válaszon kissé megsértődtek ugyan, de megígérték, hogy továbbra is vigyáznak csomagjaimra:

— Akárcsak a libáknak a kirakatban, nekünk is addig kell itt várni, amíg jön egy vevő. Sajnos a Karlsplatzon amúgy se kel minden el, mert ahhoz nagyon szűken van a pénz — mondták megadóan.

A szobanyilvántartó előtt férfiak és nők járkáltak fel és alá, odasuttogták nekem, hogy éppen a „Wies'n” miatt elment minden szállás. Csak még nekik van még egy „kézalatt”.

— Reggeli kávéval együtt 5,50 márka és minden takarosan tiszta nálam — suttogta fülembé egy idősebb, gondterhelt arcú, de bizalmat keltő nő. Megegyeztünk, és együtt indultunk vissza a Karlsplatzra. Útközben bőbeszédűen elmesélte, hogy ő is látott már jobb napokat, de hadiözvegy lévén, most rá van szorulva a szobakiadásra.

Mikor odaértünk a Karlsplatzra, csomagjaim hű őrzői gúnykacajba törtek ki. Személyes sérelemnek érezték, hogy a reggeli-kávés nénike szállását többre becsültem az ő szerető kiszolgálással kecsegtető ajánlatuknál. A helyzet kínos volt, mert szállásadónőm megbotránkozott a müncheni félvilági nőkhöz fűződő kapcsolataimon. Hogy megnyugtassam, kénytelen voltam körülményes magyarázkodásba fogni, és ehhez ezúttal értékes szolgálatot nyújtottak a terhes dobozok. Az asszony most bevallotta, hogy messze kint lakik Schwabingban és a „tramway”-ről is kétszer kell átszállni.

Valóban minden takarosan tiszta volt az asszonynál. Ezen az éjszakán mégse jött álom a szememre. Nemcsak az átélt izgalmak és a fáradtság, hanem a rám váró, utazással kapcsolatos kínzó gondolatok miatt is. Nem volt se személyi igazolványom, se övezetközi útlevelem, csak a straubingi fegyház szabaduló levele. Ez aligha lehetett alkalmas a nehézségek

áthidalására és arra, hogy az első szóra kinyíljanak az illetékesek ajtói.

Útigondjaimról beszéltem dr. Swobodának ez után a szabadságban töltött első álmatlan éjszakám után. Eközben megtudtam, hogy egy utazási iroda van a házban. Úgy határoztam, hogy repülőgépen megyek Berlinbe. Délutánra és estére már minden hely elkelt; csak délelőttre volt még egy szabad hely. Ezt lefoglaltam és tüstént taxival mentem a riemi repülőtérre. Mikor kiérkeztem, már jártak az amerikai gép motorjai. A repülőtársaság is amerikai volt; csak az „Atlantik-Luft-Reederei” igényes nevű utazási irodában volt német személyzet.

Gyönyörű, csendes, repülésre alkalmas idő volt. Csak a látást akadályozta a földet takaró őszi köd. Többnyire nap-sütötte felhőtengerre láttunk le. Olykor-olykor felszakadozott a ködtakaró, és a tájra is le lehetett pillantani. A néhány óra valóban „repülve” múlt el. Déltájban, anélkül, hogy papírjainkat ellenőrizték volna, kimásztam a gépből. A nyugati sajtó összes hazug állításával szemben, az átjutás Berlin demokratikus zónájába nem okozott nehézséget. A „vasfüggöny” az ősi birodalmi fővárosban, hisztérikus uszítás szüleményének bizonyult.

Feleségem a dr. Swobodához intézett táviratában a Dom-szállodát jelölte meg találkozóponntul, a Mittelstrassen, a Friedrich-strassei pályaudvar közelében. Lehmann úr, a szálloda vezetője barátságosan fogadott, de figyelmeztetett, hogy személyi igazolvány hiányában nem szállhatok meg nála. Rájöttem, hogy — bár 1955. szeptember 21-én este fél hét óta nem voltam már rab — még nem fogadtak be a közösség tagjai sorába. Születni megszülettem ugyan, de a bürokrácia vastörvényei szerint, a jelen világ szemében még nem voltam „szállodajogosult”. A Német Népi Rendőrség legközelebbi őrszobája írásos engedélyt adott a Dom-szállodának, hogy 1955. szeptember 22-től 23-ig szállást nyújthat. Ez nagyvonalú intézkedés volt, bürokratizmustól mentes. A népi rendőrség szolgálatvezetője saját feje után cselekedett így. Másnap kellett csak elmennem a Neue Königstrassen levő „hazatérési hivatalhoz”.

Mindezek után várakozással figyeltem szobám ablakából a szálló bejáratát, és csakhamar megláttam feleségemet.

Minthogy vonattal még nem érkezhettem meg Berlinbe, természetesen nagyon meglepődött, hogy máris itt talál. A viszontlátás öröme a sok évi elszakítottság után, ezzel még csak fokozódott.

Másnap első útunk a Népi Rendőrség Hivatalához vitt, a Neue Königstrassera. Ott azonban majdnem megjártam. Kijelentették, hogy át kell irányítaniuk a szövetségi köztársaságból menekültek hazatérő táborába. Fürstenwaldéba. Oda azonban semmiképpen sem tartoztam, és igazán nem vágyakoztam újabb táborba. Minden udvarias formák között folyt le:

— Az a bökkenő, hogy az ön esetére még nem volt példa — állapították meg némi humorral és öngúnnyal.

Végül is adtak egy ideiglenes igazolványt, hogy a Német Demokratikus Köztársaság polgára vagyok, hogy ezzel aztán nyugodtan utazhassam Greifswaldba.

Berlinben még találkoztam az öreg Maurer professzorral, akivel együtt voltam Krasznogorszokban és Morsanszokban. Időközben a professzor újra tevékenykedett a nyugat-berlini egyetemen. Politikai szemellenző nélküli hű bajtársként öntevékenyen fáradozott szabadon bocsátásom ügyében, és a bonni belügyminisztériumban egészen von Lex lovag államtitkárig hatolt be. Ez az államtitkár már a Hitler-időkben is a belügyminisztériumban működött, a halálra ítélt, háborús bűnös Frick beosztottjaként. Nem csoda, hogy nevem hallatára az orrát fintorgatta. Felhozatta ügyiratcsomómat. Olyan vastag volt, hogy Maurer nem hitt a szemének. A vaslovag, aki szilárdan állt minden rendszerben, az aktámban lapozgatótt, végül így szólt: — Komisz ügy, ha egy volt tiszt hamis papírokkal utazik a keleti övezetből a szövetséges köztársaságba!” — Maurernek ez nagyon kínos volt. Nem tudhatta, hogy nem az útlevelem, hanem ez az állítás hamis. Mert hiszen perem tárgyalása során félreérthetetlenül megállapították, hogy útlevelem nem hamis. Akár ismerte von Lex lovag ezt aényt, akár nem, lényegében egyetértett az ameri-

kai sugalmazású ítélettel. A régi náci és a 131-es cikkely hasznélvezője szőröstül-bőröstül eladta magát az amerikaiaknak.

•

Greifswaldból Berlinbe érkezett feleségével dr. Beyer professzor, hogy feleségemet és engem kocsijával hazavigyen. Viszontlátásunk ünnepnapján legelőször is azt az írást olvastam el, amelyet 1954 márciusában a greifswaldi egyetem dr. F. K. Kaul ügyvédhez intézett. Ebben dr. Beyer professzor, az akkori rektor az iránt kereste meg az ismert ügyvédet, hogy járjon el az amerikai bíróságoknál szabadonbocsátásom érdekében. Az egyetem képviselői, hálából azért, hogy egyetemünk 1945 áprilisában megmenekült a fenyegető pusztulástól, kötelességüknek érezték ezt a lépést megtenni. A folyamodványról hivatalosan soha nem értesültem, csak feleségem leveleiből. Az amerikaiak fanyar képpel fogadták a kérelmet, és sohasem válaszoltak rá. A háborús bűnösök megkegyelmezésére törekedtek, nem pedig a békeharcosok szabadonbocsátására. Greifswald harc nélküli átadása a Vörös Hadseregnek meg egyáltalán nem illet bele politikai elgondolásukba.

Visszatérésemkor a Német Nemzeti Demokrata Párt pártbizottsága lehetővé tette, hogy feleségem és én üdülni menjünk Bad Elsterbe. Addig volt még négy szép hetünk Greiswaldban, ahova most már másodszor tértem vissza. Nagy volt a szomszédok, barátok, ismerősök és ismeretlenek együttérző öröme és nemcsak a mi városunkban. Tisztázódtak a letartóztatásomat követő idők rejtélyes eseményei is. Döntő leveletem, melyet hamis ígéretések és zsaroló nyomás hatására letartóztatásom éjjelén megírni kényszerültem, feleségem sohasem kapta meg, helyette egy cédulát az én írásommal, hogy azonnal jöjjön Berlinbe. Ezt a cédulát sem nem írtam, sem nem láttam. Ez az agyafúrt fortély mind a kettőnket katasztrófális helyzetbe juttatott. Feleségemnek az amerikaiaktól hazudott körülmények között nem volt más választása, mint menedéket kérni nyugaton, ha engem elveszíteni és saját magát még nagyobb veszedelembe sodorni nem akarta. Mindemellett titokban fenntartotta az amik által szigorúan megtiltott kapcsolatot

kelettel, mégpedig a kelet-berlini Arthur Strausszal, a német közigazgatási akadémián szerzett barátommal. Sajnálatosképpen azonban ők sem tudtak tanácsot adni; mindamellett Arthur Strauss és felesége, Dorle asszony kitartó hűsége, rab-ságom egész ideje alatt, igen értékes volt.

Nem sokkal karácsony előtt kapta meg feleségem nagy késve leveletem a döntő utalással, hogy fizesse ki a tűzbiztosítást. A szikra gyúlékony anyagra hullott, és azonnal lobbant. Feleségem tévovázás nélkül — rokonsága nagy csalódására és a meglepett amerikaiak kimondhatatlan dühére — titokban visszatért Greifswaldba.

Mikor 1952 októberében a fellebbezés minden várakozás ellenére sem változtatott az ítéleten, feleségem mindent elkövetett, hogy szabadulásomat kiharcolja. Hosszú és fáradtságos út volt, csalódással és csapásokkal teli, de végül mégis sikerre vezetett. Az amerikaiak eleinte ígérgettek mindenfélét, de nem tartottak meg semmit. Ez a szószegés a nyugatnémeteknek, akik tudomást szereztek róla, az amerikaiakról táplált igen sok illúzióját rombolta szét. Keleti és nyugati németek erélyes sürgetése azonban végül is rákényszerítette az amerikaiakat, hogy szavukat állják. Így került sor aztán a hirtelen szabadulásra, amely a straubingi trágyadombon lepett meg.

Visszatérésem Greifswaldba nagy örömet váltott ki. Tetőpontját 1955. október 19-én érte el, amidőn a város tanácsa nyilvános rendkívüli ülést tartott, hogy a díszpolgári méltósággal tüntessen ki. Az ünnepélyesen feldíszített Ifjúság Háza szorongásig zsúfolt volt. Mirus polgármester ünnepi beszédében Greifswald 1945 áprilisi megmenekülésére és az egység és béke ügyében tanúsított állhatatos munkálkodásomra emlékeztetett. Ugyanezért mondott köszönetet az Antifasiszta Demokratikus Pártok tömbjének nevében Krolikowski, Németország Szocialista Egységpártja greifswaldi kerületi szervezőjének első titkára. Szívből jövő tetszésnyilvánítás csapott fel, amikor Westphal, a kerületi tanács elnöke megemlítette feleségemnek a nehéz időkben tanúsított állhatatos magatartását. Dr. Tartler egyetemi tanár prorektor, az egyetem rektora nevében fejezte ki köszönetét azért, hogy az 1945-ös harc nélküli átadás merész cselekedete révén „az almamater tiszteletre-

méltó ősi épülete épségben maradt”. Kézműiparosok nyújtották át különlegesen szép díszajándékaikat, amelyek nagy szakudásról tanúskodtak. A díszpolgári okirat ünnepélyes átadása után, mély megindultsággal mondtam el záróbeszédemet:

— A Szövetségi Köztársaság a Szovjetunióból kegyelemmel szabadonbocsátott háborús bűnösök hazatérését ünnepli; a Német Demokratikus Köztársaság tisztelettel adózik azoknak az embereknek, akik szakítottak a háború gondolatával — mondtam többek között: — Ha ez az ünnepi óra új hazafiakat nyer meg, és a kipróbáltakat hitükben megszilárdítja, ez lesz számomra a legszebb köszönet és a legnagyobb öröm. — Beszédemet straubingi választáviratom befejező szavaival zártam: — Előre az egységért és békéért!

Egy esztendővel később ünnepelte Greifswald az Ernst Moritz Arndt* nevét viselő egyetem 500 éves fennállását.

A Bodden** melletti ősi városba az évforduló alkalmából bel- és külföldről ezer meg ezer vendég érkezett. Csak a bonni állam utasította el, hogy az ünnepségen hivatalosan részt vegyen. Annál szívélyesebben üdvözlöttük Nyugat-Németországból magánemberként jött vendégeinket, köztük volt bajtársaimat is, akik nem riadtak vissza e látogatástól.

Megérkezett Moszkvából Borscsev tábornok. 1945-ben azt a parancsot kapta, hogy foglalja el Greifswaldot. Most 11 esztendővel később arról beszélgettünk, milyen gondolatok foglalkoztattak bennünket 1945 áprilisában, amikor ellenséggként álltunk egymással szemben. Elmondtam neki, hogy a helyzetről alkotott katonai megítélésemben akkoriban egy nagy ismeretlen volt, amelyet nem tudtam befolyásolni: a „gonosz orosz”!

Nevetve rázogatta kezemet:

— Azt a parancsot kaptuk, hogy ragadjunk meg minden kínálkozó lehetőséget az értelmetlen harcok és pusztítások elkerülésére.

— Ha én ezt tudom, egy s más könnyebb lett volna!

— Fő dolog, hogy ma már egyre több ember látja be, hogy

* Ernst Moritz Arndt (1769—1860) német író, a német egység szószólója.

** Csaknem zárt, sekély vizű tengeröböl.

mi, a „gonosz oroszok” barátai vagyunk a békeszerető, demokratikus Németországnak! — mondta végül a tábornok.

Minden nyugatnémet — függetlenül politikai beállítottságától —, akivel csak beszélni tudtam, megállapította, hogy nálunk, az NDK-ban minden egészen másképp fest, mint ahogy azt a lelkiismeretlen hírverés ábrázolja. Az épségben maradt város a békés út jelképe volt számukra, komoly intés, hogy forduljanak el az erő végzetes politikájától, és térjenek rá idejében a megértés és a népek barátságának útjára.

És csak mert e célért szálltam síkra, zártak be évekre az amerikaiak, és zaklattak az amerikaiak kegyeltjei, a háborús bűnösök.

Annál szívélyesebb fogadtatásban részesültem a békeszerető Német Demokratikus Köztársaságban.

Miniszterelnökünk, Otto Grotewohl az állami aktusnál mondott nagy jelentőségű ünnepi beszédében hangsúlyozta, hogy a békét s vele az egész nép jólétét csakis a mi új társadalmi rendünk biztosítja. Megemlékezett a városnak és 500 éves egyetemének megmeneküléséről is.

Correns professzor, a Nemzeti Tanács elnöke, az államaktus végén a vendégek nagy tetszésnyilvánításától kísérve, az egyetem rektorának, Katsch professzornak — parlamentterjeim közül az egyetlen életbenmaradottnak — és nekem, az egykori harcparancsnoknak, átnyújtotta az Ernst Moritz Arndt emlékérmét.

A miniszterelnök és a Német Demokratikus Köztársaság több más kormányképviselőjének jelenlétében keleti és nyugati németek egyértelműen tettek hitet az egység és béke mellett, nagy szabadságharcosunkhoz, Ernst Moritz Arndt-hoz és jelmondatához híven:

„Legyen egységes az egész Németország!”

Felelős kiadó a Zrínyi Katonai Kiadó parancsnoka

Felelős szerkesztő: Rátkai Ferenc

A védőburkoló és kötésterv Pap Klára munkája

Műszaki vezető: Olajos Tibor

Készült az MSZ 5601—54 sz. A szabvány szerint

19,25 A/5 iv terjedelemben, 8000 példányban

201—62.555. Állami Nyomda, Budapest